

CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Bíró Endre, Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter,
Kuti Éva, Marschall Miklós, Miszlivetz Ferenc, Németh Ferenc

Szerkesztőség/Editors

Főszerkesztő/Editor in Chief Nagy Ádám
Főszerkesztő-helyettes/Senior Editor Nizák Péter
Rovatszerkesztők/Editors Csongor Anna (Társadalom és állam)
Márkus Eszter (Elméletileg)
Nyitrai Imre (Visszahatás)
Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom)
Sebestény István (Világ-nézet)
Olvasószerkesztő Nemeskéry Artúr

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a titkar@civilszemle.hu címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen.

Együttműködőink/Co-operators

Szociális és Munkaügyi Minisztérium
Nemzeti Civil Alapprogram
Nemzetközi Visegrád Alap (International Visegrad Fund)

Civil Szemle Alapítvány

www.civilszemle.hu

ÚJ MANDÁTUM KÖNYVKIADÓ

www.ujmandatum.hu

1149 Budapest, Fráter György tér 11.

Tel./fax: (+36-1) 221-0951, 221-8099

E-mail: szerkesztoseg@civilszemle.hu

Felelős kiadó Nagy Ádám, Németh István
Lapterv Zátonyi Tibor
Fotó Zátonyi Tibor

Készült az Kánai nyomdában
Felelős vezető Kánai József

ISSN 1786-3341

TARTALOM ■ ■ ■

■ ■ ELMÉLETILEG

AZ NCA ÁLTAL TÁMOGATOTT KUTATÁSOK — KONFERENCIABESZÁMOLÓK	5
ÁLTALÁBAN	6
Dombi Gábor–Oláh Miklós–Retz Tamás A KÖZÉP-DUNÁNTÚLI NONPROFIT SZÉKTOR HELYE ÉS LEHETSÉGES JÖVŐBENI SZEREPE A CIVIL TÁRSADALOM FEJLESZTÉSÉBEN	12
Ugrin Emese–Varga Csaba RÉSZVÉTELIDEMOKRÁCIA-KÍSÉRLET ABÁN, ÉS SZEREPE A CIVIL TÁRSADALOMBAN	28
Dobossy Imre–Virágh Eszter–Vukovich Gabriella A FOGLALKOZTATÁSI CÉLÚ CIVIL SZERVEZETEK HELYZETÉNEK ORSZÁGOS VIZSGÁLATA	44
Jancsák Csaba IFJÚSÁGI CIVIL SZERVEZETEK A DÉL-ALFÖLDI RÉGIÓBAN	69
Kiss Ákos–Kiss-Ádám Rebeka–Süli András–Szabó Krisztina IFJÚSÁGI KÖZÖSSÉGGUTATÁS DEBRECENBEN	88
Murányi István CIVIL ESÉLYEK HAJDÚ-BIHAR MEGYÉBEN	92
Beszedics Otília CIVILEK A NYOMTATOTT SAJTÓBAN	111

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

Benedek Gergő–Gosztonyi Gergely–Hargitai Henrik KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓZÁS MAGYARORSZÁGON: AZ ELSŐ 3 ÉV	123
Pataki György BÖLCS „LAIKUSOK”	144

■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

Domaniczky Endre GONDOLATOK A CIVIL PÁLYÁZATI RENDSZER HATÉKONYSÁGÁRÓL — A BUDAPEST XVIII. KERÜLETI CIVIL ALAP LÉTREJÖTTÉNEK MÁSODIK ÉVFORDULÓJÁN	157
Sebestény István TISZTÚJÍTÁS ÉS „KÖZMEGHALLGATÁS” — NCA 2006	181

■ ■ VILÁG-NÉZET

Csaba László Gyula ÁTTEKINTÉS DÁNIA, NORVÉGIA ÉS SVÉDORSZÁG NONPROFIT SZÉKTORÁRÓL	207
--	-----

■ ■ VISSZAHATÁS

Boros Monika–Nyitrai Imre MIHEZ VAN JOGUNK? (RECENZÍÓ)	235
--	-----

■ ■ SZERZŐINK	242
---------------	-----

ELMÉLETILEG ■■

AZ NCA ÁLTAL TÁMOGATOTT KUTATÁSOK*

ELŐSZÓ

■ Mindig különösen fontos a különböző pályázati rendszerek folyamatos és szakszerű monitoringja, felülvizsgálata.

Minden pályázó szervezet érdeke, hogy a pályázati úton felosztásra kerülő források felhasználása a lehető leghatékonyabban történjen, a jól kialakított mechanizmusok ne veszthessenek el, a kevésbé eredményes területek fejlődhessenek, illetve a kiírók rendszeres, és mérés-metodológiai szempontból is érvényes visszajelzést kaphassanak az egyes intézkedési területekről.

Konferenciánkon nem csupán a Nemzeti Civil Alapprogram Civil Szolgáltató, Fejlesztő és Információs Kollégiuma által támogatott pályázatok eredményeinek összegzésére kerül sor, az elvégzett – és publikált – kutatás tapasztalatai alapján; az egymással, illetve a kiírókkal történő személyes találkozás, tapasztalatcsere, és egyeztetés lehetősége nagy jelentőséggel bírhat számunkra – akár a későbbi sikeres pályázatok benyújtása szempontjából is.

* 2007. május 14. Szervező Philos Alapítvány.

■ ■ ELMÉLETILEG

Még egyszer az egyszázalékról*

Ez az eszmefuttatás arról szól, hogyan lehetne felfuttatni az egyszázalékos adományozást, hogyan lehetne igazán össznépvé tenni. Azzal ugyanis, hogy a Nemzeti Civil Alapprogram (NCA) létrehozásával megoldottuk a „beragadás” kérdését, még nem adtunk választ az eredeti, az igazi és a legmagvasabb kihívásra, arra nevezetesen, hogy nem elegendő részt venni ebben a lehetőségben – más szavakkal a közvetlen demokrácia kevésszámú bevált eszközeinek működtetésében.

Kísérelt a beragadás csökkentésére: a mostani törvényváltoztatás utáni következő hullámban fog beérni az a javaslat, hogy tehermentesítsük az APEH-et azzal, hogy az NCA közbeszerzési eljárás keretében megbíz egy nonprofit szervezetet: évente bonyolítsa le az egyszázalékos eljárást, és oldja meg a felajánlások törvényi előírások szerinti hitelesítését, majd a célbajuttatását. Ez természetesen nem helyettesíti a köztisztviselők munkáját, a felelősség és a döntés is marad az APEH-nél, de a döntéselőkészítés fáradságos aprómunkáját a javaslat értelmében nem kellene a köztisztviselőre bízni – még akkor sem, ha az ottani munkatársak igyekeznek egyre rugalmasabbak lenni, és az első évek mikromenedzsment deficitjét egyre inkább ledolgozzák azzal, hogy a kisebb elírásokat már önerőből is kijavítják, ahelyett, hogy mint „értelmezhetetlent” visszadobnák.

A javaslat azt is tartalmazza, hogy a tendernyertes civilszervezetet azzal kell megbízni, hogy egyenként vegye fel a kapcsolatot minden egyes adományozóval. Ezzel ez az intézmény emberi arcot kaphatna, mert a fogadó és az adományozó a hitelesítési eljárás során mindvégig folyamatos és szoros kapcsolatban maradhatna. Ráadásul így még egy nagy hiányosság is kiküszöbölhető: az adószámhoz kötöttség. Ezáltal el lehetne fogadni azt is, ha mondjuk egy tanyasi öregasszony reszketeg betűkkel csak annyit közöl, hogy „a szomszéd kisváros kutyamenhelyének adom”, hiszen lesz rá önkéntes munkaerő, aki utánajár a dolognak mindaddig, amíg egyértelműen beazonosítható az adományozó szándéka. A javaslat pozitív hozadékeként el lehetne szakítani ezt az intézményt az éves adóbevallás stresszelő szituációjától, és határidő nélküli folyamatos beadást lehetne engedélyezni. Azt is ki lehetne ezzel a megoldással küszöbölni, hogy a jogosulatlanokkal való tárgyalások elhúzódása miatt homályos és negatív értesítések menjenek ki a felajánlók felé.

Véleményem szerint ez az eljárás lehet a bennragadt adóforintok mobilizálásának pártpolitikától leginkább független, merőben alulról építkező, önkéntes munkán alapuló, végleges és maradéktalan civil megoldása.

* Kelen András

A civil szektor fejlesztési lehetőségei*

A CSR (Vállalati Szociális Felelősségvállalás) definíciója: „A vállalatok szociális felelősségvállalása egy olyan fogalom, mely szerint a vállalatok a szociális és környezeti megfontolásokat önkéntes alapon beépítik üzleti tevékenységükbe és a tevékenységükben érdekelttel fenntartott kapcsolataikba.”

Elemei:

- Önkéntesség;
- Minden érintett (stakeholder) bevonása;
- Fenntarthatóság

A vállalatok nem alkalmasak a szociális problémamegoldásra: a civilszervezetek jelentik a megoldást. Outsourcing! Ebből kifolyólag a CSR a civilszervezeteknek ágazati és egyedi szinten egyaránt nagy lehetőséget jelent. Gyakorlatilag egy új forráslehetőség nyílik meg ennek köszönhetően – természetesen csak azoknak a szervezeteknek, amelyek rendelkeznek a CSR tervezéséhez, működtetéséhez alkalmas humán erőforrással.

A forrásorientált működéssel szemben, ahol is a források megszerzése áll a szervezet működésének központjában, és ennek megfelelően az alapműködést is befolyásoló módon minden elérhető forrás megpályázásra kerül. Ezzel szemben a célorientált működés a szervezet vállalt feladataira, céljainak megvalósítására keres pénzügyi eszközöket.

Legfontosabb: tervezhető a pénzügyi-, a humán- és egyéb (pl. eszköz-) igény! Ezzel párhuzamosan egy magas hatékonyság lép fel, mert mindenki (a szervezeti vezetők, önkéntesek, aktivisták, de maga a szervezet is) azt csinálja, amihez ért!

Kialakul egy nagyon fontos működési elem: a projektcentrikus gondolkodás. Ez elengedhetetlenül szükséges pályázatok, projektek megvalósításához. És nem utolsósorban nem elhanyagolható tény, hogy sok, civilszervezet részére is elérhető Európa Unió vagy egyéb pályázat esetén a célorientált működés alapjaként tekinthető Stratégiai Terv készítése és benyújtása a pályázat mellékleteként kötelező. Ebből tudják a bírálók, döntéshozók leszűrni, hogy egy civilszervezet mennyire felkészült, mennyire várható, hogy komplexen meg tudja valósítani a vállalt projektet.

* Pál Attila

■ ELMÉLETILEG

Az NCA kutatási monitoring tapasztalatai*

A Nemzeti Civil Alapprogram Civil Szolgáltató, Fejlesztő és Információs Kollégiuma 2006 végén három intézményt bízott meg azzal, hogy végezze el a 2004. és 2005. évi sikeres társadalomtudományi kutatási pályázatok monitoring vizsgálatát, és a legfontosabb ismeretek birtokában az érintett szervezetek bevonásával szervezzen konferenciát annak érdekében, hogy a monitoring tapasztalatainak megosztásával a civil szférára vonatkozó kutatások minősége javuljon. Az említett felkérést az Általános Vállalkozási Főiskola és a Philos Alapítvány mellett a Századvég Politikai Iskola Alapítvány (a továbbiakban: Századvég Alapítvány) kapta. A konkrét monitoring feladatokat a Századvég Alapítvány végezte el. A következőkben röviden összefoglaljuk az elvégzett elemzés legfontosabb tapasztalatait, illetve az annak alapján megjelölhető cselekvési irányokat, a támogatási program fejlesztésének lehetőségeit.

Megítélésünk szerint – amelyet az általunk elvégzett monitoring vizsgálat csak megerősített – az általánosan megfogalmazott, speciális tématerületek behatárolása nélküli civil kutatások ideje lejárt. Ha pontosabban akarok fogalmazni, akkor azt mondom, hogy a finanszírozására az NCA támogatói tevékenységének keretében, értelmes és megfelelően hasznosuló módon, már egyre kisebb a lehetőség.

Éppen ezért a támogatási irányok szűkítését javasoljuk, amelynek véleményünk szerint kétirányúnak kell lennie. Egyrészt téma szerinti szűkítésről lenne szó, azaz nem az általános, hanem a specializált, évente legfeljebb 3–5 eltérő tématerületre fókuszáló pályázatok kiírása lenne célszerű. Másrészt a támogatások palettáját is szűkíteni kellene, mégpedig olyan módon, hogy a helyi, lokális elemzések váljanak egyre inkább meghatározóvá az alapprogram támogatott kutatási portfóliójában. Mindehhez azt a kitélet tenném még, hogy a vizsgálatokat elsősorban a komoly szakértők bevonásával készülő projektek keretében végezzék.

A monitoring vizsgálat arról is meggyőzött bennünket, hogy mindenképpen külön pályázati kiírás szükségeltetik a kutatási projektek lebonyolításában jártas szervezetek, illetve az ezen a területen még komolyabb feladatokat nem végző szervezetek számára. Az előbbieket bevonásával a minőségi, tudományosan megalapozott kutatások szakmai kompetenciája növelhető, ugyanakkor a civil szektorban tevékenykedő aktorok az amatőr kutatások támogatásához a maguk sajátos helyzetére szabott keretek között mégis hozzájutnának.

Alapvetőnek véljük ugyanakkor, hogy a kutatás területén tapasztalatlan szervezetek esetében pályázati előfeltételként legyen előírva legalább egy társadalomtudományi végzettségű, komoly referenciákkal rendelkező személy bevonása a kutatásokba, aki legalább tanácsadóként segítheti a kutatás minél magasabb színvonalon történő magvalósítását. Ez minden bizonnyal növelni fogja a kutatások kimeneti eredményének színvonalát is.

* Gazsó Tibor

ELMÉLETILEG ■■

A legmegfelelőbb és legfelelősségteljesebb választás az lenne, ha az alapprogram a támogatások folyósításának kritériumrendszerét, a monitoring-rendszert és a hasznosulásra vonatkozó követelményeket a jelenlegihez képest lényegesen feszebben definiált, szigorúbban kezelt keretrendszerbe helyezné. Kizárólag ezzel biztosítható a kutatások társadalmi hasznosulása.

Rendkívül lényegesnek tartjuk annak ösztönzését, hogy a pályázók kutatási elképzeléseik kialakítása során más források bevonásával is kalkuláljanak, elsősorban a civil szektor és a forprofit szféra, illetve a civil szektor és a helyi önkormányzatok közötti együttműködést előmozdítva.

A kutatási pályázatok elbírálásánál fontosnak véljük a teljes transzparenciát. A döntések előtt nyilvánossá kell tenni a bírálati szempontokat, s egy neves szakmai grémium feladatává kell tenni magát a döntés meghozatalát.

A monitoring vizsgálat rámutatott arra is, hogy amennyiben az NCA kevesebb támogatást biztosított a pályázó által igényelt összegnél, akkor szinte minden esetben – érthető módon – csak részteljesülés valósult meg a pályázati tervekhez képest. Ezt azonban jelenleg számon kérni nem lehet, ugyanis standard módszere a felülvizsgálatnak az NCA berkein belül nem alakult ki. Ennek hiányában az általunk elvégzett monitoring is csak a pályázati vállalást, és a tényleges teljesülést hasonlíthatta össze, okot adva a sokszor talán megalapozatlan gyanúsításra a pályázati összegek nem megfelelő felhasználását illetően. E probléma feloldása érdekében azt javasoljuk, hogy a támogatott összeg ismeretében a pályázó módosított kutatási vállalást nyújtson be annak érdekében, hogy a leadott zárójelentés alapján az elvégzett munka egyértelműen értékelhetővé váljon.

Javasoljuk egy olyan dokumentációs tár felállítását, ahol az érdeklődők (civilszervezetek, kutatók, egyetemisták, döntéshozók stb.) bármikor betekinhetnek a kutatási jelentésekbe. Itt javasolnánk annak megfontolását, hogy a nyilvánosság ténye önmagában ösztönzően hat egy feladat elvégzésének színvonalát illetően.

A közösségi érdeket szolgálná, ha az összes támogatott kutatás 8–10 oldalban összefoglalt legfontosabb eredményeit egy külön, erre a célra kialakított internetes felületen elektronikus kiadvány formájában publikálná az NCA. Megfontolásra érdemesnek tartjuk az ugyancsak az NCA által rendezendő éves kutatási szakmai konferenciák rendszeresítését.

A kutatásokkal (zárótanulmányokkal) szemben támasztott részben formai, részben tartalmi követelmények (pl. minimális terjedelem, szakirodalmi hivatkozások, stb.) felállításával szintén növelhetőnek tartjuk a kimeneti produktumok minőségét. A felállított standardok ugyanakkor arra is alkalmasak lehetnek, hogy általuk a vizsgálatok értékelése is objektívebbé válhat.

Legalább két-háromévente átfogó monitoring vizsgálat elvégzését tartjuk szükségesnek, amelynek kivitelezésére több intézmény és több szakértő részvételével létrehozandó szakmai kollégium kialakítását javasoljuk.

A fentiekben jelölt irányok bizonyosan jelentős mértékben hozzájárulhatnak a támogatási gyakorlat fejlesztéséhez, a támogatási célok hatékonyságának növeléséhez.

■ ELMÉLETILEG

Nonprofit szektor regionális metszetben*

A rendszerváltást követően elindult a civil társadalom újjászületése, számos egyesület, alapítvány kezdte el működését. Ezek többsége helyi szinten fejtette ki tevékenységét, vagy olyan feladatok végzésére, olyan célok, programok megvalósítására vállalkozott, melyek az adott térségben, településen élők mindennapi életének, környezetének jobbítását szolgálták.

A szervezetszám megugrásával párhuzamosan lezajlott a civil szektor társadalmi emancipációja, ami abban nyilvánult meg, hogy mind a kormányzat, mind a lakosság, de még valamelyest az üzleti szféra szemében is a kezdetben oly sokszor gyanakvással kísért civilszervezetek már „elismert” részét képezték az ily módon tehát háromszektorúnak tekintett társadalmi intézményrendszernek.

A civil szféra fejlődése természetesen sem időben, sem térben nem folyt egyenletesen. Mind a mai napig kimutathatóak jelentős különbségek, egyfelől a települési hierarchiában, másfelől földrajzi értelemben. Nyomon követhetünk egy jelentős, nyugat-keleti irányú fáziseltolódást. A nonprofit szféra sokszínűsége tehát nemcsak önmagában, vagyis egészében érhető tetten, hanem területi, regionális vonatkozásában is. Vajon milyen összefüggés mutatható ki egy-egy térség társadalmi, gazdasági, demográfiai állapota és civil szektora között? Felállíthatóak-e általános törvényszerűségek?

Mondhatjuk, a civil szektor megjelenése és aktivitása mindig valamilyen hiányjelenséghez köthető, nevezetesen ez egyfajta közösségi válasz a helyi társadalomban megjelenő kielégítetlen igényekre. Ezek az igények azért feltehetően az elmaradottabb térségekben nagyobbak lehetnek, bár azt is tudjuk, hogy a magasabb életszínvonal újabb szükségleteket támaszt.

Ugyanakkor összefüggés mutatható ki az adott terület gazdasági fejlettsége és a civil élet intenzitása között is. Minél jobb helyzetben van egy település, annál fejlettebb a civil szektora, s ebből a tapasztalatok szerint az is következik, hogy belső és külső kapcsolatrendszere, vagyis „egymással”, illetve az önkormányzattal ápolt viszonya is sokrétűbb. Más szavakkal: több, egymással éppen ellentétes irányú „ösz-tönzők” is létezhetnek.

A mennyiségi növekedéshez hasonló pozitív folyamat zajlott le a civilszervezetek közéleti tevékenységében is. A „helyi ügyekbe” való közvetlen beleszólás igénye ugyan kezdetben az önkormányzatok húzódozásával találkozott. Később azonban az utóbbiak – igaz, nem mindig önszántukból, sokszor éppen a rájuk nehezedő nyomás hatására – fokozatosan kezdték bevonni az arra alkalmas civilszervezeteket a települést érintő döntések előkészítő munkájába. Olyan fórumokat hoztak létre, melyeken lehetőséget biztosítottak a helyi civil társadalom részére legalább a véleményük kifejtésére.

* Sebestény István

ELMÉLETILEG ■

Időközben „kiderült”, hogy a döntés-előkészítő munka mellett a (köz)szolgáltatások biztosításába is bevonhatóak a civilek. Emellett az ügynevezett egyszázalékos felajánlások fogadása, a külső pályázati források megszerezhetőségének képessége, a lakosság felé irányuló kommunikációban betöltött közvetítő szerep, a mobilizáló képesség, és az önkéntes tevékenység, mind olyan funkcióknak bizonyult, melyet ugyan a civilek látnak el, azonban ezek jelentősen hozzájárulhatnak az adott térségek, települések hatékony működéséhez. Ennek általános felismerése talán mérföldkönek tekinthető a civil-önkormányzati kapcsolatok fejlődésében.

Ezzel párhuzamosan egyszerre több integrációs folyamat is elindult. Egyfelől a civilszervezetek kezdeti merev ellenállása és függetlenségükhöz való félreértelmezett ragaszkodásának oldódása folytán, a közös lehetőségek és érdekérvényesítés felismerése eredményeképpen sorra jöttek létre a területi és szakmai alapon szerveződő civil együttműködések, kerekasztalok, és fórumok. Az önkormányzatok között szintén kialakultak a szervezett kereteken belül működő társulások. Ennek korai önkéntes formáit aztán a közigazgatási reform, a kistérségi rendszer bevezetése hivatalossá is tette. A településfejlesztési törvény módosítása 2004-ben pedig már a kistérségi önkormányzatok és civilszervezetek fejlesztési célú együttműködésének jogszabályi feltételeit is meghatározta.

Az imént nagyvonalakban ismertetett fejlődés azonban még korántsem fejeződött be, és természetesen sehol sem zökkenőmentesen zajlott le; a civil szféra fejlettségében, az együttműködés kialakult szintjében jelentős területi egyenlőtlenségek mutathatók ki. Az országban – statisztikai és tematikus kutatások egybehangzó eredményei szerint – vannak olyan térségek, ahol a kooperáció magas színvonalat ért el, és vannak olyanok, ahol még szinte semmilyen kezdeményezés nem indult el. Ennek egyik oka feltételezésünk szerint éppen az, hogy a nagyobb közösségekben való gondolkodás, vagyis a „társégtudat” sok esetben még hiányzik, illetve, ha fel is lelhető, akkor az egyik felet sem motiválta a mindennapi cselekvésekre való gyakorlati alkalmazására. Így természetesnek is mondható, hogy mind az önkormányzatok és a civilek együttműködése, mind ez utóbbiak egymás közötti kapcsolatépítése elsősorban helyben indult meg és fejlődött ki, s még a nagyobb területi összefogások is inkább megyei, regionális szinten alakultak ki.

Mindezeknek a jelenségeknek az alaposabb elemzéséhez, és megértéséhez szükség van tehát minél több olyan kutatásra, vizsgálatra, amelyek éppen e dimenzió mentén, vagyis regionális metszetben mutatják meg a „nonprofit valóságot”.

■ ELMÉLETILEG

A KÖZÉP-DUNÁNTÚLI NONPROFIT SZÉKTOR HELYE ÉS LEHETSÉGES JÖVŐBENI SZEREPE A CIVIL TÁRSADALOM FEJLESZTÉSÉBEN

Dombi Gábor–Oláh Miklós–Retz Tamás
(Nyilvánosságért és a Civil Társadalomért Alapítvány)

Előzmények

A Nyilvánosságért és a Civil Társadalomért Alapítvány 2004-ben pályázatot nyújtott be az NCA Civil Szolgáltató Fejlesztő és Információs Kollégiumának kiírására a Közép-Dunántúli civil szektorának vizsgálata tárgyában, melyet a Kollégium pozitív elbírálásban részesített. A munka elvégzésére az alapítvány 3,5 millió Ft vissza nem térítendő támogatásban részesült, mely összeg felhasználásáról 2004. december 27-én a MÁK Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Területi Igazgatóságával szerződött le. Jelen írás a közel 120 oldalas kutatási zárótanulmány összegzése, amely az elemzési adatbázissal együtt a Nyilvánosságért és Civil Társadalomért Alapítvány címén szabadon hozzáférhető.

A vizsgálat célja

A kutatás célja az alapítvány elsődleges működési területéül megjelölt régióban a szervezett civil társadalom helyzetének, működésének és jövőképének kutatási eszközökkel történő szakszerű és módszeres megvizsgálása volt, különös tekintettel Nemzeti Civil Alapprogram időszakára eső tapasztalatokra.

A kutatás során feltérképeztük – a meglévő adatbázisok elemzése révén – a régió szervezett civil társadalmának országon belüli súlyát, lakosságszám arányos területi gyakoriságát, településtípusok szerinti megoszlását, tevékenységszerkezetét, szervezeti formák szerinti összetételét stb. Ezen kívül a régióban önálló, a nonprofit szervezetek adatszolgáltatására épülő kérdőíves vizsgálat is készült. A munka során tehát lehetőség nyílt a tényadatok véleményadatokkal, vagyis elképzelésekkel, tervekkel való kiegészítésére, mely komoly jelentőséggel bírhat a régió civil szektorát érintő tervezés – például az úgynevezett „szűk keresztmetszetek” feltérképezése, vagy éppen az erősségek, lehetőségek körvonalazása – számára.

A munka sikeres elvégzése esetén az alábbi zárótanulmány egyik alapja lehet egy regionális civil stratégia elkészítésének.

Kutatási tematika

A vizsgálat tematikáját a vonatkozó szakirodalom¹ és néhány újonnan készült diplomadolgozat² tanulmányozása révén nyerhető ötleteken túl az NCA Országos Tanácsának Közép-Dunántúlról delegált küldöttjével, a térség Regionális Tanácsának elnökével készített interjúk alapozták meg, de néhány civilszervezet is jelentős mértékű aktivitást fejtett ki e téren.³ A kutatási tematika összeállítását jellemző széleskörű tájékozódás oka tehát nem a kutatói felelősség áthárítása volt, mint inkább az, hogy az eredmények minél jobban legyenek képesek a gyakorlati hasznosításra – első sorban a Közép-Dunántúlon.

Az összesített kutatási témajavaslatokat tematikusan csoportosítottuk, majd ez alapján elkészítettük a vizsgálat kérdőívét.

Az alapadatbázisból nyerhető információk adattartalmán túlmenően a kérdőíves felmérés alapvetően hat témakör köré csoportosult.

Az adatok önmagukban való elemezhetősége mellett a későbbi kérdések kapcsán vizsgálандó eredmények csoportosíthatósága érdekében regisztráltuk az adatszolgáltató szervezetek szervezeti formáját, tevékenységét, ennek földrajzi kiterjedtségét, működésének időtartamát, esetleges közhasznúságának tényét, tagságának szociológiai jellemzőit, kapcsolati hálóját, esetleges ernyőszervezeti tagságát, esetleges közcélú feladatellátásának tényét, és ezek tulajdonságait.

Mivel fontos tudnunk, hogy milyen tárgyi és szellemi infrastrukturális jellemzőkkel rendelkezik a régió nonprofit szektora, ezért vizsgálni kellett az ingatlannal, telekommunikációs eszközökkel, irodaszerekkel, egyéb vagyontárgyakkal való ellátottságot, és az ezek bővítésére irányuló törekvések tervezett irányait is. Kérdések vonatkoztak a szervezet soraiban és holdudvarában megtestesülő szaktudás legfontosabb jellemzőire, és a jó minőségben végezhető munka szolgáltatási háttérének feltérképezésére.

A szervezetek által végzett tevékenységről egyebek mellett igen beszédeselek a költségvetési adatok (az EU országai közül sokban csupán adóhivatali adatokból készül nonprofit statisztika), ezért érdeklődésünk kiterjedt a szervezetek forrásszerkezetével kapcsolatos információkra is. A vizsgálat során külön figyelmet fordítottunk az NCA keretében történő pályázati rendszer vizsgálatára, ezen belül a szervezetek pályázati aktivitására, eredményességére, és az esetleges eredménytelenség okaira.

A tervezett vizsgálat egyik legfontosabb tematikus blokkja a közhasznú feladatellátásra vonatkozhat. Mivel a hagyományos igazgatási keretek közt végzett közhasznú feladatellátás mellett sok esetben egyre indokoltabb és egyre nagyobb a feladatellátás szubszidiaritás elvéből is levezethető, új típusú (governance) igazgatásszervezési módszerekhez sorolható módjának lehetősége és valószínűsége, ezért szükségesnek tartjuk egyrészt a szervezet földrajzi és társadalmi környezetének ellátottságát, másrészt – különösen az ellátatlan, illetve a rosszul ellátott vertikumban – az adott területen működő szervezetek ilyen típusú feladatellátásra való hajlandóságának és alkalmasságának a vizsgálatát. Azt is vizsgáljuk, hogy az ilyen jellegű (meglévő

■ ELMÉLETILEG

és tervezett) civil aktivitásnak melyek a konkrét irányai, mekkora kapacitások és a nonprofit szektor által megtestesített szakértelem remélhető mögöttük, milyen összetételű partnerséggel, feltételekkel, garanciákkal láthatók el ezek a feladatok.

A 2002-vel induló kormányzati ciklus egyik legjelentősebb, legkézzelfoghatóbb pozitív eredménye minden bizonnyal a Nemzeti Civil Alapprogram. Mint minden új rendszernek, nyilván ennek is meglehetnek ugyanakkor a gyermekbetegségei, melyek feltérképezésére nagyszerű alkalmat kínál egy ilyen, közvetlen és személyes megkeresésen alapuló adatszolgáltatáson nyugvó kutatás. Természetesen mások tapasztalatainak az egybegyűjtése is fontos, de nyilván az egyik legfontosabb feladat a program elsődleges szereplőinek, a szektorhoz tartozó civilszervezeteknek, illetve azok képviselőinek az észrevételeit feltérképezni. Ez a munka tematikusan kiterjedt az NCA-választások tapasztalatainak tesztelésére, az NCA személyi és intézményi szereplőinek, pontosabban munkájuk ismertségére és elismertségére.

Az elmúlt évek nonprofit statisztikáinak fő számai azt mutatják, hogy a szektor élete az extenzív időszak végéhez érkezett, az újonnan létrejövő szervezetek száma megközelítőleg éppen hogy pótolja a megszűntekét. Mindenképpen érdemesnek tűnik e fluktuáció okainak, és belső jellemzőinek vizsgálata. A vizsgálat során ennek az érdeklődésnek a kielégítését a szervezetek önértékelésére, és a távlati tervekkel kapcsolatos kérdésekkel kíséreltük meg elérni.

A vizsgálat módszerei

Meglévő statisztikai adatbázisok (TeIR, TSTAR, MÁK) felhasználásával, statisztikai összehasonlító vizsgálatokkal elvégezzük a regisztrált és a működő szervezetek adatai alapján a régió országon belüli, a megyék régióon belüli, a kistérségek megyéken belüli pozicionálását.

A szervezet-gyakorisági mutatók területi dimenziók szerinti vizsgálata mellett kistérség mélységben feltérképezzük a civil szektor által megtestesített tevékenység-szerkezet mentén megfigyelhető erősségeket és hiányosságokat.

A meglévő statisztikákból nem rekonstruálható tényadatokat a véleményadatok előállítására céljából kérdőíves vizsgálat segítségével biztosítottuk.

Kutatási mintánkat a K-DT régió első NCA évben pályázati aktivitást felmutató szervezetei képezik.

Adatgyűjtésünkhöz kérdezőbiztosokat vettünk igénybe, személyes megkeresés útján folyt az adatfelvétel, melynek során törekedtünk az alkalmas civilszervezetek aktivizálására, építettünk közreműködésükre is. A szóba jöhető 754 szervezet közül végülis 446-ot tudtunk elérni, illetve adatközlésre bírni. Az adatközlő szervezetek aránya Veszprém megyéből volt a legmagasabb, 196 adatközlés származtatható innen. Fejérből 86 szervezet szolgáltatott adatokat, Komárom-Esztergomból pedig 159 érvényes adatközlés regisztrálható.

A felvett kérdőíves adatállomány minőségének ellenőrzését követően az adatokat SPSS 12.0. verziójú adatfeldolgozó és elemző program igénybevételével végeztük.

tük el. Az eredmények a régió egészére, a megyékre, azok kistérségeire bontva kerülnek bemutatásra, de figyelmünket az egyéb szempontok szerinti vizsgálhatóság sem kerülte el. A kutatási zárótanulmányban az eredmények ismertetésekor kizárólag a statisztikailag szignifikáns, azaz véletlennek nem tulajdonítható összefüggéseket emeljük majd ki.

A vizsgálat eredményei

A közép-dunántúli régióban található az ország regisztrált civilszervezeteinek a tizede, összesen 5543 szervezet. Ezzel az eredménnyel a régiók sorában a 6. helyet foglalja el, ám az 1000 lakosra vetített indexek alapján megelőzi az észak-alföldi és a dél-alföldi régiót. A régióban regisztrált szervezetek területileg egyrészt Veszprém megyében, másrészt a megyeszékhelyek körül koncentrálnak, ám az meglepetés, hogy a regisztrált civilszervezetek legtöbbször a veszprémi kistérségben található. Az 1000 lakosra vetített és kistérségek alapján számolt indexek szintén Veszprém megyei, azon belül is balatoni fölényt mutatnak.

Többet mondanak azonban a működő szervezetek alapján készült adatsorok. Az 5543 működő, a tevékenységét aktívan kifejtő szervezet területi megoszlása hasonlóan alakul a regisztrált szervezetekéhez. Egy döntő változás azonban mégis van: az adatok alapján úgy tűnik, Veszprém megyében, azon belül is a Veszprémi kistérségben a regisztrált, de nem működő, azaz az alvó szervezetek nagyobb arányban fordulnak elő, mint a régióban máshol.

Az országos eredményeknek megfelelően ebben a régióban is az egyesületi forma a döntő, melyet az alapítvány és a köztestületi forma követ. Ez utóbbi, valamint az érdekképviselések tipikusan a megyeközpontok köré csoportosulnak, azonban a köztestületek még a balatoni kistérségekben is felülreprezentáltak. Ennek oka az, hogy a hegyközségek is köztestület minősítést kaptak.

Szintén igazodva az országos trendekhez, a működő civilszervezetek tevékenysége a szabadidő, hobbitevékenység és a sporttevékenység, oktatás és kultúra köré csoportosul. A szabadidős tevékenységet felvállaló szervezetek nagyobb része ténylegesen is ezzel foglalkozik, kisebb részük a horgászokat, vadászokat tömöríti egységbe. A sporttal foglalkozó szervezetekről elmondható, hogy elsősorban a régió városaiban fejtik ki a tevékenységüket, nagyobb részben sporttámogatást, kisebb részben a tényleges sporttevékenységet végeznek.

A harmadik leggyakrabban előforduló oktatási tevékenység is egymáshoz hasonló arányban fordul elő a régió kistérségeiben, kivételt jelentenek a hátrányos helyzetű kistérségek. Itt azonban az oktatáson belül nem a felnőttoktatás, hanem a gyermekoktatás kerül előtérbe. Ez is nagyon fontos, de mivel egy ilyen térségben súlyos problémaként jelentkezhet a munkanélküliség, ezért a munkavállalók átképzését biztosító felnőttoktatás civil támogatottságának hiánya e térségekben problémát jelent.

■ ELMÉLETILEG

A felnőttoktatás és a felsőfokú szakképzés az egyetemmel vagy főiskolával rendelkező, tehát fejlettebb térségekben jellemző.

A régióban nem éri el a tíz százalékot a kulturális tevékenységet felvállaló civil-szervezetek aránya. Az ilyen tevékenység főcsoportba sorolható szervezetek főként a kulturális örökség megőrzése tevékenység alcsoportba sorolható, egynegyedük viszont művészeti tevékenységgel foglalkozik, míg tizedük többcélú művészet és kultúrátámogatást valósít meg.

Egymáshoz hasonlóan alakul a szakmai, gazdasági érdekképviselő és a szociális ellátás tevékenység főcsoportja, e – két tevékenységet felvállaló civil-szervezetek 8–8 százaléknyan vannak az összes működő szervezet közül. Az érdekképviselői szervezetek közül több mint a fele a munkáltatói, vállalkozó érdekképviselő és egyharmadnyi a munkavállalói oldal érdekképviselője, ezeken túl fellelhető még az egyéb szakmai jellegű és a többcélú és általános érdekképviselő is. Természetesen a munkavállalói érdekképviselő a hagyományosan termelő ipari jellegű térségekben erős, például Dunaújváros, Oroszlány, Székesfehérvár, Dorog térségében, míg máshol a munkáltatói, vállalkozói érdekképviselő a domináns. A szociális ellátást felvállaló szervezetek pedig egyértelműen a városok köré csoportosulnak. A településfejlesztéssel foglalkozó és működő szervezetek Veszprém megyében koncentrálnak, meglepetés, hogy a régióközpont térségében mindössze 20, míg a gondokkal küszködő Várpalotai kistérségben, részben a kevés település miatt is, öt darab településfejlesztéssel foglalkozó civil-szervezet működik. A többi tevékenységtípus (adományozás, polgári védelem, környezetvédelem, vallás) gyakorisága régiós szinten nem éri el az 5 százalékot. Ezekhez hasonlóan a gazdaságfejlesztéssel foglalkozó szervezetek sem, azonban az adatok alapján kiderült, hogy a jobbra idegenforgalmi fejlesztés (a borút egyesületek is) területén ténykedő szervezetek ennek okán a gazdaságilag jobb lehetőségekkel rendelkező kistérségekben vannak jelen.

A régió nonprofit szervezetei 2004 során összesen 748 darab pályázatot adtak be az NCA források igénybevételére, melyek között egyaránt megtalálhatók a működési kiadásokra és a projekt támogatásra kért összegek is. Az igénylések összesen több mint 845 Mió Ft-ot tettek ki, amelyből a nyertes szervezetek összesen 341 Mió Ft-hoz jutott különböző célokra. A pályázati aktivitás Komárom-Esztergom és Fejér megyében magasabb, míg Veszprém megyében a működő szervezetek közül kevesebben pályáztak NCA forrásokra. Utóbbi megyén belül ez nem is annyira a megyeközpont és térségét jelenti, hanem az azon kívüli kistérségeket. Különösen szembe-tűnő ez az 1000 lakosra számolt civil index alapján ranglistavezető Balatonfüredi kistérségre. Itt nagyon gyér volt a pályázati aktivitás a szervezetek között.

A pályázatokon igényelt összeg nagyságrendje tekintetében a székesfehérvári kistérségben működő civil-szervezetek az elsők, ők több mint 20 Mió Ft-ot szerettek volna kapni különböző célra, a másik két megyeszékhely kistérsége esetében ez az adat csak mintegy fele a régióközponténak. A legkevesebb igényelt összeget szintén Fejér megyében találtuk: Ercsi, Sárbogárd, Enyingi kistérségekben. A ténylegesen elnyert támogatások abszolút értéke természetesen a régióközpont kistérségében a

ELMÉLETILEG ■■

legmagasabbak (9 Míó Ft), viszont a fajlagos mutatók közül az egy működő szervezetre jutó NCA támogatást alapul véve a tatabányai kistérség van a legkedvezőbb helyzetben.

A Nemzeti Civil Alaphoz 2004 évben összesen 754 olyan nonprofit szervezet pályázott működési és/vagy projekt támogatás elnyerése érdekében, amelynek székhelye a közép-dunántúli régió egyik települése volt. Adataink szerint a 754 szervezet kevéssel több, mint kétharmada sikeresen pályázott az NCA források megszerzésére, 32 százalék viszont pályázatának elutasításával szembesült.

Az NCA-hoz pályázó régiós szervezetek összességére kiterjedt adatgyűjtés eredményeképp 446 szervezettől, azaz az összes szervezet közel háromötödétől kaptunk részletes, elemezhető választ. Kutatási adatbázisunkban az NCA-hoz sikeresen pályázó szervezetek reprezentációs aránya 62 százalék, az elutasított szervezeteké 38 százalék, vagyis míg az NCA-hoz sikeresen pályázó összes szervezet 54 százaléka válaszolt megkeresésünkre, addig ugyanezzel a lehetőséggel az elutasított szervezetek 71 százaléka élt, ez azt jelenti, hogy az önkéntes módon válaszoló szervezetek által létrejött jelen elemzési minta a sikeres és az elutasított pályázók esetében a sikertelenül pályázó szervezetek irányába súlyozódik. Az eredeti arányokhoz képest létrejött összarány-eltérés nem egészen 6 százalék.

Az NCA támogatásokra pályázó adatközlő szervezetek relatív többsége, 45 százaléka Veszprém, kevéssel több, mint harmada Komárom-Esztergom, ötöde Fejér megyei székhellyel rendelkezik. KSH kistérségek szerint a legtöbb adatközlő szervezetet három, a megyei jogú várost is tömörítő kistérségbe, Veszprém, Tatabánya és Székesfehérvár körzetéhez sorolhattuk.

Az adatbázisunkban szereplő szervezetek négyötöde bejegyzett székhelyét tekintve városokban rendezkedett be és csak 20 százalékuk települt a régió valamely községébe. Ezzel együtt a szervezetek relatív többségét nem megyei jogú városokban regisztráltuk, csak 39 százalékuk székhelye volt a régió négy megyei rangú városának valamelyikén.

Az adatközlő szervezetek közel kétharmada egyesület, negyede alapítvány. Az alapítványok 64 százaléka magánalapítvány, 36 százaléka közalapítvány, további adatközlőink közel 5 százaléka közhasznú társaság, 4 százaléka nonprofit szervezetek szövetségként működik.

A régió egészére vetítve adatközlőink sorában az egyesületek Veszprém, az alapítványok a Komárom-Esztergom, a közhasznú társaságok Fejér és Veszprém, a szövetségek Fejér megye területén felülreprezentáltak.

A 446 válaszadó szervezet összesen 835 különböző tevékenységtípust jelölt meg, vagyis átlagban kétfélét. Kizárólag egy tevékenységorientációt a szervezetek 45 százaléka, kettős céltevékenységet 23 százaléka, három, vagy több tevékenységorientációt a válaszolók egyharmada említett meg.

A leggyakrabban említett tevékenységkörök a kultúra és a sport, ezt a két tevékenységtípust az összes válaszadó szervezet közel egy-egy harmada megemlítette.

■ ■ ÉLMÉLETILEG

A harmadik rangsorhelyen a szabadidő eltöltés és egyéb hobbi jellegű tevékenységcélok állnak. Ilyen irányú tevékenységet a szervezetek 30 százaléka nevezett meg. Jelentős volument képvisel az oktatás is, mint céltevékenység. Az összes szervezet több mint ötöde végez valamilyen oktatási, többnyire intézménytámogató tevékenységet.

A szervezetek közel hatoda a szociális ellátás és gondozás, tizede az egészségügy, nyolcada a környezetvédelem területén fejt ki céltevékenységét.

24 adatközlő szervezet a terület és településfejlesztésben, 17 a természet, és/vagy a társadalomtudományos kutatások, szintén 17 szervezet a nonprofit szféra közös érdekvédelme, 12 a nemzetközi kapcsolatok, 11 a polgári védelem területén fejt ki civil aktivitást.

Adatközlőink sorában kilenc olyan szervezetet találtunk, amelyek a közbiztonság, nyolcat, amely valamely vallás, hat-hatot, amely a jogvédelem, a szakmai és egyéb gazdasági érdekvédelem, illetve a többcélú adományozás, ötöt, amely a gazdaságfejlesztés, négyet, amely a foglalkoztatás politika érdekel és végül hármat, amely az állatvédelemmel foglalkozik.

A tevékenységtípusok területi eloszlása leginkább véletlenszerű, nincs olyan kistérség, vagy megye, de akár településtípus sem, ahol ne fordulna elő valamelyik, de ha nem is fordul elő, annak inkább az alacsony mintareprezentáció lehet az oka, mintsem valamilyen működést kizáró valóban szignifikáns ok.

A szervezetek megalakulásának átlagéve Magyarország politikai-gazdasági rendszerváltásának hagyományos dátuma utánra, 1991-re esik. Az adatbázisban szereplő legrégebben alakult szervezet a 19. század utolsó negyedében, 1878-ban jött létre. A történelmi fordulópontot jelentő 1945-ös év előtt, azaz 1944-ig további 11 szervezet vezet vissza a múltját. 1945 és 1989 között a válaszadó szervezetek hetede jött létre, minden további adatközlő szervezet már a rendszerváltás évében, vagy azt követően alakult meg.

Az adatbázisunkban szereplő egyesületek között a megalakulás évét tekintve nemcsak az 1990-től napjainkig létrejött szervezetek felülreprezentáltak, hanem azok is, amelyek még 1945 előtt jöttek létre és, vagy azóta is töretlenül működnek, vagy Magyarország szocialista berendezkedése idején tetszhalott állapotban voltak, majd 1990-et követően ismét életre keltek. Az alapítványok létrejöttének gyakorisága nem véletlenül tulajdoníthatóan 1990-utánra esik, a közhasznú társaságok a '90-es évek legvégén jöttek létre. A szövetségek két kivételtől eltekintve átlag a '90-es évek közepén alakultak meg.

A szervezetek 64 százaléka törvény értelmezése alapján közhasznú. Az adatbázisunkban szereplő összesen 284 közhasznú szervezet közül 54 nonprofit szervezet nyilatkozó képviselője állította, hogy tevékenységük kiemelkedően közhasznúnak minősül, mivel olyan közfeladatot látnak el, amelyről a törvény, vagy törvény felhatalmazása alapján más jogszabály rendelkezése szerint, valamely állami szervnek, vagy a helyi önkormányzatnak kellene gondoskodnia.

ELMÉLETILEG ■■

A közhasznúvá válás megnevezett okai között az első helyen a nagyobb forrás-szerzés lehetősége sejlík fel. Az adatbázisban szereplő közhasznú szervezetek relatív többsége, 44 százaléka ezt az indokot tartotta a leghangsúlyosabbnak.

Az, hogy az adott szervezet tevékenységi céljából volt szükséges a változtatások eszközlése, a nyilatkozók körében csak szekunder jelentőségű. Az összes közhasznú szervezet nem egészen 35 százaléka döntött nyilatkozatában e rokonszenves ok megnevezése mellett. További 48 szervezet képviselője jelezte, hogy eleve a közhasznúsági törvény szabályozásának megfelelően alakultak meg, e szervezetek alkotják a közhasznú szervezetek hatodát. 9 szervezet képviselője nyilatkozott úgy, hogy a közhasznúvá alakulást támogatóik igényelték, míg három szervezet képviselője bizonyos presztizs okokkal magyarázta a közhasznú jogállás tényét.

Annak legjellemzőbb oka, hogy egy szervezet miért nem közhasznú, az, hogy nincs erre a jogállásra szükség, néhány szervezet képviselője adminisztrációs nehézségeket emlegetett, míg mások kérelmét elutasították. Azok a szervezetek, amelyek az adminisztrációs okokat nevezték meg elsődleges indíték gyanánt, ami miatt jelenleg nem közhasznúak, döntően szintén nem terveznek semmilyen időtávban közhasznú tevékenységet, de akik ezek közül mégis megfontolják ezt a lehetőséget, túlnyomó részt a végrehajtást a távolabbi jövőbe helyezik.

Az adatközlő, érvényesen válaszoló egyesületek tagsága a közép-dunántúli régió egészében közel 52 000 fő. A tagság 46 százaléka, közel 24 000 fő Veszprém, kb. 28 százaléka Fejér, kb. 26 százaléka a Komárom-Esztergom megye egyesületeiben csoportosul. Rögtön hozzátehetjük ehhez, hogy az adatközlő egyesületek aránya Veszprém megyéből volt a legmagasabb, a szervezetek közel fele Veszprém megyei. Fejér 53 egyesületének tagsága felülmúlja Komárom-Esztergom 96 egyesületének tagságlétszámát.

Egy régióbeli adatközlő egyesületre átlag 179 regisztrált tag jut. Átlag feletti tagságlétszámot Fejér megyében mutathattunk ki, Veszprém és Komárom-Esztergom egyesületeinek tagság létszáma negatív irányban divergál a régiós átlagtól.

Az adatközlő, érvényesen válaszoló alapítványok kuratóriumainak, elnökségének létszáma a régió egészében 645 főnek adódott.

A szervezeteknél foglalkoztatott főállású alkalmazottak 58 százaléka egyesületeknél, közel harmada alapítványoknál, a többiek Kht-nál, illetve szövetségeknél dolgoznak. A 72 adatközlő szervezet mindösszesen 328 főállású alkalmazottat foglalkoztat, vagyis egy válaszadó szervezet, jellemzően átlag 4 és 5 fő között fizet főállású munkatársakat. A főállású alkalmazottak száma 1 és 29 fő között szóródik.

Mellékállású alkalmazottat önbevallása szerint 48 szervezet, vagyis az összes szervezet alig tizede foglalkoztat. Az érvényesen válaszoló adatközlők összesen 111 ilyen státuszú alkalmazottat említettek meg, vagyis egy adatközlő szervezetre átlag 2 ilyen munkatárs jut. A mellékállású alkalmazottak közel háromötödére az egyesületeknél, 29 százalékukra az alapítványoknál, 10 százalékukra a Kht.-nál számítanak.

■ ■ ■ ÉLMÉLETILEG

Alkalmi önkénteseket az adatközlő szervezetek 70 százaléka alkalmaz, ez 313 szervezetet jelent. E 313 szervezet kötelékében az adatfelvétel időintervallumában mintegy 6550 alkalmi önkéntes dolgozott, vagyis egy szervezetre vetítve átlag 21 fő.

A még pontosabb képalkotás érdekében külön rákérdeztünk arra, hogy egy bizonyos feladat elvégzése, abszolválása érdekében összesen hány főt képes megmozgatni az adott szervezet. 401 érvényesen válaszoló szervezet összesen 10723 főt említett meg, vagyis egy adatközlőre átlag 27 személy jut. 418 szervezet képviselőinek együttes becslése szerint azon személyek, akikre vonatkozóan az adott szervezet tevékenysége kiterjed, 1 350 000 főre becsülhető, mely szám meghaladja a régió jelenlegi állandó népességének számát.

A tevékenység típusokat tekintve a válaszadó szervezetek 29 százalékának aktivítása egyetlen, jól különválasztható társadalmi csoportra irányul. A szervezetek további hetede két, 9 százaléka három, 8,5 százaléka négy egymástól merőben különböző társadalmi csoportra irányítja tevékenységét. A szervezetek 39 százalékának tevékenységét nevezhetjük a célcsoportot illetően társadalmi hovatartozás függvényétől teljesen mentesnek. E tevékenységek jellegükből fakadóan leginkább a sportélet, a szabadidő, hobbi, illetve az oktatás területeire terjednek ki.

A célzott, speciális tevékenység típusok sorában a legjellemzőbb a jövő generációra, fiatalokra, gyermekekre irányuló tevékenység. Az összes szervezet közel fele végez olyan tevékenységet, amely valamiképp e társadalmi csoportra irányul.

Az adatközlő szervezetek tevékenysége jól körülrajzolható földrajzi kiterjedtséggel bír, szűkebben, tágabban értelmezve az összes adatközlő szervezet közel 98 százalékát idesorolhatjuk. A fennmaradó szervezetek tevékenysége vagy a kibertérre (internet) korlátozódik, vagy a szervezetet képviselő adatközlő szerint bármely térségi korlát nélküli. A relatíve legtöbb szervezet tevékenysége egy adott településre terjed ki, ez az esetek elsősorú többségében a szervezet székhelytelepülése. Szintén jelentős azoknak a szervezeteknek a száma, amelyek működési hatásköre a régió egészére, egy-egy megyére, egy-egy kistérségre, több szomszédos településre, vagy akár csak egy bizonyos intézményre terjed ki. Nem jellemző viszont az olyan tevékenységstruktúra, amely egy adott település egy részére, egy megye kistérségektől független részletére, vagy éppen két különböző megyére vonatkozik.

Magyarország egész területére kiterjedő tevékenységet 30 szervezet említett meg, ennél valamivel jellemzőbbnek mutatkozott az a válasz, hogy ha már ennyire globális méreteket öltött az adott szervezet tevékenysége, az-az országhatárokat is átmetszi.

Az adatközlő szervezetek 93 százalékának tevékenysége egész évben folyamatos, 24 szervezet, vagyis az összes szervezet megközelítőleg 6 százalékának működése egy év távlatában jellemzően időszakos. Ettől függetlenül e szervezetek többsége egy adott év nagyobb részében azért működik, csak három szervezet tényleges működése korlátozódik az év néhány hónapjára.

A szervezetek legjellemzőbb módon más nonprofit szervezetekkel, illetve székhely településük önkormányzatával állnak kapcsolatban. Ezek a kapcsolati szövődékek

ELMÉLETILEG ■■

egyrészt kikerülhetetlenek, másrészt természetesek. Az együttműködések legjellemzőbb módon szakmai jellegűek.

Az adatközlő szervezetek abszolút többsége, 55 százaléka tagja legalább egy civil szövetségnek, ezzel együtt a szövetségi tagsággal rendelkező szervezetek nagy többsége, mintegy 70 százaléka csak egy szövetség tagja. Ez az összes érvényesen válaszoló szervezet 39 százaléka. 199 szervezet, tehát összes adatközlő szervezet 45 százalékanak képviselője nyilatkozott úgy, hogy az általa képviselt szervezet nem tagja egyetlen jelenleg működő magyar, vagy akár nemzetközi civil szövetségnek sem.

Vizsgálat tárgyává tettük az együttműködési megállapodások földrajzi dimenziókban megragadható kiterjedéseit is. Az együttműködési megállapodások relatív többségét Magyarország (bármely) területén működő nonprofit szervezetekkel, szövetségekkel kötötték. A megállapodások egyötödét adott megyéken belül, szintén egyötödét egy adott településen belül működő szervezetekkel kötötték. Nemzetközi együttműködési kapcsolatokat az összes adatközlő szervezet nem egészen 4 százaléka, vagyis az együttműködési megállapodást kötött szervezetek tizede tart fent. A régiós léptékű, illetve a két megyére, valamint a KSH kistérségre és a szervezet működésének településével szomszédos településekre kiterjedő együttműködési megállapodások megkötésének aránya szerény.

Biztonsággal kijelenthetjük, az adatközlő szervezetek csaknem fele rendelkezik számítógéppel, valamint nyilván az azok működtetéséhez szükséges szoftverekkel, illetve sok szervezet a számítógép mellett nyomtatót is birtokol.

Hasonlóan dinamikusan pozitív irányú változáson haladt keresztül a szervezetek internet-ellátottságának alakulása is. 2003-ban az adatközlő szervezetek még csak 13 százaléka, 2004-ben 17 százaléka, 2005 elején pedig már 21 százaléka rendelkezett Internet kapcsolattal. Azt, hogy a kibertér egyre inkább része a társadalmi élet mindennapjainak ebben a szegmensében, talán az is alátámasztja, hogy a saját e-mail címek 2003 évi 21 százalékos aránya 2005 elejére már 29 százalékra módosult, és természetesen a folyamatnak közel sincs vége. Az adatközlő szervezetek mobiltelefon, videokamera, szakkönyvtár, egyéb vagyontárgy, valamint faxberendezés használatának és a saját, vonalas telefon kiépítettségének mértéke az előbbiekhöz hasonlóan szintén lassú lineáris növekedést mutat, ezzel szemben a saját ingatlan és a saját gépjárműtulajdon aránya inkább csökken.

A közeljövő beruházásaira vonatkozóan a legtöbben számítógépes infrastruktúrájuk további fejlesztését szeretnék megvalósítani, ehhez kapcsolatosan az adatközlők egy újabb markáns része internet-előfizetést is kötni kíván. A szervezetek hatoda fénymásolót, szintén hatoda fényképezőgépet, külön-külön egy-egy egytizede számítógép nyomtatót, valamint szkennert szeretne vásárolni. Az összes szervezet közel 8 százaléka saját tulajdonú ingatlanjának rekonstrukciós, felújítási munkálatait szeretné elvégez(tet)ni.

Összességében három év adatai alapján azt látjuk, hogy a szervezeteknek nem nagyon vannak se sikerdíjas, se fizetett pályázatírói, a pályázatokat jellemzően önkéntesek írják.

■ ÉLMÉLETILEG

A 446 adatközlő szervezet tevékenysége által érintett szakterületeken az adatfelvétel időpontjában a régió egészében összesen valamivel kevesebb, mint tizenkétezer, pontosan 11655 fő dolgozhatott. A szervezetek több mint kétharmadának tevékenységében részt vesznek felsőfokú, egyetemi, vagy főiskolai végzettségű személyek, de a szakirányú középfokú végzettségűek aránya is eléri az összes szervezet 63 százalékát.

A szervezetek relatív többsége, mintegy 43 százaléka az adatfelvétel időszakában nem fizetett elő semmilyen sajtótermékre, de ezzel együtt jelezték, hogy azért különböző csatornákon mégis hozzájutnak ahhoz, amire szükségük van. Azok, akik előfizetést kötöttek valamilyen sajtótermékre, jellemzően szakfolyóiratokat rendeltek. A politikai, illetve közéleti napi, vagy hetilapok, egyéb információs anyagok előfizetési gyakorisága szerény.

A programok, célkitűzések megvalósítása, sikeres lebonyolítása érdekében a szervezetek 45 százaléka, programtípusoktól függően vagy esetenként, vagy rendszeresen bérel egy, vagy többféle funkcionális eszközt. 125 szervezet, vagyis az összes adatközlő 28 százaléka jelezte, hogy valamilyen időközönként megjelentet írott-nyomatott formában egy-egy kiadványt, vagyis a szervezetek többségének, több mint 70 százalékának vagy lehetősége, vagy igénye nincs erre. Több, egyébként nyomtatásban is megjelenő kiadványnak online változata is van.

Az adatközlők pénzügyi mérlege mindhárom tárgyév vonatkozásában pozitív előjelű. A 2003 évi összkiadások több mint 487 millió forinttal haladják meg az előző évit, a bevételek azonban a két év viszonylatában több mint 633 millió forinttal emelkedtek. 2003 és 2004 között a kiadások és a bevételek közötti különbség nem változott igazán tetemes mértékben, bár a kiadások jelentősebb volumenben növekedtek, mint a bevételek. 2004 során a kiadások közel 119 millió forinttal haladják meg a 2003 évit, míg a bevételek 2004 évben csak 39 millió forinttal lettek magasabbak az előző évinél.

A szervezetek forrásbevételei jellemzően ötös szerkezetet mutatnak, ez a tagdíj, a személyi jövedelemadó 1 százaléka, a magánszemélyek támogatása, önkormányzati támogatás, valamint a Nemzeti Civil Alapprogramtól érkezett működési támogatások.

Az adatközlő szervezetek jellemzően nem kapnak alternatív állami forrásokat, nincs olyan támogatásuk, amely vállalkozótól érkezett volna, sem pedig volumenében jelentős saját gazdálkodási bevételük. Az adatközlő szervezetek 8 százaléka jelezte, hogy eddigi működése alatt már gazdálkodhatott EU forrásokkal is.

A személyi jövedelemadó 1 százalékának megszerzésére irányuló kampányt rendszeresen folytató szervezetek 86 százaléka régió városaiban működik, ezen belül a szervezetek eloszlása a megyei jogú városok, illetve a megyei rang nélküli városok vonatkozásában egymással ekvivalens. Az adatközlő szervezetek 1 százalékos kampányainak lebonyolítói legjellemzőbb módon az adott szervezet tagjai, illetve a szervezet vezetősége által meghatározott formájú médiakampány, valamint az adott szervezet tevékenysége, céljai iránt elkötelezettséget érző magánszemélyek.

ELMÉLETILEG ■■

Közel minden tizedik adatközlő szervezet valamely munkáltatót keres fel, hogy ők segítsenek a kampányban. A szervezetek 6 százaléka szórólapokkal, 2 százaléka az internet útján hirdeti ezt a lehetőséget.

Az adatközlő szervezetek nyilatkozó képviselőinek közel kétharmada megfelelnek, a gyakorlatban teljesíthetőnek tartja a nonprofit szervezetek részére előírt jelenleg hatályos nyilvántartási, adatszolgáltatási és bevallási kötelezettségekre vonatkozó szabályokat, ezzel határozottan ellentétes véleményt az összes adatközlő csaknem negyede fogalmazott meg. Az elutasítóan vélekedők szerint az érvényes szabályozás hibája talán éppen az, amit a többiek előnyként könyvelhetnek el, az univerzalizálás elvének érvényesülése, vagyis a valamennyi szervezetre egységesen alkalmazott, végeredményben a tevékenység, illetve annak költség – bevétel oldalát pontosan részletező adminisztráció.

Adataink szerint a közhasznú feladatok ellátásának jelenlegi nonprofit lefedettsége a régióban jó, de javítható.

A javíthatóság gondolata leginkább a hátrányos helyzetű csoportok társadalmi esélyegyenlőségének elősegítése területén villan meg, de számottevőnek minősíthető a természetvédelem (amely magában foglalja az állatvédelmet is), a környezetvédelem, a kulturális tevékenységek, valamint a nevelés-oktatás, a képességfejlesztés és az ismeretterjesztés területén is.

A régió egészében a közhasznú tevékenységet végző szervezetek egyik harmada bővíteni szeretné jelenlegi közhasznú tevékenységeinek spektrumát, egy másik harmada elzárkózik ettől, a harmadik csoportban a kérdés éle elől kitérő adatközlőket találjuk. A bővítési szándék leginkább a Veszprém megyeiekre, az óvatos fogalmazás a Komárom-Esztergom megyeiekre, a gondolattól való elzárkózás a Fejér megyeiek szignifikáns többségére jellemző. A vizsgált szervezetek több mint fele szerződéssel szentesítette a közcélú feladatellátás keretében elvégzett munkáját. A közhasznú tevékenységet végző közép-dunántúli civilszervezetek több mint kétharmada egy adott önkormányzattal kötötte meg ezt a szerződést, majd egyes intézmények következnek a sorban. Az állammal megkötött szerződés nem jellemző a régió civilszervezeteire, az egyházakkal történő pedig még kevésbé. A szerződésben rögzített és a civilek által elvégzett feladatok többsége valamilyen kulturális programszervezéssel, vagy oktatással, neveléssel, ismeretterjesztéssel összefüggésbe hozható feladat. Ezt sorrendben az egészségmegőrzés, baleset-megelőzés, gyógyító-, egészségügyi rehabilitációs tevékenység, a környezetvédelem, a szabadidős és tömegsport, a gyermek és ifjúságvédelem valamint a gyermek és ifjúsági érdekképviselőt követi. Jellemző, hogy ezt a feladatot a megállapodás szerint 1 évre előre rögzítik.

A feladatátvállaláshoz természetesen források is kellene, amelyet a „megrendelő” biztosít. A szerződésben rögzített tartós feladatellátásért az erre szerződő civilek évente átlagosan közel 8 Mió Ft-ot kapnak. Ez az összeg első látásra nagyon magas, azonban adatbázisunkban van egy magánalapítvány, amely oktatási intézmény működését támogatja oly módon, hogy az állam adja hozzá a forrást, pontosan 236 Mió Ft-ot.

■ ■ ÉLMÉLETILEG

A nonprofit szervezetek a közép-dunántúli régióban még kevésbé léptek rá arra a Nyugat-Európában már megszokottnak mondható útra, amely a civil szektor gazdaság- és területfejlesztésben, szociális ellátásban, oktatásban játszott meghatározó szerepét jelenti. Azonban a lehetőség arra, hogy a civil szektor nagyobb szerepet vállaljon a fentebb említett feladatokra, megvan. A közcélú feladatátvállalás egyik feltétele, hogy az adott szervezet rendelkezzen az erre feljogosító tanúsítvánnyal. Megfelelő feltételek esetén a vizsgált szervezetek 8,3 százaléka határozottan szeretné, míg 19 százalék ettől nem zárkózik el, elutasító állásponton 54,2 százalék van. Ezen adat megyesoros vizsgálata újfent a 3 megye civil szektora közötti különbséget támasztja alá. Komárom-Esztergom megyében találjuk a legtöbb erre fogékony szervezetet, és Veszprém megyében a legtöbb olyat, amely ezt határozottan elutasítja. A szervezetek közel 40 százaléka (Fejér megye: 53,1 százalék; Komárom-Esztergom megye 50,4 százalék; Veszprém megye 29,7 százalék) akkor is vállalná a közcélú feladatok átvállalását, ha ennek a jövőben valamilyen minőségbiztosítási tanúsítvány megszerzése lenne a feltétele.

A Nemzeti Civil Alapprogram elindulásáról az érintettek főleg a napisajtóból, az internetről, vagy valamelyik civil szolgáltató központtól kaptak tájékoztatást. Gyanítható, hogy az Alap működéséről is ezekből a forrásokból szereznek információkat, amely kiegészül az NCA internetes honlapjával is. Fontos megemlíteni, hogy az akkori szaksajtó szerepe csekély volt a tájékoztatásban.

A megkérdezett szervezetek ötöde állított elektort a tavaly lezajlott NCA küldöttválasztáson, ebben az adatközlők közül a Fejér megyeiek voltak a legaktívabbak, és a Veszprém megyeiek a legpasszívabbak. Ezek az információk a jelöltállításra is vonatkoznak a Regionális Kollégiumtól az Országos Tanácsig.

A Közép-Dunántúli Regionális Kollégium összetételével az egyharmadnyi megkérdezett elégedett, egyedül Veszprém megyében tapasztalható némi elégedetlenség. Ez az elégedetlenség egyfelől megmagyarázza, hogy miért éppen a Veszprém megyei szervezetek voltak passzívak az NCA delegáltak jelölésénél, másfelől ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy a két megfigyelésnek nincs e ennél szorosabb köze egymáshoz.

A választás menetével a tapasztalt kritikai megjegyzések (az idős korosztály és a sporttal foglalkozó szervezetek háttérbe lettek szorítva) ellenére elégedettek a megkérdezett szervezetek, ám felmerül a kérdés, hogy az elégedettség nem abból fakad-e, hogy senki sem tud jobbat kitalálni.

Az NCA pályázati rendszerében a megkérdezettek mindegyike érintett, mivel a kutatás alapsokaságát azok a civilek jelentették, akik pályáztak valamilyen NCA forrásra. Ők többségükben igénybe is vették a különböző helyen és időben szervezett előkészítő fórumokat, ám ezek hatékonysága megkérdőjelezhető annak fényében, hogy a pályázó szervezetek több mint fele, mindhárom megyében valamilyen természetű nehézségeket tapasztalt az NCA pályázat elkészítése során. A nehézségek legtöbbször abból fakadtak, hogy maga a pályázati kiírás túl bonyolult és sok adminisztrációval jár maga a pályázás.

ELMÉLETILEG ■■

Az elutasított pályázatok között legtöbbször formai hiba volt az elutasítás oka, amely vagy hiányos, vagy hibás kitöltést jelent. Veszprém megyében találtuk a legtöbb olyan szervezetet, amely pályázatát elutasították, míg a legsikeresebbnek a Fejér megyei pályázók tűntek.

A fajlagos mutatók alapján a Fejér megyei szervezetek kapták a legtöbb forrást, tevékenység szerint, pedig a szociális ellátással, a gazdaságfejlesztéssel, és a településfejlesztéssel foglalkozó szervezetek. A működési költségekre kért és kapott pénzforrások közelebbi célja a legtöbb esetben az irodai gépek, számítógépek beszerzése, valamint az adminisztrációs és kommunikációs kiadások fedezése. Sajnálatos, hogy a képzési, valamint a propaganda célokra jutott a legkevesebb összeg.

A szakmai projektcélokra természetesen sokkal kevesebben pályáztak régiós szinten. Összesen 80 szervezet 190 darab projekt finanszírozását szeretne volna megoldani az NCA-n keresztül. Projektcélra az alábbi tevékenységű szervezetek pályáztak: sport, szabadidő-hobbi, oktatás, szociális ellátás, környezetvédelem, településfejlesztés, gazdaságfejlesztés, jogvédelem, közbiztonság, gazdasági és szakmai érdekvédelem.

Az NCA pályázati rendszerét a megkérdezett szervezetek alapvetően jónak gondolják, bár a válaszkitérések aránya magas. Annyi azonban világosan látszik, hogy Fejér megyében, valamint az egész régiót tekintve a községekben inkább úgy vélekednek a civilek, hogy a működési költségeket kellene megnövelni a projektcélok forrásainak rovására.

Az NCA pályázatok jelenlegi témaköreivel is alapvető elégedettség fogalmazódik meg, a szervezetek hatoda viszont bővítené a megpályázható témaköröket. A konkrét javaslatok megtalálhatók a tanulmányban.

Megkérdeztük a szervezetektől azt is, hogy egyes, a civil szektort NCA ügyekben segítő intézmények munkáját hogyan értékelik. Sajnos nagyon magas volt a kitérő válaszok aránya, amely egyrészt érthető, mert a felsorolt intézmények vagy személyek többségével nincs közvetlen kapcsolatuk. A regionális és a megyei intézményekkel már közvetlenebb a kapcsolat, amely a véleményekben is megmutatkozik. Mindenhol az elégedettség felé tendálnak a válaszok, kivéve talán az adott település civil referensei esetében, hozzátéve, hogy nem minden település rendelkezik ilyennel.

A megyeszékhelyeken működő Civil Házak is ilyen intézmények, őket részletesebb kérdéssorral igyekeztünk megmérni. A válaszok összegzése alapján elmondható, hogy a válaszkitérések alapján Veszprém és Fejér megyében működik talán a legjobban a Civil ház, Komáromban kevésbé. A szakmai felkészültségük a feladat ellátásához megfelelő, aktuális szolgáltatásokat nyújtanak, viszont a szervezetek problémáit kevésbé ismerik.

A Nemzeti Civil Alap tisztségviselőinek, és az abban érintett személyek munkáját sokan nem ismerik, így nincsenek kellő mértékű információk birtokában ahhoz, hogy ítéletet is mondjanak. Természetesen ez függ attól, hogy a regionális kollégium tagjai közül ki honnan származik, azonban a cél mindenki esetében a régiós ismertség lenne. Ezt jelen pillanatban még egyetlen NCA tisztségviselőről sem mondhatjuk el.

■ ELMÉLETILEG

A nonprofit szervezetek munkájának segítése és információkkal való ellátása érdekében alakult meg a *Civil a pályán* nonprofit hírlap. Kézenfekvő tehát, hogy kikértük a hírlap célközönségének véleményét a kiadvány használhatóságáról, fogadtatásáról, és arról, hogy a jövőben milyen szerepet szán neki a régió civil társadalma. A lapot Veszprémben szerkesztik, és adják ki, ezért természetesen Veszprémben és Veszprém megyében sokkal ismertebb, mint a régióban máshol. A lap küllemét illetően alapvetően kedvező vélemény fogalmazódott meg az interjúalanyokban.

Hozzá kell tenni, hogy annak ellenére, hogy Fejér megyében kevesebben ismerik a lapot, a formátum és terjedelem terén az inkább kritikus vélemények itt, míg a grafikai arculatot illetően Veszprém megyében koncentrálnak. A lap tartalmáról és aktuális voltáról is inkább elismerően szóltak a szervezetek, használhatóságot illetően Veszprém és Fejér megyében kritikusabb véleményeket is fel lehet fedezni.

A többség szerint a lapra a jövőben szükség van, azonban sokan fűztek kommentárt ahhoz, hogy pontosan milyen változtatásoknak kellene történnie ahhoz, hogy a jövőre vonatkozóan a nonprofit hírlap ténylegesen a régió civil társadalmáé legyen. Az egyik az, hogy illene „kimozdulni Veszprémből, és kistérségi, vagy megyei tudósítói hálózatot kellene szervezni, valamint a terjesztése is legyen megoldott a régió más térségeibe is. Ehhez kapcsolódik, hogy noha Komárom-Esztergom megyében a legkevésbé ismert a lap, mégis itt áldoznának rá valamekkora összeget a legtöbben, akár postaköltséget, akár 300–500 Ft-ot számonként.

Teljesen más téma a civilszervezetek esetleges politikai szerepvállalása. Erről ki lehet egyértelműen jelenteni, hogy ellenzik a régió civilszervezetei, legyen az helyi, megyei vagy országos szintű szerepvállalás. Egyes változók mentén árnyalatnyi különbségeket lehet csak tapasztalni: Komárom-Esztergom megyében, és a környezetvédelmi, a településfejlesztéssel, és a szociális ellátással foglalkozó szervezetek kevésbé elutasítók ebben a témában.

Az előbbi kérdéskör mellett, a civilek tevékenysége szempontjából ugyanilyen fontos, ha nem fontosabb, hogy kikérjük az ő tevékenységüket szabályozó jogszabályi keretekről a véleményüket. A legtöbb szervezet az adótörvényeket változtatná meg, mégpedig azért, hogy a civil szféra nagyobb kedvezményekben részesülhessen. Az egyesületi törvényt pedig azért, hogy az egyes szervezetek életét megnehezítő túlszabályozottság és a sok adminisztráció megszűnjön, ill. csökkenjen. Fontos kíváncsággal jelent meg továbbá, hogy az önkormányzatok tekintsék végre egyenjogú és mellérendelt partnernek a civileket, már csak azért is, mert bennük megvan a kooperációra a hajlandóság.

Örömmel állapítható meg, hogy a szervezetek döntő többsége saját bevallása szerint elérte az alapításkor kitűzött célokat. Ahhoz, hogy ez tényleg így legyen szintén a többség kihasználta – igaz különböző mértékben – az eléje táruló lehetőségeket. Azonban a fogyatékosokkal, a pályakezdőket, és az értelmiségieket megcélzó, valamint az oktatással, környezetvédelemmel és kultúrával foglalkozó szervezetek inkább gondolják úgy, csak a lehetőségeknek csupán a többségével és nem mind-

egyikével éltek működésük során. A magukkal „legelégedettebb” szervezetek Veszprém megyében találhatóak

Eredményeink szerint ahhoz, hogy egy-egy szervezet a jövőben is hasonlóan jó határfokkal tudja megvalósítani a célkitűzéseit, a megkérdezett szervezetek 88%-a külső segítséget remél, és fogadna is, amely nem pusztán segítség elfogadásnak minősíthető, hanem kölcsönös előnyökön alapuló kooperációnak.

Ajánlások

A vizsgálat eredményei alapján a következő ajánlások fogalmazhatók meg:

- Kiderítendő, hogy mi okozza a magas fokú szervezettséget mutató (többnyire Veszprém megyei) kistérségek viszonylagosan alacsony mértékű pályázati aktivitását.
- Miközben az állami területpolitika egyre nagyobb szerepet szán a kistérségi és a regionális területi léptékű feladatellátásnak, a régió civilszervezeteinek kapcsolatrendszere pontosan e szintek intézményeihez kötődik a legkevésbé. Javasoljuk a területi kapcsolatok civil és egyéb (önkormányzati, igazgatási, területfejlesztési) szervezetek közti, ezen hiányosságok felszámolását célzó mesterséges ösztönzését.
- Kimutathatóan jelentős tartalékok rejlenek a szféra megyei, kistérségi specialitásainak, erősségeinek régió belüli továbbadásában. A Fejér megyei szervezetekre pl. a szociális feladatellátás tapasztalatainak általánosítása terén, Komárom-Esztergomból pedig a fiatalokkal való foglalkozás terén lehet átlagon felül számítani, stb.
- Az esetenként tapasztalható adatszolgáltatási közreműködés hiánya kapcsán javasolható a vonatkozó jogszabályok olyan értelmű módosítása, hogy közpénzeket felhasználó nonprofit szervezetek minden esetben kötelesek legyenek a közérdekű adatszolgáltatásra, annak elutasítása vonja maga után az e forrásoktól való részesedés ellehetetlenítését.
- Csupán a vizsgálatban adatközlői szerepet vállaló nonprofit szervezetekben valamivel kevesebb, mint tizenkétezer, pontosan 11 655 fő vállalt közreműködést, az itt tevékenykedő felsőfokú végzettségűek száma a régióban 4430, ezek közel 57 %-a főiskolát, csaknem 43 %-a egyetemet végzett. A munkahelyi és a szabadidős létformák résztvevőinek e közös halmaza ma még kevésbé megbecsült, viszont társadalmi szempontból igen jelentős értékes transzmissziós szerepet tölt be, melyre a jövőben mindkét szektor okkal támaszkodhat.
- Az állam közhasznú feladatellátásból való lassú kivonulásával, háttérbe szorulásával párhuzamosan a régió nonprofit szektora már most is jelentős feladatokat lát el pl. a fiatalokkal való törődés, vagy pl. a szociális feladatellátás terén. Az itt szerzett tapasztalatok a magas fokon képzett közreműködőket soraiban tudó szektort az ilyen feladatok jövőbeni szélesebb körű ellátására predesztinálják, melynek megfelelő források biztosításával eredményeink szerint képesek megfe-

■ ■ ÉLMÉLETILEG

lelni. A régióban adataink szerint egészségügyi-szociális téren, a környezet és természetvédelemben, kulturális területeken, a nevelés-oktatásban és az ismeretterjesztés terén vannak ma még lefedetlen fehér foltok, melynek „besatírozására” a térség civilszervezeteinek jelentős része megfelelő feltételek mellett vállalkozna, sőt megfelelő minőségbiztosítási tanúsítvány beszerzésétől sem riad vissza.

- A kistérségenként nagymértékben eltérő nonprofit szervezettség, infrastrukturális ellátottság, foglalkoztatási lehetőségek, szakember ellátottság és aktivitás felveti a régióban a fejlesztő és kiegyenlítő típusú támogatások rendszerének eldöntendő forrásmegosztás mellett történő különválasztását.
- Javasoljuk, hogy a Közép-Dunántúl széleskörű szakmai és civil közreműködés, valamint megfelelő társadalmi nyilvánosság mellett készítse el saját Regionális Civil Stratégiáját a 2007–2013-as tervezési időszakra.
- A vizsgálat eredményei szerint meg kell vizsgálni Komárom-Esztergomban a megyei léptékű nonprofit információszolgáltatás jelenlegi formáját, és növelni annak hatékonyságát.
- Az eredmények azt mutatják, hogy a Civil a pályán regionális információs hírlap jelentős helyet tölt be a régió civil szektorának fejlesztésében, a regionális identitás erősítésében. Eredményeink szerint érdemes megvizsgálni a jó elfogadottságú lap előfizetessé tételét.

RÉSZVÉTELI DEMOKRÁCIA-KÍSÉRLET ABÁN, S SZEREPE A CIVIL TÁRSADALOMBAN

Ugrin Emese–Varga Csaba⁴
(Harmadik évezred Alapítvány)

Magyarország sem maradt ki a részvételi demokrácia-kísérletekből, sőt egy igen hatékony modellt fejlesztett ki. Ezért részletesen bemutatjuk egy dunántúli (Székesfehérvárhoz közeli) nagyközség, Aba demokráciafejlesztési koncepcióját és kibontakozó gyakorlati példáját. Európában a részvételi demokrácia megvalósításának programját elméletileg – az információtól a közös döntésig (a valós részvételig) – négy fejlesztési szakaszra bonthatjuk:

1. Az információáramlás kétirányúsítása: a választott képviselők, és az önkormányzati intézmények számára lehetővé teszik a lakosság elvárásainak, kívánságainak jobb megismerését; a lakosság viszont betekintést nyerhet a döntések tartalmába és a döntéshozók szándékainak és az önkormányzattól független objektív feltételek megismerésébe. – Ez a szint Abán egy éven belül megvalósíthatónak lát-

ELMÉLETILEG ■■

szott, és azóta ez meg is történt. Kidolgozták az információáramlás különböző technikáinak rendszerét.

2. Konzultációs rendszer (strukturált párbeszéd) kialakítása: a lakosság kifejtheti álláspontját az adott kérdésekben, de a hatalom gyakorlói nem kötelesek azt figyelembe venni a döntéshozatalok során. – A második szint eléréséhez Abán a feltételek adottak. A felmérések, valamint a már korábban is rendszeresített falugyűlések népszerűsége alapján az önkormányzat, s a lakosság részéről a szándék egyaránt tapasztalható. A lakóközvetek képviseleti rendszerének kialakítása és a társadalmi szerződés megkötése e téren alapvető fontosságú.

3. Egyeztetés és együttműködés rendszere: a fejlesztésnek ezen a szintjén a lakosság teljes részvétele megvalósul a lakóközvetükhöz kapcsolódó fejlesztési projektek megvalósításában. Abán ez az intelligens várossá válás programja⁵, vagy többek között a *Dél kapuja* projekt stb. Ezen a szinten a helyi döntéshozó és végreható hatalom időnként önkéntes kompromisszumok megkötését vállalhatja. Ennek a szintnek a működőképességéhez az önkormányzat részéről kijelölt felelős személyre van szükség. Európában általában az egyik alpolgármester feladata a rendszer működtetése.

4. Partecipáció (részvétel) szintje: a hatalom megosztása a közösen hozott döntésekben is jelentkezik. – Ennek a szintnek a megvalósítása véleményünk szerint még a jövő kérdése, de előkészítése az intelligens (város és terület-) fejlesztések során szem előtt tartandó. A felmérések alapján egy ilyen mélységű felelősségvállalásra az abai lakosság ma (2003-ban) még nem, vagy alig felkészült. Ugyanakkor fontosnak tartjuk a felkészítő munkát: mobil telefonos tájékoztató jellegű szavazások, interaktivitás, a kábeltévé műsoraiiban a lakossági vélemények (lakóközvetek) bemutatása, a vélemények ütköztetése, kerekasztal beszélgetések, a honlapon rendszeres fórumok szervezése stb.

Ezekre az újításokra a lakosság nyitott.

I. A civil képviselők bemutatása, terveik elemzése

2005. május elején kérdőíves felmérés készült az abai megválasztott civil képviselők körében. A postai úton kiküldött 24 kérdőívből húsz érkezett vissza kitöltve, így ezek kerültek feldolgozásra. Az alábbiakban a kutatás gyorselemzését és néhány részletét mutatjuk be. Az első rész a civil képviselők demográfiai adatait tartalmazza, idegennyelv-tudását és a számítógép-használati szokásaikat, a második rész pedig a társadalmi szerepvállalás és a civil képviselőség feladatkörének önértelmezésére összpontosít.

A nemek szerinti megoszlás alapján az abai civil képviselők 75 százaléka férfi, 25 százaléka nő. A legtöbben a 30–40 év közötti korosztályhoz tartoznak (45 százalék), a 40–50 és az 50–60 év közötti korosztályból csak öt-öt képviselő van és mindössze

■ ELMÉLETILEG

egy személy harminc év alatti. Az abai civil képviselők többsége tehát közép korosztályhoz tartozik.

A képviselők családi állapotát illetően elmondható, hogy 75 százalékuk családos és csak 25 százalék elvált, hajadon vagy nőtlen.

Iskolai végzettség szempontjából nincs túlréprezentálva sem a felsőfokú, sem az alacsonyabb végzettséggel rendelkező képviselők aránya. Nagyjából fele-fele arányban szerepelnek azok, akiknek maximum érettségije van (12) és azok, akik felsőfokú végzettséggel rendelkeznek (8). A legtöbben szakiskolát végeztek (30 százalék), 20 százalék érettségizett, 15–15 százalék azok aránya, akik egyetemet vagy posztgraduális képzést végeztek, 10–10 százalék a nyolc osztályt és a technikumot végeztek aránya.

A civil képviselők 65 százaléka teljes munkaidőben dolgozik, 10 százaléka csak részmunkaidőben, 25 százalék pedig inaktív (nyugdíjas). Arra a kérdésre, hogy ki milyen típusú munkahelyen dolgozik, azt a választ adták, hogy a képviselők körülbelül ugyanolyan arányban dolgoznak a magánszférában mint az államban, s az önkormányzati munkatársak aránya 20 százalék.

Hasonlóan az iskolai végzettséghez a foglalkozás tekintetében is megoszlának a képviselők. A civil képviselők 30 százaléka van vezető pozícióban, húsz százalék szakmunkás, 15 százaléka egyéni vállalkozó, tíz százalék szellemi beosztott. Mindez azt mutatja, hogy az abai polgárok nem elsősorban értelmiségieket vagy egyáltalán szellemi munkát végzőket választottak ki.

A képviselők 65 százaléka egy nyelvet sem beszél társalgási szinten, 20 százalékuk beszéli a németet, 15 százalékuk pedig az angolt. Ez a kép egyezik azzal az általános helyzettel, hogy a mai középnemzedék tagjainak többsége nem beszél idegen nyelvet.

A képviselők 70 százaléka rendelkezik számítógéppel, 30 százalékuk pedig se a munkahelyén, se otthon nincs számítógépe. Ez az adat meglepetés, hiszen ez arány kétszerese az országos átlagnak. Az internet-hozzáférési lehetősége a képviselők 55 százalékának van, ami megint sokkal magasabb az országos átlagnál. Az internetet leginkább tájékozódásra, információgyűjtésre használják (55 százalék), e-mailezésre harminc százalék, tanulásra 20 százalék és csak 15 százalék azok aránya, akik az internetet üzleti tevékenységre is használják.

A képviselők 60 százaléka korábban nem vállalt semmilyen társadalmi szerepet, 40 százaléka pedig már régebben is rendelkezett hasonló tisztséggel. Ez megint jó jel, hiszen a hatvan százalék arra utal, hogy a többség most először kap közösségi megbízatást, így a helyi társadalomból többségében új emberek jutottak képviseleti lehetőséghez.

A képviselők a részvételi demokrácia fogalma alatt a következőket értik: szélesebb körű, úgynevezett strukturált párbeszéd helyi döntéshozók és a lakosság között (85 százalék); a lakosság szélesebb körének bevonása a döntések előkészítésébe (80 százalék); civil képviselők segítségével hatékony települési civil testület/fórum létrehozása (55 százalék). Továbbá lényegesnek tartják az információ eljuttatását min-

ELMÉLETILEG ■■

denhova (40 százalék), a társadalmi szerződés megkötését az önkormányzat és a lakosság között (40 százalék); a helyi társadalom (vagy csak az utcaközösség) gondolatainak, értékeinek, szándékainak kifejezését (35 százalék); az önkormányzat hatékony működésének támogatását (35 százalék).

A válaszokból az derül ki, hogy a strukturált párbeszéd vitte el a pálmát, ami arra utal egyúttal, hogy a civil képviselők értik a részvételi demokrácia központi gondolatát, miközben mindehhez képest csak fele szavazatot kapott a társadalmi szerződés megkötése az önkormányzat és a lakosság között (40 százalék) és a helyi társadalom (vagy csak az utcaközösség) gondolatainak, értékeinek, szándékainak kifejezése (35 százalék).

A legtöbben azért vállalták el a civil képviselőségre való jelölést, hogy Aba sikeres, fenntartható, intelligens kisváros legyen (75 százalék), a képviselők 50 százaléka azt vallja, hogy felkérték ennek a tisztségnek az elvállalására, 45–45 százalék felelősséget érez a közügyek iránt, vagy véletlen folytán alakult így. A családtagok javaslata vagy az egyéni érdek, elenyésző mértékben játszott szerepet a jelölés elvállalásakor, mindössze 10 százalékban. Ez a válaszsor pedig azt a visszajelzést adja, hogy a többség nem csak ismeri, hanem támogatja is, hogy Aba intelligens kisváros legyen.

Arra a kérdésre, hogy mi a civil képviselők legfontosabb feladatköre, a válaszadók legtöbben az utcaközösség és ezen belül a családok érdekeinek képviseletét (85 százalék) jelölték meg, továbbá a lakossági aktivitás erősítését, hogy Aba fenntartható, intelligens kisváros legyen (70 százalék), és végül a lakosság inspirálását, hogy részt vegyen a részvételi demokráciában (70 százalék). Az információk eljuttatását a lakossághoz, a civil képviselők 30 százaléka tartja fontosnak. Érdekes módon a pénzforrások felkutatását a célok elérése érdekében a képviselőknek csak 10 százaléka jelölte meg.

A civil és más képviselők központi fórumának, az „Abai Magisztrátus”-nak, a képviselők 75 százaléka szerint az a szerepe, hogy érvényre juttassa az utcaközösség érdekeit, 70 százaléka az összefogást hangsúlyozza a közös jövőkép szisztematikus megvalósítása érdekében és ugyancsak 70 százalék az utcaközösség értékeinek, céljainak érvényesítését. Az talán ellentmondásra utal, hogy az utóbbi két kérdésnél az elsőbbséget az utcaközösség érdeke/értéke kapta, miközben a részvételi demokrácia értelmezésénél ugyanez a szempont az egyik utolsó helyre került.

A képviselők 50–50 százaléka gondolja azt, hogy a civil képviselők fórumának az a szerepe, hogy jövőképet adjon a falunak, és együttműködő partnerséget biztosítson az önkormányzattal. Ez majdnem egy ideális válaszarány, hiszen sem a jövőképalakítás, sem az önkormányzattal való együttműködés nem szorul háttérbe.

Summázva az eddigieket azt mondhatjuk, hogy az abai civil képviselők egyrészt jól reprezentálják a helyi társadalmat, másrészt az átlagosnál felkészültebbek, tudatosabbak, harmadrészt pedig a vállalt szerepüket meglehetősen magas szinten értelmezik.

■ ELMÉLETILEG

Az abai részvételi demokrácia létrejötte és az e-demokrácia esélye

Ebben a fejezetben másfél év (2004. júniustól–2005. végéig) eseménytörténetének fontosabb fordulópontjait foglaltuk össze. Az abai demokrácia-fejlesztési kísérlet, vagy a társadalmi szerződés megkötésének gondolata először 2004 tavaszán-nyarán merült fel. A program kezdeményezése azzal indult, hogy az önkormányzat (mindenekelőtt Kossa Lajos polgármester) 2004. őszén falugyűlésen ismertette az elképzelést. Az eseménytörténet legizgalmasabb időszaka 2005 márciusának elején volt, amikor Abán a 24 utcaközösség polgárai a kultúrházban megválasztották civil képviselőiket. Ebben a fejezetben a demokrácia-fejlesztési kísérlet történetének fontosabb dokumentumait publikáljuk.

A demokrácia kísérlet hivatalos indítása (Falugyűlés, 2004. szeptember)

Aba nagyközség önkormányzata 2004. szeptember 23-án (csütörtök) 18 órára falugyűlést hívott össze az abai Millenniumi Parkba. Ennek a meghívójában a következő mondatok szerepeltek: „2004. január 1-je jelentős mérföldkő településünk életében, a kormány pozitív döntésének köszönhetően önálló kistérséggé vált a Sárvíz, Aba pedig térségközpontként történelme legnagyobb lehetősége előtt áll. Az önálló térséggé válással új fejlesztési források is megnyíltak előttünk, amelyek segítségével az elkövetkező hónapokban eddig soha nem látott beruházási hullám indul el Abán a néhány milliós munkáktól milliárdos fejlesztésekig bezárólag. A lehetőség egyben nagy felelősséget is magával hordoz, ezért meggyőződésünk, hogy a fizikai (külső) megújulás csak akkor lesz sikeres, ha ezzel egyidőben a közösség lelki-szellemi megújulása is elkezdődik. E törekvést elősegítendő Aba Nagyközség Képviselő-testülete egy helyi társadalmi szerződés megkötését kezdeményezi.

Az új programok és fejlesztések az élet szinte minden lényeges területét egyszerre és egymást erősítve indulnak el, amelyek sikeréhez elengedhetetlen az önkormányzat és a helyi társadalom szoros és hatékony együttműködése.”

Felhívás helyi társadalmi szerződés megkötésére

Abán a társadalmi szerződés előkészítése, megvitatása és a civil képviselők megválasztása érdekében minden család az előbbi Felhívást kapta meg. Ennek a szövege a következő volt: *Felhívás helyi társadalmi szerződés megkötésére*

Hol tartunk ma? Hogy is hangoznak ma a régi igazságok? Egy falu, vagy egy város közös remény és vállalkozás. Egy település helyi társadalma közös létforma és összetartozás tudat. Egy önkormányzat együttes vállalkozás a település vezetésére és életkedvének erősítésére. Egy iskola olyan intézményes szellemi együttműködés,

ELMÉLETILEG ■■

amely a fiatalok számára tudást és életvezetési stratégiát kínál. Egy család sem más, mint – túl a termelési és fogyasztási szerepeken – érzelmi, lelki és szellemi közösség.

Megvalósult ez? Ma a helyi társadalmakban az a felfogás erősödött meg, hogy mindent inkább egyedül próbálj meg, mint bárki mással együttműködve. Ez az íratlan életfelfogás ma azért uralkodik, mert az elmúlt száz évben a különböző helyi elittek gyakran a közösség érdekével szemben vezettek. Ám nem foghatunk mindent a külső körülményekre. Ne felejtjük el, hogy nagyon sok utcában a szomszédok képtelenek együttműködni, sőt a legkisebb érdek- vagy értékellentétet is csak durva eszközökkel próbálják meg orvosolni.

Nézzünk körül tágabb és szűkebb világunkban, s magunkban. Mindenfelé azt tapasztalhatjuk, hogy a normális együttműködés akadozik, sőt akár azt mondhatjuk, hogy az új barbárosodás inkább terjed, mint csökken. Nincs elég nyugalom, elég béke bennünk, nem tudunk a másik emberre figyelni, a másik érdeke számunkra érdektelen, ítéleteinket pontatlan információkra vagy vélekedésekre alapozzuk, a másik embernek nem a jobb, hanem a rosszabb arcát látjuk, a közösségek vezetőit szinte mindig előítélettel nézzük, haragszunk a körülöttünk lévő világra, miközben a saját portánkat sem tesszük rendbe. Nem értjük a világot, nem érezzük jól magunkat benne és javításáért lehetőleg semmit nem akarunk tenni.

Bezzeg magát mindenki jónak és tisztának tartja, miközben másokat – ha nem is mindenkit – rossznak és tisztázatlannak ítél. Ebből vagy az következik, hogy mindenki rossz, az is, aki magáról jót gondol, vagy mindenki legalább részben jó, s akkor magunkról is feltételeznünk kell, hogy legalább részben rosszak vagyunk. Ha nem veszünk részt a közösség életében, s nem egyszer – a sok korábbi sérülés miatt – szinte elbújunk a világ elől, akkor sem az nem derülhet ki, hogy jók, sem az, hogy rosszak vagyunk.

Nos, itt tartunk ma. Olyan sok sérülést, megaláztatást, fájdalmat okozunk egymásnak, hogy szinte lehetetlenné tesszük a másokkal való gondolatcserét, lelki egymásra figyelést vagy a közös fellépést. Markánsan fogalmazva: nincs közösség és nincs egyéni boldogság, s a kivételek most is csak a szabályt erősítik. Mindez abban is megnyilvánul, hogy az egyéni és családi határainkon túli települési-közösségi világban nincs – se íratlan, se írott formájú – társadalmi szerződés.

Hol tarthatnánk? Haragudhatunk bármennyire a külvilágra, a szomszédra, a falura, a hatalomra, a globalizációra, de az a közismert igazság nagyon nehezen cáfolható meg, hogy saját világunkban, a családukbán, a baráti körünkben (ha még, vagy már van) mi vagyunk az illetékesek, és mi hozzuk a döntéseket. Elsősorban rajtunk múlik, hogy szeretteinket a tenyerünkön hordjuk, vagy nem, hogy a külső siker hajszolása helyett – jelképesen is – saját kertünket építjük-e, vagy nem, hogy a közösség dolgaiban önzetlenül segíteni akarunk-e vagy nem. Nem a szegénységtől vagy a gazdaságtól függ, hogy kimondott mondatainkkal bántani akarunk-e, vagy nem, hogy az utcasarkon hallott gonosz megjegyzéseknek hiszünk-e, vagy nem, hogy keresztény emberként Isten szeretete, vagy ateista emberként humanista erkölcs vezet-e minket, vagy nem.

■ ELMÉLETILEG

Évszázadok óta ott tarthatnánk, hogy a többség legalább többnyire a jó mellett dönt. De ez még nem történt meg, s olyan illúzióknak sem lehet, hogy ez rövidesen bekövetkezik. Ugyanakkor magunkban és másokban gyakran azt tapasztalhatjuk, hogy a többség igenis a jót szeretné választani, de valami vagy valaki közbeszól, akadályoz, elterel. És mi ebbe belenyugszunk. Hasonló a helyzet a közösségekkel is. Egyáltalán nem tartunk ott, hogy az emberek egymás iránti empátiával és nyitottsággal – már a napi érdekeik miatt – együttműködjenek, holott igazából minden ember vágyik társakra, baráti közösségekre, s sok minden feladatot ellátna, ha a külső világban tapasztalná, hogy becsülik, megszólítják és felkérlik. Keressük tehát a közösséget, de valami – fáradtság, kudarc, rossz pletyka, stb. – elterel minket. Azért is belenyugszunk ebbe, mert nem gondolkodunk elég világosan.

Már régen ott tarthatnánk, hogy az önkormányzat erkölcsi súllyal bír, a közösség vállalja a megválasztottait, és a közös döntések valóra váltásáért mindenki hajlandó egy kapavágásra. Már régen annak örülhetnénk, hogy az egy utcában lakók számára erkölcsi parancs a szomszéd megbecsülése és támogatása, vagy semmi akadálya nem lenne annak, hogy saját tudásainkat is felkínáljuk az utca végén lakóknak is. Már régen oda juthattunk volna, hogy a rokonok között bensőségebb a kapcsolat, s a családokban a szeretettel szemben nem alternatíva a viszály. De a külső világ sajnos pontosan olyan, mint a belső világunk, s fordítva, a belső világunk nem jobb, mint a sokat szidott külső világ. Várjuk, hogy kívülről szeressenek minket, de mintha képtelenek lennénk arra, hogy a kintieket szeressük.

Az egész globális, vagy lokális világunkban ismételten tudatosul: a megváltás aligha kívülről, sokkal inkább belülről érkezik. Nem másoktól jön, még ha mások sokat segíthetnek is. Nincs mire várnunk, holott a várakozás állapota egyébként izgalmas lehet. A belső döntéseket mindenkinek naponta kell meghozni, s naponta kell azzal szembesülnie, hogy miben volt erős és gyenge. A közösségnek, és különösen a közösség (például az önkormányzat, az egyház, az óvoda és az iskola) vezetőinek pedig mindent meg kell tenni azért, hogy intézményes és intézményeken túli, de szervezett támogatást adjanak a személyes jó döntések meghozatalához és az ezekből következő kisközösségi cselekvésekhez. Milyenek legyenek ezek az intézményes segítségék, és hogyan szerveződjenek meg és váljanak elérhetővé?

A titok és a jó válasz is valahol itt rejtőzik.

Hogyan jutunk tovább?

A válaszhoz vezető felvetések nagyon evidensek. 1. Tisztázzuk, hogy településként és közösségként milyenek vagyunk! 2. Tisztázzuk, hogy mit akarunk együtt sokfélét és sokféleképpen! 3. Tisztázzuk, hogy miképpen jutunk el oda, ahova akarunk haladni! 4. Ha tisztáztuk a fő kérdéseket, akkor kössünk nyilvános megállapodást, helyi társadalmi szerződést! 5. Ha tisztáztunk minden lényegest, akkor döntünk el, hogy saját magunk mit teszünk mindennek érdekében! 6. Ha saját akaratunkat tudjuk, a szomszédokkal együtt valakit – mintegy negyven településrészen – bízunk meg az összefogás szervezésével! 7. Az önszerveződéseink összefogói (beleértve a civilszervezeteket is) működtessenek valamilyen községi civil testüle-

ELMÉLETILEG ■■

tet vagy helyi civil parlamentet! 8. Ha helyi társadalmunkat összefogjuk, gyűjtsük össze az ehhez szükséges tudásokat nyilvános formában, és ezeket dolgozzuk fel egy általunk alapított civilegyetemen! 9. Ha elkezdünk magasabb minőséggel együttműködni, akkor saját intézményeinket szeressük jobban és vegyük őket jobban igénybe! 10. Ha szükségképpen új utakra is indulunk, s új közösségi vállalkozásokba kezdünk, akkor ezeket becsüljük meg, s – ahogy ezt az emberek mindig is tették – fogjunk össze az elképzelés valóra váltásáért!

Sok-sok kérdést tehetnénk még fel, de talán gondolkodási irányként és módszerként ennyi is elég. Számos felvetésre már válasz is van, vagy legalább is a válaszkísérletek már születőben vannak. Az elmúlt években komoly – más településen még el sem képzelt – válaszalternatívák fogalmazódtak meg, s azt egyre nehezebb vitatni, hogy az intelligens várossá válás átfogó, egyszerre a hagyományokra és a jövőre építő programja jó kiindulópont. Úgy érezzük, eljött az ideje, hogy a nagyközség önkormányzata és a település lakossága egymással nyilvános társadalmi szerződést kössön. Ennek azonban csak akkor van értelme többek között: 1. Ha nem csak megegyeztünk, s testületileg elfogadtuk, hanem a többség belül is vállalja a közös programot. 2. Ha a közös jövőterv nem csak néhány hónapra, hanem legalább egy évtizedre előre lát. 3. Ha a helyi társadalmi szerződést nem csak a vezetők, hanem a helyi polgárok is aláírják. 4. Ha mindenki előtt világos, hogy a társadalmi szerződés betartásáért minden fél személyesen is felelős. 5. Ha a többség érzi vagy érti, hogy ebben a modern világban ez a társadalom vagy közösségfejlesztés talán fontosabb, mint a korábbi századokban.

Javasoljuk, hogy minden jó akarat és tudás összesítésére alakuljon meg – elsősorban helyi vezetők s polgárok, valamint szakmai konzulensekként hazai és külföldi tanácsadók részvételével – egy olyan testület, amely a következő hónapokban megfogalmazza a társadalmi szerződés szövegét, amelyet aztán az önkormányzat és a helyi civil társadalom közös vitára bocsát. Ha a nyilvános viták után a társadalmi szerződés szövegéről és céljáról a többség által elfogadható megegyezés születik, akkor az abai társadalmi szerződést írja alá mindenki, főként azok, akik programját tudatosan elfogadják és vállalják, majd ezt követően mindenki, vagy minden család kapjon belőle (díszes oklevélként) egy példányt. Ha ide eljutunk, és új alapokon folytatódik a közösség lelki-szellemi megújulása, egy rendkívül komoly és távlatos feltételt teremtettünk meg az élhetőbb, a kevesebb szenvedést okozó és az eredményesebb együttműködést szolgáló jövő érdekében.

2004. 09. 06. Aba Nagyközség Képviselő-testülete

Levél az abai polgárokhoz (2005. február)

2005 év februárjában az abaiak körlevelet kaptak a helyi önkormányzattól.

„Tisztelt Hölgység/Uram!

Amint azt Ön már nyilván hallotta, vagy tudja, Aba nagyközség polgárai 2005 őszén, a falugyűlésen úgy döntöttek, hogy a falu lakossága egymással és a falu veze-

■ ÉLMÉLETILEG

tőivel társadalmi szerződést köt, elsősorban azért, hogy a következő hét-nyolc évre közösen valósítsák meg messzire néző terveiket. Ez az együttműködés társadalmi megállapodása lehet.

Az Európai Unió következő fejlesztési időszaka 2007-től 2013-ig, az újabb magyar választási ciklus 2006-tól 2010-ig tart. Ezért ma minden településen 2010–2013-ig érdemes előre gondolkodni és legalább eddig szóló fejlesztési terveket készíteni.

A tavaly elfogadott társadalmi szerződés Felhívása nagyon egyszerűen fogalmazta meg a teendőket. Tisztázzuk, hogy településként és közösségként milyenek vagyunk! Tisztázzuk, hogy mit akarunk együtt sokfélét és sokféleképpen! Tisztázzuk, hogy miképpen jutunk el oda, ahova akarunk haladni! Ha tisztáztuk a fő kérdéseket, akkor kössünk nyilvános megállapodást, helyi társadalmi szerződést! Ha tisztáztunk minden lényegest, akkor döntsük el, hogy saját magunk mit teszünk mindennek érdekében! Ha saját akaratunkat tudjuk, az utcaközösségekben a szomszédokkal együtt valakit – mint civil képviselőt – bízunk meg az összefogás szervezésével! Az önszerveződéseink összefogói (beleértve a civilszervezeteket is) működtessenek valamilyen községi civil testületet vagy helyi civil parlamentet! Ha helyi társadalmunkat összefogjuk, gyűjtsük össze az ehhez szükséges tudásokat nyilvános formában, és ezeket dolgozzuk fel egy általunk alapított civilegyetemem. Ha elkezdünk magasabb minőséggel együttműködni, akkor saját intézményeinket szerssük jobban és vegyük őket jobban igénybe. Ha szükségképpen új utakra is indulunk, s új közösségi vállalkozásokba kezdünk, akkor ezeket becsüljük meg, s – ahogy ezt az emberek mindig is tették – fogjunk össze az elképzelés valóra váltásáért!

Ezen szándékok a jegyében most (február 18–19–20-án) Abán a művelődési házban összehívjuk külön-külön a mintegy harminc utcaközösség, avagy településrész lakóit. Ezért a következő kérésekkel fordulunk Önhöz és családjához: 1. A művelődési háztól majd Önnek külön is postázott meghívó szerint jöjjön el az utcaközössége megbeszélésre. (Ebben pontosan szerepel majd, hogy hol és mikor várják Önt és családjának tagjait.) 2. Addig is gondolja végig, hogy a társadalmi szerződés szövegtervezete mit tartalmazzon, azaz milyen feladatokra szövetkezzenek Aba polgárai. Egy előzetes elképzelését majd küldünk Önnek. Ez összegzi a jelenlegi fejlesztési koncepciókat és megpróbálja egyesíteni őket egy átfogó jövőképben. 3. Utcaközösségének más lakóival együtt Ön is válasszon egy ki egy olyan személyt, akit eddig magatartása és alkalmassága alapján méltónak tart civil képviselőnek. Miután remélhetőleg új világ van, nem protokoll embert várunk, nem a múlt elképzeléseit ismétljük meg, nem olyan személyt keresünk, aki eddig csak nagy hangjával tűnt ki, hanem éppen ellenkezőleg olyat, aki ténylegesen képes felelős civil akaratok, álmok, javaslatok konzekvens képviselőtére. 4. Ha a civil képviselő választása megtörtént, ha felhatalmazták érdekeik és jövőterveik folyamatos képviselővel, az összes civil képviselő együttesen véglegesítse a társadalmi szerződésben szereplő programot és a program megvalósítása érdekében elképzelt munkamegosztást. Ha ez elkészül március közepéig, akkor – közösen az önkormányzattal és a helyi civilszervezetekkel – a március 15-i ünnepeken nyilvánosságra hozzuk a társadalmi szerző-

ELMÉLETILEG ■■

dést és lehetővé tesszük, hogy azt minden abai család és/vagy polgár aláírhasa. 5. És akkor nincs „más” feladat, mint 2010-ig (vagy 2013-ig) a közös jövőképet valóra váltsuk, de úgy és csak úgy, hogy ez a lakosság együttes erőfeszítése legyen, még hozzá olyan módon, hogy mindenki személyesen is tudja, hogy neki mi a dolga, miképpen segíthet, miben felelős, miben számítanak rá. Ennek érdekében a következő hét-nyolc évben egy állandóan működő abai civil fórum működik majd.

Kérjük, jöjjön el, higgyen abban, hogy van értelme tervezni, támogassa, hogy Ön és szomszédai méltó képviselőt válasszanak, segítse megalkotni a társadalmi szerződést, s álljon ennek intézménye, a civil fórum mellé. Legyen Abának bölcs és cselekvőképes civil társadalma.

Aktív, kreatív részvételét előre köszönjük.

Kossa Lajos polgármester
Aba Nagyközség Önkormányzata
2005. február 10.”

Társadalmi szerződés program Abán

Aba polgárai a következő programtervezetet kapták meg 2005 márciusában: (Az ezekben a hetekben elkészült és közreadott dokumentumok közül ez vált a legfontosabbá, mert ez foglalta össze 12 pontban a részvételi demokrácia kifejlesztésének programját.)

„Örömmel állapítjuk meg, hogy Aba egyszerre a múlt, a jelen és a jövő lehetséges városa. Abának van múltja, mert a múltat fontosnak tartja, és a hagyományokra akar építkezni. Abának van jelene, mert tudja, hogy mit akar, és már kéznyújtásnyira van attól, hogy nagyközség helyett igazi kisváros legyen. Abának van jövője, mert van végre egy olyan település, amely világos és messzire mutató jövőképpel rendelkezik.

Abának a jelenben az egyik legnagyobb gondja az, hogy önmagát hogyan szervezze meg jobban, és polgárainak többségét hogyan emelje fel a részvételi szabadság állapotába.

Ez a furcsa megfogalmazás arra a problémára keres választ, hogy Magyarországon szinte minden településen a helyi polgárok egyáltalán nem, vagy csak részlegesen lehetnek falusi vagy városi világuk belső alakítói. Ezért döntött úgy Aba nagyközség önkormányzata, és a részvételt már igénylő lakossága, hogy az előbbi helyzeten megpróbál változtatni, és a település minden polgárának felkínálja az aktív szerepet egy társadalmi szerződés keretében.

Mindennek a tudatában kinyilvánítjuk, hogy az abai társadalmi szerződés és egyben demokráciakíséret a következő programot fogadja el: 1. A társadalmi szerződés deklarálja Abán, hogy a részvételi demokrácia kiépítése megkezdődött. Ezt maga az önkormányzat döntötte el, amikor testületi határozattal elindította a társadalmi szerződés létrehozásának folyamatát. 2. A társadalmi szerződés Abán minden állam-

■ ■ ÉLMÉLETILEG

polgárnak, minden családnak és minden utcaközösségnek intézményesített formában lehetővé teszi, hogy a mai nagyközség s a közeljövő városában részt vehessen a jelen és a jövő formálásában. 3. A társadalmi szerződés azt akarja elérni, hogy a helyi részvételi demokrácia megvalósuljon, és ennek a jóvoltából a helyi társadalmat a szétesettség helyett az egymáshoz fűzöttség jellemezze. 4. A társadalmi szerződés legfontosabb célja, hogy az abaiak egymásra figyelve, és egymást segítve megvalósítsák messzire tekintő jövőképüket. 5. Ez a szerződés tíz évre szól, mert maga a program is a tízes évek közepéig fogalmazódott meg, de a szerződés hosszabbítható, ha eredményes lesz. A társadalmi szerződés lényege az, hogy létrejövő megállapodás és a részvételi demokrácia segítségével Abán mindenkinek javulhasson az életminősége. 6. Az életminőség emelését szolgáló program elkészült. Ennek magjában az áll, hogy Aba az európai és a magyar információs- és tudástársadalom korszakában nem egyszerűen város, hanem intelligens (tudásszerető és tudást alkalmazó) város lehessen. 7. Nem kevésbé lélekemelő távlatot jelent a Dél Kapuja program, amely Abának konkrét civilizációs és kulturális fejlődést kínál: a gazdaság fejlesztésben technológia parkot, gyógyvizes turisztikai élményparkot, intelligens lakótelepet, valódi és kultúrált városközpontot, természeti és környezeti rekonstrukciót, a hagyományokhoz való visszatalálást, kölcsönös emberi tiszteletre építő világot, az emberek és intézmények közötti értelmes dialógust, és egyáltalán olyan városi környezetet és klímát, amelyben a település szélén élők sem érzik azt, hogy ki vannak rekesztve. 8. Aba már boldogan nézhet hátra, hiszen a legnehezebb első lépéseken túl van: az önkormányzat által elfogadott fejlesztési programmal 2004. őszén a teljes lakosságot képviselő és sokak részvételével megtartott falugyűlés azonosult. 9. A társadalmi szerződés tehát nem akar egyebet, mint azt, hogy a helyi polgárok lelkileg és szellemileg azonosulhassanak a közösség jövőképével, és ennek következményeként ki-ki személyesen, vagy közösségi fellépések keretében folyamatosan részt vehessen a jövő kis városának létrehozásában. Ebből az is következik, hogy a tervek valóra váltásáért nem csak a döntéshozók, vagy az intézmények, hanem minden egyes ember és család is felelős. Jelképesen mondva: mindenkinek újra rendet kell tartania háza kertjében és a háza előtt, az utcán. 10. Ezért hoztuk létre a strukturált párbeszéd rendszerét, hiszen az abai utcaközösségek tagjai megválasztották képviselőiket, és képviselők pedig létrehozták saját közös civil intézményüket, amivel megteremtették a tényleges párbeszéd hiteles feltételét. 11. Az intézményes párbeszéd fóruma ugyanakkor vállalja, hogy a régi idők módján, a régi idők technikáival nem tolja háttérbe az állampolgárt, a következő tíz évben folyamatosan lehetőséget teremt minden cselekedni akaró helyi polgár és család személyes részvételére a döntésekben és a cselekvésekben. 12. Végül ezt az új demokratikus ügymenetet és közösségi együttműködési hálózatot hosszú távon is működőképessé teszi, hogy támogatóként és ösztönzőként ott áll mögötte a helyi önkormányzat.

A 12 pont ismeretében és tudatában mindnyájan kijelentjük, hogy a részvételi demokrácia programját elfogadjuk, a társadalmi szerződés intézményes rendszerét működtetjük, és minden akármilyen helyi okból induló civakodás helyett a kölcsönös

tisztelet és egymásra odafigyelés jegyében hosszú távon szerződünk arra – mint a bevezetőben említettük – Aba jövőképéből valóságos jövő legyen.

Legyen Aba Magyarország egyik legszeretetremlétebb és polgáraihoz leginkább jószágos, hagyományokra építő, a kultúrát továbbvivő, Európa figyelmére is méltó, intelligens-bölcs kisváros.

Közösen kérjük, hogy ezt a társadalmi szerződést minden abai család egy-egy képviselője egyetértő kézjeggyel lássa el.

2005. március 14. Társadalmi Szerződés (ünnepi) Napja

Március 14-én, az abai Millenniumi Parkban a helyi polgárok elfogadták és aláírták a társadalmi szerződést. Erről a nem mindennapi estéről (népünnepélyről) a következő beszámoló született: „A királyságot és a köztársaságot az ember hozta létre, mondja a híres francia filozófus, Alexis de Tocqueville, a község viszont Isten keze nyomán kel életre, s a község attól fogva létezik, hogy emberek vannak, viszont a községi szabadság ritka és kényes dolog. Aba klasszikus község, méghozzá olyan község, amely nagysága és közakarata miatt rövidesen város lesz, ám a legfontosabb kérdés az, hogy a községi szabadság milyen mértékben valósul meg. A községi szabadság egyik feltétele, avagy hagyományos formája és garanciája az önkormányzás, míg a másik feltétele, avagy egyszerre régi és új formája a részvételi szabadság valóra válása. Ennek a modern formáját és intézményét most keresi az egész világ, köztük Európa is.

Aba nagyot és merészet gondolt most, amikor a részvételi szabadság formájának – Magyarországon elsőként – a társadalmi szerződés létrehozását vállalta. A nagyközség önkormányzati testülete és a helyi civilszervezetek úgy határoztak, hogy Abát huszonnégy utcaközösségre bontják fel, s mindegyik utcaközösség megválaszthatja a saját képviselőjét. És lássunk csodát: a gondolatot tett követte, mert március elején mind a huszonnégy képviselő megválasztása sikerült, sőt az önkormányzati testület után a huszonnégy képviselő is megvitatta és elfogadta az abai társadalmi szerződés szövegét. Ez véletlenül, vagy nem véletlenül 12 pontban foglalja össze, hogy az abaiak milyen jövőt választanak, s a következő tíz évben ezt a közös jövőképet hogyan valósítják meg.

Abán 2005. március 14-ét elkeresztelték a Társadalmi Szerződés Napjának. Idén először nemcsak a '48-as kopjafánál emlékeztek a forradalom és a szabadságharc hőseire, hanem a Hősök terétől – végig a Rákóczi utcán – zenés, ünnepi felvonulás keretében eljutottak a Közösségi Házig, amely előtt először is felavatták a 21. századi emlékkövet, majd pedig este hat órakor a Millenniumi Parkban – égő fáklyák között – megkezdődött a Hit, a Tudás és az Összefogás ünnepe. És az emlegetett csoda itt teljesedett ki, hiszen se Aba, se Fejér megye, se Magyarország még nem látott ilyet: *A lovak álma, a szövetségkötés emlékezete* című színpadi játék után a jelen lévő mintegy négy-ötszáz helyi polgár előtt Aba nagyközség önkormányzati

■ ■ ÉLMÉLETILEG

testületének tagjai – Kossa Lajos polgármesterrel az élen – pontokként felolvasták a társadalmi szerződést. Végül pedig a színpadra felhívott huszonnégy civil képviselővel együtt nyilvánosan mindenki esküt tett a társadalmi szerződésre.

Képzelnék el, a Millenniumi Parkban ott fagyoskodik a hűvös időben mintegy négy-ötszáz ember, a színpadon szintén ott fagyoskodnak az önkormányzati és a civil képviselők, majd a 12 pont felolvasása után kórusban teszik le az esküt. Megható és megindító volt. Van egy falu Magyarországon, ahol a vezetők és lakosok érzik-értik, hogy a köz ügyeiben való részvétel szabadság és felelősség intézményesült formáját saját akaratukból megteremtik. S ez még nem minden, mert most következett a katartikus fordulat: a színpad és „nézőtér” teljesen elsötétült, s nem egyszerűen a tűzijáték következett, hanem két olyan csodálatos dal – Sólyomfi Nagy Zoltán, s a Kormorán együttes előadásában –, amely a társadalmi szerződést akaratlanul is értelmezte, hitelesítette. Este volt már a javából, amikor a jelenlévők, egymás sarkát taposva, nyilvánosan aláírásukkal hitet tettek a társadalmi szerződés mellett.

Varga Csaba”

Civil képviselők fórumának megalakulása (2005. április)

A civil képviselők Civil Fórumának alakuló ülésére Abán 2005. április 8-án került sor. Meglepetést okozott, hogy kivétel nélkül mind a 24 képviselő (és sok civilszervezet vezetője) eljött. Ezt az ülést még folytatták egy következő alkalommal, május 9-én. A napirendek a következők voltak: a civil fórum nevének megvitatása, az utcaközösségek nevének kiválasztása, a civil fórum programja 2006-ig (a társadalmi szerződés megvalósítása), a civil fórum működésének rendjének kidolgozása, a civil fórum tagjainak képzése (civilegyetem), és a civil pályázatok beadása. A két ülésen intenzív, izgalmas és főként a pillanatnyi helyzet feszültségeit értelmező, és az aktuális teendőket felvető dialógus alakult, de döntéseket még nem hoztak. Ennek legfontosabb oka az, megvárják, amíg Bodakajtoron és Belsőbárándon (Aba két „aprófalujában”) is kiválasztják a civil képviselőket. A két településről három-három személyt választanak meg a tavasz végén, így összesen harminc civil képviselő lesz Abán. A véletlen (ha van egyáltalán véletlen) úgy hozta, hogy az abai civil képviselőket először aznap hívták össze, amikor II. János Pál pápa meghalt és egész Európa emelkedett, spirituális hangulatban volt. 2005 második felében aztán megszülettek a fontosabb döntések és 2005 őszén elkezdődött a részvételi demokrácia gyakorlati kialakítása. (A következő évben – az országgyűlési és az önkormányzati választások miatt – újabb fontosabb lépés nem történt.)

Az abai modell lényege

Ha egy újabb kutatás keretében az abai demokráciafejlesztési modellkísérlet előtt megkérdeztünk volna tíz vagy száz szakértőt, hogy Magyarországon 2005-ben van-e reális esélye egy ilyen társadalmi kísérlet indításának, valószínűleg mindnyájan azt válaszolták volna, hogy nincs, vagy igen kicsi az esélye. Ilyen tudatos közvéleménykutatást nem végeztünk, de jó néhány szakértő barátunkat, szociológus kollégánkat, harmadikszektor-kutatót és például közigazgatás vagy közösségfejlesztőt azért megszondáztunk. Az elutasítás – bármennyire is kedvesen adták elő – egyértelmű volt. Az elhangzott érveket utólag valahogy így csoportosíthatjuk: 1. A helyi civil társadalmak szétesettek, képtelenek önszerveződésre, nincs erős lokális tudat. Magyarországon ma gyenge a civil társadalom. 2. A településen élő polgárokat teljes mértékben leköti az önfenntartás, a jövedelemszerzés, s az emberek egymás közötti viszonyát számos feszültség és konfliktus terheli. Nem jött még létre öntudatos, közcselekvésre vállalkozó polgárság. 3. A helyi hatalom, avagy a helyi politikai és gazdasági elit sehol sem engedi meg, vagy legalább is nem támogatja, hogy a helyi társadalom megszerveződjön, s ennek révén valóságos partnerség és egyben kontroll jöjjön létre. 4. A települések polgársága nem rendelkezik azzal a tudással, mentalitással és jövő-tudatossággal, hogy átlássa a bonyolult új globális-lokális világot, ön maga erejéből alternatívákat dolgozzon ki és önállóan kísérletet tegyen valóra váltani.

Ha ez így lenne, akkor Abán el sem indulhatott volna a demokrácia-kísérlet. Ha azonban a társadalmi szerződés megkötött, akkor a civil polgárságról és társadalomról alkotott képünk nem igaz, vagy nem pontos. Mi is történt?

Először is, a helyi társadalom belső közpolitikai kondíciója valószínűleg jobb, mint azt sokan feltételezik. A rendszerváltás után minden jel szerint a családok többsége mégis csak annyira stabilizálta magát, hogy az életfenntartás mellett már (ha csak részben is) a közösség ügyeivel is törődhet. Az elmúlt harminc-negyven év második gazdasága pedig számos olyan nem adómentes jövedelemforrást talált, amelyben a munkát és jövedelmet-keresők akár kifulladásig hajthattak családjuk életszínvonalának emeléséért. Nem mellékes tényező, hogy a legaktívabb és gyakran a leghangosabban közszereplésre vágyók egyrészt már kipróbálhatták magukat, másrészt annyi kudarcot éltek meg a pártpolitikai küzdelmekben, hogy jelenleg már nem töltik ki a helyi politikai teret. A kedélyek nyugodtabbak, a vesztesek óvatosabbak, a háttérben maradtak előbbre léphetnek.

Másodszor, elképesztő a jövőhiány, s elképesztő, hogy nagyon sok ember mit sem ért saját szűk világán túl. Abán (is) azt tapasztaltuk, hogy a kisebbség számára ugyan óriás probléma a kenyérgond, ám a többséget olykor már jobban izgatja társadalmi helyzete, a községen belüli presztízse. A normális polgárban ott van belül a segíteni akarás, s ha ezt az akarást előhívják, jó ügyért viszonylag könnyen megmozdul. Cselekvésének legnagyobb gátja (ha nem ismeri fel, akkor is) a cselekvési alternatívák ködössége. Senki nem mondta ezt így, ám az utóbbi hónapokban azt

■ ■ ÉLMÉLETILEG

tapasztaltuk, hogy az elfogadott és mindenkihez eljuttatott jövőképek jótékonyan hatottak. Még abban az esetben is, ha többen azért mondtak nemet Aba jövőképére, mert nekik már sok volt vagy elérhetetlennek tartották. Mintha az abai társadalmi tudattalanba remények erősödnének.

Harmadszor, az emberek Abán is, mint bárhol máshol Magyarországon, nagyon nem hisznek a politikának, mélyen kiábrándultak minden kormányzati akaratból, de ez a politikai csömör és üresség mintha eltakarítana az útból számos félelmet, fenntartást. Az emberek sok mindenben túl vannak, nem könnyen hisznek, ugyanakkor nyitottabbá válnak, és érzékenyen reagálnak minden mozgáslehetőségre. Magyarország mélyén ma nem készül lázadás, vagy tiltakozás, sőt minden lokális agresszív fellépés is egyre több ellenzőt talál, ami nem jelenti azt, hogy az emberek egy részét nem lehetne megbolondítani nagy szavakkal. A helyi társadalom közép rétegei mint ha lassan eljutnának oda, hogy fogékonyak a „város”, avagy a lassan városiasodó „falu” közügyei iránt.

Negyedszer, pedig túl keveset tudunk. Aba sokszorosan hátrányos helyzetű. Hagyományai sem erősek és nem lobognak. Nincs erős ipara és nincs erős belső kultúrája. Semmi átlagon felüli. Igaz, van egy átlagon felüli polgármestere, amelyet több ciklus óta támogat az önkormányzati testület, s a kezdeti politikai vadháború (a régi rendszer és az új rendszer hívei között) egyre inkább értelmét veszti. Egyre inkább semmi értelme helyben a politikai pártoknak és nézeteiknek. Közben pedig lassan felismerhetővé válik, hogy a civil társadalom fogalmát eddig rosszul definiáltuk, a használt kategóriák és értelmezéseik mintha megakadályoznák a változások felismerését. Nem véletlen, hogy a tapasztalok alapján magunk is újragondoltuk a civil társadalom teóriáit és működését. Abán a civil társadalom tehát – a korábbi feltételezésekkel szemben – olyan állapotban volt, hogy az első tisztas megszólításra megmozdult, s a kisebbség személyesen elment megválasztani a civil képviselőket.

Nincsenek illúzióink, nem fűt minket semmilyen elszánt akarat. Abán nem kell nyerni a demokrácia-kísérletnek. Nem az a legfontosabb, hogy minden sikerüljön, s nem okoz majd kudarcudatot, ha negatív tapasztalatok is gyülekeznek. Egyszerűen annyi a feladat, figyeljük, mi történik a változások közben, csendben figyeljük, hogy milyenek a szereplők önértelmezései, kövessük nyomon, hogy miben (és hogyan) épül, vagy erodálódik az abai részvételi demokrácia kísérlet. A kulcskérdés nem csak a köz-cselekvés hatásossága, hanem a lokális társadalmi tudat alakulása. A jövő – akármilyen is lesz – a személyes és közösségi tudatfejlesztéseken múlik. Lehet, hogy semmi értelmes nem történik, lehet, hogy a mai buzgalom szétmállik, s lehet, hogy hetedhét országon túl is híressé váló, tényleges változások mennek végbe.

Az abai modell lényege: nem egyszeres önkormányzati, hanem többszörös képviselőlet, kombinálva a strukturált párbeszéddel, majd ez továbbfejlesztve megosztott önkormányzatisággá, végül pedig részvételi és elektronikus demokrácia. Ennek az elképzelésnek tehát egyik eleme az e-demokrácia és az e-közigazgatás együttes fejlesztése. A lokális demokrácia új csúcshintézménye: a Magisztrátus.

ELMÉLETILEG ■■

A többszörös képviseleti demokrácia elvét és gyakorlatát nem a demokráciaelmélet konstruálta meg, hanem az abai fejlesztés tervezése és gyakorlata alkotta. A hagyományos hazai önkormányzati képviseletét egyszeri képviseletnek tekintve az abai modellben létrejöttek a párhuzamos – szintén választáson alapuló – képviseletek. Így egy összetett vagy többszörös önkormányzati szerkezet alakult ki, amely a társadalom fontosabb csoportjainak konkrét és közvetlen képviseletet tesz lehetővé. Ez a felfogás és megoldás részben megelőzi és megelőlegezi a részvételi demokrácia szisztémáját.

Az abai részvételi demokrácia intézményesítésének kész a programja. Először is a 24 (majd összesen a harminc) választott civil képviselő létrehozta a saját civil fórumát. Az abai civilszervezetek képviselői szintén megszervezik saját községi/városi koordináló testületüket és képviselőket választanak. Az abai önkormányzati testület változatlanul hivatalban marad és ellátja minden törvényileg szabályozott feladatát. Az abai cégek, vállalkozások (gazdasági társaságok) szintén választanak képviselőket. Végül az Abán működő egyházak is megválasztják képviselőiket. Ez összesen 56 képviselő. Az öt testület, illetve képviselet aztán megszervezi a „csúcsszervezetet”, amely Abai Magisztrátus nevet kapja. Ez 2007. nyarán alakul meg ünnepélyesen. Ez tekinthető helyi parlamentnek is, avagy a helyi polgármesteri hivatal felfogható helyi kormánynak is. De ez a régi logika. Egyik sem teljesen ez, de még nem lehet tudni, hogy igazán mi lesz. Annyi bizonyos, hogy a részvételi demokrácia akkor lesz teljes és tényleges, amikor az abai e-önkormányzás és e-közigazgatás létrejön, hiszen attól kezdve az Abai Magisztrátus bármilyen kérdésben bármikor digitális népszavazást is tarthat.

Ma az látszik, hogy legalább négy-hat forgatókönyv lehetséges: 1. A civil képviselők és testületeik beleunnak a sok közfeladatba, elfáradnak a sok (ha így minősítik) szélmalomharcba, vagy visszahúzódnak, ha a helyi polgárok érzelmileg-lelkileg nem támogatják őket. 2. Ha a folyamatot eddig generáló polgármester (és kollégái) fáradnak el, vagy más fejlesztés köti le energiákat, például a kistérség fejlesztése, ha az Abai Magisztrátusban (folyamatosan) nem nevelődik ki néhány közbecsületnek örvendő új közösségi vezető, akkor esetleg a demokráciamodellnek elfogynak az emberi erőforrásai. 3. Ha öt éven belül Aba nem válik valóban, legalább részben intelligens kisvárossá, akkor az Abai Magisztrátus minden csoportja egészen vagy félig-meddig hitelét veszti. Ha Aba valóban szeretetre képes kisváros lesz, a részvételi demokrácia modell magyar vagy/és európai mintává válik. 4. Ha az új század első két évtizedében Abán minden erőforrást mozgósítanak, minden lelki, tudati, spirituális erőforrást, akkor a részvételi demokrácia részben vagy egészben valamilyen szakrális demokráciává válik. 5. Az e-közigazgatás kialakulása és megerősödése után Abán minden fontosabb kérdésben e-népszavazás dönt, de minden döntés előkészítése, megismertetése és végrehajtása az Abai Magisztrátus feladata lesz, akkor tartósan megszilárdul a részvételi demokrácia, a strukturált párbeszéd, vagy az új demokrácia együgyű, látványos, tyúkperekkel, netán valós érdek- és értékharccal teli, konfliktusos modellje jön létre.

Meglátjuk, mi történik.

■ ■ ELMÉLETILEG

A FOGLALKOZTATÁSI CÉLÚ CIVILSZERVEZETEK HELYZETÉNEK ORSZÁGOS VIZSGÁLATA

Dobossy Imre–Virágh Eszter–Vukovich Gabriella
(Sziti Szociális Egyesület)

A civilszervezetek már ma is fontos szerepet játszanak a hátrányos helyzetű csoportok – a legalacsonyabb iskolai végzettségűek, a tartósan munkanélküliek, a tartós betegség vagy fogyatékosság miatt inaktívak vagy munkanélküliek, a nők, különösen a kisgyermekes édesanyák, az idősebb munkavállalási korúak, a romák – munkaerő-piaci integrálásának támogatásában.

Tevékenységük megjelenik az integrációt elősegítő oktatás, képzés, lebonyolításában, az aktív munkaerő-piaci politika egyes elemeinek működtetésében, az életfogytig tartó tanulás intézményi hátterének biztosításában, a munkaerő-piaci mobilitás elősegítésében, a foglalkoztatás növelését támogató családi, háztartási, gyermekellátási szolgáltatások stb. nyújtásában, valamint a támogatott foglalkoztatás különböző formáinak megvalósításában.

Az 1990-es évtized közepe óta a munkaügyi kormányzat és az OFA, az utóbbi években pedig ezek mellett az Európai Szociális Alap Magyarországi kht. által a munkaerő-piaci (re)integráció elősegítésére kiírt pályázatokban kulcsszerepe van a foglalkoztatási célú nonprofit szervezeteknek, amelyek vagy önállóan, vagy önkormányzatokkal, önkormányzati társulásokkal együtt pályáz(hat)nak a feladatok ellátására. Egy évtized alatt több ezer pályázatban vettek részt.

Az idők folyamán változtak a munkaerő-piaci integráció eszközrendszerére vonatkozó szakmai és kormányzati elképzelések, a hagyományos támogatott közmunka biztosításától az oktatást, képzést, munkaerő-piaci alkalmasságot és az elsődleges munkaerőpiacra kerülést és bennmaradást integrált módon támogató megközelítésig.

A programok egyre komplexebbek lettek, ennek megfelelően egyre több szervezet együttműködésére és összehangolt tevékenységére van szükség a feladatok megoldásához. A nonprofit szervezeteknek rugalmasan kellett alkalmazkodniuk ezekhez a változó körülményekhez. Ugyanakkor a szervezetek forrásai, bevételei is jelentősen megnöttek, így a foglalkoztatási helyzet javítására egyre nagyobb összeget tudnak felhasználni. Talán a civilszervezetek tevékenysége is hozzájárult ahhoz, hogy az általunk vizsgált időszak nagyobbik részében, egészen 2002-ig csökkent a munkanélküliség és bővült a foglalkoztatottság.

A kutatási program bemutatása

Kutatási programunkban – részben a foglalkoztatás elősegítésének kérdésére fókuszálva, részben a civilszervezetek problematikáját felkarolva – arra kerestünk választ, hogy

- a civilszervezetek mennyire felkészültek a foglalkoztatás elősegítésére, a hátrányos munkaerő-piaci helyzetű emberek pozíciójának javítására;
- eddig milyen eredményeket értek el a munkaerő-piaci integráció, a képzés, a munkaerő-piaci érvényesülés elősegítésében;
- hogyan tudtak a gyors változásokhoz alkalmazkodni;
- milyen nehézségeket okoz, és milyen előnyökkel jár a pályázati rendszer a civilszervezetek számára;
- milyen tényezők segítik, és melyek akadályozzák a foglalkozási célú non-profit szervezetek hatékony működését;
- honnan és mekkora forrásokra számíthatnak ezek a civilek;
- milyen együttműködést építettek ki a non-profit szervezetek a foglalkoztatás bővítéséért felelős állami, önkormányzati szervezetekkel, az elsődleges munkaerő-piac munkáltatóival, valamint a célcsoportok szervezeteivel és tagjaival, és hogyan változtak az együttműködés formái, minősége, hatékonysága;
- összességében tehát arra, hogy milyen potenciállal bírnak e szervezetek.

A megjelölt célok eléréséhez 3 elemből álló kutatási programot terveztünk:

- egy „módszertani szűrést”, amelynek során kiemeltük a civilszervezetek regisztrált köréből a foglalkoztatási célú nonprofit szervezeteket;
- egy másodelemzést: a célcsoport rendelkezésre álló, a változások mérésére alkalmas, 1997–2003. közötti idősoros elemzést lehetővé tevő adatállományain;
- egy új kérdőíves felmérést a foglalkoztatási célú civilszervezetek teljes körének megcélzásával: működésük belső világáról, kapcsolatrendszerükről, társadalmi beágyazódásukat elősegítő és akadályozó tényezőkről, sajátos problémáikról.

Az összetett kutatási program révén olyan információkat kívántunk gyűjteni, amelyek támpontot nyújtanak a kormányzati tervezés számára is a civil kezdeményezések hatékonyságáról.

II. A kutatási program első eleme: a foglalkoztatási célú civilszervezetek körének meghatározása

Egy „módszertani szűréssel” meghatároztuk a munkaerő-piaci kirekesztődés elleni küzdelem kategóriáit, hogy az ezekbe tartozó szervezetek alkossák majd a további kutatási programelemek bázis-sokaságát. A kategóriák definiálásához a KSH besorolásait használtuk. A KSH Nonprofit Szervezetek Országos Regiszterében (NSZOR)

■ ELMÉLETILEG

18-féle tevékenységi főcsoportba sorolja a civilszervezeteket. Az utolsó publikált regiszterben, 2003-ban az NSZOR a 18 fajta tevékenység-főcsoportban 61 244 civilszervezetet regisztrált, az alábbi megoszlásban:

A civil szféra tevékenységi főcsoportjai az NSZOR-ben (KSH)

Főcsoportok:	Szervezetek száma (db) 2003-ban	Aránya az összes nonprofiton belül (%)
1. KULTÚRA	6382	10,4
2. VALLÁSSAL KAPCSOLATOS TEVÉKENYSÉGEK	1549	2,5
3. SPORT	7374	12
4. SZABADIDŐ, HOBBI	9607	15,7
5. OKTATÁS	8188	13,4
6. KUTATÁS	1265	2,1
7. EGÉSZSÉGÜGY	2708	4,4
8. SZOCIÁLIS ELLÁTÁS	5088	8,3
9. POLGÁRVÉDELEM, TÚZOLTÁS	901	1,5
10. KÖRNYEZETVÉDELEM	1404	2,3
11. TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS, LAKÁSÜGY	3544	5,8
12. GAZDASÁGFEJLESZTÉS, MUNKAÜGY	1273	2,1
13. JOGVÉDELEM	839	1,4
14. KÖZBIZTONSÁG VÉDELME	1883	3,1
15. TÖBBCÉLÚ ADOMÁNYOSZTÁS, NONPROFIT SZÖVETSÉGEK	798	1,3
16. NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK	857	1,4
17. SZAKMAI, GAZDASÁGI ÉRDEKKÉPVISELET	4481	7,3
18. POLITIKA	564	0,9
19. ISMERETLEN	2539	4,1
Összesen:	61244	100,0

Végül is a nemzetközi ajánlásokat figyelembe véve foglalkoztatás célú szervezetnek azokat tekintettük, amelyek a szociális foglalkoztatás, a munkanélküliség kezelése, a munkanélküliek, álláskeresők szervezetei, valamint a közhasznú foglalkoztatási tevékenység címszó alatt szerepeltek. Összesen 254 intézményt tudtunk e kritériumok alapján kiválasztani: az így leválogatott szervezetek alkották a kérdőíves felmérés mintakeretét, az alábbi megoszlásban:

A kutatási program mintakerete

Foglalkoztatási célú civil szervezetek NSZOR-besorolási csoportja	Szervezetek száma	Arányuk (%)
Szociális foglalkoztatás	18	7,1
Munkanélküliség kezelése	124	48,8
Munkanélküliek, álláskereső szervezetek	39	15,4
Közhasznú foglalkoztatási tevékenység (Kht.)	73	28,7
Összesen	254	100,0

III. A kutatási program második eleme: statisztikai másodelemzés a foglalkoztatási célú civilszervezetek főbb jellemzőinek változásáról 1997–2004 között

Kutatásunk témája a foglalkoztatási célú non-profit szervezetek alapításának, működésének, forrásainak, más non-profit szervezetekkel, önkormányzatokkal, állami szervezetekkel kialakított kapcsolatainak, az ebben rejlő szinergiáknak a vizsgálata az elmúlt néhány év országos statisztikáinak tükrében.

A foglalkozási célú non-profit szervezetek kutatásának különös aktualitást ad, hogy a foglalkoztatási helyzet az elmúlt évtized folyamán lényegében változatlan, a gazdasági növekedés ellenére nem bővült sem a gazdaságilag aktívak, sem a foglalkoztatottak aránya, viszont növekszik a munkanélküliség. A Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterv külön is nevesíti a non-profit szervezeteket, amelyeknek fontos szerepet szán az Akciótervben megfogalmazott lépések megvalósításában.

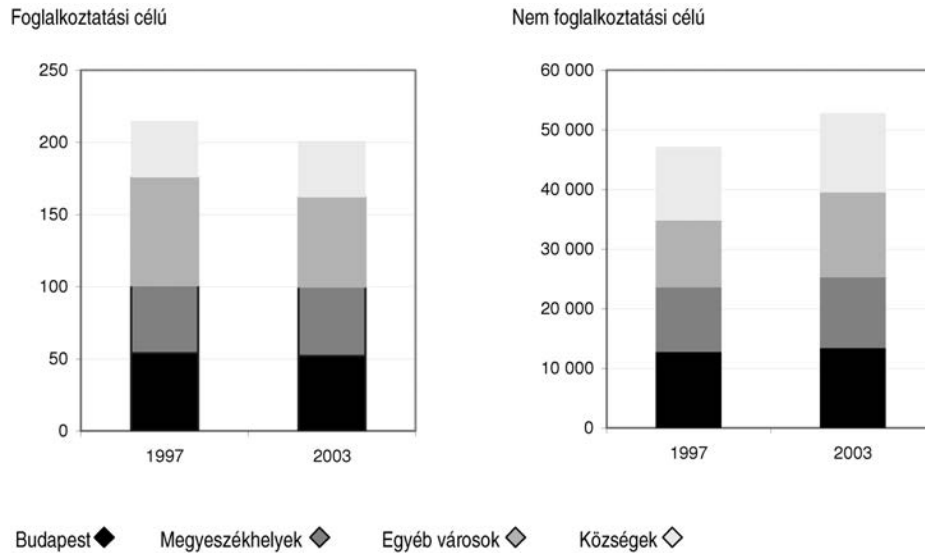
A Magyarországon működő civilszervezetek között valamivel több mint 200 körül mozog az elmúlt években azok száma, amelyek tevékenységük céljaként a foglalkoztatás javítását jelölték meg.

A foglalkoztatási célú szervezetek többsége a munkanélküliség kezelését tűzte ki célul, és jelentős számban vannak közöttük a közhasznú foglalkoztatási szolgáltatást nyújtó szervezetek is. Néhány civilszervezet (2003-ban 18) szociális foglalkoztatást valósít meg, illetve ezt segíti elő. Kb. 40 szervezet a munkanélküliek, álláskereső érdekvédelmét látja el.

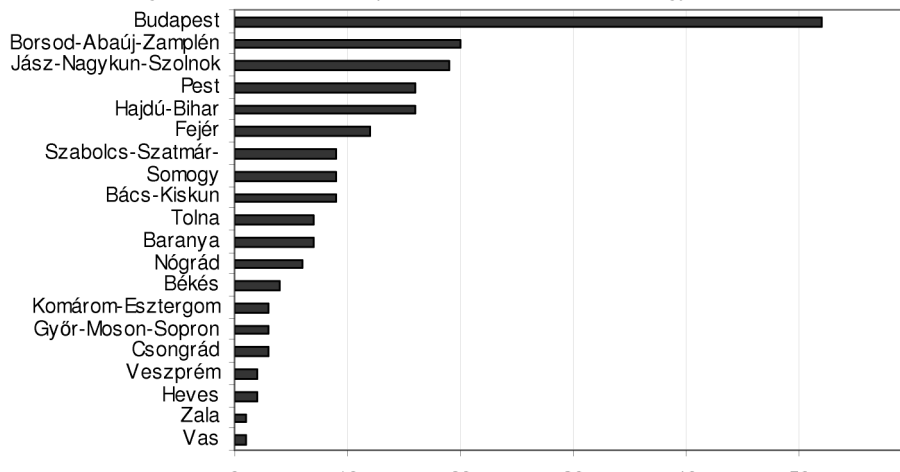
A foglalkoztatási célú civilszervezetek száma valamelyest csökkent 1997 és 2003 között.

■ ■ ■ ELMÉLETILEG

A foglalkoztatási célú és a nem foglalkoztatási célú non-profit szervezetek számának alakulása településtípusok szerint, 1997 és 2003

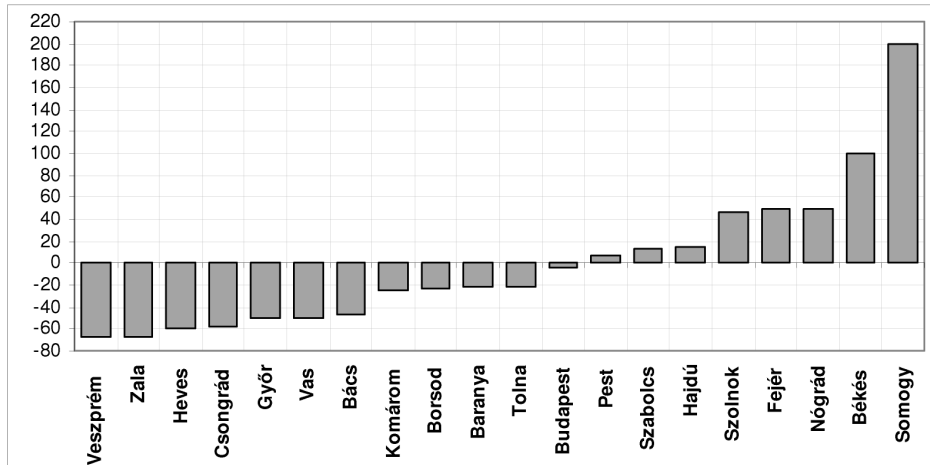
A foglalkoztatási célú non-profit szervezetek száma megyénként, 2003

A szervezetek száma Budapesten lényegében változatlan maradt 1997 és 2003 között, 11 megyében csökkent, ezzel szemben kiugróan nagy volt a növekedés Somogy megyében, ahol háromszoros növekedést látunk.

ELMÉLETILEG

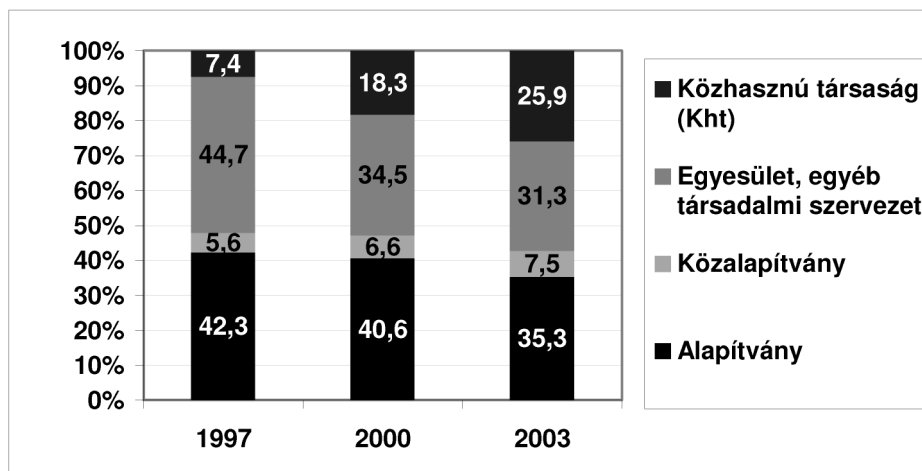
Változás a foglalkoztatási célú non-profit szervezetek számában megyénként, 1997–2003 (%)

A foglalkoztatási célú civilszervezetek két leggyakoribb formája az alapítvány és az egyesület. Az alapítványok és az egyesületek száma azonban – a közhasznú társasági formában működő szervezetek térnyerése mellett – folyamatosan csökkent a vizsgált időszakban.

2003-ban a foglalkoztatási célú non-profit szervezetek 83 százaléka volt közhasznú vagy kiemelkedően közhasznú, illetve kérte ilyen bejegyzését. Mindössze 17 százalékot tesz ki azon szervezetek aránya ebben a körben, amelyek nem is kérték a közhasznúsági bejegyzést.

A foglalkoztatási célú non-profit szervezetek megoszlása jogi forma szerint, 1997–2003

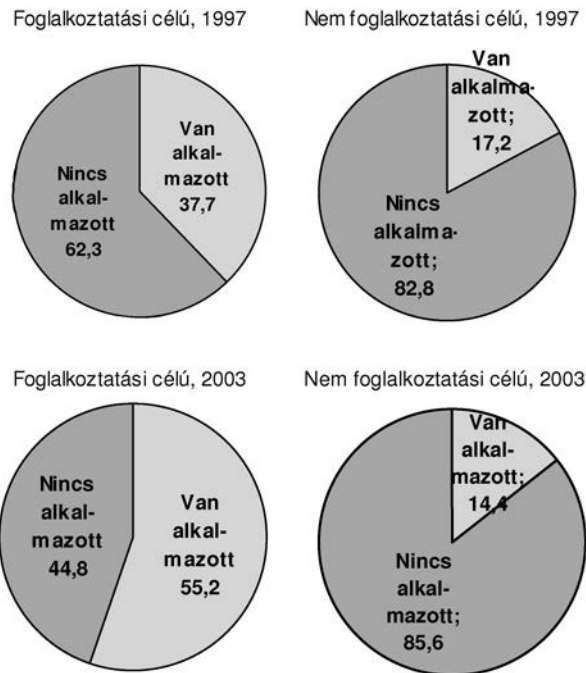

■ ELMÉLETILEG

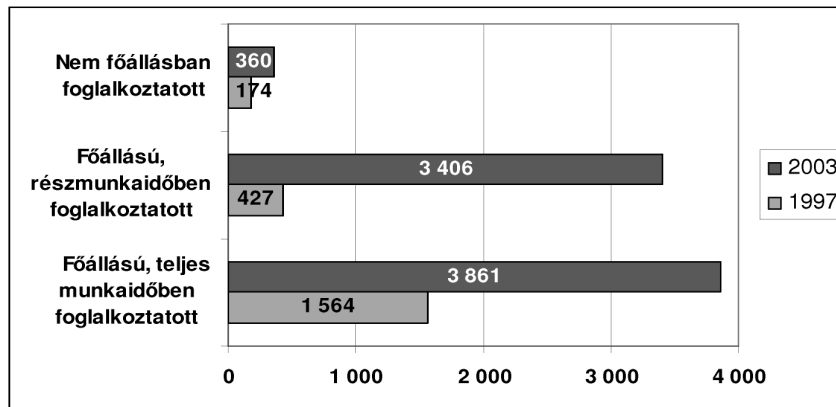
A szervezetek megyénkénti száma és a munkanélküliség, illetve a foglalkoztatottság megyénkénti szintje között nincs szoros összefüggés.

A foglalkoztatási célú civilszervezeteknek már 1997-ben is közel kétötöde alkalmazottal működött, és arányuk 2003-ra több mint 55 százalékra emelkedett. 1997 és 2003 között nemcsak az alkalmazottal rendelkező foglalkoztatási célú civilszervezetek száma és aránya, hanem alkalmazottaik száma is jelentősen nőtt.

Non-profit szervezetek megoszlása alkalmazottak léte vagy nem léte szerint, 1997, 2003

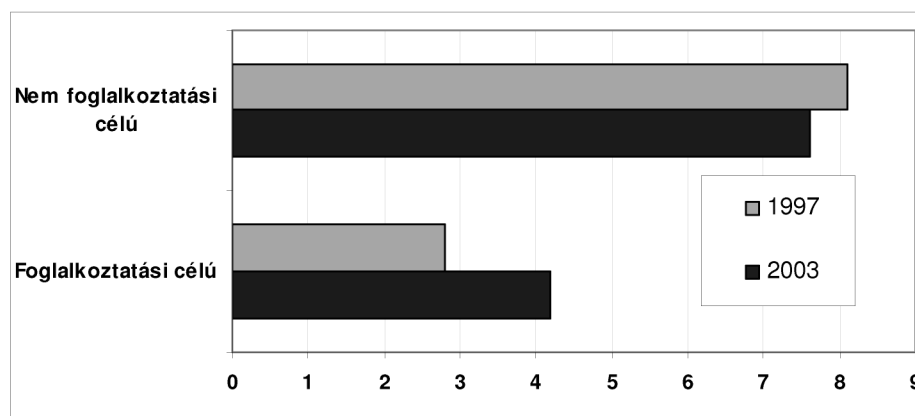
A foglalkoztatottak száma a foglalkoztatási célú non-profit szervezetekben, 1997, 2003

ELMÉLETILEG ■

A foglalkoztatási célú szervezetek az önkéntes segítők száma tekintetében kedvezőtlenebb helyzetben vannak, mint a civilszervezetek általában: az egy szervezetre jutó önkéntes segítők száma lényegesen alacsonyabb a foglalkoztatási célú szervezetekben.

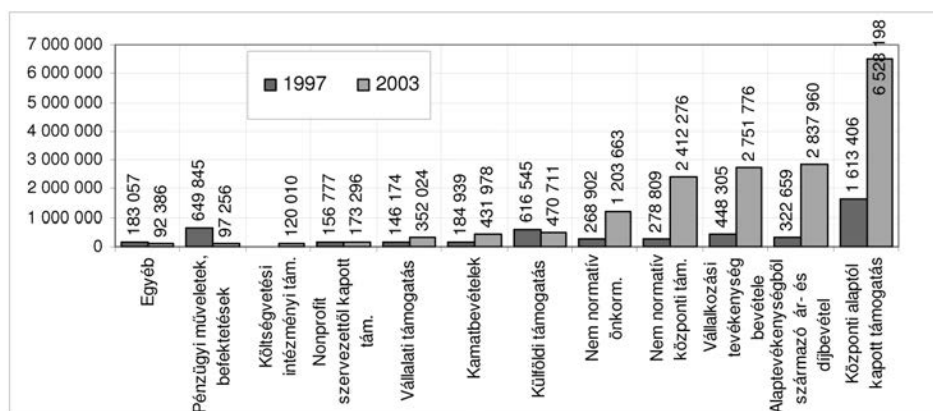
Egy szervezetre jutó önkéntes segítők átlagos száma

A foglalkoztatási célú civilszervezetek bevételei éves szinten 17,5 milliárd forintot tettek ki. Az állami támogatás súlya lényegesen nagyobb az ő bevételeik között, mint a többi civilszervezetében. A bevételi forrásokat részletesebben vizsgálva kiemelkedően legmagasabbat a központi alapból származó bevételek jelentik. A foglalkoztatási célú civilszervezetek által pályázatokon elnyert összegek 2,5-szeres növekedést mutattak 1997 és 2003 között.

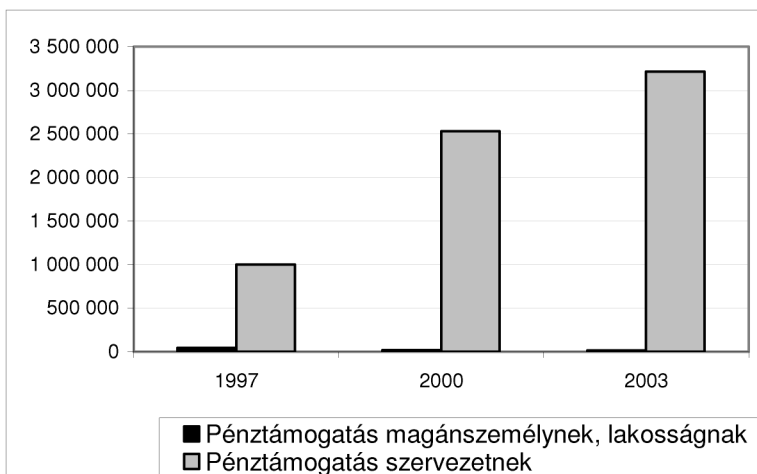
1997-ben közel egymilliárd forintot, a bevételek egyötödét fordították magán-személyeknek vagy szervezeteknek nyújtott pénzbeli támogatásra.

A foglalkoztatási célú civilszervezetek bevételei (ezer Ft)

■ ■ ÉLMÉLETILEG

A foglalkoztatási célú civilszervezetek által nyújtott pénzübeli támogatások (ezer Ft)

IV: A kutatási program harmadik eleme: kérdőíves felmérés a foglalkoztatási célú civilszervezetek körében

A felmérés a foglalkoztatási célú civilszervezetek teljes körére irányult, és azok részvételével valósult meg, amelyek a kutatás idején működtek, rendelkezésre álló paramétereik ismeretében elérhetőek voltak, és hajlandók voltak együttműködni. Így összességében a megcélzott közel 250 civilszervezet valamivel több mint felénél, 132 intézménynél tudtunk információkat gyűjteni a kutatás témaköreiben.

A válaszadók szinte kivétel nélkül a szervezetek fő tisztviselői, vezetői voltak: igazgatók, elnökök, ügyvezetők vagy gazdasági, szakmai vezetők, így a kapott információkat autentikusnak tekinthetjük.

A tevékenység fő jellemzői

A vizsgálatban részt vett foglalkozási célú civilszervezetek között régebbiek és újabbak egyaránt megtalálhatók voltak. Közel azonos számban voltak köztük frissen – legfőképpen 5 éve – alakult cégek (37 százalék), és régebbi, 5-10 éves múltra visszatekintők (35 százalék). Ennél kevesebb (26 százalék) olyan szervezettel találkozhatunk, amely már több mint 10 éve megkezdte tevékenységét.

A foglalkozási céllal megalakult civil intézmények igen stabilnak mondhatók. Szinte valamennyien folyamatosan működnek (95 százalék), és alig akadt köztük olyan, amely a létrejötte után hosszabb időre megszakította volna tevékenységét (5 százalék).

Az általában többféle tevékenységet is ellátó civilszervezetek közel egyötöde fő tevékenységét a munkanélküliek munkához segítésében, általában álláskeresésben, munkaerő-közvetítésben jelölte meg. Ettől elkülönül az a 10 százalék, amely közhasznú foglalkozás elősegítésével, közmunka szervezésével foglalkozik. Közel minden

ELMÉLETILEG ■■

tizedik intézmény tűzte zászlajára az oktatás, képzés feladatát, vagy segíti általában véve a hátrányos helyzetűeket, végez szociális szolgáltatást, ellátást (többnyire elhelyezés nélkül). A vizsgálatban részt vevők további meghatározó része érdekvédelmet lát el, mezőgazdasági jellegű szolgáltatást (ezen belül földprogramot) végez vagy városi üzemeltetési, tereprendezési tevékenység elősegítésén fáradozik. Egy-egy kisebb hányaduk pedig pályázatok írásában, romák segítségével, kulturális szolgáltatások vagy információ nyújtásában, továbbá csökkent és megváltozott munkaképességűek segítségével jelölte meg fő tevékenységét.

A segítségnyújtás egy-egy civilszervezeten belül is többféle formában zajlik. Leggyakrabban azonban – a szervezetek közel felénél – képzés formájában valósul meg. Több mint egyharmaduknál az állásközvetítés vagy a direkt foglalkoztatás jelenti a támogatást. A szolgáltatások jellemző módja a programszervezés és a lelki segítségnyújtás is. Az intézményeknek csak kevesebb mint egyötöde ad közvetlen pénztámogatást ügyfeleinek. Ritkább formája a segítségnyújtásnak az ügyintézés, közte leginkább a pályázatírás vagy az információ közvetítés. Néhány intézmény fontosnak tartotta kiemelni a földmunka szervezést, mások pedig az érdekvédelmet mint szolgáltatásaik meghatározó részét.

A válaszadó beosztása a szervezeten belül

	N	%
1 – a szervezet fő képviselője, vezetője (ügyvezető, elnök, igazgató és helyettese)	120	90,9
2 – gazdasági vezető	5	3,8
3 – szakmai vezető	2	1,5
4 – alkalmazott más személy	5	3,8
Összesen:	132	100,0

Mikor alapították a szervezetüket?

	N	%
1995 előtt	34	25,8
1996–2000 között	46	34,8
2001–2005 között	49	37,1
Nem tudja	3	2,3
Összesen	132	100,0

Előfordult-e, hogy hosszabb időre megszakították a működésüket?

	N	%
1 – előfordult,	7	5,3
2 – nem fordult elő	124	94,7
Összesen	131	100,0

■ ■ ■ ÉLMÉLETILEG

A szervezetüknek mi a fő tevékenysége?

	N	%
– munkanélküliek munkához segítése, álláskeresés, munkaerő közvetítés	23	17,4
– közhasznú foglalkozás, közmunka szervezés	14	10,6
– oktatás, képzés, felnőttképzés, ill. ennek támogatása	13	9,8
– hátrányos helyzetűek segítése (általában)	12	9,1
– szociális szolgáltatás, ellátás, elhelyezés nélkül	12	9,1
– érdekvédelem, jogsegély szolgálat, érdekképviselő	11	8,3
mezőgazdasági szolgáltatás, földprogram segítése	9	6,8
– város üzemeltetési, tereprendezési, park fenntartási munka,	5	3,8
– rehabilitációs foglalkoztatás (pl. társadalmi visszailleszkedés)	5	3,8
pályázatok írása, támogatása	4	3,0
romák segítése	4	3,0
kulturális szolgáltatás	4	3,0
információ nyújtás (pl. ifjúságnak)	3	2,3
csökkent és megváltozott munkaképességűek segítése	3	2,3
programok kidolgozása, fejlesztése, segítése	3	2,3
közigazgatáson belüli (pl. önkormányzati) KHT	2	1,5
egyéb tevékenység (pl. speciális célcsoport, fiatalok, ápolók, tehetségesek, határon túliak támogatása, egészségnevelés, családterápia)	5	3,8
Összesen:	132	100,0

Hogyan, milyen formában nyújtanak Önök támogatást, segítséget?

	N	% *
1. képzéssel	59	44,6
2. állás közvetítésével, állás keresésével	52	39,3
3. közvetlen foglalkoztatással (szociális vagy közhasznú foglalkoztatás)	49	37,1
4. programokkal, rendezvényekkel (kultúra közvetítéssel)	36	27,2
5. mentális, lelki segítségnyújtással	33	25,2
6. pénz, segély, adomány formájában	23	17,4
7. pályázatírással, ügyintézéssel, adminisztrációval	9	6,8
8. információ nyújtással	7	5,3
9. földmunkával, ill. szervezésével	5	3,7
10. érdekvédelemmel, jogi segítségnyújtással	3	2,2
11. egyéb módon (pl. eszközhasználat, ösztöndíj, internet, fejlesztő fogl.)	9	6,8

*) Az összes megkérdezett 132 intézmény százalékában számolva.

Mivel egy szervezet többféle választ is adhatott, az összes válasz meghaladja a 100%-ot.

A támogatottak köre

A vizsgált civilszervezetek túlnyomó többsége (kétharmada) magánszemélyeknek nyújt támogatást, akik között kisebb részt saját tagjaik találhatóak. Egyötödük valamilyen szervezet, intézmény számára végez szolgáltatást, egytizedük pedig másnak (pl. kisebbségi csoportnak, családoknak, önkormányzatnak, szakmai csoportnak) vagy mindenkinek, bárkinek, aki eléri őket, illetve akit elérnek szolgáltatásukkal.

A civilszervezetek túlnyomó többsége egy vagy többféle speciális célcsoport érdekében tevékenykedik. Legtöbben (a megkérdezettek közel fele) az etnikai kisebbségekre (főként romákra) irányítják figyelmüket, több mint egyharmaduk a fiatalokra, pályakezdőkre, egynegyedük pedig az idősebb, általában 45 év feletti munkavállalókra. A társadalom hátrányos helyzetben lévő csoportjai – így az alacsony iskolázottságúak, a nők, a nagycsaládok, a fogyatékkal élők – állnak a vizsgálatban részt vett szervezetek kb. egy-egy ötöde tevékenységének fókuszában. Általában a munkanélkülieket jelölte meg fő célcsoportként a válaszadók szintén közel egyötöde. A szociálisan rászorulókat – így a szegényeket, hajléktalanokat, a nyugdíjasokat – is sok szervezet megkülönböztetett figyelmét élvezik. Több intézmény kiemelte célcsoportjai sorában a csökkent, megváltozott munkaképességűeket, néhányan pedig egy adott szakmai csoport (pl. közalkalmazottak, gyógyszerészek, diplomások) vagy egy konkrét intézmény (pl. iskola) dolgozóit tekintik szervezetük fő kedvezményezettjének. A foglalkoztatási céllal megalakult civilszervezetek többsége (több mint egyharmada) települési szinten látja el feladatát. Egyötödük egész megyei hatókörre terjeszti ki tevékenységét, majdnem ugyanennyien pedig régiós szinten végzik szolgáltatásaikat. A támogatásokat nem kevesen (14%) országos kiterjedtséggel is eljuttatják célcsoportjaikhoz, de csak elvétve találkozhatunk nemzetközi hatósugárral rendelkező civilszervezettel e tevékenységi körben. Olyan foglalkoztatási célú intézmények is működnek emellett, amelyek támogatottainak köre egy konkrét intézményre, személyre vagy egy adott településen belüli kisebb részre korlátozódik.

	N	%
1 – tagjaiknak	16	12,6
2 – más magánszemélyeknek	70	55,1
3 – szervezeteknek, intézményeknek	26	20,5
4 – másnak (pl. kisebbség, nagycsalád, önkormányzat, hajléktalan, mg. dolgozók, mémők, iskolás gyerekek, mindenki)	14	11,0
0 – nem tudja	1	0,8
Összesen	127	100,0

Kiknek nyújtanak szolgáltatást, segítséget?

■ ELMÉLETILEG

Van-e olyan célcsoport, amelyre megkülönböztetett figyelmet fordít az Önök szervezete?

	N	%*
1. etnikai kisebbség tagjai	57	43,5
2. fiatalok, pályakezdők	47	35,6
3. 45 év feletti, idősebb munkavállalók	33	25,0
4. alacsony iskolázottságú emberek	28	21,2
5. nők	28	21,2
6. nagycsaládosok	27	20,6
7. fogyatékkal élők	26	19,8
8. munkanélküliek	25	18,9
9. szegények, hajléktalanok	25	18,9
10. nyugdíjasok	19	14,5
11. hátrányos helyzetűek (általában)	16	12,1
12. csökkent, megváltozott munkaképességűek	11	8,3
13. egy szakmai csoport vagy egy konkrét intézmény dolgozói (pl. közalkalmazott, gyógyszerértékesítő, iskola)	10	7,6
14. diplomások	7	5,3
15. más célcsoport (pl. szenvedélybeteg, szociálisan rászoruló, gyeseen lévő, bevándorló, falun élő)	8	6,1

*) Az összes megkérdezett 132 intézmény százalékában számolva.

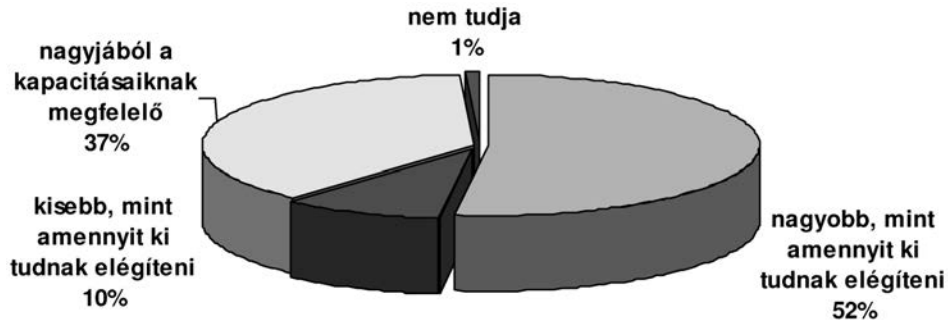
Mivel egy szervezet többféle választ is adhatott, az összes válasz meghaladja a 100%-ot.

Mekkora a szervezetük hatóköre? Mire terjed ki a tevékenységük?

	N	%
településre	44	34,9
megyére	27	21,4
régióra	25	19,8
országos szintű	17	13,5
egy konkrét intézményre vagy személyre	5	4,0
egy településrészre	4	3,2
nemzetközi szintű	2	1,6
– nem tudja	2	1,6
Összesen	126	100,0

■ ELMÉLETILEG

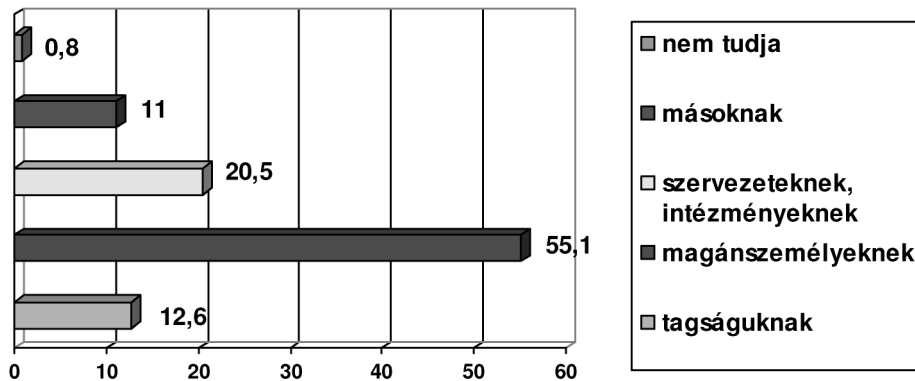
*A támogatási igények jelentkezése a foglalkoztatási célú civileknél
(Mekkora az igény az Önök tevékenységére? – a válaszok megoszlása %-ban)*

Hány magánszemély vagy szervezet kért, illetve kapott valamilyen támogatást, szolgáltatást szervezetüktől 2005-ben?

Hányan kértek?	Átlag	Minimum	Maximum
1. Magánszemély (fő)	154,33	1	700
2. Szervezet (db)	20,47	1	100
Kb. hány százalékuk kapta meg?			
3. Magánszemély (%)	81,96	10	100
4. Szervezet (%)	86,75	38	100

*A szervezetek támogatását, szolgáltatásait igénybe vevő csoportok
(Kiknek nyújtanak szolgáltatást? – a válaszok megoszlása %-ban)*

■ ELMÉLETILEG

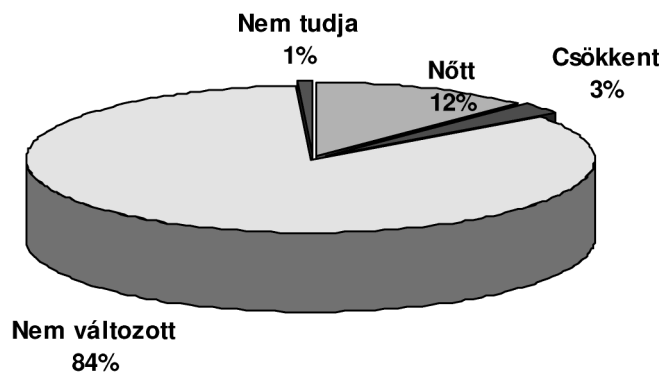
Még kiegyensúlyozottabb a helyzet az önkéntesek létszámát illetően: erre vonatkozóan a civilek még nagyobb hányada (84 százalék) jelezte, hogy nem következett be változás az elmúlt időszakban, és csökkenésről is csak alig néhányan számoltak be (3 százalék). Az önkéntesekről a legtöbb válaszadó (80 százalék) azt mondta el, hogy hosszú távon megmaradnak a szervezeteknél. Ritkán fordul elő (15 százalék), hogy csak néhány hónapig tevékenykednek benne.

Az önkéntesek munkája igen nagy mértékben hozzájárul a civil szervezetek sikerességéhez, ezért fontos feladat a toborzásuk. Ez általában (72 százalék) ismerősök, barátok szervező munkája révén történik, és csak ritkán alkalmaznak erre célzott reklámot, hirdetést (5 százalék). Ennél gyakoribb (15 százalék), hogy a szervezet híre terjed el, és jut el az önkéntes munkára jelentkezőhöz.

Dogoznak-e szervezetükben önkéntesek és körülbelül hányan?

	Vannak %	Átlagos létszám (fő)	Minimum (fő)	Maximum (fő)
– rendszeresen	62,3	12,76	1	96
– alkalmanként	31,1	7,14	1	45

Az önkéntesek létszám változása

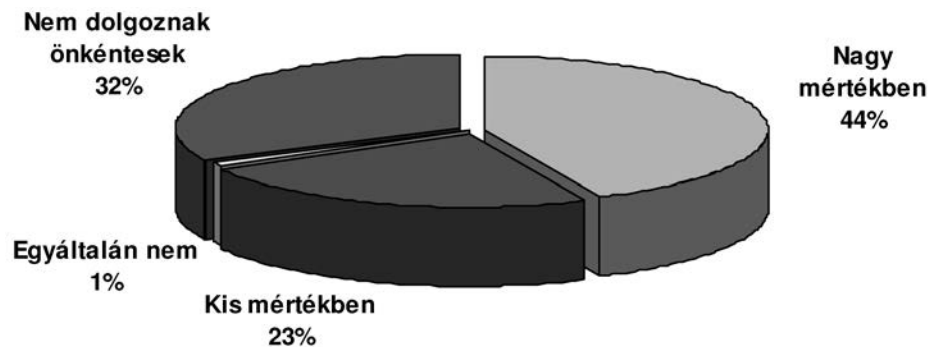

ELMÉLETILEG*Elsősorban Önök hogyan toborozták az önkénteseket?*

	N	%	Önkéntest foglalkoz- tatók %-ában
– ismerősök, barátok szervező munkája révén	53	47,3	71,6
– nem szervezett munkával, de egyre terjed a hírük	11	9,8	14,8
– célzott reklám, hirdetés révén	4	3,6	5,4
– egyéb módon	6	5,4	8,1
– nincsenek önkénteseink	37	33,0	100,0
Nem tudja	1	0,9	
Összesen	112	100,0	

Mi jellemző az önkéntesekre?

	N	%	Önkéntest foglalkoz- tatók %-ában
– Hosszú távon, több éven át megmaradnak az önkéntes szervezeténél	63	54,3	79,7
– Csak rövid ideig (néhány hónapig) dolgoznak Önöknek?	12	10,3	15,2
– Egyéb	4	3,4	5,1
– Nincsenek önkénteseink	37	31,9	100,0
Összesen	116	100,0	

Az önkéntesek munkájának hozzájárulása a sikerességéhez

■ ■ ELMÉLETILEG

A civilek vezetését is viszonylagos stabilitás jellemzi. A válaszadó szervezetek túlnyomó többségénél (79 százalék) nem változott az elmúlt egy-másfél évben a vezetőség összetétele, és csak alig minden tizediknél cserélődött ki jelentős mértékben a felső irányítás személyi állománya.

Változott-e az elmúlt egy-másfél évben (2005. januárja óta) a vezetőség összetétele?

	N	%
1 – igen, jelentős mértékben	11	9,0
2 – kis részben cserélődött, vagy	14	11,5
3 – nem változott	96	78,7
Nem tudja	1	0,8
Összesen	122	100,0

Támogatók és együttműködések

A foglalkoztatási célú civilszervezetek többféle forrásból jutnak bevételekhez, támogatásokhoz. A felmérésben nem ennek nagyságára, hanem összetételére kérdeztünk rá. Az eredmények azt jelzik, hogy ezek a szervezetek elsősorban a helyi önkormányzatokra és saját tagjaikra számíthatnak, de sokukat (közel felüket) támogatják különböző kormányzati szervek, minisztériumok is. A nonprofit intézmények forrásai között jelentősnek mondhatók még az állampolgári személyi jövedelemadó felajánlások, továbbá más nevesített magánszemélyektől származó adományok is. A civilek nagyjából egyötöde kap támogatást más nonprofit szervezetektől, továbbá vállalatoktól, bankoktól éppúgy, mint költségvetési intézményektől. Ritkábban jutnak hozzá a foglalkoztatási céllal működő civilszervezetek külföldi, egyházi vagy politikai szervezetek támogatásaihoz.

A támogatói körben első helyen álló önkormányzatok jelentik a civilszervezetekkel való együttműködésnek is a fő tényezőjét. Majdnem minden második szervezet áll kapcsolatban más nonprofit intézménnyel, egyharmaduk pedig vállalatokkal vagy minisztériumokkal. Az együttműködő partnerek között sok esetben (26 százalék) megjelennek szociális intézmények is, ritkábban pedig külföldi szervezetek, egyházak.

ELMÉLETILEG

Kik támogatják az Önök szervezetét céljaik elérésében?

	N	%*
1. Helyi önkormányzat	76	61,3
2. Tagok	78	60,0
3. Kormány, minisztérium	64	49,2
4. Ismeretlen állampolgárok az szja 1%-ával	49	37,7
5. Egyéb nevesített magánszemélyek	37	28,5
6. Nonprofit szervezetek	29	22,3
7. Vállalatok, vállalkozások, bankok	27	20,8
8. Költségvetési intézmények	28	21,5
9. Külföldi szervezetek	9	6,9
10. Egyház, vallási szervezetek	5	3,8
11. Politikai szervezetek, érdekképviselők	3	2,3
12. Más szervezetek	7	6,5

*) Az összes megkérdezett 132 intézmény százalékában számolva. Mivel egy szervezet többféle választ is adhatott, az összes válasz meghaladja a 100%-ot.

Kivel működött együtt a szervezetük az alábbiak közül 2005-ben?

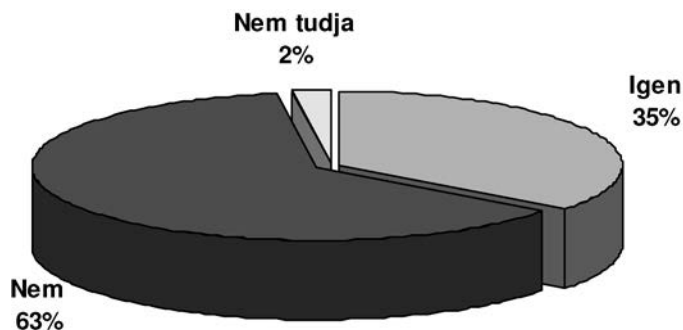
	N	%*
1. helyi önkormányzattal	85	65,9
2. más nonprofit szervezettel	59	45,7
3. vállalattal, vállalkozással	43	33,3
4. minisztériummal, főhatósággal	41	31,8
5. szociális intézménnyel	34	26,4
6. külföldi szervezettel	14	10,9
7. egyházzal, vallási szervezettel	10	7,8
8. Más szervezettel	15	15,3

*) Az összes megkérdezett 132 intézmény százalékában számolva. Mivel egy szervezet többféle választ is adhatott, az összes válasz meghaladja a 100%-ot.

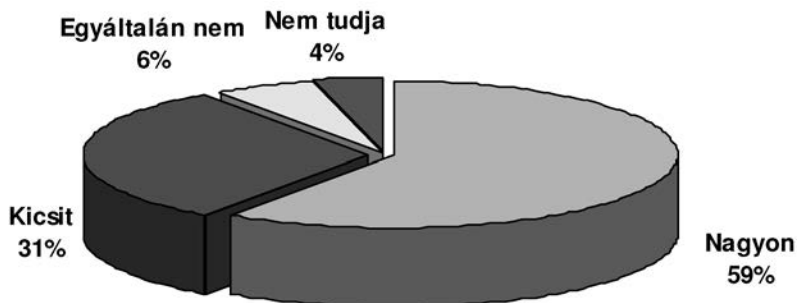
A vizsgálatban részt vett intézmények többsége nem tagja „ernyő-szervezetnek”. Az a valamivel több mint egyharmaduk, amely kapcsolódott ilyen szervezet munkájához, általában nagyon sikeresnek, hatékonynak tartja ezt az együttműködést.

■ ELMÉLETILEG

Tagság „ernyő-szervezetben (Tagja-e az Önök szervezete valamilyen „ernyő-szervezetnek”? – a válaszok megoszlása százalékban)

Az „ernyő-szervezeti” együttműködés mennyire hatékony

Infrastruktúra, működési feltételek

A foglalkoztatási céllal működő civilszervezetek többsége (nagyjából fele) közepesnek tartják működési feltételeiket, vagyis a pótlandó hiányok mellett el tudják látni feladataikat. A szervezetek másik fele igen különbözően értékelte helyzetét: majdnem ugyanannyian minősítették azt jónak, mint ahányan rossznak.

A tárgyi-technikai infrastruktúrát vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy legjobb az ellátottság a telefont, számítógépet illetően, és a szervezetek több mint háromnegyedének önálló irodája is van. Nagyjából kétharmaduk rendelkezik internettel, fénymásolóval, fax-szal is. Gépjárművet csak kb. minden második intézmény tud fenntartani, és csak kevesebb mint felük tevékenykedik önálló épületben.

Problémáik sorában szinte kivétel nélkül a megfelelő anyagi források hiányát neveztek meg a válaszadó nonprofitok vezetői. Pénzre, támogatásokra, biztos finanszírozásra, a működési költségek fedezésére lenn szükségük ahhoz, hogy eredményesebbek lehessenek. Néhány szervezet konkrét tárgyi eszközhiányra is utalt (speciális berendezések, gépek, számítógépek, eszközök).

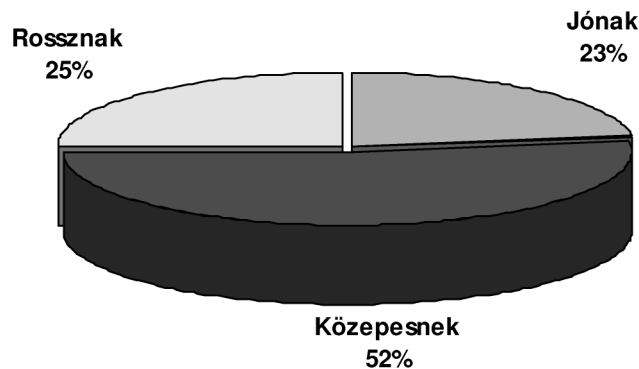
ELMÉLETILEG

Szervezetük rendelkezik-e a következőkkel? Ha igen: milyen formában?

	Nem rendelkezik vele	Rendelkezik vele, és/de...			Együtt
		saját tulajdonukban van	de csak bérlik	nem saját, csak ingyen használják	
Telefonnal	16,8	62,6	8,4	12,2	100,0
Számítógéppel	22,1	66,4	1,5	9,9	100,0
Önálló irodával	23,7	22,1	41,2	13,0	100,0
Internettel	32,1	58,8	1,5	7,6	100,0
Fénymásolóval	34,4	56,5	2,3	6,9	100,0
Telefax-szal	37,4	49,6	4,6	8,4	100,0
Gépjárművel	49,6	45,0	2,3	3,1	100,0
Önálló épülettel	51,2	18,6	26,4	3,9	100,0

A működési feltételek megítélése

(Milyennek tartja a működés feltételeit? – a válaszok megoszlása %-ban)

Gazdálkodás

A gazdálkodással, bevételek nagyságrendjével kapcsolatos kérdéseket nem szívesen válaszolták meg a megkérdezettek: közel egyharmaduk nem mondta meg, mekkora volt a bevételük 2005-ben. A választ adók több mint egyharmada pedig úgy nyilatkozott, hogy nem volt semmilyen bevétele. A bevétellel rendelkezők átlagosan közel 13 millió forinttal gazdálkodtak, ami mögött igen nagy szórás mutatkozott: a szervezetek közel egyötöde kevesebb mint egymillió forintos bevételt könyvelhetett el (sőt volt olyan szervezet, amely mindössze 12 ezer forintot), egynegyedük viszont több tíz milliós (maximum 86 millió forintos) pénzüsszeggel gazdálkodott 2005-ben.

■ ELMÉLETILEG

A bevételeket a nonprofit szervezetek többsége (77 százalék) pályázatok útján is szerzi. Amelyek éltek ezzel a lehetőséggel, egy év alatt (2005-ben) átlagosan 7-szer pályáztak támogatásra. Köztük volt, amely mindössze egyszer, de volt, amely 50 alkalommal is. A pályázók túlnyomó többsége (88 százaléka) elnyerte a támogatást, átlagosan majdnem minden második, közel 4 pályázat volt sikeres.

Az Önök 2005-ös bevétele milyen nagyságrendű volt, vagyis mennyi pénzzel gazdálkodtak?

	N	N	%
Nem válaszolt a kérdésre	41		
Nem volt bevétele	34	34	37,3
1 millió alatt	17	17	18,6
1–75 millió között	18	18	19,7
75 millió fölött	22	22	24,1
Összesen	132	91	100,0

Akinek volt bevétele

N	Minimum érték	Maximum	Szórás
57	12 000	86 000 000	12 776 263

Hány alkalommal pályáztak meg támogatást 2005-ben összesen?

Egyszer sem: 31 szervezet (23,5%)

Akik legalább egyszer pályáztak: 101 szervezet (76,5%), köztük:

N	Minimum érték	Maximum	Átlag	Szórás
101	1	50	6,79	7,95

(Akik legalább egyszer pályáztak):

Ebből hány alkalommal nyerték el a teljes összeget vagy a támogatás egy részét?

Egyszer sem nyertek: 12 szervezet (11,9%)

Akik legalább egyszer nyertek: 89 szervezet (88,1%), köztük:

N	Minimum érték	Maximum	Átlag	Szórás
89	1	35	3,88	4,53

Eredményesség, hatékonyság

A foglalkoztatási céllal működő civilszervezetek általában (82 százalék) kapnak valamilyen visszajelzést munkájuk eredményességéről, hatékonyságáról, elsősorban tagjaik, támogatóik részéről, személyesen, telefonon vagy írásban. Néhány esetben az értékelés hatóság vagy ellenőrző, monitorozó intézmény részéről jutott el hozzájuk.

A megkeresett szervezetek jórészt sikeresnek, eredményesnek tartják tevékenységüket. Legtöbben (57 százalék) úgy érzik, céljaikat többnyire meg tudták valósítani 2005-ben, sőt nem kevesen (27százalék) teljes sikernek könyvelték el az elmúlt évet. Mindössze 16 százalékuk minősítette többé vagy kevésbé eredménytelennek az évet.

Az eredményesség összetevőit vizsgálva elmondható, hogy ebben talán legmeghatározóbb a lakossággal, illetve az ellátottakkal való együttműködés lehetett. Nagy mértékben hozzájárulhatott a sikerekhez a többi civilszervezettel való együttműködés is. Nagyon sikeresnek tartotta tevékenységét a megkérdezettek több mint fele a szolgáltatásai színvonalában, minőségében is. A szervezetek saját ismertségükkel, elismertségükkel kapcsolatosan is többnyire sikerről számoltak be, de nagyjából ugyanannyian tartották azt közepesnek, mint ahányan nagyinak.

Kevésbé tartják hatékonynak működésüket a nonprofitok a támogatottak számát illetően, és különösen az önkormányzatokkal, kormányzati szervekkel való együttműködés tekintetében, amit – jóllehet még mindig a többség sikeresnek ítélte, de – 13 százalékuk sorolt a sikertelen tényezők közé. Eredménytelenségről leggyakrabban pénzügyi vonatkozásban számoltak be a cégek: a bevételek, kiadások mérlegét illetően több mint egyötödük tartotta magát sikertelennek.

Mindent egybevetve a megkérdezett foglalkoztatási célú civilszervezetek többsége (57 százaléka) úgy nyilatkozott, hogy szervezetük eredményessége javult az elmúlt egy-másfél évben. Valamivel több mint egyharmaduk nem tapasztalt változást e téren, és mindössze 8 százalékuk érezte, hogy romlott a hatékonyságuk 2005 januárja óta.

Kapnak-e Önök valamilyen visszajelzést munkájuk eredményességéről?

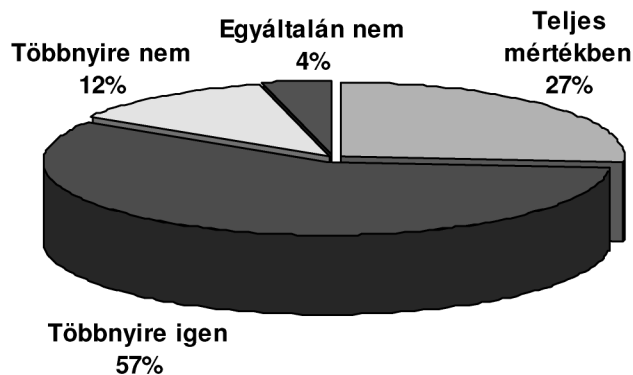
	N	%
1 – igen	108	81,8
2 – nem	24	18,2
Összesen	132	100,0

■ ■ ELMÉLETILEG

Mennyire tartja működésüket sikeresnek, hatékonynak?

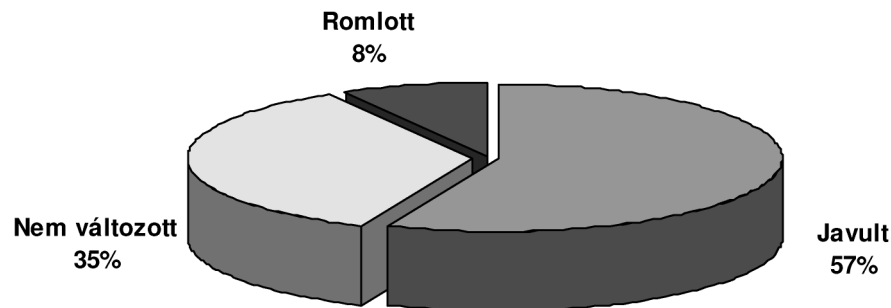
	Nagyon sikeres	Közepesen sikeres	Sikertelen	Együtt
1. a támogatottak számát illetően (hány főt vagy szervezetet tudtak támogatni)	39,5	52,4	8,1	100,0
2. a szolgáltatásaik színvonalát, minőségét illetően	52,4	44,4	3,2	100,0
3. pénzügyi szempontból (a bevételek, kiadások mérlegét illetően)	16,1	62,9	21,0	100,0
4. az önkormányzattal, kormányzattal való együttműködésüket illetően	45,9	41,0	13,1	100,0
6. más civil szervezetekkel való együttműködésüket illetően	54,9	38,1	7,1	100,0
7. és a lakossággal, az ellátottakkal való együttműködésüket illetően	63,5	33,9	2,6	100,0
8. ismertségüket, elismertségüket illetően	48,8	46,3	4,9	100,0

A célkitűzések megvalósítása 2005-ben (Összességében mit mondana: kitűzött céljaikat mennyire tudták megvalósítani 2005-ben? – a válaszok megoszlása %-ban)

ELMÉLETILEG ■

*Az eredményesség, hatékonyság változása
(Összességében hogyan változott a szervezetük eredményessége, hatékonysága az elmúlt egy-másfél évben, 2005. januárja óta? – a válaszok megoszlása %-ban)*

IFJÚSÁGI CIVILSZERVEZETEK A DÉL-ALFÖLDI RÉGIÓBAN

Jancsák Csaba (Hálózat a Szabad Információért Alapítvány)

A 2007-12 időszakra vonatkozó, második Nemzeti Fejlesztési Terv részeként számos nagy jelentőségű tervezési folyamat zajlik, melyek részeként a Hálózat a Szabad Információért Alapítvány (SZIA), a Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió Ifjúsági Szövetsége (DKMT ERISZ), az Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ (EIKKA), valamint a Mobilitás Dél-alföldi Regionális Ifjúsági Szolgáltató Irodája (DARISZI) kutatási konzorciumot hozott létre, és a régió ifjúsági szakembereinek együttműködésével regionális ifjúsági helyzetelemző munkába fogott.

A kutatás egyik legfontosabb célja volt, hogy a feltárt problémák és lehetőségek rendszerezve jelenjenek meg a tervezési folyamatokban. Mindezzel tehát – tágabb értelemben – azt kívántuk elérni, hogy az ifjúsággal foglalkozó civilszervezetek, önkormányzatok, intézmények és szakemberek segítséget és forrásteremtési lehetőséget kapjanak a jövőben ahhoz a munkájukhoz, amely során a felnövekvő generációt képessé teszik saját jövőjének felelős alakítására. A kutatás részben a releváns szakirodalmak, adatbázisok és statisztikák másodelemzésével, továbbá az Ifjúság2000, illetve Ifjúság2004 nagymintás ifjúságkutatás eredményeinek felhasználásával, míg a települési ifjúsági munkát és ifjúsági civil szcenáriót felmérő kérdőíves vizsgálat az EIKKA és a DARISZI munkatársainak segítségével történt.

■ ELMÉLETILEG

Felértékelődő ifjúsági szcenárió

1. A civil szcenárió⁶ működésének, szereplőinek (működtetőinek), társadalmi környezetének, tudásbázisának átörökítési formáinak, céljainak megismerése mind a külső (gazdasági, politikai, társadalmi) környezet, mind a civil szektor tagjainak és szereplőinek, mind pedig a támogatói célközönségnek (mecenatúra, szponzoráció) fontos kihívás. E tekintetben a hazai szakirodalom igen gazdag, árnyalt és fontos kutatásokra alapozott.

A civilisztika legjelentősebb feladata: úgy képviselni (az értékeket/érdekeket), hogy a képviselési munka során, és azon túl is, mindvégig ismerni a képviselt dolgok mibenlétét.

Ma az Európai Unióban 75 millió 15 és 25 év közötti fiatal él. Noha a köztük lévő különbségek az oktatásban, a munkavállalásban és a szabadidőben megfigyelhető sebezhetőség⁷ tekintetében jelentősek lehetnek, a fiatalok – természetes módon – teljes jogú polgároknak tekintik magukat, annak kötelességével és jogával egyaránt.

„A fiatalokra irányuló befektetés egyben jelenlegi és jövőbeli társadalmunk gazdagságába való befektetés.” (Fehér Könyv 2001:7)

A magyarországi ifjúsági civil szféra formálódásának első tizenöt éve a szerveződéssel, formálódással telt, ezen első szakasz lezárultát jelző határvonalak a Mobilitás, illetve a Nemzeti Civil Alapprogram koncepciójának létrejötte és a regionális, illetve az országos szintű informális fórumok megalakulása. A szektoron belül kialakításra kerültek a működés keretei (szakmai fórumok, konferenciák, szaksajtó, ernyőszervezetek, kormányzati figyelem, részben a lobbyszerő is). Ma a hazai „Civiliáda” fenntartható fejlődése biztosítottnak látszik.

A magyarországi civilszervezetek jelentős része célok, célközönség, hatókör, önkéntesek, illetve tagság alapján az ifjúsági alrendszerben működik. A bejegyzett és valóban működő civilszervezetek igen nagy számban az úgynevezett ifjúsági szervezetek közé tartoznak. Úgy véljük tehát, hogy a szféra működésének mind nagyobb arányban való fejlesztéséhez, úgyis, mint az Európai Bizottság által meghatározott civil feladathoz, „az ifjúság helyzetének jobb megértéséhez” (Fehér Könyv 2002), szükség van az ifjúsági civilszervezetek folyamatos társadalomtudományi kutatására. (Itt jegyezzük meg, hogy mindehhez jó kiindulási alapként és adalékul szolgálhatnak a Mobilitás, illetve a Nemzeti Civil Alapprogram támogatott kutatásai.)

Különösen fontos kérdés tehát az ifjúság világának megismerése és megértése, hiszen azt tapasztaljuk, hogy a hagyományos kontroll, az állam, a család befolyásoló hatása elhalványul, helyét pedig átveszi a tömegkultúra, a tömegmédiák és a kortárs csoportok. Az idevonatkozó kutatásokból (Gábor Kálmán, Kozma Tamás, Lukács Péter, Tibori Tímea, Csákó Mihály, Hrubos Ildikó, Murányi István és társai) ismerjük azt, hogy a ma ifjúsága helyzetének leírásakor az egyik alapvető megfigyelés, hogy a társadalmi reprodukciós feltételek megváltoznak. Pontosabban meghatározva a kulturális tőke (mint a civilszervezetek által részben átörökített egyik legjelentősebb

ELMÉLETILEG ■■

tény) értéke és szerepe megváltozik és ezen belül egyfajta felértékelődés tapasztalható. A XXI. század társadalma, az úgynevezett információs társadalom krédója maga az információ, annak az előállítása és az azzal való kereskedés, miközben az válik e társadalom részeseinek legfontosabb jellemzőjévé, hogy mennyire képes az előállításra, a megosztásra és az interakcióra. A jó információhoz való hozzáférés osztja meg tehát a társadalmat, éppen emiatt a fiatalok társadalmi integrációjának központi eszköze, a részvétel, a beleszólás fejlesztése. Napjainkban a szektor legfontosabb fogalma az úgynevezett aktív participáció a közösség mindennapi életét meghatározó döntéseibe való bevonódást, részvételt jelent. Azonban a közösségfejlesztési folyamat legtöbbször egy településen a lakosság megszólításával, aktivizálásával és bevonásával indul és az első lépésben problémák feltárásával és artikulálásával kezdődik. „Ha a fiataloknak van egyetlen közös üzenete, akkor az az, hogy hallatni szeretnék a hangjukat, és szeretnék, hogy a folyamat teljes jogú résztvevőinek tekintsék őket; ki akarják venni a részüket Európa építéséből; hatással akarnak lenni a fejlődés irányát eldöntő vitára. Itt az idő, hogy Európa építésében pozitív erőként, és ne problémaként tekintsünk a fiatalokra. Más szóval, lehetőséget kell teremtenünk a fiataloknak, hogy elmondják ötleteiket, és ezeket összevessék a civil szféra egyéb szereplőinek hasonló elgondolásaival.” (Fehér Könyv 2001:5) Mindehhez nélkülözhetetlen a nyilvánosság szerepe, mind a problémafeltáráshoz, mind a közösségi megoldás megkereséséhez. Azonban a nyilvánosság nem elegendő. Az aktív szerepvállaláshoz nélkülözhetetlen a társadalmi norma és értékvilág támogató megléte is. Ma még azt kell mondjuk, hogy a magyar társadalom nem kész arra, hogy a fiatal korosztályok a szocializáció során megismerjék a társadalmi részvétel formáit és saját vélekedések által megalapozott stratégiát alakítsanak ki, mert sem a demokrácia eszközeit, sem az állampolgári tudatosság mintáit, sem pedig a civil társadalom eszközeit nincs hol és hogyan megtanulniuk. Itt kell elmondanunk, hogy ennek, tehát az állampolgári felelősségvállalásnak a kialakítása nem kizárólag ifjúsági (ifjúságpolitikai) jellegű feladat, mert az élő gyakorlat egyaránt hiányzik a felnőtt társadalomból is.

A Dél-alföldi ifjúsági helyzetelemzésben már publikáltuk, hogy a fiatal korosztályt ma a jövő bizonytalanságának érzése és a jelenlegi döntéshozó rendszerekbe vetett bizalom elvesztése jellemzi. Noha a fiatalok bizalma a közélet hagyományos intézményeiben igen csekély, sőt nem mutatnak magas érdeklődést sem a hagyományos részvételi formák iránt, mégis úgy véljük, hogy ezen okok miatt nem szabad pálcát törni a fejük felett, hiszen a felértékelődő kortárs csoportokban maguk is formálják, alakítják a véleményüket és készülnek a független, felnőtt világba való átmenetre. E csoportokban, tehát az ifjúsági szervezetekben, illetve a szervezetek által nyújtott szolgáltatások célközönségeként szerzett ismeretek, jártasságok és készségek meghatározóak lehetnek a fiatalok mindennapjaira.

2. Az ifjúsági és a fiataloknak szolgáltató civilszerveződések egyik legfontosabb tevékenysége a szabadidő tartalmas eltöltésének segítése, szervezése. A dél-alföldi fiatalokra vonatkozó 2000-es és 2004-es adatok⁸ elemzésekor azt tapasztalhatjuk,

■ ELMÉLETILEG

hogy fiatalok nem rendelkeznek több szabadidővel annak ellenére, hogy a tanuló fiatalok aránya növekedett. Ennek oka lehet az, hogy olyan versenyhelyzet alakult ki az oktatásban és a munkaerőpiacon, amely megköveteli, hogy a formalizált oktatási rendszeren kívül is képezzék magukat a fiatalok, ezt pedig a szabadidejükben teszik. Korábban Európa-szerte azt feltételezték, hogy az ipari technológák és a gazdaság fejlődésével párhuzamosan a fiatalok szabadideje megnövekedik, azonban ez nem egészen így történt. Azt látjuk, hogy a fiatalok számos olyan dolgot tesznek szabadidejükben, ami a munka világába való átmenetet segítheti, a felnőtté válást erősítheti (tanulás, különórák, képzések) és vannak, akik részmunkaidőben munkát is vállalnak. Ezért napjainkra különösen fontossá vált a szabadidő tartalmas-hasznos eltöltésének és az ifjúsági kultúrának a kérdésköre.

Manapság elmondható, hogy fiatalok szocializációjának fő kifejezőjévé az úgynevezett ifjúsági kultúra válik, az értékeket és mintákat ez közvetíti és alakítja. Az átalakulás miközben megteremti az ifjúság nemzedéki szerveződésének kereteit, konfliktusok forrásává is válik (a fiatalok és a társadalom intézményrendszerei, fiatalok és felnőttek között) ugyanakkor megerősíti az identitás-törekvéseket és felértékeli a fiatalok saját vonatkoztatási csoportjának fontosságát. (Gábor 2004) „A bekövetkező változások alapja az, hogy a szórakoztatóipar képviselői hisznek abban, hogy a felhasználóik természete változik, úgy látják őket, mint akik rendelkeznek olyan tulajdonságokkal, amelyek korábban egyértelműen a középosztály tagjait jellemezték, mint például a tehetség, a mobilitás és a képesség arra, hogy a számukra felkínált szórakozási lehetőségek között »racionális« alapon tudnak választani. Ez a változás jelenik meg abban, hogy a hangsúly a »szórakoztatóiparban« tapasztalható »versenyen« van, de megragadható abban is, hogy a vásárlót már nem a »tagnak«, hanem a »fogyasztónak« tekintik”. (Clarke-Jefferson 2001)

„Nem egyszerűen arról van szó, hogy differenciáltabbá váltak az esélyek, hanem napi aktualitássá válik a tudásmonopóliumok újrendeződése. Szinte napi egymásutánban jönnek létre új kódrendszerek, és csak az marad talpon, aki ezeket a kódokat gyorsan meg tudja fejteni. A kódolás és a dekódolás feladata nagyban függ attól, hogy a társadalom hatalmi szerkezete milyen lehetőségeknek ad teret illetve mit ösztönöz.” (Gábor 1995)

Azzopardi úgy látja ezt a kérdést, hogy Durkheimtól Bourdieu-ig, a klasszikus szociológiában megalkotott szocializáció-értelmezést részben újra kell értékelni: „a hagyományos modell szerint a fiatalok a rendszer normáinak és értékeinek internalizációján és a társadalmi szabályok asszimilációján keresztül szocializálódnak. [...] ma az egyén különféle lehetséges utakkal szembesül: az integrációs út során egy csoport tagja lesz; a stratégiai út során versenyre kel másokkal; a szubjektivista út pedig elérhetővé teszi az éntávollátását a kultúrán keresztül.” (Furlong et. al. 2004:58)

A fiatalok mai generációi egy sajátos társadalmi környezetben szocializálódnak, ahol a legfontosabb tájékozódási pont a média által „megcsinált” sztárok, a diszkók és a presztízs fogyasztásra épülő áruvilág által alkotott, és folyamatosan működött, fejlesztett, behatárolt tér. (Horkai 2004) Az úgynevezett piaci szabadidő-eltől-

ELMÉLETILEG ■■

tési forma mintái egyre inkább elterjednek, azonban ebből – mivel számos fiatal rekesztődik ki a pénzforrások hiánya miatt – új és új sebezhetőségek nőnek ki. Azok számára, akik a fentebb leírtak miatt nem tudnak bekapcsolódni a piaci alapú elfoglaltságokba, egyre kevesebb lehetőség adódik a szabadidő hasznos eltöltésére, hiszen a mindenkori pénzügyi megszorítások az ifjúsági intézmények ingyenes szabadidős szolgáltatásait folyamatosan gyengítik és csökkentik.

„A pénzügyi megszorítások és a csekély gazdasági támogatás váratlan konfliktusokat okoz az ifjúsági szolgálatok számára, amelyek célja éppen az alternatív szabadidős tevékenységek biztosítása. Ez a téma egyre inkább előtérbe kerül azokban az ipari és fejlett országokban, ahol a vállalkozói szindróma nagyrészt maga alá gyűrte az állami és a civil (önkéntes) ifjúsági munkát. A magánvállalkozók komoly beruházása a szabadidős intézményekbe úgy tűnik, életre hívja Veblen »hivalkodó fogyasztás« fogalmát. Veblennél a fogyasztás és (bővebben értelmezve) az egyén mindahány cselekvési mintája lehet a társadalmi pozíció kifejeződése. Így tehát amit úgy írtak le, mint a szolgáltatások fejlődése, hogy egészségesebb és stresszmentes környezetet teremtsenek a rekreáció számára, sajnos gyakran változott át a tervszerű életpályák megtámadására szolgáló helyszínné. Többek között hirtelen olyan változások zajlottak le, amelyek nyomán a szabadidős szolgáltatások elérhetetlenekké váltak az alacsony jövedelműek, a munkanélküliek és elidegenedett csoportok számára – ebben a helyzetben a fiatalok versenyhelyzetbe kerültek egymással.” (Furlong et. al. 2004:51)

Mivel a szabadidő kihasználásának megtanulása és gyakorlása a személyes elégedettség központi kérdése, azok a fiatalok, akiknek a korábbiakban bemutatottak szerint nem jut ki változatos szabadidős életstílus, később felnőttként sem tudják kielégítően eltölteni szabadidejüket, s feltételezhetően nehezen fognak megbirkózni egy esetleges gazdasági inaktivitás nehézségeivel, majd a peremléten tengődő outsidersékké válnak. S míg a napos oldalon mozgó insider saját előrehaladását egyenes ívűnek, önmagát pedig a siker példájának tartja, a „kívülállót” az örökké árnyékos oldal rabjává teszi a számára elérhető és elérhetetlen társadalmi kapcsolatok hálózata. (Tamás, 2005)

Annak eredményeképpen, hogy a normatív keret széttöredezik, a társadalmi intézmények – mint a család, az egyház, az iskolák és a szakszervezetek – átalakulnak vagy gyengülnek, illetve eltűnnek a kollektív rítusok, amelyek régebben kijelölték a fiatalok útját a társadalomba, ma minden ember magára maradt, mindenki magának kaparja ki a gesztenyét. (Andrea Azzopardi)

3. A hazai ifjúságkutatások alapján megállapítható, hogy a magyar fiatalok az ezredforduló végére, különösen a kilencvenes években felgyorsult társadalmi átalakulás következtében, ugyanolyan helyzetbe kerültek, mint az EU országok fiataljai. Másképpen fogalmazva az ezredforduló után a magyar fiatalokat ugyanazok a kihívások érik, mint Nyugat-Európa fiataljait. Mit jelent ez? A magyar és a nyugat-európai fiatalok helyzetének hasonlósága nemcsak az oktatási rendszerben, a fiatalok munkaerő-piaci helyzetében, de a fiatalok egyéb (például civil) tevékenységének megvál-

■ ■ ÉLMÉLETILEG

tozásában is kifejezésre jutnak. Ezek a változások különösen aktuálissá teszik az Európa Tanács által elindított kutatások megkezdését Magyarországon is: szükséges a szervezetbe tömörülő ifjúság, tehát az ifjúsági civilszervezetek szisztematikus, tudományos kutatása.

E szükségszerűséget erősíti meg az is, hogy napjainkban sorra készülnek a különböző nemzeti, regionális fejlesztési stratégiák, a különböző megyei, települési ifjúsági koncepciók, melyek a legkritkább kivétel mellett nem az ifjúsági alrendszer kereteihez igazodnak, hiányoznak a fiatalok véleményét visszacsatoló módszerek, és általában a valós adatokat, mint alapokat, nélkülözik.

A régió ifjúsági civilszervezeteiről általánosságban elmondható, hogy igen lelkes és motivált szervezőkkel bír, melyre következtetünk abból is, hogy a Nemzeti Civil Alapprogramban, annak tulajdonképpen elindulása óta, mint tisztségviselők (kollégiumi tagok) jelentős számban vannak jelen az ifjúsági szervezetek képviselői⁹, de ideidézhetjük azt az adatot is, mely szerint a Dél-alföldi régióban 2000-ben 3.581.892 órát dolgoztak a civilszervezetekben az önkéntesek, ezzel mintegy 179,67 milliárd forint értékű munkát végeztek. (Nonprofit 2000:168)

Az Ifjúság 2000-es vizsgálat megmutatta, hogy a magyar fiatalok kevesebb, mint egy hatoda tagja valamiféle civilszervezetnek. E „szervezett” fiatalok leginkább egyházi közösséghez, kulturális avagy sportszervezethez tartoznak és megállapítható az is, hogy a fiatalok körében „gyakorlatilag értelmezhetetlen a párt- és politikai ifjúsági szervezethez tartozás fogalma. A mintába került 8000 fiatal közül összesen 32-en tagjai politikai szervezetnek.” (Ifjúság 2000:55).

A 2004-es kutatás során vizsgálták azt is, hogy a fiatalok mennyire bíznak meg a különböző intézményekben. A dél-alföldi fiatalok 16,8 százaléka teljesen megbízik az egyházakban, a mérleg másik oldalán pedig azok állnak, akik egyáltalán nem bíznak meg bennük (33 százalék). A fiataloknak valamivel több, mint az egytizede bízik meg a közszolgálati médiában, de mintegy egyötödük egyáltalán nem bízik meg benne. A leginkább a bíróságok felé elfogadók a fiatalok (a fiataloknak a 20,6 százaléka bízik meg teljesen a bíróságokban), majd ezt sorban a rendőrség követi (17,7 százaléka). A fiatalok 2004-ben a legkevésbé a kormánypártokban bíztak (4 százalék azoknak az aránya, akik teljesen megbíznak bennük), de ugyanez mondható el az ellenzéki pártokra is (6,3 százalék). Látható tehát a fiataloknak a közéleti szerepvállalástól való elfordulása.

A 2004-es adatfelvételtől azt láthatjuk, hogy a dél-alföldi régióban alacsony (15,2 százalék) azoknak a fiataloknak az aránya, akik tagjai valamilyen civilszervezetnek vagy politikai pártoknak.

Európában a fiatalok szervezettsége eltérő képet mutat. Svájcban és Svédországban például rendkívül aktívnak bizonyulnak különféle szervezetekben és szövetségekben. A 15–19 éves svájci korosztály 53 százaléka működne aktívan valamely szervezetben vagy sportegyesületben, míg a 16–24 éves svéd fiatalok több mint 86 százaléka tagja valamiféle szervezetnek. (Furlong et. al. 2001:51)

ELMÉLETILEG ■■

A civil viselkedésminták aktív megélésének színtere mindig helyben válik valósággá, mert a polgárok itt láthatják az elkötelezettségük eredményét. A fiatalok esetében sincs ez másképpen. „Az iskolák, lakónegyedek, kerületek vagy helyi szervezetek mindennapjaiban való részvétel során tehetnek szert a fiatalok olyan tapasztalatokra és önbizalomra, amelyek segítségével akár most, akár később megtehetik a következő lépést a közéleti szereplésben – akár európai szinten is.” (Fehér Könyv 2001:5) Az ifjúság tehát azzal járul hozzá a társadalmi szolidaritás továbbviteléhez, hogy maga is cselekvő módon részt vesz benne, részt vesz a diszkrimináció minden formájától mentes, tehát mindenki számára nyitott közösségi tevékenységek létrehozásában és működtetésében.

A kutatások szerint az alábbi tényezők határozzák meg azt, hogy egy fiatal kötődik-e formálisan is valamely szervezethez (Ifjúság 2000:56):

- életkor
- iskolai életút (magasabb arányban vesznek részt a szervezetek munkájában a középiskolába és felsőoktatási intézménybe járó fiatalok)
- munkavállalás (az alkalmazásban álló dolgozó fiatalok szervezeti tagsága az átlagnál alacsonyabb)
- nem (a férfiak szervezethez való kötődése egyértelműbb)

A dél-alföldi ifjúsági civilszervezetek világa¹⁰

1. A civilszervezetek általános vizsgálatakor azt látjuk, hogy a civilszervezetek száma és forrásfelvétele szempontjából Csongrád megye első a régióban. Bács-Kiskun megyében aktív kistérség a bajai, kecskeméti, kiskunfélegyházi és kalocsai kistérség. Kevésbé aktív, illetve fejlesztésre szorul a bácsalmási és a jánoshalmi kistérség. Érdekes megjegyezni, hogy a KSH 2000-es adatai alapján ezekben a térségekben a civilszervezetek száma jóval a megyei átlag alatt mozog. Békésben a békéscsabai és az orosházi kistérség mutat kiugró teljesítményeket; míg a sarkadi kistérségben messze a legalacsonyabb a civilszervezetek száma.

Csongrád megyében a megyei jogú városok mellett Szentes és térsége mutat jelentős civil és ifjúsági aktivitást. Kevésbé aktív a kisteleki kistérség, ahol a régió legkevesebb civilszervezetét találjuk; a csongrádi és a mórahalmi. Bár ez utóbbiban 87 civilszervezet van, a terület forrásmegkötő és felhasználó képessége nagyon erős. Érdekes Csongrád megyével kapcsolatban, hogy bár a makói kistérségben 155 bejegyzett civilszervezet volt, mégis alacsony a pályázási kedv és csekély a forrásfelvétel mértéke.

■ ■ ELMÉLETILEG

A civilszervezetek regionális megoszlása (db)
(KSH civilszervezet / a DARISZI-hez 2004-ben pályázó civilszervezet)

Bajai	329 / 10	Bács-Kiskun megye: 2140 / 62	A Régió összesen: 5743 / 220
Bácsalmási	58 / 1		
Kalocsai	206 / 2		
Kecskeméti	759 / 20		
Kiskőrösi	195 / 2		
Kiskunfélegyházi	170 / 5		
Kiskunhalasi	190 / 14		
Kiskunmajsai	60 / 4		
Kunszentmiklósi	112 / 2		
Jánoshalmi	61 / 2		
Békéscsabai	898 / 13	Békés megye: 1732 / 34	
Mezőkovácsházi	142 / 5		
Orosházai	237 / 4		
Sarkadi	90 / 4		
Szarvasi	201 / 4		
Szeghalmi	164 / 4		
Csongrádi	76 / 3	Csongrád megye: 1871 / 108	
Hódmezővásárhelyi	278 / 21		
Kisteleki	51 / 3		
Makói	155 / 6		
Mórahalmi	87 / 3		
Szegedi	1062 / 65		
Szentesi	162 / 7		

Forrás: KSH 2000, DARISZI

2. 2005 nyarán kutatást folytatottunk a dél-alföldi önkormányzatok körében. A minta megoszlása településtípusok szerint a következőképpen alakult: megyei jogú város (1,7 százalék), város (17,4 százalék), község (80,9 százalék). A minta megoszlásáról el kell még mondjuk, hogy a vizsgált településeken (235 darab) összesen 1.303.866 fő él, melyek közül 0-14 éves gyermek összesen 688.224 fő és 14-29 éves fiatal pedig 217.926 fő.

Kutatásunkban megkérdeztük, mennyi az adott önkormányzat illetékességi területén működő gyermek- és ifjúsági ügyekkel foglalkozó (nem politikai) – nonprofit szervezetek száma, tehát ezek azok az adatok, amiket a települési önkormányzat tud, mely természetesen nem feltétlenül azonos a bírósági nyilvántartásban szereplő ilyen szervezetek számával. Mi azonban arra voltunk kíváncsiak, hogy az önkor-

ELMÉLETILEG ■

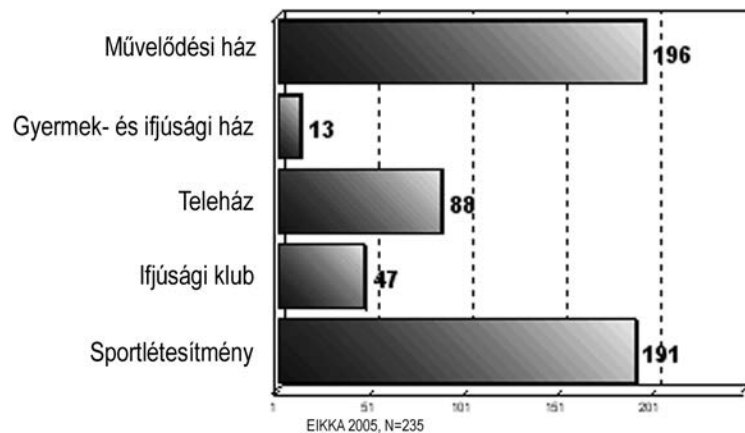
mányzat mit tud a szektorról. A válaszadó településeken (190) összesen 1486 ifjúsági szervezetről tud az önkormányzata. Nem megyei jogú városokban 34 válaszadó összesen 194 szervezetről jelezte, hogy önkormányzat illetékességi területén működő gyermek- és ifjúsági ügyekkel foglalkozó (nem politikai) nonprofit szervezet. A községek esetében pedig 157 válaszadó 267 ilyen szervezetet említett.

Ki kell emeljük, hogy a válaszadók szerint 0 gyermek és ifjúsági nonprofit szervezet van 47 községben és 3 városban (Mindszent, Kerekegyháza, Szabadszállás). Békésszentandrás és Kondoroson (községek) 8 szervezetről tettek említést, ami azonos a kecskeméti (megyeszékhely) illetve a csorvási és a gyomaendrődi (városok) önkormányzat által szolgáltatott adattal.

Az önkormányzat által szolgáltatott adatok alapján aktívnak mondható ifjúsági civil élet van a községek között Kondoroson és Békésszentandrás (8 szervezet), Ásotthalmon, Dunapatajon, Mártélyon, Földeákon (7 szervezet), Dusnokon, Szeremlén, Szegváron, Kétegyházán (6 szervezet), illetve Sarkad, Kaszaper, Lőkősháza, Zákányszék és Baks községekben (5 szervezet). A városok tekintetében az önkormányzat Szentés (30), Baja (27), Szarvas (27) és Makó (23) alkotja a civil ifjúsági szervezetek száma szerinti első csoport.

Milyen önkormányzati intézmények, létesítmények szolgálják a gyermekek és a fiatalok szabadidő-eltöltését?

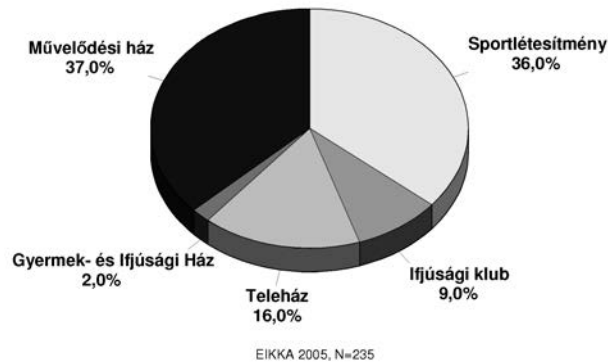
(említések száma)

■ ELMÉLETILEG

Milyen önkormányzati intézmények, létesítmények szolgálják a gyermekek és a fiatalok szabadidő eltöltését?

(Az intézmények százalékos megoszlása)

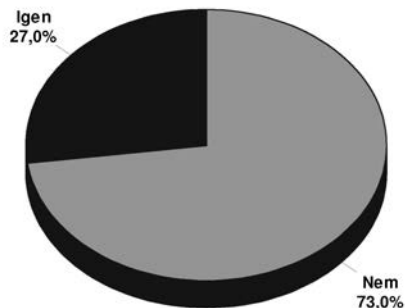

A fenti két grafikont áttekintve azt láthatjuk, hogy a régióban a fiatalok számára nem áll teljes körben rendelkezésre ifjúsági házak és ifjúsági klubok hálózata. Nem győzzük hangsúlyozni, hogy ez igen fontos kérdés, mert a szabadidő kihasználásának megtanulása és gyakorlása a személyes elégedettség központi kérdése, és éppen ezért azon a fiatalok, akiknek a fentiek szerint nem jut ki változatos szabadidős életstílus, később felnőttként sem tudják kielégítően eltölteni szabadidejüket. Az önkormányzatoknak a művelődési házak és sportlétesítmények fenntartásában kimerül a fiatalokat (is) célközönségükként fogadó intézmények köre.

A Családsegítő központok és gyermekjóléti szolgálatok szempontjából elmondhatjuk, hogy a válaszadó településeknek 27 százalékában nincs ilyen intézmény.¹¹ Ki kell azonban emelnünk, hogy a gyermekjóléti szolgálat, illetve a családsegítő központ hiánya speciálisan a községek kérdésköre, ugyanis e halmazba (azon települések, ahol nincs ilyen intézmény) egy kivételtől eltekintve kizárólag községek tartoznak. Kalocsán, amely 10.001-20.000 fő közötti város, az önkormányzat információi szerint nincs gyermekjóléti szolgálat vagy önálló családsegítő központ. A továbbiakban elmondható, hogy az 5000 fő alatti községeknél (176 darab) 59-ben nincs ilyen intézmény. Az 5001-10.000 fő közötti lakossal bíró községeknél (7 darab) egyedül Tiszaalpáron nincs gyermekjóléti szolgálat vagy önálló családsegítő intézmény.

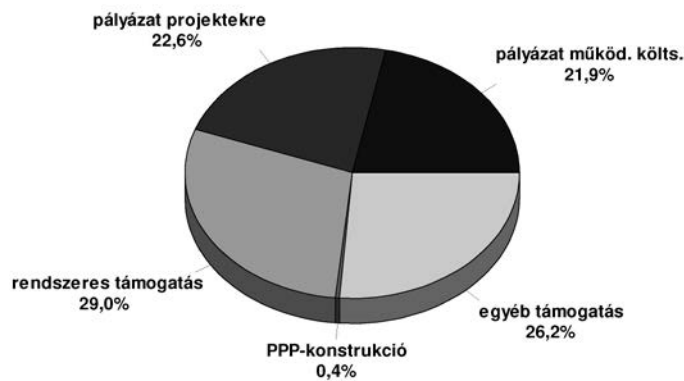
Működik-e önálló családsegítő központ vagy gyermekjólét szolgálat a településen?

(A válaszadók százalékos megoszlása)

Kutatásunkban arra is kíváncsiak voltunk, hogy a dél-alföldi települési önkormányzatok milyen jellegű támogatásokkal segítik a helyi ifjúsági szervezetek munkáját. 61 önkormányzat jelezte, hogy működési költségekre való pályázatok kiírásával támogatja az ifjúsági szervezeteket, 63 válaszadó szerint projektfinanszírozással történik a támogatás. Mindösszesen 81 önkormányzat jelezte, hogy rendszeres támogatás nyújt az ifjúsági szervezeteknek. Ezek százalékos megoszlását mutatja a következő grafikon.

Milyen támogatásokkal segíti az önkormányzat a helyi ifjúsági szervezetek munkáját?

EKKA 2005. N-235

Az ifjúsági civil szféra és az állam viszonyának sarokpontja az, hogy sok esetben (és területen) az ifjúságügy még ma is mint probléma jelenik meg. Tudjuk, hogy nem lehet a kérdést kizárólag az anyagi források (forrásteremtő lehetőségek) kérdéskörére szűkíteni, de mégis azt kell mondjuk, hogy noha egyre több település tekint az ifjúságra úgy, mint erőforrásra, a lehetőségek mégis igencsak szűkösek. Forrás hiá-

■ ■ ÉLMÉLETILEG

nyában a települési önkormányzat előtt egy út áll: az ifjúsági ügyek (szolgáltatások) kihelyezése a települési civil szektorba. Ez akár jó megoldásnak tetszhet, azonban a fenntartható fejlődéshez nem elegendő az a modell, mely szerint a működési költségeket és a programok finanszírozását projektfinanszírozású (utófinanszírozású) pályázatokkal biztosítsa az adott szervezet. Ez egyébiránt tartósítja a szervezetek függését és kiszolgáltatottságát (a magánmecenatúra hiányában az államtól). Mindez egybecseng a Nonprofit Szektor Analízisben megfogalmazottakkal, amikor is a kutatás során a válaszadókat arra kérték, hogy határozzák meg (a megadott hét problémátípus közül) megítélésük szerint mi adja a szektor legnagyobb problémáját. A válaszadók egyértelműen úgy határozták meg a magyar nonprofit szektor problematikáját, hogy az leginkább az anyagi bizonytalansághoz köthető. (Bíró Endre 2002) A megoszlásokat a következő grafikon szemlélteti:

*A nonprofit szektor főbb problémái a szervezetek megítélése szerint
(az említések számában)*

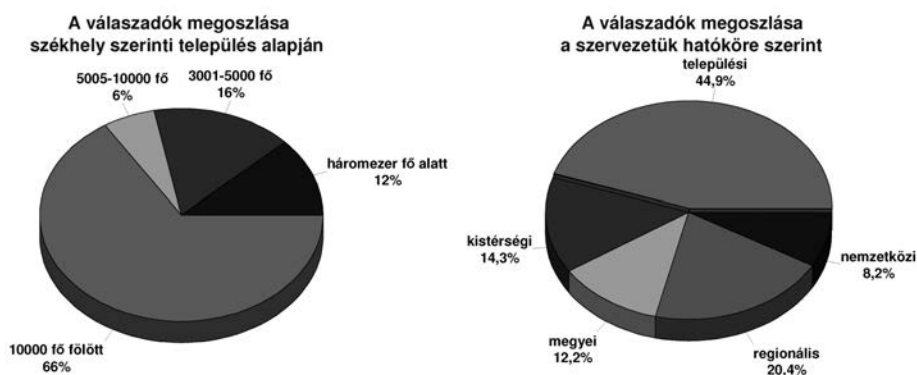
Forrás: Bíró Endre: Nonprofit Szektor Analízis. Bp., 2002 <http://www.emta.hu/nosza>

Ha a nonprofit szervezetek és a települési, kistérségi, és regionális együttműködések viszonyát vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy a szervezetek többsége elszigetelten működik. Ez minden bizonnyal meghatározza a nemzetközi forrásokhoz való elvonódást is. Az ifjúsági szektorban a Mobilitás irodája serkentő hatással bír, és ez egyfajta centrum-szerepet is jelent, míg a DKMT Eurorégió Ifjúsági Szövetsége¹² az egyetlen nemzetközi viszonylatban is hatékony kapcsolati hálózattal bíró ernyőszervezet.

„Mindazonáltal nagyon fontos európai dimenzióba helyezni a fiatalokkal kapcsolatos programokat, a hatékonyság fokozása és a szinergiák megsokszorozása érdekében, de fontos az egyes végrehajtási szintek specifikus felelősségét megőrizni és hangsúlyozni is. Ez az, amit a konzultáció során meghallgatott fiatalok elvárnak; ez az, amit az Európai Parlament is támogat; és ez az, amiért a tagállamok síkra szállnak, mint kiderült a Bizottság által vezetett konzultációs folyamat során. Válaszként a Fehér Könyv az európai együttműködéshez új keretet javasol, melynek két alappillére van: a nyitott rendszerű koordináció alkalmazása az ifjúsági ügyekben; valamint az ifjúsági dimenzió fokozottabb figyelembe vétele az egyéb politikai kezdeményezésekben.” (Fehér Könyv 2001:5)

ELMÉLETILEG ■

3. A kutatás következő fázisában interjúkat készítettünk. A Mobilitáshoz pályázó dél-alföldi szervezetek közül huszonhatal¹³ vettük fel a kapcsolatot. A vizsgált szervezetek összesen 3269 tagot számlálnak és összesen 247 alkalmazottat foglalkoztatnak. A szervezetek vezetőit, képviselőit szervezetük hatóköréről, anyagi lehetőségeikről, a szervezet eszközeiről, a 2004–2005 közötti időszak éves bevételeinek változásairól, arról, hogy milyen szolgáltatást, beruházást, szervezeti változtatást terveznek a következő 2-3 évben, illetve arról kérdeztük, hogy milyen problémákkal szembesülnek a működésük során. A minta összeállítása során kiemelt figyelmet szenteltünk annak, hogy a régió szervezeteinek széles spektrumáról legyenek válaszadóink. A munkában nagy segítségünkre voltak a Mobilitás DARISZI munkatársai.¹⁴

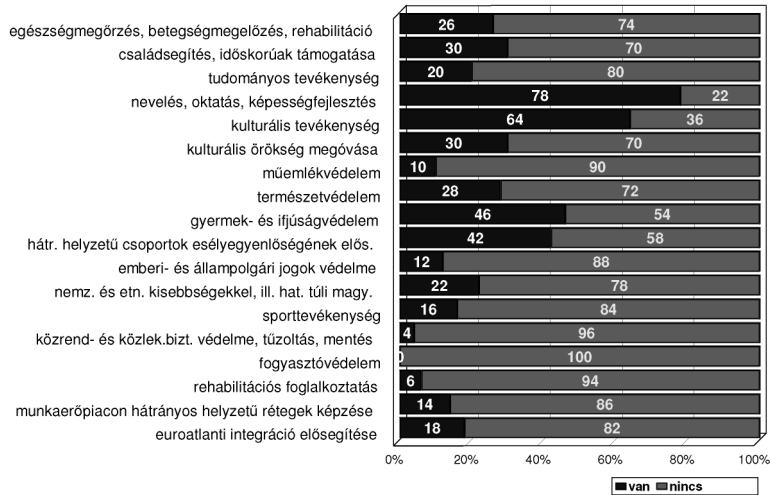

Először is arra voltunk kíváncsiak, hogy a nonprofit törvény szerinti tevékenységek közül mely feladatköröket látják el a dél-alföldi civil ifjúsági szervezetek. Az adatokat szemlélve azt láthatjuk, hogy a válaszadó ifjúsági szervezetek leginkább nevelési, oktatási, képességfejlesztési tárgykörben mozognak (78 százalék említette), míg kulturális tevékenységet említette 64 százalék, a gyermek és ifjúságvédelem területét határozta meg (46 százalék), míg 42 százalék említette a hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlőségének elősegítését, mint feladatkört. A következőkben arra kértük a válaszadókat, hogy ezek közül határozzák meg azt az egyet, amelyet a szervezet legfőbb tevékenységi körének tekintenek. Itt már azt kell konstatálnunk, hogy a szervezetek 33 százaléka nevelési (stb) tevékenységet, 22 százaléka pedig kulturális tevékenységet lát el. A kizárólag gyermek és ifjúságvédelemmel foglalkozó szervezetek 6 százalékot tesznek ki és a hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlőségének elősegítését főtevékenységként ellátó szervezetek aránya 8 százalék.

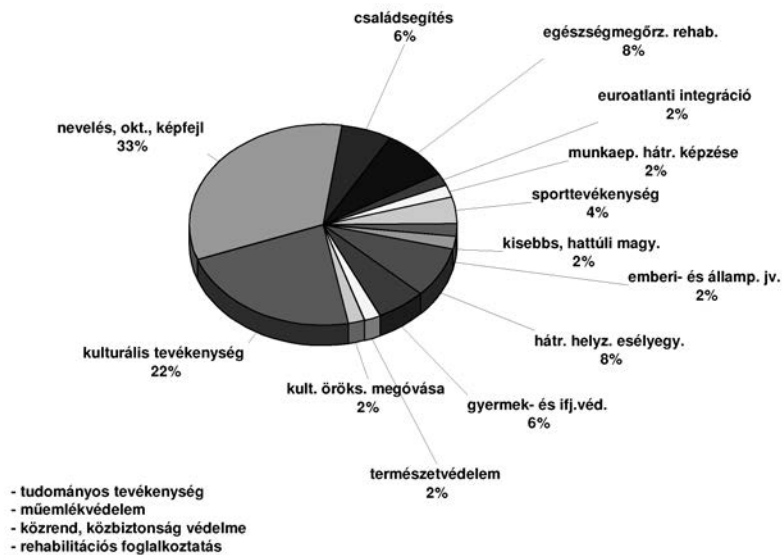
■ ELMÉLETILEG

Tevékenységi körök

(százalékban)

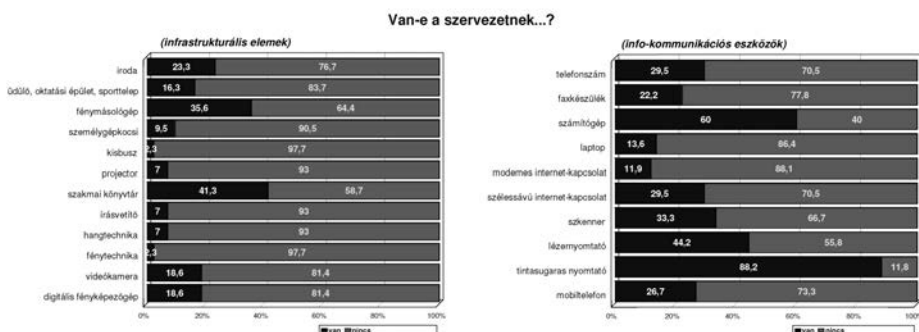

A szervezet legfőbb tevékenységi köre

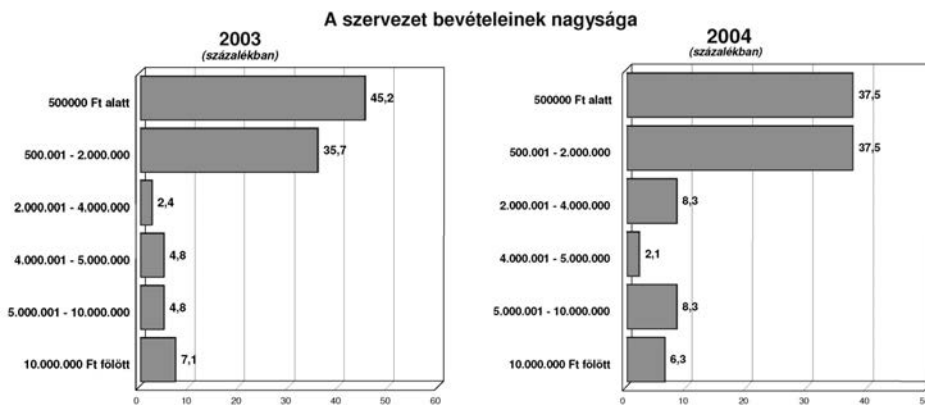

A szervezetek infrastrukturális ellátottságáról kiemelhetjük, hogy valamivel több, mint háromnegyedüknek nincs saját irodahelyisége, ami a fenntartható folyamatos működés egyik alapfeltétele volna, ugyanakkor a szervezetek egynegyede rendelkezik valamiféle üdülővel, oktatási épülettel vagy sportteleppel. Fénymásológép a szervezetek közel negyven százalékának munkáját segíti, személygépkocsival az egytizedük rendelkezik. Majd húsz százalék azon szervezetek aránya, mely saját videokamerával

vagy digitális fényképezőgéppel képes dokumentálni a működését. A szakmai információk megszerzésére kiemelten hasznos könyvtár „működtetését”, szakmai könyvtár fenntartását a szervezetek valamivel több mint negyven százaléka végzi. A következőkben az úgynevezett info-kommunikációs (IKT) technológiákkal való ellátottságot vizsgáltuk. Itt leginkább az emelendő ki, hogy a szervezetek 40 százaléka még számítógéppel sem rendelkezik, sőt internet-hozzáférése a szervezetek több mint háromnegyedének nincs (modemes Internet-kapcsolata van a szervezetek 11 százalékának, és szélessávú internet-kapcsolata van a válaszadó szervezetek 29 százalékának). Telefonszámmal, faxkészülékkel és mobiltelefonnal a szervezetek közel negyede rendelkezik.

A továbbiakban arra voltunk kíváncsiak, hogy a dél-alföldi ifjúsági civilszervezetek milyen nagyságú bevételekkel gazdálkodnak. A válaszokat éves bontásban láttatva és az időszak változásait szemlélve azt kell mondjuk, hogy a szervezetek közel fele félmillió forint alatti összeggel gazdálkodik. A 2004. évre némi átrendeződést konstátálhatunk, a szervezetek növelték bevételeiket, megnégyszereződött a 2–4 millió forint közötti bevételt elérő szervezetek aránya, és megduplázódott az 5–10 millió forint bevétellel gazdálkodó szervezetek részaránya is. A 2005. évre becslült bevételek tekintetében a válaszok alapján ugyanezen tendenciák folytatód(hat)nak.¹⁵

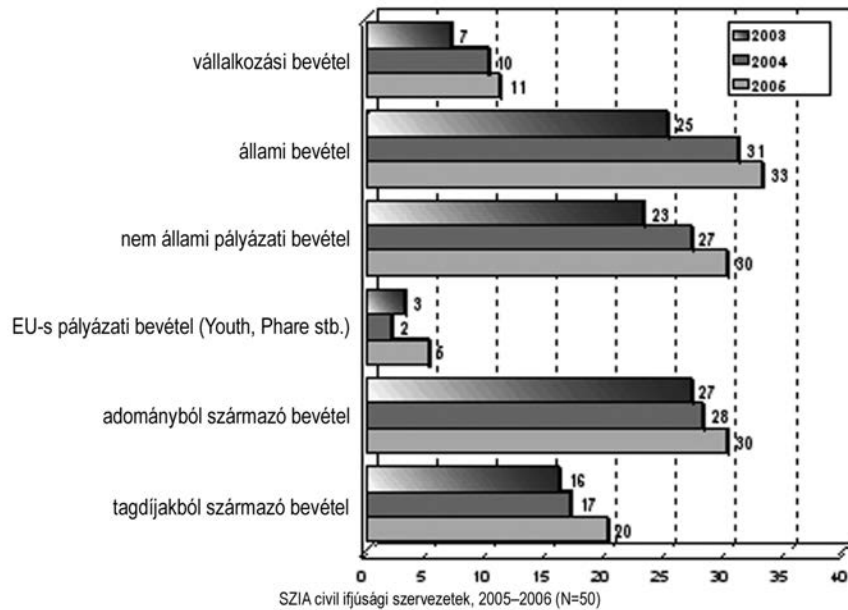

■ ELMÉLETILEG

Arra is kíváncsiak voltunk, hogy a bevételek, források milyen szerkezetben jelennek meg illetve arra, hogy e bevételi szerkezetben milyen változások történ(het)tek a legutóbbi három évben. A szervezetek mindamellett, növelték bevételeiket, leginkább az állami pályázati a nem állami pályázati és az EU-s pályázati bevételi oldal erősödött.

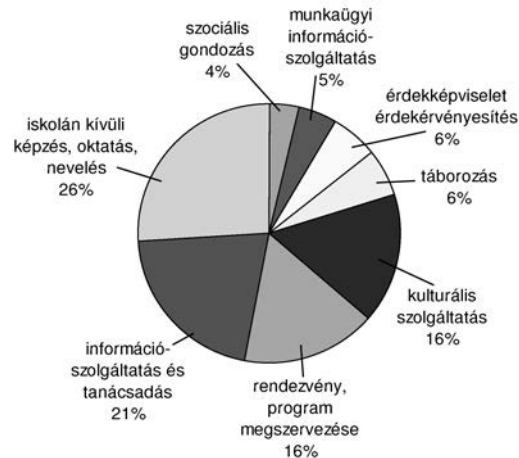
Milyen forrásokkal rendelkeznek a szervezetek?

(összehasonlító adatok, említés száma)

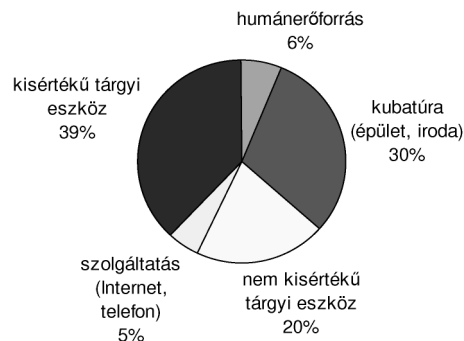
A következőkben azt vizsgáltuk, hogy milyen jellegű fejlesztések, tervezett változások történnek a szervezetek életében. A tervezett szolgáltatások tekintetében elmondhatjuk, hogy új szolgáltatásként képzéseket (26 százalék jelezte), információszolgáltatás bevezetését (21 százalék jelezte), és valamilyen program-rendezvény megszervezését, vagy kulturális szolgáltatás bevezetését (16%) tervezik.

Milyen új szolgáltatás bevezetését tervezik a következő 2-3 évben?

A szervezetek tervezett beruházásairól elmondhatjuk, hogy leginkább eszközvásárlást terveznek (számítógép, faxkészülék, digitális fényképező, videokamera, nyomtató, projektor, televízió, hangszer, sport és játékszer), ugyanakkor a korábban már leírt irodai gondok, hiányok végett a szervezetek közel egyharmada tervezi a saját iroda létrehozását.

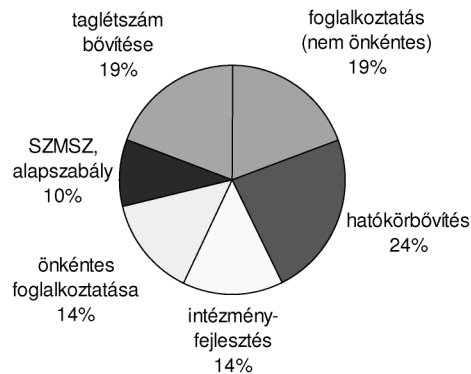
Milyen beruházást terveznek a következő 2-3 évben?

A szervezetek 6 százaléka jelezte, hogy humán erőforrás fejlesztést tervez. A következőkben azt vizsgáltuk, hogy milyen jellegű szervezeti változásokat irányoztak elő. Azt láthatjuk, hogy a munkaerő-felvétel tekintetében összesen 33 százalék tervez valamiféle változást, melyből az önkéntes foglalkoztatásának előnyeit csak a szervezetek alig fele kívánja felhasználni. A tevékenységekben való változást és hatókörbővítést 24 százalék jelzett, míg intézményfejlesztési tervről 14 százalék számolt be.

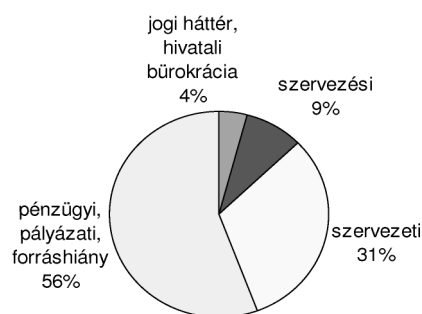
■ ELMÉLETILEG

Milyen szervezeti változtatást terveznek a következő 2-3 évben?

A dél-alföldi ifjúsági civilszervezetek körében készített kutatás megoszlásai alapján megerősíthetjük azt a vélekedést, hogy a szervezetek számára a forráshiány jelenik meg a legmarkánsabb problémaként, ám a szervezeti jellegű problematikába tartozó gondok is közel egyharmaduk számára meghatározóak. Bíró Endre 2002-ben publikált (fentebb említett) kutatásában kimutatta, hogy a magyarországi civil szektor legnagyobb problémája a forráshiány. Ez az anyagi bizonytalanság a dél-alföldi szervezetek számára ma is gondot jelent, noha úgy látjuk, hogy anyagi forrásaik fokozatosan növekedtek. A hátrányos helyzetű szervezetek működése a pályázati pénzeztől függ, sőt a pályázatokhoz nélkülözhetetlen önerőt saját kapacitásaikra építve sok esetben nem tudják biztosítani. Az info-kommunikációs javaktól való elvonódás, úgymint a számítógép, az Internet-hozzáférés hiánya hátrányokat okoz az európai uniós forrásokhoz való hozzáférésben, de a hazai bármely online felülettel rendelkező pályázati intézmény (ma már ilyen a legtöbb) felé való hatékony kommunikáció és eredményes pályázás tekintetében is, ennek pedig további anyagi (bevételi) hátrányok a következményei.

Milyen problémákkal szembesülnek működésük során?

Összegezve

A dél-alföldi településeket az önkormányzati ifjúságpolitika tekintetében nagy különbségek jellemzik. Nagyobb településeken kiépültek az ifjúságpolitika szervezeti keretei, míg a kistelepüléseket – forráshiánnyal indokolt módon – az ifjúságpolitika (ifjúságpolitikai koncepció) szinte teljes hiánya jellemzi. Azoknak a települési önkormányzatoknak a fele sem támogatja anyagi forrásokkal az ifjúsági önkormányzatot, amelyek működési területén létezik ilyen. A településeken kevés közösségi tér áll rendelkezésre a fiataloknak, és nagyon hiányos az elérhető ifjúsági szolgáltatások köre is. Hiányzik az önkormányzatok ifjúsági feladatellátásának szabályozását a jelenleginél határozottabban leíró rendelet.

Az ifjúsági szektor forrásteremtő képességét egyenetlen hozzáférés jellemzi. Az ifjúsági célú pályázatok kapcsán az elmúlt öt évben mindig kiemelt igény jelentkezett a programfinanszírozási, a tárgyeszköz-fejlesztési, és az ifjúsági táboroztatási témakörökben. Az ifjúsági szakma társadalmi elismertsége alacsony, a szakma érdekérvényesítő képessége nem jelentős. A dél-alföldi régió ifjúsági civil bázisa igen motivált ugyanakkor ezt az alkotó energiát nagyrészt a napi működés fenntartására kell fordítaniuk.

A szervezetek szolgáltatásainak, projektjeinek fejlesztéséhez hiányoznak a nemzetközi és a hazai példák. A mintaprojektek által történő serkentés időszerűsége megkérdőjelezhetetlen. Szükségszerűség tehát szakmai anyagok (pl. T-Kitek) eljuttatása a szervezetekhez, tréningek és képzések indítása (forrásfeltárás, projektmenedzsment) és az ifjúsági szakma kanalizálása a felsőfokú ifjúságsegítő képzésbe (SZTE).

A régió civil közösségi terében, az elért fiatalok számossága alapján hangsúlyos részt képviselnek az ifjúsági, ifjúsági szolgáltató szervezetek, ám a regionális különbségek itt is meghatározóak. Szükségszerűségeként jelenik meg az ifjúsági szektor szorosabb, hálózat-szerű együttműködésének fejlesztése és a regionális cselekvési-fejlesztési tervezési folyamatba való integrálódás. A fejlesztés irányai nem szűkíthetők a – már toposz-szerű – turizmus és a szabadidő scenárióra. A felnőtt világnak a fejlesztési tervek kidolgozásába komolyabban be kell vonni az ifjúsági szektor résztvevőit, magát az ifjúságot.

A helyi ifjúsági munkában katalizátor szerepe van az ifjúsági irodáknak, információs pontoknak és teleházaknak. Az ifjúsági szolgáltató irodák működésének szakmai fejlesztési irányait meghatározhatják az úgynevezett Civil Szolgáltató Központokkal, a Teleházakkal és a települési önkormányzatokkal való fokozott kapcsolati rendszer kialakítása.

A települési szinten felül, a Bács-Kiskun, Békés, Csongrád megyék alkotta régió mellett tágabb kapcsolatháló kiépítése is fontos. Európa új formája, a regionalizmus és a regioalizáció szempontjából a Duna-Körös-Maros-Tisza eurorégiós együttműködésben rejlő lehetőségek (fejlesztő network, tükröprojektek) kihasználása nélkülözhetetlen, nemcsak a dél-alföldi régió multikulturális jellege miatt.

■ ELMÉLETILEG

Irodalom

- Andy Furlong–Barbara Stalder–Andrea Azzopardi (2003): *Sebezhető ifjúság*. Szeged: Belvedere.
- Az EU (Bizottság) Ifjúságról szóló Fehér Könyve (www.ifjusagsegito.hu)
- Bauer Béla–Szabó Andrea [szerk.] (2001): *Ifjúság 2000 – Gyorsjelentés*. Budapest: Mobilitás.
- Bauer Béla–Szabó Andrea [szerk.] (2005): *Ifjúság 2004 – Gyorsjelentés*. Budapest: Mobilitás.
- Bíró Endre (2002): *Nonprofit Szektor Analízis*. Bp. (<http://www.emla.hu/nosza>)
- Clarke, J.–Jefferson, T. (2001): A munkásosztály ifjúsági kultúrái. In: Gábor Kálmán: *A középosztály szigete*. Szeged: Belvedere, 115–136.
- Gábor Kálmán (1995): Az ifjúságkutatás a kilencvenes években. *Educatio*.
- Gábor Kálmán (2004): Globalizáció és ifjúsági korszakváltás. In.: Gábor Kálmán–Jancsák Csaba [szerk.]: *Ifjúsági korszakváltás – ifjúság az új évezredben*. Szeged: Belvedere, 28–73.
- Horkai Anita (2004): Screenagerek. Kulturák közötti kommunikáció az iskolában. In.: Gábor Kálmán–Jancsák Csaba [szerk.]: *Ifjúsági korszakváltás – ifjúság az új évezredben*. Szeged: Belvedere, 122–140.
- Jancsák Csaba–Tarnay István–Vajda Árpád–Závogyán Magdolna (2005): *Dél-alföldi regionális ifjúsági helyzetelemzés 2005*. Szeged: Hálózat a Szabad Információért Alapítvány.
- Kátai Gábor (2006): *Gondolatok az ifjúságpolitikáról és eszközeiről – Magyarországon és Európában*. Szeged: Belvedere.

IFJÚSÁGI KÖZÖSSÉGGUTATÁS DEBRECENBEN

Kiss Ákos, Kiss-Ádám Rebeka, Süli András,
Szabó Krisztina (Szóla Rádió Alapítvány)

A Szóla Rádió Alapítvány és partnerszervezetei (Szertelen Egyesület, Opera Kulturális Egyesület) 2004/2005-ös évben ifjúsági közösségkutatást végzett Debrecenben. A kutatásunk célja az volt, hogy felderítsük, és leírjuk: hogyan élnek, honnan jönnek, mit csinálnak a különböző ifjúsági csoportokhoz tartozó fiatalok Debrecenben. Egy olyan kutatást szerettünk volna véghezvinni, ami bár nem reprezentatív, de sokat elárul arról, milyenek a XXI. század debreceni fiataljai.

Többféle kutatási módszert alkalmaztunk egyszerre: kérdőíves vizsgálatot (1), strukturált interjút (2), és dokumentumfilm-készítést, megfigyelést (3).

A kutatás kezdetén nagy vita alakult ki a kutandó fiatalok személyére vonatkozóan. Először is, hogy kiket kutassunk; a debreceni fiatalokat vizsgáljuk, és ők hova sorolják magukat, vagy a szubkultúrákat, és akkor a fiatalok egy része kimarad. Ez elég nagy fejtörést okozott. Aztán arra jutottunk, hogy a cél azt meg tudni, hogy milyen szubkultúrák vannak Debrecenben most, és azok hogy néznek ki. Másodszor pedig, hogy honnan közelítsük meg őket, a zene, a sport, vagy a tevékenységek stb. irányából. Végül a zene mellett maradtunk, hiszen Debrecen Budapest után a második legtöbb amatőr zenekart, zenei formációt, dj-t stb. „kitermelő” város (kb. 70 zenekart és 30 dj-t ismerünk közvetlen környezetünkől), ami azt mutatja, hogy a szubok létrejötténél irányadó a zenei vonulat.

ELMÉLETILEG ■■

A kutatás a jelenkor debreceni ifjúsági közösségi csoportjainak szokásait, társadalmi háttérét, életmódját, szabadidős szokásait méri fel, egyben Debrecen szubkulturális térképét és szociometriáját kívánja megrajzolni. A stáb egyik elsőszámú feladatának tartotta a „szub”, azaz az átlagostól valamiben eltérő ifjúsági közösségi csoport „sallangmentes” definiálását, ezzel megelőzve a félreértéseket és előre tisztázva, hogy az adott kategóriába mi fér bele és mi nem.

„A szubkultúra olyan esetenként periférikus, gyakran intézményesen el nem ismert alkultúra, melyhez tartozó személyek azonosságtudatuk, sajátos normakövetési rendszerük folytán megélik a közösséghez tartozás élményét. Ezáltal olyan csoportba szerveződnek, melyben vagy valamilyen kulturális megnyilvánulás (zenei műfaj szerete, divatirányzat, eszme vagy ideológia követése), vagy pedig valamilyen kulturális vagy más nem profitorientált aktivitás (kulturális, művészeti, alkotó vagy sporttevékenység stb.) mentén mindennapi életükben, életmódjukban a többségi társadalom által elfogadottól eltérő jellegzetességekkel, értékekkel rendelkeznek.”

Egy hipotézis született, még pedig az, hogy „Debrecenben a fiatalok egy jelentős része ifjúsági szubkultúrákban éli életét”.

A kutatás módszerei

Kérdőíves vizsgálat:

Az 1000 kérdőívből 870-et kaptunk vissza, amelynek elenyésző része volt használhatatlan. A kérdőív összeállításánál arra törekedtünk, hogy minél több zárt kérdésből álljon, 15-20 perc alatt kitölthető legyen. Kérdéskörök, amelyekre kíváncsiak voltunk: személyes adatok, társadalmi státusz, időbeosztás, időtöltés, öltözködés, kiegészítők, találkozási helyek, „kulturális”, szabadidős érdeklődés, tevékenység (ide soroltuk a sportot is), „közösségi” szokások (gesztus, szleng, rendszeresség, egymáshoz tartozás milyen fokon áll, intézményesült-e pl. civilszervezetté), követett eszmék (vallás, előítéletesség, nihilizmus vagy épp ellenkezőleg sokrétű), szubok átfedése, kapcsolatrendszere

Végül is 870 kérdőívet vettünk fel, a legnagyobb részét bulikon, koncerteken, a szubcsoportok által látogatott szórakozóhelyeken. A felvételt a rádióban dolgozó, illetve baráti egyesületek önkénteseinek segítségével vettük fel, egy-egy buli előtt ismertetve velük a lekérdezés szabályait, instrukcióit, amit nyomtatott formában meg is kaptak.

A kérdőívek felvételének helyszíne: Debrecen egész területe. (16 alkalommal szórakozó helyeken, koncerteken, bulikon, táncházban, 2 középiskolában, a rádióba betévedt fiatalokkal, képzésen résztvevő munkanélküli fiatalokkal, ifjúsági irodában kihelyezve, munkahelyeken, ahol fiatalok dolgoznak, szerepjátéklukban, egy-egy önkéntesünk elvitt 10-20 darab kérdőívet és a saját baráti társaságát lekérdezte) A kérdőívek felvételének időpontja: 2005. február-május.

■ ELMÉLETILEG

A mintavételnél úgynevezett egyszerűen elérhető alanyokra hagyatkoztunk. A debreceni szórakozóhelyeken felbukkanó „arcokkal” töltöttünk ki kérdőívet, és két iskolában lehetett kérdőívet felvennünk, bár nem így terveztük. Megkeresésünkre a különböző iskolák elég negatívan reagáltak. A minta/vizsgálati populáció nagysága 1000 fő, akik 14 és 26 év közöttiek (1979 és 1991 között született fiatal lányok és fiúk). Reprezentativitás: csak annyira, hogy a kutatás szempontjából fontos jellemzőkre koncentráltunk (pl. kor).

Az ifjúságot, amit vizsgálunk 14 és 26 év közöttire definiáltuk. Sokat vitatkoztunk, hogy kik az ifjúság? A modern társadalmakra egyre inkább jellemző az akceleráció, a felgyorsult fejlődés, aminek eredményeként egyre korábbra tolódik például a társas érintkezések, bulizások ideje, míg ezzel párhuzamosan kitolódik a fiatalok munkába állása, családalapítása. Felmerült a 12-30 év, mint „új” ifjúság, de végül amellettt döntöttünk, hogy maradunk az eddigi „jól bevált” 14-26 év közötti kor meghatározásnál.

Adatfeldolgozást a Rész Egyesületnek a Tip-Top Iroda programjában résztvevő munkanélküli fiatalok végezték.

Strukturált interjúk

A szóbeli adatgyűjtés egyéni formában történt, egy-egy csoport jellegzetes képviselőjének kiválasztásával, és felkérésével. Részben strukturálatlan, de mégis irányított beszélgetésekről van szó. Az interjúk alkalmasabbak az adott szubkultúra jobb, és részletesebb megismerésére, valamint rádióműsor keretében a szélesebb közvélemény által történő megismerésre is.

Az alap-koncepciónk szerint igyekeztünk azokat a szubkultúrákat megkeresni az interjúkészítés folyamán, amelyek vagy nagyon erősek Debrecenben, vagy kis számú, de nagyon jellegzetes szubkultúrák.

Kilenc szubkultúra képviselőjét kérdeztük meg: graffitist, hip-hop-os, szerepjátékos, motoros, rocker, aikidos (harcművészet-űzők), krisnás, középkori zenész és hagyományőrző punk

Közülük volt olyan, aki nem merte nevét adni, mivel az interjú során olyan dolgokról is beszélt őszintén, amik büntetendők (pl. graffiti, könnyű drogok használata).

Dokumentumfilm-készítés, megfigyelés

A videófelvételeken készült helyszíni megfigyelések debreceni szórakozóhelyeken, és konkrét, szubkultúrák szempontjából fontos, egyéb más helyszíneken zajlottak, ezekből a forgatásokból állt össze az egy órás dokumentumfilm.

ELMÉLETILEG ■■

A SzubKultFilm kissé egyedi hangvételű. A film fiatalokról szól fiataloknak ezért hanyagoltuk a véleményezést és hagytuk, hogy a riportalanyok ítélik meg a saját és a többi szubkultúrát is.

A felvételek és az utómunkálatok nagyjából fél évet vettek igénybe. Minden alany a saját és kultúrájára jellemző beszédstílusban és öltözetben adott interjút, ezzel is segítve a film nyíltságát.

Kiket is választottunk és miért a filmhez?

- Rockerek – tradicionális ifjúsági csoport, a legnépesebb debreceni szubkultúra
- Punk – feltűnő öltözködésükkel, gyakran megbotránkoztató viselkedésükkel mindig is felkeltik az emberek figyelmét, és mostanában kezd „divattá” válni a középiskolások körében
- „Partycok” – az elmúlt évtizedben kifejlődött, nem egységes szubkultúra, mégis egyre többen vannak
- Skinhead-ek – gyakran szélsőséges gondolkodású, önmagából keveset mutató réteg, három különböző gondolkodású csoportjuk található Debrecenben
- RH-sok – egy igazi amerikai importkultúra (hiphop) képviselői
- Folk – Debrecenben mindig is nagy számban éltek olyan emberek, fiatalok, akik a népi hagyományok tisztelői, ismerői
- Krisna tudatúak – egy olyan szub, amit a hit kovácsolt össze, és érdeklődésre tart számot a debreceni fiatalok körében

És hogy miről is szól a film? Nincs cselekmény, nincsenek benne világmegváltó gondolatok, nincsenek benne színészi alakítások, de az egyénről szól. Arról, hogy elmegyünk egymás mellett, és képesek vagyunk utálni egymást, mindenféle negatív, vagy nem negatív jelzőkkel vagyunk képesek felruházni azt, akit nem is ismerünk. Ítélnünk és elítélünk. Remélem, aki az elkészült filmet megnézi, és be tudja fogadni, értelmezni képes, az ugyancsak azt érzi majd, hogy nem baj hogy ennyien vagyunk, ennyifélék.

A kutatás teljes anyaga megjelent az *Új Ifjúsági Szemle* 2005. őszi (8.) számában.

■ ELMÉLETILEG

CIVIL ESÉLYEK HAJDÚ-BIHAR MEGYÉBEN¹⁶

Murányi István (Hajdúsági Hallgatókért Alapítvány)

A Központi Statisztikai Hivatal honlapján olvasható összefoglaló (a 2003-ra vonatkozó nonprofit-adatgyűjtés legfontosabb megállapításai) adatai szerint Magyarországon 2003-ban 53 022 nonprofit szervezet működött. A szféra jelentős gazdasági és társadalmi súlyát jelzi, hogy a civilszervezetek bevételeinek összege több, mint 731 milliárd forint, a főállású teljes munkaidős alkalmazottak száma 63 302, míg az önkéntes segítők száma 399 910 fő volt. Az elmúlt években végzett empirikus kutatások alapján a civil szervezetek leginkább meghatározó problémáit az alábbi pontokba foglalhatjuk össze:

- A civil szervezetek énképe nem megfelelő, tevékenységük társadalmi megítélésében bizonytalanok. Ennek hátterében egyrészt a helyi közösségek helyett a hatalom elvárásainak való megfelelési kényszer, másrészt a hatékony marketing hiánya feltételezhető. (Harsányi et.al., 2000)
- A civilszervezetek működésének eredendő lényege a függetlenség, így az anyagi autonómia paradoxona az a tény, hogy meglehetősen kevés az önfenntartó szervezet, ezért a működési forrás elvárásainak való megfelelés magában rejti a kiszolgáltatottság lehetőségét. A „kényszerű kiszolgáltatottság” olyan legitimációs attitűdöket alakít ki a civilszervezetekben, amely a pénzügyi támogatást egyfelől az állami, önkormányzati feladatok elvégzésével, másfelől a közvetett demokrácia logikus érvényesülésével (képviselésével) magyarázza. (Sebestyén, 2004) A helyi szinten működő civilszervezetek gyengesége a gazdasági (tőke, gazdasági függetlenség, piaci környezethez alkalmazkodás) és a személyi (főállású alkalmazottak, szakemberek) típusú hiányokra vezethető vissza, de befolyásoló lehet a negatív közvélemény (a nonprofit működés érdekében eltitkolt profit miatt) és a szervezetek rivalizálása (az azonos források megszerzésért) is. (Zám, 1994)
- A civilszervezetek meghatározó önkormányzati kapcsolatainak egyik potenciális problémája a civilszervezet képviseleti legitimitása abban az esetben, ha nem a tagság, hanem más legitimációhoz is illeszkedő külső közösség képviseléről van szó. Ilyenkor fennáll az ún. transzcendens legitimitás (felsőbbrendű igazság, mint célorientált cselek vés) hangsúlyozásának veszélye. A másik probléma forrás a lokális és globális szempontok együttes érvényesítésének konfliktusa, míg a harmadik problémaként a politikai döntésekben való részvétel, illetve a politikai elkötelezettség – a hatékony közéleti érdekképviselő és politikai függetlenség kérdése – merülhet fel. Végül nem elhanyagolható a tevékenység felelősségének – a civilszervezetek kinek és hogyan tartoznak felelősséggel – problémája. (Sebestyén, 2004)
- A civilszervezetek eredményes munkájának elengedhetetlen feltétele a tevékenység szakterületének és a jogi, gazdasági feltételrendszernek az ismerete. Ezzel

ELMÉLETILEG ■■

szemben a tényleges gyakorlat azt mutatja, hogy a szervezetek alakulása legtöbbször nem ezen jellemzők, hanem valamilyen (lokális, generációs, szociális, egészségügyi) azonos érdeklődéssel bíró egyének szerveződéséhez kapcsolódik. A nem kellő mértékű szakszerűség hiánya, azaz a laicitás gátja az egyenrangú partneri szerepnek, pótlása pedig külső szakemberrel történik, nyilván nem kívánt anyagi áldozatokkal és a laikus vezetőkkel szemben felmerülő potenciális konfliktusok lehetőségével. (Sebestyén, 2004)

- A civilszervezetek vezetőinek egyik szakmai problémája, hogy a nem megfelelő anyagi és intézményi feltételek mellett működő szervezeteknek nem alakult ki a szakmai-vezetői elitje. További probléma, hogy a többségében felsőfokú vezetők végzettségének profilja nem homogén, emellett hiányoznak, illetve sok esetben igény sincs a gazdasági és jogi ismeretekre (Csegény-Kákai, 2000).

I. A kutatás módszertani jellemzői

Az elmúlt tíz évben öröndetesen gyarapodó, a hazai civilszervezetekkel kapcsolatos társadalomtudományi kutatások eredményeinek még felületes áttekintésére sem vállalkozhatunk, csupán néhány könnyen elérhető forrásra utalunk. A Nonprofit Kutatócsoport Egyesület honlapja (www.nonprofitkutatas.hu) az egyik legteljesebb lehetőséget kínálja a hazai és nemzetközi kutatóhelyekről, kutatási eredményekről tájékozódni kívánó olvasónak, de emellett lehetőség van a magyar nyelvű nonprofit szakirodalmi bibliográfia, szolgáltató központok és szaklapok elérésére is. A további kutatási források közül kiemeljük még a nemrég indult *Civil Szemle* folyóiratot, amely a civil szféra, társadalmi együttműködések, nonprofit szervezetek bemutatása mellett kutatási eredmények közlését is tartalmazza (www.civilszemle.hu). A civilszervezetek empirikus vizsgálata nyilván sokféle diszciplína, megközelítés és problémakijelölés alapján történhet. A Civil esélyek Hajdú-Bihar megyében kutatás tervezése során olyan átfogó szociológiai felmérést terveztünk, amely három intézményi szintre koncentrált:

- Civilszervezetek – erőforrások, infrastruktúra, programok, feladatok, fejlesztési tervek.
- Önkormányzatok – civil stratégia, együttműködés civilszervezetekkel, kapcsolattartás.
- Községi terek – civil együttműködés, infrastruktúra, programok, fejlesztési tervek, infrastruktúra.

A kutatás koncepciójának meghatározó eleme, hogy – az elmúlt évtizedben végzett, viszonylag sok nonprofit kutatás ellenére – meglehetősen kevés ismeretünk van a civilszervezetek és a települési önkormányzatok közötti – elsősorban a helyi hagyományoktól, személyes kapcsolatoktól, konfliktuskezeléstől és ideológiai-politikai preferenciáktól függő – kapcsolatokról. (Csegény-Kákai, 2000) Az empirikus adatfelvé-

■ ELMÉLETILEG

tel két különböző, de tematikailag egymásra épülő módszerrel történt. 2005. október 1. és december 17. között lezajlott kérdőíves és magnós interjúkat a Debreceni Egyetem szociológia szakos hallgatói külön megbízás alapján végezték. A kérdőíves és az interjúkon alapuló kutatások eredményeit nem elkülönítve tárgyaljuk, mivel a két vizsgálat tematikus átfedése lehetővé tette az együttes tárgyalást. A könyv több interpretálás érdekében, a kérdőíves vizsgálat feldolgozása során többször alkalmaztuk a változók értékeinek 100 fokozatú skálára történő transzformálását. A transzformált változó értéke akkor lenne száz, illetve akkor lenne nulla, ha minden válaszoló egyaránt az eredeti változó maximális, illetve a minimális értékét adta volna. Amennyiben átlagokat hasonlítottunk össze, akkor – az ANOVA eljárás alapján – csak a statisztikailag releváns, azaz szignifikáns eltéréseket vettük figyelembe. A keresztábrás megoszlásoknál a chí-négyzet próbát alkalmaztuk. A kérdőíves vizsgálat három almintájának (civilszervezetek, önkormányzatok, közösségi intézmények) kialakítása a megye területi megoszlása alapján történt, a rendelkezésre álló KSH és más – elsősorban a Hajdú-Bihar Megyei Civil Szolgáltató Központ Civilizáció Plusz kiadványa (Papp et al., 2004) – adatbázisok felhasználásával. A kérdőíves adatfelvétel során arra törekedtünk, hogy – a területi megoszlás mellett – a minta minél jobban tükrözze a megye civilszervezeteinek tevékenységi, valamint működési forma szerinti megoszlását. Ennek ellenére nyilván egyetlen szempont alapján sem tekinthető reprezentatívnak a vizsgálat mintája, de a „jól képviseli a megye 2500 civilszervezetét” kijelentés talán helytálló.

A kérdőíves kutatás során Hajdú-Bihar megyében 160 civilszervezet, 36 önkormányzat és 67 közösségi intézmény képviselőjével készült interjú. A kérdezettek kiválasztása során arra törekedtünk, hogy a vizsgált civilszervezet, közösségi intézmény és önkormányzat kompetens vezetőjével vagy munkatársával készüljön interjú. A 45 feldolgozott magnós interjúból 17 civilszervezet, 16 valamilyen közösségi intézmény, míg 12 interjút önkormányzati vezetővel / munkatárssal készült. A kérdőíves kutatás mintájába került civilszervezetek közül minden ötödik (21 százalék) a megyeszékhelyen működik, a többi – gyakorlatilag azonos arányban – a megye városaiban (40 százalék) és községeiben (39 százalék). A vizsgált közösségi intézmények 46 százaléka községekben, 42 százaléka a megye városaiban, míg 12 százaléka Debrecenben található. Az önkormányzat almintában a községek aránya a legmagasabb (69 százalék), melyet a városok (25 százalék) és a megyeszékhely (6 százalék) követ.

A 2003-as évre jellemző országos helyzet szerint a működő nonprofit szervezetek 40 százaléka alapítvány, 60 százaléka társas szervezet (KSH). A megyei kérdőíves vizsgálatunkban a civilszervezetek fele (50 százalék) egyesület, egy harmada (33 százalék) valamilyen alapítvány. Az egyéb jogi kategóriába sorolt szervezetek (17 százalék) között előforduló szervezeti formák (kör, klub, érdekszervezet) aránya nem számottevő.

A városokban 2000-ben végzett országos kutatás adatai szerint a településtípusok szerint lényegesen eltér a civilszervezetek szerveződési formája: a fővárosban a

ELMÉLETILEG ■■

(köz) alapítványok, a községekben a társas nonprofit szervezetek aránya a meghatározó, míg a megyeszékhelyeken és egyéb városokban nincs lényeges eltérés a két típus megoszlása között (Csegény-Kákai, 2000). Megyei kutatásunkban a településtípusok alapján képzett csoportok között nincs szignifikáns eltérés, de a megyeszékhelyen (36 százalék) és a városokban (39 százalék) magasabb az alapítványok aránya, mint a községekben (28 százalék).

A megyei minta tevékenységek szerinti megoszlása nagyjából követi a KSH 2003-ban regisztrált országos adatait: az országban regisztrált 53.022 szervezet 40 százaléka (21.216 szervezet) alapítványi formában, 60 százaléka (31.806 szervezet) társas nonprofit szervezatként működött. Az alapítványok 60 százaléka három tevékenységi területhez köthető: oktatás (32 százalék), szociális ellátás (15 százalék), kultúra (14 százalék). A társas nonprofit szervezetek körében legnagyobb arányban a szabadidős (25 százalék) és a sportegyesületek (19 százalék), valamint a szakmai érdekképviseletek találhatók. Az országos helyzet további jellemzője, hogy 2003-ban a közhasznú státust szerzett szervezetek aránya már 47 százalék, míg a kiemelkedően közhasznúvá nyilvánított szervezeteké 8 százalék.

A már hivatkozott 2000-ben készült vizsgálat eredményei szerint a városokban leggyakrabban jelölt tevékenység az oktatási feladatok ellátása – a minta 27 százaléka választotta főtevékenységnek, 46 százaléka fontos szerepet betöltő területnek –, majd a szociális, egészségügyi terület (18, illetve 25 százalék) és a kulturális feladatok (11, illetve 23 százalék) következtek. Az oktatási főtevékenységet megjelölő civilszervezeteknél az alapítványok, míg a sport profilú szervezeteknél az egyesületi forma volt a domináns. (Harsányi et.al., 1998)

Kutatásunk alapján a megyei civilszervezetek tevékenységi kör alapján történő csoportosítása azt mutatja, hogy a mintába került szervezeteket leginkább a kulturális (20 százalék), a sport-szabadidő (13 százalék), az érdekképviseleti (11 százalék) valamint az oktatási (9 százalék) tevékenységek jellemzik.

II. A civilszervezetek**II.1. A célkitűzések**

A civilszervezetek célkitűzésére vonatkozó kérdésre adott válaszok – legfeljebb három választ kódoltunk – alapján a szervezetekre leginkább a szociális, kulturális és oktatási célok elérése a jellemző, de az érdekvédelem említése is számottevő. A magnós interjúk egyértelműen alátámasztották, hogy helyes volt több válaszlehetőséget adni a kérdőívben, mivel a szervezetnek nincs kiemelt célkitűzése, több feladat egyforma fontosságú, az interjú alanyok nem tudták rangsorolni feladatokat.

A kérdőíves interjúk során a kérdezett szervezetek képviselőinek több célkitűzés megnevezésére volt lehetőségük, így a válaszok bevonásával elvégzett klaszteranalízis segítségével a célkitűzések kapcsolódását is tudjuk jellemezni.

■ ■ ÉLMÉLETILEG

A kulturálisprofil-csoportba sorolt civilszervezetek legtöbbször (63 százalék) kulturális célokat neveztek meg, de az érdekvédelem (51 százalék) és a gazdaság (25 százalék) említése is jelentős volt (16 százalék). Az oktatásprofil-csoport minden szervezete említette az oktatási célkitűzést, de gyakori volt a szociális (48 százalék) és a kulturális (31 százalék) kategória is. A szociálisprofil-csoport szervezeteire elsősorban a szociális célok (78 százalék) megnevezése a jellemző, emellett még a szabadidő (31 százalék) és az egészségügy (18 százalék) célok említése gyakran előfordult (18 százalék). A három célkitűzés-csoport településtípus szerinti szignifikánsan eltérő megoszlása ($p < 0.05$) azt mutatja, hogy a városok és a községek közötti eltérés a domináns: a kulturális-profillal jellemezhető civilszervezeteknek a községekben lényegesen nagyobb az arányuk (52 százalék), mint a megyeszékhelyen (24 százalék), vagy a városokban (28 százalék).

A tevékenységek

A civilszervezetek tevékenysége leginkább kulturális-szabadidős programokra irányul. A rendszeresen végzett programok között még az információ közléssel (oktatás-információ-média) kapcsolatos programok említése volt gyakori. A programok rendszerességét tekintve, az információ közlés típusú programok 67 százaléka hetente legalább egy alkalommal, a szociális-egészségügyi programok fele (50 százalék) hetente több alkalommal fordul elő.

A rendszeresen végzett programok említési gyakorisága több esetben is szignifikánsan ($p < 0.05$) eltér a civilszervezetek működési helye, valamint a célprofil-csoportok között.

- Az információs (oktatás-média) programok említése a szociális-profilú szervezeteknél többször fordult elő (45 százalék), mint a másik két csoportban (kulturális-profil: 20 százalék, oktatási-profil: 35 százalék).
- A rendszeres információs (oktatás-média) programokat szignifikánsan gyakrabban említették Debrecenben (58 százalék), mint a városokban (27 százalék) vagy a községekben (25 százalék).
- A szociális-egészségügyi programok szintén Debrecenben (36 százalék) említették gyakrabban, mint a városokban vagy a községekben (14-14 százalék).
- A közhasznú feladatokra irányuló programok megnevezése a kulturálisprofil-csoportban lényegesen többször fordult elő (22 százalék), mint a szociális profil (10 százalék) vagy az oktatásiprofil-csoportban (4 százalék).

A közhasznú feladatok említése a településcsoportok szerint is szignifikánsan eltér: a községekben működő civilszervezetek körében jóval gyakoribb (22 százalék), mint a városokban (8 százalék) vagy a megyeszékhelyen (2 százalék). A magnós interjúk során megnevezett programok többségét heti rendszeresség jellemzi, de gyakoriak az évente előforduló rendezvények is.

ELMÉLETILEG ■■

A civilszervezetek 1 százaléka nem válaszolt arra a kérdésre, hogy milyen rendezvényeket, illetve programokat terveznek a következő 2-3 évben. A válasziányok mögött meghúzódó változatlanság preferálása a strukturálatlan interjúkban is egyértelmű volt: a kérdőíves kutatás válaszainak megoszlása alapján, a civilszervezetek közeljövőre vetített tervei leginkább a kulturális-szabadidős programok, legkevésbé az ünnepek szervezésére vonatkoznak.

A tervezett programok, illetve rendezvények közül a szakmai programok (képzések, konferenciák) és a tájékoztató-felvilágosító programok szignifikánsan ($p < 0.001$) eltérnek a civilszervezetek település alapján történő besorolása szerint elkülönült csoportok között. A debreceni civilszervezetek 46 százaléka szakmai programot (konferencia, képzés), 64 százaléka tájékoztató-felvilágosító programot tervez a következő 2-3 évben. A városokban működő szervezeteknél 14-16, míg a községekben található civilszervezeteknél csak 11-14 százalék a megfelelő arány.

II.3. A kapcsolatok

A vizsgált civilszervezeteknek egytizede (10 százalék) egyetlen olyan szervezetet sem nevezett meg, amellyel rendszeres kapcsolatot tartana. A kapcsolatot megnevező civilszervezetek leginkább helyi szervezetekkel (84 százalék) tartanak fenn rendszeres kapcsolatot, az országos (31 százalék) vagy a megyei (21 százalék) szervezetek említése jóval ritkábban fordult elő, míg a regionális vagy a nemzetközi kapcsolat csak néhány szervezetet jellemez. A helyi szervezeteket megnevezők 57 százalékára, az országos szervezeteket megnevezők 51 százalékára, míg a megyei szervezetek megnevezők 61 százalékára jellemző, hogy a kapcsolattartás heti több alkalommal fordul elő.

A kérdőíves kutatás során vizsgált civilszervezetek rendszeres szervezeti kapcsolatait elsősorban a civilszervezetek jelentik, mivel a kapcsolatként megnevezett szervezetek 45 százaléka hasonló profillal, 58 százaléka más profillal jellemezhető civilszervezet. Még az önkormányzati szervezetek említési aránya jelentős (39 százalék), de más közigazgatási, oktatási szervezetek súlya lényegesen kisebb.

A rendszeres kapcsolatként említett szervezetek aránya a következő esetekben tér el a vizsgált település és profilcsoportokban:

- Az eltérő profillal jellemezhető civilszervezetek megnevezése a megyeszékhelyen (70 százalék) és a községekben (67 százalék) szignifikánsan ($p < 0.05$) többször fordult elő, mint a városokban (44 százalék).
- Az önkormányzati szervezetek, mint rendszeres kapcsolatok leginkább a községekben működő civilszervezetekre jellemző (51 százalék) – a megyeszékhelyen (33 százalék) és a városokban (30 százalék) lényegesen kevesebben neveztek meg ($p < 0.05$).

■ ELMÉLETILEG

- Az oktatási intézmény, mint rendszeres kapcsolat megnevezése a szociálisprofil-csoportban 29 százalék, míg az oktatásprofil-csoportban 17, a kulturálisprofil-csoportban 9 százalék ($p < 0.05$).

II.4. A problémák

A civilszervezetek csupán 12 százaléka nem válaszolt a jelenlegi működés nehézségeire vonatkozó kérdésünkre. A problémák döntő többsége anyagi jellegű, közel azonos arányban a működés infrastrukturális és kommunikációs problémáira vonatkoztak. Feltehetően a megye sajátosságaival és a községekben működő civilszervezetek hátrányosabb helyzetével magyarázhatjuk, hogy az eredményeinkkel ellentétben a városi civilszervezetek országos vizsgálata során nem az anyagi gondok, hanem a megfelelő munkatársak hiánya és a társadalom civilszervezeteiről való tájékozatlansága volt a legnagyobb működési probléma. Az anyagi jellegű problémák másodlagos szerepét jelzi az is, hogy a városi civilszervezetek többsége (70 százalék) elutasította az állami és önkormányzati forrásoktól való függőség feltételezését. (Harsányi et.al., 1998)

A civilszervezetek vizsgált csoportjai közötti szignifikáns ($p < 0.05$) eltérések azt mutatják, hogy az anyagi problémákat lényegesen többször említették a kulturálisprofil-csoportban (85 százalék), mint az oktatási (64 százalék) vagy a szociálisprofil-csoportban (59 százalék). Az anyagi problémák megnevezése a szervezetek működési helye alapján is szignifikánsan eltér: a községekben működő civilszervezetek 83 százaléka, a városok 66 százaléka, míg a megyeszékhely civilszervezeteinek „csak” 55 százaléka említette a jelenlegi működés finansziális problémáját. Az eddigi trendektől eltérően, a működési feltételek hiányát a megyeszékhely civilszervezetei szignifikánsan többen említették (55 százalék), mint a községekben (29 százalék), vagy a városokban (16 százalék).

Az infrastruktúra

A mintába került civilszervezetek több mint egynegyede (27 százalék) rendelkezik irodaként használt ingatlannal, átlagosan 70 m² alapterülettel. A nem irodaként használt ingatlanról a szervezetek 13 százaléka számolt be, átlagosan 170 m² alapterülettel. A szervezetek 44 százaléka rendelkezik – átlagosan 6 darab – asztali számítógéppel, a hordozható gépek (laptop, notebook) előfordulása csupán a szervezetek 6 százalékát jellemzi (átlagosan 2 darab). Minden harmadik (34 százalék) szervezet rendelkezik Internet kapcsolattal, hasonlóan a fénymásoló és a fax eszközök arányához.

Mindenképpen meglepő, hogy a civilszervezetek településcsoport és célkitűzésprofil alapján képzett csoportjai között csupán egyetlen esetben tapasztaltunk statisztikailag is releváns ($p < 0.001$) eltérést: a megyeszékhelyen működő civilszerve-

zetek 3 százalékában van asztali PC, míg a városokban csak 38, a községekben 3 százalék a megfelelő arány. Az interjúkban olvasható, az ingatlan és infrastrukturális ellátottságra vonatkozó kérdésre adott válaszok azt támasztják alá, hogy a civil-szervezetek az ingatlanokat vagy bérlik, vagy térítésmentesen használják:

II.6. A támogatás

A civilszervezeteknek csupán 58 százaléka nevezett meg olyan szervezetet, amelytől rendszeres támogatásban részesül. A szervezetek 38 százaléka egy, 16 százaléka kettő, míg 4 százaléka három olyan szervezetet említett, amely rendszeres támogatási forrás a szervezetnek. A civilszervezetek működési helye (településtípus) szerinti csoportok között nincs szignifikáns eltérés, viszont a célok alapján képzett csoportok között szignifikánsan eltér a rendszeres támogatást biztosító szervezetek számának megnevezése: a kulturálisprofil-csoportba tartozó civilszervezetek 32 százaléka, a szociálisprofil-csoport 39 százaléka, míg az oktatásiprofil-csoport több mint fele (58 százalék) nem nevezett meg egyetlen támogató szervezetet sem.

A kulturálisprofil-csoport 41 százaléka 1 szervezetet, 24 százaléka 2 szervezetet, 3 százaléka 3 szervezetet nevezett meg. (A másik két csoport jellemzői: oktatásiprofil-csoport 25 százaléka 1 szervezetet, 17 százaléka 2 szervezetet, a szociálisprofil-csoport 47 százaléka 1 szervezetet, 6 százaléka 2 szervezetet, 8 százaléka 3 szervezetet nevezett meg ($p < 0.05$). A támogató szervezetek majdnem fele (47 százalék) helyi szervezet, egy ötöde (22 százalék) országos szervezet. A támogatások mértéke lényegesen eltér a területi hatáskör alapján történt csoportok között: a megyei szervezetek támogatása kiemelkedik, míg a helyi szervezetek támogatásának átlaga csupán 92 ezer forint.

A civilszervezeteket rendszeres támogató szervezetek között az önkormányzati szervezetek aránya a legmagasabb, a lakossági/vállalkozói és az oktatási intézmények aránya a legalacsonyabb. A támogatás mértéke a hasonló profilú civilszervezet esetén a legmagasabb, de a közigazgatási szervezeteknél is jelentős, szemben a lakossági vagy az önkormányzati támogatás átlagával.

II.7. A gazdálkodás

A KSH 2003-as évre vonatkozó felmérése szerint a nonprofit szektor bevétele meghaladja a 731 milliárd forintot, ami – viszonyítva a 2000. évi 495 milliárd forinthez képest – közel 48 százalékos emelkedést jelent. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az 500 ezer forintnál kisebb bevételű szervezetek aránya nagyon magas: 45 százalék. A 2000. évhez viszonyítva jelentősen emelkedett az állami támogatásokból származó források aránya, 28 százalékról, 42 százalékra. További jellemzője a szektornak, hogy a magántámogatások aránya 16 százalékról 13 százalékra esett vissza, a

■ ■ ■ ÉLMÉLETILEG

saját források aránya is 10 százalékponttal csökkent. A közhasznú társaságok és közalapítványok több mint a felét kapták a közel 310 milliárdos állami hozzájárulásból. A minél több lehetséges forrás „biztonságát” a kilencvenes években a szociális ellátás területén működő szervezetek körében végzett interjúk kutatás eredménye is alátámasztotta, mivel azok a szervezetek voltak sikeresek, amelyek a saját tőke mellett egyéb, egyidejűleg több pénzforrásra is tudtak támaszkodni. A hatékony munka másik jellemzőjének a magasan képzett, a szociális munka területét jól ismerő vezető bizonyult, míg a sikeres működés további kritériuma, az állami és civil szereplőkkel kötött megállapodás, valamint a külföldi források bevonása volt. (Széman, 1996) A kérdőíves vizsgálatunk eredményei szerint az infláció növekedésével párhuzamosan, a megyei civilszervezetek összbevételei 2002-től 2004-ig folyamatosan csökkentek. A három évre vonatkozó bevételek belső megoszlása változatlan: a pályázatok minden évben lényegesen nagyobb részt képviselnek a bevételekből, mint az állami/önkormányzati támogatások, vagy a még ennél is kisebb átlaggal jellemezhető szponzori támogatások.

A 2004. évi összes bevételhez hasonlóan, a korábbi években is a megyeszékhelyen működő civilszervezetek összes bevétele lényegesen nagyobb, mint a megye más településein – azonban a 2002. évtől eltekintve, a községekben nagyobb a bevétel átlaga, mint a városokban. Ugyanakkor mindhárom településtípusra igaz, hogy az összes bevétel folyamatosan csökkent.

Ezzel szemben a célkitűzés-csoportokra számolt összes bevétel átlagok más képet mutatnak: 2002. évhez viszonyítva, 2004-ben mindegyik csoportot bevétel növekedés jellemzi. A három év mindegyikére igaz, hogy a kulturálisprofil-csoportba tartozó civilszervezetek rendelkeznek a legtöbb, míg a szociálisprofil-csoport a legkevesebb bevétellel.

A strukturálatlan interjúk alapján a vizsgált civilszervezeteket egyik csoportjának jellemzője, hogy van saját bevételük, de minden esetben a pályázati források és az önkormányzati támogatás alkotja a működési költségek domináns részét. Valamilyen szponzor említése csak elvétve fordult elő, akkor is nem jelentős forrásként.

II.8. A szolgáltatás

A vizsgált civilszervezetek csupán 17 százaléka nem tervez szolgáltatást a következő években. A valamilyen szolgáltatást tervezők között az oktatás és tanácsadás említése a leggyakoribb, a közfeladatokhoz kapcsolódó szolgáltatások említése a legritkább.

A további elemzések azt mutatják, hogy a civilszervezetek tervei csak az egészség-életmód területekre vonatkozó szolgáltatások tekintetében térnek el szignifikánsan ($p < 0.05$), mivel az ilyen típusú szolgáltatásokat Debrecenben szignifikánsan több (36 százalék) civilszervezet nevezte meg, mint a községekben (13 százalék), vagy a városokban (11 százalék). Az interjúk során a szolgáltatásokra vonatkozó kérdésre válaszolva, legtöbbször a jelenlegi szolgáltatásról számoltak be, csupán néhány

olyan szervezet volt, amelyik nem egyfajta szinten tartásról, hanem tevékenység bővítésről is beszámolt.

II.9. A beruházás

Az elkövetkező években a vizsgált civilszervezetek 82 százaléka tervez valamilyen beruházást. A szervezetek közel egyharmada (31 százalék) ingatlan vásárlását, illetve felújítását tervezi, míg minden negyedik (25 százalék) szervezet irodai eszközök beszerzését reméli.

Érdekes módon a megyeszékhelyen szignifikánsan ($p < 0,05$) kevesebb (9 százalék) civilszervezet tervez beruházást, mint a községekben (11 százalék), vagy különösen a városokban (30 százalék). A különböző tervezett beruházások közül a géppark vásárlás/felújítás szignifikánsan ($p < 0,05$) eltér a civilszervezetek székhelye és profilja alapján képzett csoportok között: az ilyen típusú beruházás gondolata a kulturálisprofil-csoportra (17 százalék) és a községekben működő civilszervezetekre (18 százalék) jellemző leginkább, míg az oktatásprofil-csoportra (10 százalék) vagy a szociálisprofil-csoportra (0 százalék), illetve a városokban (5 százalék) valamint a megyeszékhelyen (3 százalék) található szervezetekre a legkevésbé. Az irodai eszközök tervezett beszerzése is szignifikánsan eltér, mivel az oktatásprofil-csoport 39 százalékos említési arányával szemben, a másik két csoportban csak 18-18 százalék a beruházást tervezők aránya ($p < 0,05$). Az interjúk egyik részében – bár van valamilyen beruházásra elgondolás és elhatározás – nem rendelkeznek anyagi forrással, illetve nem bíznak a pályázati lehetőségekben.

A szervezeti változás

A civilszervezetek jelentős része (41 százalék) nem tervez szervezeti változást a közeljövőben. A változást tervezők körében – a belső szerkezeti átalakításhoz viszonyítva – többségben vannak a taglétszám bővítést megnevezők. A szervezeti változás nem tervező civilszervezetek megfelelőnek tartják a jelenlegi szervezeti struktúrát: már korábban bővítettek vagy csak a jelenlegi munkatársak aktivitását szeretnék növelni.

III. Az önkormányzatok

III.1. A kapcsolatok

A civilszervezetekkel kapcsolatos kutatások jelentős részét alkotják az önkormányzati kapcsolatok leírására és elemzésére vonatkozó vizsgálatok. Az eredmények szerint a kapcsolatok többsége egyrészt személyfüggő, másrészt esetleges, hiányoznak a tényleges partnerség kialakulásának intézményes formái és fórumai. (Csegény-Kákai, 2000)

■ ELMÉLETILEG

Az ellentmondásos viszony nagyrészt visszavezethető a források hiányára, az állami közfeladatok, áthárításában megnyilvánuló folyamatokra. A viszonyban kialakuló állami szerepek (szabályozó, ellenőrző és felügyelő szerep; támogatói, finanszírozó szerep; tulajdonosi-alapító szerep; szerződő fél szerepe) inkonzisztens zavarokkal jellemezhető. (Bullain–Simon, 1997)

A kilencvenes évek második felében (1995 és 1997 között) önkormányzati vezető szociális szakemberek (72 fő) és többségükben szintén vezető, nonprofit szervezetek munkatársaival (51 fő) készült interjúk és önkitöltős kérdőívek alapján készült kutatás eredménye azt mutatta, hogy az önkormányzati vezetők többsége fontosnak tartotta a nonprofit szervezetekkel való együttműködést a szociális problémák kezelése érdekében. Az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek viszonyára az ellentmondásos, de szoros egymásrataltság a jellemző. Az egyenrangú viszony természetes gátja, hogy a nonprofit szervezetek költségvetésének nagy részét az önkormányzatok fedezik. Az együttműködés indoklása során a válaszok egyik típusa a nonprofit szervezetektől kapható információk hasznosságára vonatkozott, míg a másik az alulfinanszírozott és túlterhelt önkormányzati intézményhálózat hiánypótlására. A harmadik választípus az együttműködésben a nonprofit szervezetek hatékonyságát elősegítő versenyhelyezetre utalásokat tartalmazta. A nonprofit vezetők válaszainak egyik csoportja az állami feladatvállalás leépülésére, a másik az állami gazdálkodás bürokratikus és pazarló jellegére utal a szektorok közötti együttműködés indoklásánál. A harmadik típus a nonprofit szféra kreativitását, innovatív jellegét, míg a negyedik az önkormányzat és az ügyfelek közötti közvetítői szerepet hangsúlyozza, s külön típusként jelentkezett az önkéntes munka lehetőségének kiemelése. Az együttműködés problémái közül az önkormányzati vezetők elsősorban a nonprofit szervezetek amatőrizmusát, a korrupció lehetőségét valamint a koncepció nélküli, ad hoc döntéseket említették. A nonprofit szervezetek probléma megjelölései között a pénztelenség és az ebből fakadó következmények, az önkormányzati döntések személyfüggő jellege, a hivatali bürokrácia, valamint az autonómiájukat szűkítő önkormányzati működésmód szerepel. (Lévai, 1997)

Az 1995-ben végzett adatfelvétel eredményei szerint az önkormányzatok leginkább alapítványokkal voltak szerződéses kapcsolatban (22 százalék), míg minden tizedik önkormányzatra volt jellemző az egyesületekkel (11 százalék), karitatív (9 százalék), érdekvédelmi (10 százalék), illetve vállalkozói (12 százalék) formában működő szervezetekkel kötött szerződés. Az egyesületek egynegyedével (23 százalék), míg a karitatív szervezetek, alapítványok egyötödével (19-20 százalék) kötöttek együttműködési megállapodást. Az önkormányzatok több, mint kétharmadának (69 százalék) saját alapítványa, felének (51 százalék) saját alapítású egyesülete volt. Az önkormányzatok fele (51 százalék) teljes mértékben, egyötöde (22 százalék) részben szeretne volna bővíteni a civilszervezetekkel fennálló kapcsolatait, elsősorban a szociális ellátás területén. (Széman, 1997) A kilencvenes évek második felében végzett kutatás során vizsgált civilszervezetek túlnyomó többségét (84 százalék) jellemezte valamilyen, többnyire alkalmi önkormányzati kapcsolat. Nem meglepő, hogy a szorosabb

kapcsolat inkább az önkormányzati alapítású szervezeteknél, a távlati és sokrétű civil önkormányzati viszony a megyeszékhelyeken volt megfigyelhető. A vizsgálat mintájának (99 város) közel egyharmadában volt – leginkább a megyeszékhelyeken – civil fórum. A civilszervezetek túlnyomó többsége (70 százalék) jónak minősítette az önkormányzattal fennálló kapcsolatát.

A civilszervezetek aktív részvétele a helyi döntések előkészítésében elsősorban a nagyobb városokban (25 ezer főnél népesebb településeken) jellemző. Ebből a szempontból fontos a civil referens szerepe, mivel ahol van ilyen önkormányzati munkatárs, ott a civilszervezetek minden közgyűlésre kapnak meghívást. Az önkormányzati testületekben való civil képviselők jelenléte elsősorban a kisvárosokra jellemző – jelezve a helyi civilszervezetek befolyását. A civilszervezetek munkatársai leginkább felkért szakértőként, ad-hoc bizottságok résztvevőiként, állandó meghívottként vesznek részt a döntések előkészítésében. (Szabó, 1998)

A városi önkormányzatok túlnyomó többségében működik civil referens. A civilszervezetek egyharmada vesz részt valamilyen formában a helyi önkormányzatok munkájában. A városi önkormányzatok 39 százaléka nem rendelkezik a civilszervezetek közgyűlési jelenlétéről, meghívásáról, ugyanakkor hasonló (40 százalék) azoknak az önkormányzatoknak az aránya, ahol a civilszervezetektől javaslatokat kérnek a közgyűlés munkarendjének kialakításához. Az önkormányzatok leginkább (44 százalék) csak abban az esetben hívnak meg közgyűlésre civilszervezetet, ha az érintett valamelyik napirendben. A települések lélekszámának csökkenésével növekszik a civilszervezetek meghívásának gyakorisága. Az önkormányzatoknál a civilszervezetekkel általában többen tartják a kapcsolatot, leggyakrabban a polgármester (57 százalék), majd a szakbizottságok (43 százalék), a tanácsnokok (16 százalék), irodák, osztályok (12 százalék) és az alpolgármesterek (8 százalék). A közfeladatokat ellátó civilszervezetek megítélése kapcsán az önkormányzatok a hatékonyságot említették legtöbbször, mint előnyt. Ezt követi a személyi kiadások csökkentése, majd a valós igényeknek megfelelés. Az eddigieknél ritkábban, de még jelentős mértékben (10 százalék feletti arányban) említett előnyként még a társadalmi aktivitás növekedése és az önkormányzatok által nem elérhető források bevonásának lehetősége fordult elő. A hátrányként legtöbbször az ellenőrizhetőség problémáját nevezték meg. Emellett a nem mindig jogszerű tevékenység és az önkormányzat kizárólagos döntés hozói szerepének csorbulása szerepelt gyakran a válaszok között. (Szabó, 1998)

III.2. A civil stratégia

A vizsgált önkormányzatok túlnyomó többsége (76 százalék) nem rendelkezik civilszervezetekre vonatkozó stratégiával, viszont a civil stratégiát kidolgozó önkormányzatok többségében az elképzeléseket írásban is rögzítették. A civil stratégia hiánya nem jelenti azt, hogy az önkormányzatok számára ismeretlen lenne a civilszervezetek világa, mivel az ország önkormányzatainak – így a Hajdú-Bihar megyei önkor-

■ ■ ■ ÉLMÉLETILEG

mányzatok is – túlnyomó többsége (kilenctizede) tagja valamilyen – leginkább települési szövetség, Területi Önkormányzati Szövetség, valamilyen egyesület – szervezetnek. (Szabó, 1998)

A civil stratégiákra közel azonos mértékben jellemző a szervezetek fejlesztése, a különböző típusú (technikai, információs) segítség és az együttműködés kiépítése, illetve fenntartása.

A helyi közigazgatási vezetőkkel készített interjúk közül csupán a megyeszékhely önkormányzatának képviselője számolt be olyan konkrét írásos stratégiáról, amely részletesen rögzíti az együttműködés kereteit, a kötelezettségeket és feladatokat: A települések civilszervezeteivel való kapcsolattartás és foglalkozás leginkább a polgármesteri hivatalok valamelyik testületi tagjának részfeladata (42 százalék). Minden ötödik (19 százalék) településen van civil referens, míg a települések egynegyedénél (25 százalék) nincs olyan konkrét – akár a polgármesteri hivatalhoz kapcsolódó, akár nem alkalmazott – személy, aki az önkormányzat és a helyi civilszervezetekkel foglalkozna. (A városok 33 százalékában, a községeknek 8 százalékában van civil referens. A megyeszékhelyen csak a civil referens foglalkozik a helyi civilszervezetekkel, míg a községek 56 százalékában, a városok 11 százalékában testületi tag feladata a civilszervezetekkel való foglalkozás. A nem hivatali alkalmazottak aránya a városokban 22, a községekben 11 százalék).

Az interjúk során az önkormányzati vezetők több esetben bizonytalanok voltak az önkormányzati civil felelős megnevezésében. Ennek oka, hogy felelős a konkrét ügyekhez, feladatokhoz tartozik – meghatározott munka és feladatkör nélkül.

III.3. A rendezvények és programok

Az önkormányzatok csupán 14 százaléka nem nevezett meg olyan programot vagy rendezvényt, amely lebonyolításában számítanak a helyi civilszervezetek közreműködésére. A megnevezett programok többsége vagy konkrét kulturális rendezvényhez (36 százalék) vagy kulturális vonatkozású, rendszeres közösségi eseményhez (falunap/városnap, gyermeknap/majális; nemzeti ünnep) kapcsolódik. A szabadidő/sport és szórakozás típusú rendezvények és programok említése jóval kisebb arányú (31 százalék), míg a kifejezetten oktatás-információ közlés típusú programok aránya elhanyagolható (4 százalék).

III.4. A szolgáltatások

Az önkormányzatok egynegyede (25 százalék) nem nevezett meg semmilyen szolgáltatást, amibe bevonnák a helyi civilszervezeteket. A helyi civilszervezetekre leginkább kulturális és szabadidős rendezvények szervezésénél (27 százalékos említési arány) vagy valamilyen közhasznú tevékenységeknél (24 százalék) számítanak az ön-

kormányzatok. A szociális és/vagy kisebbségi érdekképviselet, valamint az oktatási szolgáltatás megnevezése jelentősen kisebb arányban fordult elő (21 százalék).

III.5. A civilek támogatása

A civilszervezetek finanszírozására az önkormányzatok átlagosan kiadásai 6 ezrelékét fordították. (Csegény–Kákai, 2000) A kilencvenes évek végén az ön kormányzatoktól kapott, egy civilszervezetre jutó átlagos támogatás mértéke 625 ezer forint, ami jelentősen magasabb, mint a kutatásunkban mért 435 ezer forintos megyei átlag. A vizsgálat azt is igazolta, hogy amennyiben van az önkormányzattal szerződésben álló, támogatott közhasznú szervezet, akkor ez valószínűsíti a többi civilszervezet támogatását is. Nem meglepő, hogy az önkormányzatok azokat a civilszervezeteket részesítik leginkább támogatásban, amelyek alapításában közreműködtek. A vizsgált önkormányzatok – elsősorban a nagyobb városokban – kétötöd részére jellemző, hogy közfeladat ellátására vonatkozó szerződése van valamely nonprofit szervezettel. Az önkormányzatok több mint háromötödét jellemző nem anyagi támogatás elsősorban ingyenes helyiség használatot, kedvezményes ingatlanbérletet, postaköltséget, irodai eszközök (fax-telefon, számítógép) vagy jármű használatát, illetve könyvelésben való segítséget jelenti. A természetbeni támogatás inkább a nagyobb településeken jellemző, míg a kisebb településeken a civilszervezet képviselője gyakran az önkormányzat dolgozója, így nem merül fel az iroda iránti igény (Szabó, 1998). Az 1995-ben végzett reprezentatív országos vizsgálat eredménye szerint az önkormányzatok által leginkább támogatott területek sorrendje a következő volt: kultúra-művészet-sport (72 százalék), szociális ellátás (55 százalék), oktatás (41 százalék), egészségügy (39 százalék), településfejlesztés (27 százalék), munkahelyteremtés (25 százalék), környezetvédelem (24 százalék). A támogatás mértéke és a civilszervezetek feladatvállalása közötti eltérést leginkább a szociális ellátás területén érzékelik az önkormányzatok. (Széman, 1997)

A Hajdú-Bihar megyei kutatásunkban az önkormányzatok túlnyomó többsége (83 százalék) nyújt valamilyen rendszeres támogatást a civilszervezeteknek. A támogatást megnevezők több mint fele (64 százalék) pénzt nevezett meg támogatási formaként, de a válaszok egyötödében (22 százalék) helyiség biztosítása szerepelt, míg a működési költség biztosítása az önkormányzatok 13 százalékánál fordult elő.

A civilszervezetek programjainak támogatása kisebb arányban jellemző, az önkormányzatok háromnegyede (75 százalék) segíti a civilszervezetek programjait valamilyen konkrét támogatással. A leggyakrabban említett segítségi mód vagy pénz biztosítása (35 százalék) vagy helyiség (27 százalék) biztosítása, de több esetben a működési költségek vállalása (18 százalék) is előfordul.

A kérdőíves kutatás eredményéhez hasonlóan, az interjúk szintén azt igazolták, hogy az önkormányzatok leginkább konkrét összeggel és/vagy helyiség biztosításával támogatják a helyi civilszervezeteket

■ ELMÉLETILEG

III.6. A beruházások

Az önkormányzatoknak csak igen csekély hányada (11 százalék) tervez közös beruházást valamelyik civilszervezettel. A döntően szociális vagy intézményfejlesztésre vonatkozó beruházásban résztvevő civilszervezetek mindegyike az adott önkormányzat településéhez kapcsolódik, többségükben szociális-érdekvédelmi vagy kulturális profillal jellemezhető. Az interjúk alapján, a civilszervezetekkel együtt tervezett önkormányzati beruházási tervek kizárólag ingatlanok felújítására és/vagy vásárlására vonatkoznak.

III.7. A pályázatok

Az önkormányzatok kétharmada (76 százalék) nem tervez közös pályázatot civilszervezettel. Az ilyen gondolattal foglalkozók túlnyomó többsége (77 százalék) helyi civil partnerben gondolkodik, döntően kulturális, közhasznú vagy oktatási profilú szervezettel együttműködve. A tervezett pályázatok első sorban szociális beruházásokra, illetve intézményfejlesztésre vonatkoznak. Az önkormányzatok egyharmada átlagosan két alkalommal pályázott valamelyik civilszervezettel. Leginkább a megyei jogú és a nagyobb városok önkormányzataira jellemző – egyúttal a civil referens szerepét is jelző – közös pályázatok leggyakoribb témái a következők: kulturális (52 százalék), ifjúság politika (20 százalék), közhasznú foglalkoztatás (20 százalék), szociális terület (16 százalék), környezetvédelem (14 százalék). (Szabó, 1998)

Az önkormányzatok képviselőivel készített interjúk arra utalnak, hogy van szándék közös pályázatra, de a konkrét megvalósulás az előre nem tervezhető pályázati kiírások függvénye.

IV. A közösségi terek

IV.1. A tevékenységek

A kérdőíves vizsgálat során a közösségi intézmények képviselőinek is több tevékenység megnevezésére volt lehetőségük, melyek között leggyakrabban a művelődésre (61 százalék) és az oktatásra-nevelésre (46 százalék) vonatkozó válaszok fordultak elő, de – a művelődési profilhoz több esetben kapcsolódó – számottevő a rendezvényszervezés válaszok aránya is (25 százalék). A közösségi intézmények tevékenység szerint történő csoportosítása azt mutatja, hogy a mintába került intézmények több mint fele (57 százalék) kulturális területen működik, 27 százaléka oktatási-tudományos tevékenységet végez.

A közösségi intézmények túlnyomó többségét (82 százalék) rendszeres együttműködés jellemzi valamelyik – gyakorlatilag csak helyben működő – civilszervezettel.

ELMÉLETILEG ■■

Az együttműködések többsége nem csak egy, hanem több szervezettel van, zömében nem írásban rögzített, ugyanakkor jellemző módon nem egy, hanem több szervezettel. A rendszeres együttműködés elsősorban a civilszervezetek működési feltételeinek biztosítására, illetve kulturális és szabadidős programok közös lebonyolítására vonatkozik. Az interjúk azt igazolják, hogy az írásos szerződések hiánya nem jelenti a civil kapcsolatok fontosságának lebecsülését. A kapcsolatok olyannyira alapvető feltételei az eredményes munkának, hogy a közművelődési és a civilszervezetek szétválasztásának nincs is értelme. Az írásban rögzített együttműködés nem is igazán fontos, anélkül is folyamatos a kapcsolattartás.

A kérdőíves felvétel eredményeihez hasonlóan, abban az esetben ha a közösségi intézménynek van írásban rögzített együttműködése, akkor azt több helyi civilszervezettel kötötték.

IV.2. A támogatások

A közösségi intézmények leginkább Internet kapcsolat, fénymásolási és fax lehetőségek biztosításával (58–70 százalék) segítik a civilszervezetek munkáját, de az asztali számítógép használatának említése is jelentős arányban fordult elő (66 százalék). A hangtechnika és szakmai kiadványok szintén gyakran (58-58 százalék) szerepeltek a válaszokban, míg a viszonylag drága technika (hordozható számítógép, projektor, fénytechnika) meg nevezése csak ritkán volt olvasható.

IV.3. A beruházások

A közösségi intézmények túlnyomó többsége (81 százalék) nem tervez olyan beruházást, amelyben valamilyen civil partner is részt venne. A túlnyomórészt helyi civilszervezetekkel tervezett beruházások jelentős része intézményfejlesztésre vonatkozik.

A kérdőíves kutatási eredményekhez hasonlóan, a közösségi intézmények képviselőinek túlnyomó többsége nem tervez közös beruházást. Az interjúk során beruházásokat akadályozó indokok között a saját forrás hiánya, a tulajdon jogból eredő leltározási problémák, az önkormányzattól vagy más tulajdonostól való függés említése fordult elő.

IV.4. A pályázatok

A közösségi intézmények közel kétharmada (61 százalék) nem tervez közös pályázatot civilszervezettel. A leginkább eszközök beszerzésére vonatkozó pályázatokra a megnevezett civilszervezetek között gyakorlatilag csak helyi szervezetek vannak.

■ ELMÉLETILEG

A közös pályázatokat tekintve, a közösségi intézményeket három csoportba sorolhatjuk az interjúk alapján. Az első csoport jellemzője, hogy korábban sem volt, de a jövőben sem terveznek közös pályázatot civilszervezetekkel. A második csoportba sorolt közösségi intézmények korábban nem pályáztak, de a jövőben nem zárják ki a civilekkel közös pályázatot. Az együttműködést fontosnak tartják, de a pályázati kiírások nem megfelelőek, mivel vagy csak az intézményt, vagy csak a civilszervezetet preferálják. További gond, hogy a működési jellegű támogatásra vonatkozó, civileknek kiírt pályázatok nem megfelelőek a közösségi intézményeknek. A harmadik csoportba sorolható közösségi intézmények korábban is pályáztak és a jövőben is tervezik.

Irodalom

- Bullain Nilda–Simon Ildikó (1997): Nonprofit szervezetek állami finanszírozásának ismérvei a gyakorlata Magyarországon In: Balogh E.–Bullain N.–Simon I. (szerk.): *Egymás jobb megértése felé: Tanulmányok az állam, az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek viszonyáról Magyarországon*. Budapest: A civil társadalom fejlődéséért Alapítvány.
- Csegény Péter–Kákai László [szerk.] (2000): *Köztes helyzet? A civilszervezetek és az önkormányzatok kapcsolatában*. Budapest: Miniszterelnöki Hivatal.
- Harsányi László–Mészáros Geyza–Nárai Erzsébet–Sebes István (2000): Városi nonprofit szervezetek és az önkormányzatok. In: Csegény P.–Kákai L. (szerk.) *Köztes helyzet? A civilszervezetek és az önkormányzatok kapcsolatában*. Budapest: Miniszterelnöki Hivatal Civil Kapcsolatok Főosztálya.
- Lévai Katalin (1997): Az önkormányzatok és a nonprofit szektor közötti együttműködésről. In: Balogh–Bullain–Simon.
- Murányi István (2005): civilszervezetek, közösségi terek és önkormányzatok Hajdú-Bihar megyében. In: Murányi I.–Szerepi A. (szerk.): *Civil esélyek Hajdú-Bihar megyében*. Debrecen: Hajdúsági Hallgatói Önkormányzatok Kulturális Egyesülete, 107–264.
- Papp Anita–Hamvas László–Tóth Gabriella–Üveges Tamás [szerk.] (2004): *Civilizáció Plusz. A Hajdú-Bihar megyei civilszervezetek adatbankja*. Debrecen: Hajdú-Bihar Megyei Civil Szolgáltató Központ.
- Sebestyén István (2004): Civil dilemmák, civil kételyek a civilszervezetek (köz)életében. *Civil szemle*, 1. szám.
- Szabó István (2000): A települési önkormányzatok és a civilszervezetek kapcsolat rendszere. In: Csegény–Kákai.
- Széman Zsuzsa (1996): A mélyinterjúk tapasztalatai. *Esély*, 4. szám.
- Széman Zsuzsa (1997) Az önkormányzatok és a civil szféra kapcsolata 1993–1995 között. In: Balogh–Bullain–Simon.
- Zám Mária (1994) A helyi közösség és a nonprofit szektor Magyarországon. *Szociális munka*, 2. szám.

Jegyzetek

- 1 Lásd például: Kuti Éva NCA tárgyában készített legújabb elemzéseit (nca.hu)
- 2 Lásd például: Himáné Tarsó Tünde: A Nemzeti Civil Alapprogram gyakorlati tapasztalatai, különös tekintettel a Közép-Dunántúlra. (A dolgozat alapján a Veszprém megyei Civil Házban dolgozó szerző a Nyilvánosságért és a Civil Társadalomért Alapítvány felkérésére összefoglalót és a régióban lefolytatandó vizsgálat tematikájának meghatározására témajavaslatot is készített.)
- 3 Például: Majki Népfőiskolai Társaság Egyesület
- 4 A kutatás-fejlesztésben részt vettek: Brunczel Balázs, Barta Anikó, Bese Ferenc, Czinkota Katalin, Csörgő Zoltán, Visegrádi Ildikó, Varga Csaba, V. Csorba Éva, Ugrin Emese.
- 5 Ezt Abán 2004-ben könyv alakban minden család megkapta.
- 6 Az Európai Bizottság értelmezése szerint a megcélzott civil társadalom alatt a szakszervezetek és a munkaadók szervezetei (az ún. „szociális partnerek”), a nem kormányzati szervezetek, a szakmai, a karitatív és a bázisszervezetek, az állampolgárokat a helyi életbe bekapcsoló szervezetek, illetve, specifikus hozzájárulással, az egyházak és a vallási közösségek értendők. A EU Gazdasági és Szociális Bizottság értelmezése szerint: a civil társadalom olyan társadalmi szféra, amely relatíve független az államtól és amely nem merül ki a piac szabályaiban. A civil társadalom olyan elvekre támaszkodik, mint az autonómia, a pluralizmus, a szubszidiaritás, a szolidaritás és a felelősség. Ez egy olyan kommunikációs szféra, amelyen belül fejlődhet a polgárok szenzibilizálása, amely demokratikus részvételhez vezethet. Kommunikálni és szolidárisan cselekedni csak individumok csoportjában lehet. „Vagyis a civil társadalom szervezetei alkotják magát a civil társadalmat, amely tehát mindazon szervezeti struktúráknak az összessége, melyeknek tagjai vitán és konszenzuson alapuló demokratikus eljárás révén a közérdeket szolgálják, ugyanakkor a mediátor szerepét töltik be az állami/közhatalmi szervek és az állampolgárok között.” (Sipos Katalin: *Európai Unió – Civil társadalom – Nem-kormányzati szervezetek*. www.civil.info.hu)
- 7 Lásd még Andy Furlong – Barbara Stalder – Andrea Azzopardi: *Sebezhető ifjúság*. Belvedere, Szeged, 2003
- 8 Mobilitás, kutatásvezető: Bauer Béla (2000, 2004)
- 9 2005-ben a Dél-Alföldi Regionális Kollégium elnökének is ifjúsági szervezeti képviselőt választottak, Kecskemétről. Továbbá a Nemzetközi Kollégiumba delegált dél-alföldi tag is ifjúsági szervezet vezetője Szegeden.
- 10 A fejezet szövegének első része a Dél-alföldi ifjúsági helyzetelemzés 2005-ben publikáltak átdolgozott változata.
- 11 Az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról 40. § (1) pontja kimondja: „A települési önkormányzat a 39. §-ban meghatározott gyermekjóléti szolgáltatás szervezését, irányítását és összehangolását gyermekjóléti szolgálat működtetésével vagy családsegítő szolgálat keretében, illetve a külön jogszabályban meghatározott képesítési előírásoknak megfelelő személy foglalkoztatásával biztosítja (a továbbiakban együtt: gyermekjóléti szolgálat).”
- 12 A DKMT ERISZ a magyarországi „Dél-alföldi régió (Jász-Nagykun-Szolnok, Csongrád, Békés), a szerbia és montenegrói Vajdaság Autonóm Tartomány és romániai Arad, Temes, Hunyad, Krassó-Szörény megyéinek ifjúsági együttműködése, nemzetiséghez tartozástól függetlenül, hivatalosan angol munkanyelven. A történetisége is különbözik, hiszen egy létező eurorégió ifjúsági vonatkozásait jelenti meg. 1997-ben kezdődött hivatalos szinten az említett területek közötti együttműködés, 1999-ben döntöttek az említett tartományi és megyei elnökök a DKMT pénzalap és iroda létrehozásáról, majd 2004-ben megalakult a DKMT Fejlesztési Ügynökség Közhasznú Társaság szegedi székhellyel. Az Eurorégió lakossága 6 millió fő, mely egészen más kihívásokat jelent, mint a fent említett két együttműködés esetében. Az Ifjúsági Szövetség 2002-ben jött létre célként az euroregionális együttműködésbe való bekapcsolódást tűzte ki. Három, országonkénti, alszervezettel (Szeged, Újvidék, Temesvár) működik választott képviselőkkel. A folyamatos együttműködésnek, illetve Románia Európai Unió csatlakozásának elérhető közelségbe kerülésének köszönhetően az állami ifjúsági intézmények együttműködése is egyre szorosabbá vált, 2005 decemberében Vajdaság Autonóm Tartomány ifjúsági és sport titkárhelyettese (miniszterhelyettes), a Dél-alföldi RISZI irodavezetője, és Arad, Temes, Hunyad, Krassó-Szörény megyei ifjúsági hatóságainak igazgatói együttműködési megállapodást írtak alá az intézményi és az ifjúsági szervezeti kapcsolatok fejlesztéséről.” (Kátai 2006)

■ ■ ELMÉLETILEG

- 13 A cserkészterét Alapítvány (Kecskemét), Bácsalmás-Mátételke Intézményfenntartó Társulás (Bácsalmás), Békéscsabai Keresztény Ifjúsági Egyesület (Békéscsaba), Civilek a Jövőért Alapítvány (Kiskunhalas), Dünamisz Szolgálat Alapítvány (Békés), Életfa Kulturális Alapítvány (Békéscsaba), „Élettér” Alapítvány (Bácsalmás), Forráskúti Ifjúsági Kulturális és Szabadidős Egyesület (Forráskút), Garai Ház Alapítvány (Baja), Gyulai Libertas Közhasznú Egyesület (Gyula), Holdruta – Kunfehértói Fiatalok Egyesülete (Kunfehértó), Izgó-mozgó Kölyök Klub Egyesület (Kiskunfélegyháza), Jamboree Alapítvány (Csongrád), Kamuti Gyermekéért Alapítvány (Kamut), Kelebiai Ifjúsági Egyesület (Kelebia), Kézenfogva a jövőért Alapítvány (Szarvas), Kiskőrösi Keresztény Ifjúsági Egyesület – KKIE (Kiskőrös), Környezetünk, Természetünk Alapítvány (Madaras), Körösnagyharsányért Egyesület (Körösnagyharsány), Kulturális és Szabadidős Egyesület (Bordány), Mi egy Másért Gyulai Gyermekéért és Fiatalokért Egyesület (Gyula), MOBIL-Földeáki Fiatalok Egyesülete (Földeák), Néri Szent Fülöp-ről elnevezett Hittanya Alapítvány (Kiskunfélegyháza), Ösvény Esélynevelő Alapítvány (Füzesgyarmat), Szerikör Faluszipító Egyesület (Ópusztaszer), Waft Alapítvány (Csengőd).
- 14 Külön köszönet Vajda Árpádnak és Vincze Józsefnek.
- 15 A kutatás ezen szakasza 2005 ősszén folyt.
- 16 Az alábbiakban annak a kötetnek az egyik írását (Murányi, 2005) foglaljuk össze, amely a Nemzeti Civil Alapprogram Civil Szolgáltató, Fejlesztő és Információs Kollégiuma által kiírt, NCA-CIV –04- kóddal jelzett felhívása alapján, a Hajdúsági Hallgatói Önkormányzatok Kulturális Egyesülete által elnyert „Civil esélyek Hajdú-Bihar Megyében” pályázat támogatása alapján készült.

■ Bevezető

■ A 2003. augusztus 1. és 2007. február 28. közötti időszakban a GPS Capital heti rendszerességgel követte nyomon, és heti bontásban elemezte a médiában megjelenő civil eseményeket az Ökotárs Alapítvány megbízásából. A vizsgálat egyaránt kiterjedt a nyomtatott és az elektronikus médiumokra, az országos és a vidéki sajtótermékekre.

A média-megjelenések számbavétele fontos szerepet játszik a civil érdekérvényesítésben. Olyan többletinformációkhoz juthattunk a mindenkori nyilvánosság előtt megjelenő hírek elemzése révén, amelyek mind a civil szektor (és a civil lobbis), mind pedig a döntéshozók számára jelentős útmutatást adhattak.

Elemzési keretek

Az összefoglalók, valamint az alapjául szolgáló egyes tanulmányok elkészítése során a civil szervezetek nyilvánosságbeli szereplését nem elsősorban tartalmi szempontból értékeltük, elemzéseink elsősorban kvantitatív szempontok alapján épültek fel.²

A civil média-megjelenések közül kiemeltük az úgynevezett „lobbiszempontból releváns” civil híreket, amely szubjektív kategória azokat a megjelenéseket fedi le,

CIVILEK A NYOMTATOTT SAJTÓBAN ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS A MÉDIÁBAN¹

Beszedics Otília

■ ■ ÉLMÉLETILEG

ahol egy-egy megjelenésben határozott civil érdek, határozott civil lobbizület fogalmazódott meg, azaz a civil érdekérvényesítés szempontjából is lényeges közlést tartalmazott.³

Vizsgálatunkat az Observer Médiafigyelő adatbázisára, valamint a Népszabadság Online, a VG Online és a HVG Online keresőire építettük. Az Observer-adatbázis az egyik legteljesebb magyar média-adatbázis, azonban ebben is előfordulhatnak hiányosságok, így az adatoknál 2–3 százalékos hibahatár elképzelhető.

Az alábbi táblázat a szemlézett médiumok listáját tartalmazza.⁴

1. táblázat. A vizsgált médiumok

Országos televíziók	Országos és hírrádiók	Országos napilapok
ATV Duna TV Echo TV hírTV m1 RTL Klub tv2	Budapest Rádió Civil Rádió Danubius Rádió Gazdasági Rádió InfoRádió Klubrádió Kossuth Rádió Rádió C Rádió Café Sláger Rádió	Blikk Magyar Hírlap Magyar Nemzet Metro Napi Ász Népszabadság Népszava Színes Bulvár Lap
Vidéki napilapok	Internetes portálok	Hetilapok
24 Óra, Alföldi Lapok, Békés Megyei Napló, Déli Hírlap, Délmagyarország, Délvilág, Dunántúli Napló, Dunaújvárosi Hírlap, Észak-Magyarország, Fejér Megyei Hírlap, Hajdú-Bihari Napló, Heves Megyei Hírlap, Jászkun Krónika, Kecskeméti Lapok, Kelet-Magyarország, Kisalföld, Komárom-Esztergom Megyei Hírlap, Miskolci Tipp, Napló, Nógrád Megyei Hírlap, Nyíregyházi Tipp, Petőfi Népe, Somogyi Hírlap, Szerencsi Hírek, Tolnai Népújság, Új Heti Hírműk, Új Néplap, Új Pest Megyei Hírlap, Vas Népe, Zalai Hírlap	Index [origo] napilapok, televíziók és rádióadók online változatai	168 Óra, Élet és Irodalom, Figyelő, Kreatív, Hetek, HVG, Heti Válasz, Magyar Demokrata, Magyar Narancs, Üzleti 7, Vasárnap Reggel, Vasárnapi Hírek

Az alábbiakban a nyomtatott sajtóban megjelenő civil híreket tekintjük át.

Ki a civil a médiában?

Az elemzési keretek meghatározása érdekében elengedhetetlen, hogy a fenti kérdésre választ adjunk.

A civil szervezetek sajtómegjelenésekor számos értelmezési nehézséggel kellett szembenéznünk a médiumoknak és a nyilvánosságnak – valamint az elemzőknek –

egyaránt. A magyarországi közéleti-politikai események hatására – így az országgyűlési képviselő-választásokat megelőző kampányban, a második Gyurcsány-kormány reformintézkedései kapcsán stb. – jelentős számban léptek fel olyan, magukat civil szervezetként meghatározó, megjelenítő szervezetek, amelyek a politikai pártok szócsöveiként a politikai ellenfél véleményét közvetítették a nyilvánosság elé.

A fentiekhez hasonlóan számos ellentmondásba ütközhattünk, amikor a civil szervezetek kapcsán megjelenő, civilek által generált kérdéseket az esetlegesen háttérükben húzódó gazdasági érdekektől, illetve szereplőktől kívántuk elkülöníteni.

Miután a média-megjelenések elemzése nem minden esetben teszi lehetővé, hogy a politikai és forprofit szektor igényeinek feltérképezésével kiszűrjük a nem valószínűs civil kérdéseket, elvárásokat és megjelenéseket, így azokban az esetekben vontuk ki elemzésünk köréből a civil akciókat, amikor a sajtómegjelenések is „álcivil” kezdeményezésként számoltak be róluk.⁵

Átstrukturálódó civil megjelenések

A 2003. augusztus 1. és 2007. február 28. között végzett elemzéseink egyértelműen igazolják, hogy a magyarországi médiumok civil beszámolói – több szempontból is – átstrukturálódtak.

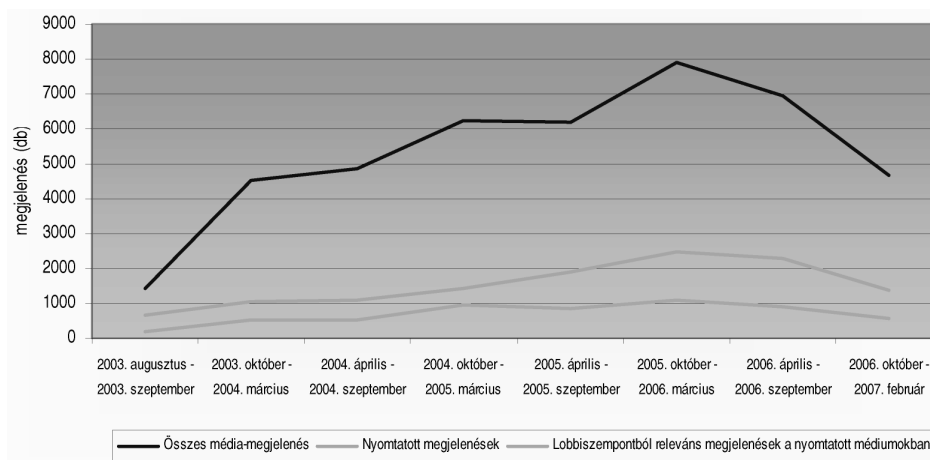
- (i.) A vidéki, megyei médiumok mellett az országos terjesztésű médiumok is egyre nagyobb számban közöltek civil híreket. Általánosságban elmondható, hogy az országos médiumok nagyobb arányban számoltak be civil hírekről, lobbiszempontból meghatározó kezdeményezésekről (például demonstrációkról, nyílt levelek kiküldéséről, petíciókról, stb.), míg a vidéki lapok elsősorban – földrajzilag – egy szűkebb közösség számára közvetítettek helyi információkat (például a helyi kulturális szervezetekről, stb.). Emellett természetesen a jelentősebb országos hírek is megjelentek a megyei napilapokban, azonban azok súlya általában kisebb volt, mint a lokális civil híreké.
- (ii.) A nyomtatott és az elektronikus médiumok sajátosságainak köszönhetően a nyomtatott sajtóban folyamatosan magasabb volt a civil szervezetekkel kapcsolatos beszámolók száma; mindemellett a hírek hossza is rendkívül eltérő volt: hosszabb terjedelemben általában az írott sajtó vagy az online médiumok, míg a tévécsatornák és rádióadók általában rövid hírösszefoglalóik keretében számoltak be a civil kezdeményezésekről.
- (iii.) A vizsgált időszak első évében a lobbiszempontból releváns hírek száma a nyomtatott médiumokban viszonylag alacsony volt (havi 60–100 megjelenés), majd hirtelen emelkedést követően (átlagosan) havi 130–190 megjelenés körül állt meg. Ezzel egyidejűleg a lobbiszempontból nem releváns hírek száma is emelkedett.
- (iv.) A lobbiszempontból releváns – és a szerkesztők által is fontosnak ítélt – civil kérdések, események hosszabb terjedelmű cikkek és riportok megjelenését

■ ■ ELMÉLETILEG

eredményezhették, míg mások legfeljebb úgynevezett „mínuszos hír” formájában jutottak megjelenéshez.

- (v.) A civil médiamegjelenések további terjeszkedésének vélhetően a meghatározó politikai események vetettek gátat. A valódi civil kezdeményezések, melyek nyilvánvalóan kisebb érdeklődésre tarthattak számot, jelentős mértékben háttérbe szorultak 2006. folyamán.

1. ábra. Civil médiamegjelenések változása

A legnagyobb megjelenést generáló civil kérdések

Az elmúlt évek során rendkívül jelentős szerephez jutottak a civil szervezetek a magyarországi médiumokban: a média nagyobb számban foglalkozott a civil szervezetek kezdeményezéseivel, az egyes társadalmi változások, jogszabályváltozások kapcsán gyakrabban kérték az újságírók a civil szakértők véleményét. A civil szervezetek észrevételei – a közigazgatási szervekkel való együttműködés elmélyülése, illetve esetenként látszólagos elmélyülése révén – nagyobb súllyal jelentek meg a médiumokban olyan kérdésekben, mint a fogyasztóvédelem, az emberi jogok vagy a környezetvédelem.⁶

Általános észrevételek

A vizsgált időszakokban számos olyan civil ügyet regisztrálhattunk, amelyek függetlenül minden egyéb kérdéstől folyamatosan helyet kaptak a nyomtatott sajtóban – elsősorban a helyi lapokban. E kérdések – bár lobbiszempontból nem tekinthetők relevánsnak – a helyi közösségek életében jelentős szerepet játszanak. Így például a

ELMÉLETILEG ■■

civil szervezetek fennállásának évfordulóit, a helyi rendezvényeken való civil részvétel vagy a civilek által vállalt feladataiknak és céljainknak megfelelő támogatási kérdések sorolhatók ide.

Jelentősebb szerepet játszottak azonban azok a civil kezdeményezések, amelyek az országos és helyi lapokban egyaránt helyet kapva, határozott érdekérvényesítési potenciállal bírtak, valamint olyan kérdések, illetve szereplők, amelyek jelenléte állandósult a nyomtatott médiumokban.

Az alábbi általános következtetéseket vonhatjuk le a nyomtatott megjelenések vizsgálatakor:

- (i.) A 2003–2007. közötti időszakban rendszeresen jelen voltak a médiában a civil finanszírozási kérdések, újra és újra felszínre kerültek a civil szektor fenntarthatóságát – anyagi értelemben – veszélyeztető problémák és az új pályázati lehetőségek. Ebben a körben a 2003. és 2004. év folyamán az NCA pályázati forrásai, majd ezt követően az európai uniós operatív programok forrásai bizonyultak népszerűnek – a médiamegjelenések tekintetében is. További kiemelkedő kérdés volt a civil szervezetek helyi önkormányzati finanszírozása, melyről elsősorban a vidéki médiumok adtak számot.
- (ii.) Jelentős médiavisszhangot generáltak a környezetvédő szervezetek által indított – majd szélesebb támogatói kört maga köré gyűjtő – tiltakozó akciók. A legsikeresebb civil kezdeményezés kétségkívül a „zöldekhez” köthető. A Zengőre tervezett NATO-lokátorállomás építése elleni tiltakozások mind tartalmi, mind pedig kommunikációs szempontból sikerrel zárultak. Az Ökotárs Alapítvány médiaelemzéseinek 2003. augusztusi megkezdése óta nem telt el úgy hónap, hogy a Zengő, illetve a Zengőre tervezett NATO-lokátorállomás környezeti hatásainak kérdése, azok vizsgálata ne jelent volna meg a médiában.
Rendkívül jelentősek voltak a verespataki aranybányában alkalmazott cianidos kitermelési technológia hatására bekövetkezett tiszai katasztrófával és a további, hosszú távú környezeti hatásokkal kapcsolatos megjelenések, vagy a Paksi Atomerőmű meghibásodásával kapcsolatos hírek és civil küzdelmek az atomerőműben történtek megismerhetőségéért.
- (iii.) A vizsgált időszakok legnagyobb nyilvánosságot nyert ügyei között számos olyan kérdést is regisztrálhattunk, amelyek egyes időszakokban jelentős megjelenést generáltak, míg az év fennmaradó részében nem jelentek meg a nyomtatott médiumokban. Így például a hajléktalanok ellátása, valamint annak nehézségei a téli hónapokban, a parlagrafűirtás hiányosságaival kapcsolatos civil akciók a tavaszi-nyári hónapokban eredményeztek számos megjelenést.
- (iv.) Megjelentek továbbá olyan civil nonprofit szervezetek is, amelyek kezdeményezéseik, felkészültségük és tervezett kommunikációjuk révén szinte állandó szereplőkként hétről-hétre helyet kaptak a médiumokban, így a Védegylet, a Társaság a Szabadságjogokért vagy a Levegő Munkacsoport.
- (v.) Mindezek mellett a kreatív civil kezdeményezések, megdöbbentő PR-akciók is jelentős területet foglaltak el a civil szervezetek kezdeményezéseiről szóló be-

■ ELMÉLETILEG

számolók között. Mint ahogyan a világ minden pontján, Magyarországon is rendszeresen figyelem kísérte a média a nemzetközi szervezetek, így a Greenpeace vagy az Amnesty International magyarországi szervezetinek akcióit. Megdöbbentő demonstrációikkal, akcióikkal azonban a magyar szervezetek sem maradtak el: a családon belüli erőszak ellen harcoló Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen (NANE) rendszeres figyelemfelkeltő tüntetési, illetve a liberálisabb drogszabályozásért fellépő Kendermag Egyesület akciói, vagy a régi pesti zsidónegyed megóvásáért küzdő ÓVÁS! Egyesület ügyes kezdeményezései minden esetben élénk érdeklődésre tartottak, tarthattak számot.

- (vi.) Több esetben nagyobb horderejű, alapvetően politikai kezdeményezések generáltak civil – illetve sok esetben politikai háttérű – fellépést. 2005 elején az agrárdemonstráció, majd 2006 folyamán a Gyurcsány-kormány gazdasági intézkedéseivel szemben fellépő szervezetek eredményeztek akcióikkal jelentős számú médiamegjelenést.

Meghatározó civil ügyek

Az alábbi táblázatban azokat a lobbiszempontból releváns civil médiamegjelenéseket összesítettük, amelyek az egyes időszakokban elérték, illetve meghaladták a tíz megjelenést a nyomtatott sajtóban. Fontos kiemelni azonban, hogy az elektronikus és online megjelenések elemzése nélkül az itt feltüntetett civil ügyek listája nem tekinthető teljesnek. (lásd 2. táblázat)

A média érdeklődése

A magyarországi nyomtatott, elektronikus és online médiumok a 2003. augusztus és 2007. február közötti időszakban összesen 42 742, a civil nonprofit szervezetekkel kapcsolatos cikket, hírt közöltek, melyből a nyomtatott médiumokban 12 261 jelent meg.

A lobbiszempontból releváns hírek megjelenési aránya – bár nagymértékben változott az egyes időszakokban, így rendkívül jelentős kilengéseket is tapasztalhattunk – átlagosan 45,72%-os volt, vagyis összesen 5606 esetben találkozhattak a nyomtatott médiumok olvasói releváns, lobbiszempontból is meghatározó kezdeményezésekkel.

Az országos terjesztésű politikai napilapok összesen 2273 esetben számoltak be a civil eseményekről. A vizsgált időszakban egyértelműen a Magyar Nemzet emelhető ki az országos lapok közül 740 tudósításával. A Népszabadság 575, a Népszava 525, a Magyar Hírlap 433 esetben számolt be lobbiszempontból releváns civil kezdeményezésekről, a hetilapok összesen 421, míg a Metro hírújság pedig 351 esetben. A vidéki lapoknál összesen 2189 esetben közöltek civil érdekvégyesítéssel kapcsolatos cikkeket.⁷

ELMÉLETILEG

2. táblázat. Legnagyobb nyilvánosságot nyert civil ügyek a nyomtatott médiában

LEGNAGYOBB NYILVÁNOSSÁGOT NYERT ÜGYEK A NYOMTATOTT SAJTÓBAN 2003. AUGUSZTUS – 2004. MÁRCIUS	
NATO-lokátorállomás elleni tiltakozás	91
Családon belüli erőszak jogi szankcionálása érdekében folytatott akciók	44
Vasi lignitbánya elleni tiltakozás	38
M5-ös autópálya díjainak mérséklése	21
Az állatkínzás vétségévé változtatása	18
Parlagfű elleni védekezés	10
2004. ÁPRILIS – SZEPTEMBER	
4-es metró	41
NATO-lokátorállomás (Zengő-ügy)	39
A bükkösi cementgyár elleni tiltakozás	22
Sziget Fesztivál (Civil Falu)	17
Civil tiltakozás a hungarista tüntetés ellen	17
A régi pesti zsidónegyed megóvása (ÓVÁS! Egyesület)	16
2004. OKTÓBER – 2005. MÁRCIUS	
Agrárdemonstráció	194
NATO-lokátorállomás (Zengő-ügy)	53
Az AB drogtörvénnyel kapcsolatos döntése, Kendermag Egyesület és Társaság a Szabadságjogokért	45
Családon belüli erőszak jogi szankcionálása érdekében folytatott akciók	25
Demonstráció a Terror Háza előtt	23
Sólyom László államfői jelölése (Védegylet)	23
December 5-i népszavazás	20
Greenpeace (GMO-kampány)	12
Nemzeti Civil Alapprogram (NCA)	12
A Margitsziget megóvása	11
10-es út	10
Verespatak	10

■ ■ ELMÉLETILEG

2005. ÁPRILIS – SZEPTEMBER	
Sólyom László államfői jelölése (Védegyelet)	98
Kendermag Egyesület	56
Nemzeti Civil Alaprogram (NCA)	54
Uniós támogatások (Leader+, ROP, HEFOP)	34
Alfa Szövetség (abortusztabletta alkalmazása elleni tiltakozás)	28
NATO-lokátorállomás (Zengő-ügy)	18
Levegő Munkacsoport (levegőszennyezés, 10-es út)	14
Lakásmaffia (Sors-Társak Közhasznú Egyesület demonstrációja)	13
1 százalék	13
Családon belüli erőszak jogi szankcionálása érdekében folytatott akciók	12
Greenpeace (Majak)	12
Zempléni Településszövetség	11
Parkolás (Emberibb Parkolásért Társaság)	10
Sziget Fesztivál (Civil Sziget)	10
Paks (civil szervezetek az Országos Atomenergia Hivatal ellen)	10
2005. OKTÓBER – 2006. MÁRCIUS	
Műemlékek, építészeti értékek védelme (Centrum Csoport, ÓVÁSI Egyesület)	76
Nemzeti Civil Alaprogram (NCA)	67
Uniós támogatások (Leader+, ROP, HEFOP)	53
Választás 2006 – civilek a választási kampányban	43
NATO-lokátorállomás (Zengő, Tubes)	38
1 százalék	36
Helyi támogatás (önkormányzati támogatások, pályázatok civileknek)	35
Szociális Ellátók és Szociális Ellátottak Egyesülete demonstrációja	34
M0-s körgyűrű továbbépítése elleni fellépés	31
Családon belüli erőszak jogi szankcionálása érdekében folytatott akciók	28

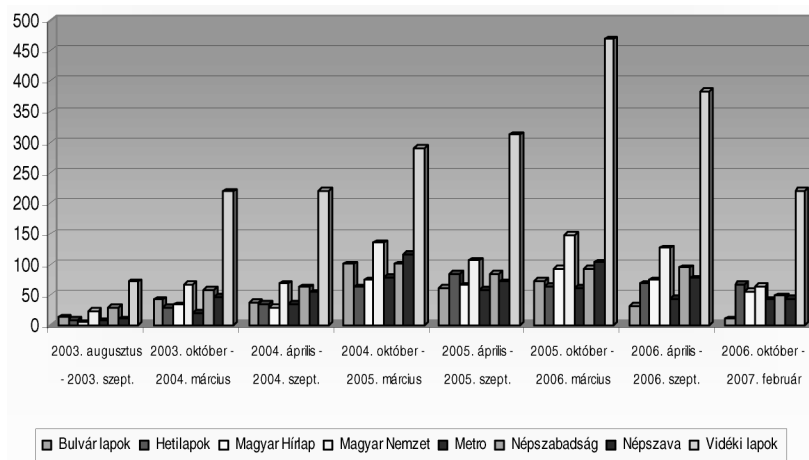
ELMÉLETILEG ■

Kendermag Egyesület	25
Paksi Atomerőmű (üzemidő-meghosszabbítás elleni civil fellépés)	23
Civil szervezetek levele a szlovák környezetvédelmi miniszterhez	22
Gazdasági és Szociális Tanács (Társadalmi Szerződés)	18
Magyar Dietetikusok Országos Szövetsége (a kórházi ellátás minőségének javítása, az iskolai büfék kínálatának kibővítése)	16
Levegő Munkacsoport (a városok levegőjének szennyezettsége)	15
Helyi együttműködés civilek és önkormányzatok között	14
Fogyasztóvédelem (civil szervezetek szerepe a felügyeletben)	12
Budapesti Világörökségért Alapítvány (egykori SZOT-szálló ügye)	11
Petárdarendelelet	10
2006. ÁPRILIS – SZEPTEMBER	
Választás 2006 – civilek az önkormányzati választási kampányban	107
Tiltakozó demonstrációk a „Gyurcsány-csomag” intézkedései ellen	68
Helyi támogatás (önkormányzati támogatások, pályázatok civileknek)	43
Unió támogatások (Leader+, ROP, HEFOP)	38
Műemlékek, építészeti értékek védelme (Centrum Csoport, ÓVÁS! Egyesület)	25
Kendermag Egyesület	24
Verespatak	22
Hajógyári-sziget beépítése elleni tiltakozás	20
Nemzeti Civil Alapprogram (NCA)	16
NATO-lokátorállomás (Zengő, Tubes)	16
A Föld Napja rendezvényei	14
George Bush látogatása, civil demonstrációk	14
1 százalék	14
Városi és Elővárosi Közlekedési Egyesület	13
M0-s környűri továbbépítése elleni fellépés	12
Parlagfű elleni védekezés	11

■ ELMÉLETILEG

2006. OKTÓBER – 2007. FEBRUÁR	
Tiltakozó demonstrációk a „Gyurcsány-csomag” intézkedései ellen	55
Unió támogatások	47
Helyi támogatás (önkormányzati támogatások, pályázatok civileknek)	31
Helyi együttműködés civilek és önkormányzatok között	25
Terézvárosi mélygarázs (Levegő Munkacsoport)	19
Társaság a Szabadságjogokért (emberi jogok, térfelügyelő kamerák)	18
Választás 2006 – civilek az önkormányzati választási kampányban	16
1956 – évforduló és rendezvénysorozat	16
Budapesti Olimpia Mozgalom (BOM)	15
1 százalék	14
Heiligenkreuzi hulladékégető elleni tiltakozás	14
Nemzeti Civil Alapprogram (NCA)	13
4-es metró (Városi és Elővárosi Közlekedési Egyesület)	10
Hajléktalan-ellátás nehézségei	10
NATO-lokátorállomás (Zengő, Tubes)	10

2. ábra. Lobbiszempontból releváns civil megjelenések megoszlása a nyomtatott médiában

Azzal egyidejűleg, hogy a civil kérdések egyre nagyobb számban jelentek, jelennek meg a médiumokban, a szerkesztőségek és a műsorstruktúra folyamatos átalakulása révén a civil szervezetekkel, a civilek által felkarolt legfontosabb kérdésekkel foglalkozó műsorok száma alacsony, és egyre csökken. A közszolgálati médiumok kötelezettségeik révén biztosítanak műsoridőt a civil – elsősorban környezetvédelmi – műsorok számára, azonban a kereskedelmi médiumok esetében a civil műsorok száma elenyésző, a meglévő „civil” műsorok, így a környezetvédelmi és az esélyegyenlőségi kérdéseket bemutató műsorok megszűnnek.⁸ Mindemellett a belpolitikai szerkesztőségekben a civil nonprofit szektorral foglalkozó újságírók száma csökkent: más, nagyobb érdeklődésre számot tartó kérdéseket vettek át, háttérbe szorítva ezzel a civil kérdéseket.

Egyes újságírói vélemények szerint a civil szervezetek kezdeményezéseit nagymértékben beárnyékolják a politikai pártok holdudvaraihoz tartozó „álcivilek” akciói; a valódi civilek által szervezett események pedig sok esetben marginális céljaik elérését segítik elő, így nem lépik át a média ingerküszöbét. Bár tény, hogy az újságírók szerint a civilekkel könnyebb kapcsolatot teremteni és információhoz jutni, az általuk felvállalt, kisebb jelentőségű kérdések, folyamatos, „magánjellegű” tiltakozások és a civilek rossz kommunikációja, olykor felkészületlensége miatt nem ragadják ki a média figyelmét.

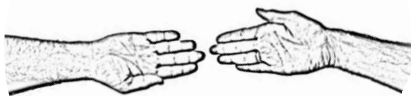
Ezen a ponton azonban – figyelembe véve a fenti megjelenési adatokat – megfogalmazódik a kérdés: hány esetben válhatott vezető (civil) hírré, ha egy civil nonprofit szervezet – „tiltakozásmentesen” – elültetett 100 facsemetét?

Jegyzetek

- 1 Az alábbi összefoglaló alapját képezik az Ökotárs Alapítvány részére készített heti, havi és féléves médiaelemzések, valamint a 2003. augusztus és a 2007. február közötti időszakot áttekintő elemzés.
- 2 A részletes heti és havi elemzésekben minden esetben fontos szerepet játszott, hogy a magyarországi fogyasztói – olvasói, hallgatói – szokásoknak megfelelően súlyozzunk az egyes megjelenéseket. Mindezek mellett a jelentősebb civil ügyek médiamegjelenéseinek elemzésekor az esetleges értéktételekre vonatkozó újságírói megjegyzéseket, a nyilvánosság reakcióit is feltüntettük.
- 3 Mindezek mellett kiemelendő, hogy a vizsgált időszakban több olyan lobbiaakció és érdekérvényesítő kezdeményezés zajlott, melyek önmagukban eredményesnek tekinthetők, de a széles nyilvánosság elé nem jutottak el.
- 4 A magyar médiában tapasztalható mozgásokkal együtt a szemlézett médiumok köre is változott (bár nem jelentős mértékben) a 2003. augusztus 1. és 2007. február 28. közötti időszakban.
- 5 Például Magyar Vízslá-ügy.
- 6 Ugyanakkor több esetben bebizonyosodott, hogy a közigazgatási intézmények által a civil nonprofit szervezetekkel kezdeményezett széles körű egyeztetések elsősorban PR-események voltak, s mint ilyen, a médiában játszott szerepük a megjelenések tekintetében lényegesen jelentősebb volt, mint az egyeztetések tényleges szakmai vonatkozásai.
- 7 A szemlézett tévécsatornák és rádióadók közül egyértelműen a közszolgálati m1 és a Kossuth Rádió, valamint az InfoRádió emelhető ki.
- 8 Lásd TV2, Gazdasági Rádió.

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■

KISKÖZÖSSÉGI RÁDIÓZÁS MAGYARORSZÁGON: AZ ELSŐ 3 ÉV

Benedek Gergő–Gosztonyi Gergely–Hargitai Henrik

■ Magyarországon a rendszerváltás után viszonylag hamar megszólaltak az első civil hangok az éterben: a mára ikonikussá vált Tilos Rádió 1991 augusztusi indulásától számíthatjuk a közösségi rádiózás hazai kezdetét. Szabad, friss, fésületlen és alternatív hangok jelentek meg civil kezdeményezésre az akkor még elég egysíkú médiapalettán, amelyek nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy az úgynevezett Médiatörvény¹ – ellentétben a legtöbb kelet-közép-európai országgal – háromsztatú médiarendszert állított fel.² A közszolgálati és a kereskedelmi rádiók és televíziók mellett immár legálisan is sugározhattak a nem nyereségérdekelt médiumok, hozzájárulva ezzel a demokratikus folyamatok alakításához. A közösségi rádió történelmi-filozófiai háttere az, hogy hangot adjon azoknak, akiknek nincs hangjuk, legyen a szócsöve az elnyomott embereknek (legyen ez akár nemi vagy akár osztályalapú), és legyen a felemelkedésük eszköze. A közösségi rádiók fő jellemzői: nem profitszerzés szándékával működnek, közösségi tulajdonúak és ellenőrzésűek, közösségi részvétellel készülnek (sokszor önkéntes munkával [Cserhádi (2006)]) és egy területi vagy érdeklődési közösség számára (és tagjai által) készítik műsorikat. Már a korai magyar rádiók nevei is árulkodóak: Civil, Szubjektív, Fiksz, Tilos... A kezdeti időktől hangot, megszólalási lehetőséget próbáltak adni egy gyerekcipőben járó szférának, a civil társadalomnak. Ám a hang olyan, mint a szféra: néha halk, és néha

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

hangos, néha gyenge, de sokszor erős is bír lenni. Egyvalamit nem tagadhatunk el a közösségi rádió elmúlt tizenhat évétől: bátor, néhol a szó szoros értelmében heroikus vállalkozás volt. Voltak jó és rosszabb évek, de 2000–2001 tájékán úgy tűnt, hogy a kezdeti lelkesedés alábbhagy, és a hazai közösségi média hatyúdalát láthatjuk. Ám 2002-ben egy vadonatúj lehetőség nyílt a hazai médiapiacra: a közösségi rádiók egyik típusaként ezután megjelenhettek az úgynevezett *kisközösségi* rádiók.

A pályázat

Az ORTT 1218/2002. (VII. 23.) számú határozatában döntött a kisközösségi rádiózási forma bevezetéséről Magyarországon. E rádiók „nem nyereségérdekelték” vagy „köz műsorszolgáltatók” lehetnek, besugárzási körzetük 1 km körüli, hetente minimum 14 órát sugároznak, és – már csak vételkörzetük nagysága miatt is – kiemelt jellegzetességük a nagyon erős lokalitásuk. A pályázat a Kulturális Közlöny 2002/16. (IX. 20.) számában jelent meg. A pályázatokat – azóta is – évente kétszer, március és szeptember elsején lehet benyújtani. Az első leadási határnapig 12 pályázati ajánlat érkezett (ORTT 2003). Az ORTT a beadott pályázatokról – a döntésre előírt 60 napos határidőt jelentősen túllépve – csak 2003 nyarán döntött, s az ekkor nyertessé nyilvánított rádiók közül az első 2004 januárjában kötötték meg műsorszolgáltatási szerződéseiket. Az adóberendezések beszerzése és engedélyeztetése után az első rádióadások 2004 őszén indultak be Magyarországon (EPER: 2004. okt. 1.; Remete Rádió: 2004. nov. 5).

2007 februárjában 43 kisközösségi rádiónak volt érvényes frekvenciaengedélye. Budapesten 4, Debrecenben 3, Pécsen, Szegeden, Székesfehérváron, Miskolcon – pontosabban ezen városok egyes részeiben – 2–2 különböző kisközösségi rádió működött. (NHH 2007). A pályázati kiírás az adóteljesítményt 0,5–10 W-ban határozza meg (ORTT 2003b), ám a gyakorlatban – sokszor értelmezhetetlen okoknál fogva – csak ritkán engedélyeznek 1W-nál nagyobb adóteljesítményt. A vételkörzet a 2005-ös pályázatokban (ahol ilyen adatot publikáltak) sehol sem haladja meg az 1 km-t, de bizonyos irányokban csak 200 méteres. Az így a besugárzott területen átlagosan 4–6000 lakos él. Ez a vételkörzet arra sem elég, hogy – egy konkrét példán – a hallgató otthonától a sarki ABC-ig elsétálván hallgassa a rádiót, vagy hogy az iskolába járó odahaza vagy akár a kollégiumban is hallgatni tudja az intézménye hangját. Ennek a több kisközösségi rádiós szerint irreálisan szűkre mért vételkörzetnek az a következménye, hogy a rádió sok esetben nem tudja elérni célját (lásd a kiskőrösi Aroma Rádió esetét, [ORTT, 2007:17] ugyanakkor a teljesítménynövelés sem oldhat meg minden problémát, hiszen a nagyobb teljesítményű „nagy” közösségi rádiók hallgatottsága is a mérési határon mozog). A hazai gyakorlatban a bármennyire is szűk vételkörzet sem ad felmentést a szerzői jogi kötelezettségek és a médiatörvény passzusai alól. Viszont a többi rádiós pályázathoz képest a pályázati lap kitöltése jelentősen egyszerűbb, a megfelelő frekvenciát a Nemzeti Hírközlési

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

Hatóság jelöli ki díjmentesen, s ezért sugárzási díjat sem kell fizetni. A működéshez feltétlen szükséges adóberendezés árát később pályázatban vissza lehet igényelni.

A műfaj meghatározása

Zane Ibrahim, a dél-afrikai Bush Radio vezetője egy közösségi rádiós konferencián feltette a költői kérdést: „Egy közösségi rádió mekkora részben közösség, illetve rádió? 90% közösség, 10% rádió” – válaszolta sokak meglepetésére. „Ne népszerű légy, hanem szükséges” – mondta. „Az érdekes műsorok, jó műsorszerkezet, tehetséges műsorvezetők alapvető hozzávalók. Egyes közösségi rádiók odáig mennek, hogy profi műsorvezetőket szerződtetnek legfontosabb műsoraikhoz. Ők talán nem értik a lényegét. A közösségi rádió egyik lényege, hogy a hibázás lehetőségét is magába foglalja.” (Fogg et al)

A kisközösségi rádiózásnak számos modellje létezik. (Hasonló rendszerben tévé-állomások is működnek; ezekre nem térünk ki.) Sokszor a „közösség” sokkal inkább a rádiózók közösségét jelenti, mintsem a hallgatókét. Ezek sokszor a helyi teleházból nőttek ki és bár fontos a szolgáltató szerepük is, de nem kevésbé fontos, hogy a helyi (vételkörzetben élő) fiataloknak kínálnak alternatív (vagy épp egyedüli) időtöltési lehetőséget. A „klasszikus” kisközösségi rádiók tartalma azonban sokszor a helyi közszolgálatot jelenti, mely „mindenes” (full service) jelleggel adja metszetét a helyi társadalom működésének: az önkormányzati ülés közvetítésétől az esti mesén és közéleti beszélgetős a szombat esti diszkóig a közösség minden rétegét igyekszik lefedni részben „általános érdeklődésre számot tartó”, részben szűk érdeklődési körnek szóló rétegműsoraival. Más rádiók teljes műsorkínálata koncentrálnak egy tematikára vagy stílusra. A tematikus kisközösségi rádiókhoz hasonlóak egyes internetes rádiók és podcastok is (az Irodalmi Rádió, a népzenei Folkrádió, a „maszek” Podmedia Rádió, a civil mozgalmi Indymedia Rádió, a nemzeti érzelműekhez szóló Szent Korona Rádió), de ezekben – a Szent Korona Rádiót kivéve – nincsenek meg a rádiós műsorfolyam keretei. Ezek is kis közösséghez szólnak, ám ez a közösség földrajzilag szétszórta – őket egyelőre csak az interneten tudják megszólítani, s ehhez a mai magyar rádiós médiakörnyezetben a letölthető mp3 fájlokba csomagolt műsorok (=podcastok) tűnnek a legjobb módszernek.

A közösségi és a kisközösségi rádiók műsora és felépítése sok tekintetben hasonló, de a kisközösségi rádiók adóteljesítménye erősen korlátozott (innen amerikai nevük: *Low-power broadcasting*, *micropower broadcasting* – mely kifejezést az USA-ban max. 100 W-os teljesítményként, nálunk a gyakorlatban max. 1 W-ként értelmezi a hatóság). A „műfaj” határait alapvetően a törvényi szabályozás vagy az adóteljesítmény határozza meg. A közösségi és kisközösségi rádiók között a lényegi különbség az engedély megszerzésének nehézségében van. A ma sugárzó hazai kisközösségi rádiók között voltak, melyek engedélyük megszerzése előtt már működtek webrádióként (Cool FM), kalózárádként (Sirius, Zsebrádió), kereskedelmi

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

rádióként (Tisza) és „nagy” közösségi rádióként (Szóla). A frekvencia megszerzése ezeknél a műsoridő és a stáb jelentős bővülését hozta. Mások elveszthetik frekvenciájukat és akkor a „szűk esztendőket” az interneten és/vagy kábelén vészelik át (korábban a Tilos, jelen tanulmány írásakor a Fiksz Rádió). Ilyenkor természetesen csökken az önkéntesek műsorkészítői kedve. A kisközösségi (közösségi, internetes, podcast) rádiók műsoraiban rengeteg olyan elem van (a zenéktől a felvetett témákon át a megszólalókig), melyek más rádiókban nem találhatók meg és nincs is esély rá, hogy megjelenjenek. Ezek egy része valóban csak helyben releváns. Mégis számos olyan műsor készül, mely – a műfaj nevével ellentétben – túlmutat a helyi közösség érdeklődési területén. Még sincs átjárás az egyes médiumok között, és nincs olyan „nagy” médiaszervezet sem, mely ebből a gazdag választékból válogatva azt a nagyobb közösség elé tárná. S még annak ellenére is „átjön” ezen rádiók műsora a kívülállók számára, hogy a műsorok sajátos erejét éppen az képviseli, hogy a benne megszólalót a megcélzott hallgató *személyesen ismeri*.

A hazai közösségi rádiós tájkép

A magyarországi kisközösségi rádiók a „nagy” közösségi rádióknál jóval szélesebb rádiós palettát fednek le. A közösségi rádiók három magyarországi típuspéldái az első hazai szabad rádiók budapesti képviselői: a szabadelvű, alternatív, politizáló, a mai elektronikus zenei műfajokat sugárzó Tilos Rádió, a „konszolidált”, komolyabb hangvételű, civil szférában mozgó, inkább jazz-népzene vonalat képviselő Civil Rádió és a besorolhatatlanul eklektikus, mégis koherens műsorpalettát nyújtó Fiksz Rádió. (Érdekes, hogy Pécsset e hármashoz hasonló kisközösségi rádiós tájkép jött létre a hangzásában (durván) „civiles” Remete, „tilosos” Periszkóp, „fikszes” Origó rádiókból.)³ A „közösségi” rádió a *szokásjog* alapján idehaza a szubkulturális, „civilek” – „amatőrök” – által készített rádiót jelenti: nem tartozik ide a vallási jellegű rádió, de a kereskedelmi hangvételű sem. A közösségi rádiókban is lehetnek reklámok, de ettől nem lesznek kereskedelmiek. Olyan rádió is lehet „kereskedelmi jellegű”, melyben nincs reklám: ilyen pl. a Cool FM, mely a kereskedelmi rádiók *stílusát*, *hangzásvilágát* és bulvár jellegű tartalmát utánozza, de maga nem az.

Arculat, hangzásvilág

A hangzásvilág vagy arculat egyébként meglehetősen dilemma egy rádió számára, hiszen a „csomagolás” helyes megválasztásával is hallgatókat nyerhet vagy veszthet. Ilyen keretező, a rádió hangi identitását meghatározó elem az adáskezdés, adászárás, dél/éjfél/egész órák jelzése, adásszignálok. A kisközösségi rádiók között azonban ezek az elemek kisebb fontosságúak, olyannyira, hogy az egyszerű adó bekapcsolás után „jó napot”-tal induló, szignálokat teljesen mellőző rádió is sugározhat

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

értékesebb műsorokat, mint egy profi szignálparkkal rendelkező, 5 percenként szlogenét sulykoló állomás. Ez megerősíti a Zane Ibrahim már idézett szavait: a közösségi rádió 90%-ban közösség, 10%-ban rádió. Ami a rádió önazonosságát meghatározza, illetve jelzi az arculati elemek közül, az a hírek és műsorvezetői megszólalások tematikája (közélet, kultúra, bulvár) és e megszólalások átlagos, illetve lehetséges hossza; a szöveges műsorok alatt háttérzene használata illetve a rádióban megszólaló zenei stílusok.

A kisközösségi rádiók civil kezdeményezésre jönnek létre, s a rádiózás a szerkesztőség tagjainak nem főtevékenysége. Önszerveződők, az „alulról jövő kezdeményezések” minden nehézségével. Ennek megfelelően a rádiók arculata is gyakran vagy „önszerveződő”, azaz *ad hoc* alakul ki; avagy – sok esetben – a főszerkesztő egyedül igyekszik egységessé kovácsolni.

A rádió „arculata” nem mindig rádiószerű: akad profi állomáshangokkal (station voice) felmondott szignálokkal jelentkező rádió (Cool FM, Campus, EPER), máshol inkább a helyi készítésű szignálok jellemzőek, melyek azonban lehetnek igen kreatívak is (Remete), megint máshol legfeljebb az egyes adásoknak van (vagy nincs) szignálja, a rádióknak magának nincs kialakított hangzó arculata (Fúzió): pontosabban annak eklektikussága adja az arculatot. Több rádió maga készíti a hírosszefoglalókat: némelyek országost, mások inkább helyit, megint mások valamely rádiós hírszolgáltatót előfizetői és többen egyáltalán nem mondanak (formális) híreket.

Az egyes állomások alkotóközössége hamar kialakítja a zenei műfajok sokszor szokásjogon, néha szabályzatban is előírt „három T-s” (tiltott, túrt, támogatott) besorolását. Egyes rádiókban a magyar nóta, máshol a klasszikus zene vagy épp az elektronikus popzene számít – a rádiós közösség többsége számára magától értetődően – a rádiótól idegennek. Bár ritka az egyféle zenei műfajra szakosodott kisközösségi rádió, a sokszínűség egységet alkot: a szubkulturális-világzenei Periszkóp, a komolyzene és klasszikus rock keverékét adó Méliusz egyaránt koherens zenei képet adó hiánypótló állomás, míg a Campus vagy a Cool FM alapvetően egyféle, populáris (mainstream) műfajt sugárzó zenei kínálata máshol is könnyen elérhető.

Az éterbe sugárzó kisközösségi rádiók túlnyomó részében nincs nagypolitika, legalábbis rádióállomásként nem képvisel politikai irányvonalat. Nálunk nincs – nem is lehet – példa arra, hogy egy párt rádiót működtessen: ez számtalan nyugati és keleti országban közösségi rádió keretében elfogadott gyakorlat. A kisközösségi rádiók számára azonban alapvetően fontosak azonban a helyi társadalmi események és a civil mozgalmak hírei és a más médiában alig átvihető civil érdekképviselet.

Az ORTT (2007) felmérése szerint „a jó beágyazottságú, hosszú évek óta sikeresen működő civil szervezetek számára ... a közösségfejlesztői szándékkal elindult rádiózás – a várakozásokkal ellentétben – pozitív hozadékkal járt. A közösség jelentős mértékben gyarapodott új tagokkal, vagy új egyesületi partnerséget hozott létre. Előfordult, hogy a rádiózást melléktevékenységként a saját egyesületük és partnereik kohéziójának növelésére kívánták felhasználni, hogy az egyfajta kommunikációs csatornaként működjön a civil szféra szereplői és a lakóközösség között.”

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

A nemzetiségi-etnikai rádiókat idehaza jelenleg csak a szentgotthárdi Radio Monastir és a Rádió C képviseli (utóbbi azonban kereskedelmi szervezetként működik, egyik sem kisközösségi). Az etnikai alapon működő közösségi rádiók Nyugat-Európában – érthetően – jóval gyakoribbak, mint nálunk (nálunk az etnikai alapú rádiózás a közszolgálat feladatkörébe tartozik; civil kezdeményezésre talán ezért nem jöttek létre ilyen adók).

A kisközösségi rádiózás mint műfaj konfliktusai

Egyrészt az ORTT által engedélyezett 1 km-es besugárzási körzet lehetővé teszi a kisközösségi rádiók számára, hogy elérjenek egy közösséget, melyben a hallgatóság valóban személyesen ismeri a műsorvezetőket; másrészt ez a vételkörzet kevés a rádióknak: interneten vagy kábelén, igyekeznek a rájuk figyelők körét bővíteni, hiszen azért az is céljuk, hogy minél többen hallgassák őket. Ebből a szempontból elkülönülnek a *vételkörzethez kötött rádiók* (a helyi társadalom hangjai: kistérségi vagy munkahelyi-intézményi rádiók) és a *tematikus rádiók*, melyek egy adott érdeklődési körhöz és nem területileg kötődnek – ilyenek a vallási rádiók (Sansz), zenei (Periszkóp), oktatási (Első Pesti Egyetemi Rádió – EPER) témákra szakosodott rádiók. A tematikus kategóriát legjellemzőbb tematikájáról szubkulturálisnak is nevezhetjük, bár ez a meghatározás nem mindre jellemző.

Adásidő és vételkörzet. Az irreálisan kicsi vételkörzet miatt alapvető kitétel, hogy az adó ott legyen, ahol a célközönség: az EPER az ELTE egyik kampuszán sugároz, melynek közelében nincs kollégium: így sem az ELTE távoli karjait, sem hallgatóit nem tudja igazán elérni sugárzással. A munkahelyi rádiók is csak akkor működnek igazán, ha a munkahelyen hallgatják őket: ezzel viszont szükségszerűen zenei háttérrádiókká kell válniuk. A lakóhelyi rádiók azok, melyek igazán megfelelhetnek a kisközösségi jellegnek. Az Aroma Rádió adója azonban nem a célközönség lakhelyén (a város peremén) sugározott: mivel adása ott már nem volt jól fogható, hallgatók híján beszüntették az adást. (ORTT, 2007) De a jól „belőtt” vételkörzetű helyeken is probléma, hogy elsősorban délután érnek rá a műsorkészítő önkéntesek (nappal dolgoznak), az otthon reggel-nappal még rádiózók viszont délután átváltanak a tévészere, így megint csak patthelyzet alakul ki. 24 órában – a helyi kereskedelmi típusú rádióként működő állomásokat leszámítva – egyik rádió sem tud folyamatosan új műsort sugározni, de zenei játszási listák vagy ismétlések lehetővé tehetik a folyamatos sugárzást, ami lehetővé teszi azt az alapvető rádiós követelményt, hogy a hallgató mindig megtalálja közössége hangját az éterben (vagy az internetes stream linkjén).

A kisközösségi rádiókra általánosan jellemző, hogy a napi élő műsorvezető adásidő – a 24 órás rádiókban is! – 4 óra körüli, a maradék ismétlésekből vagy számítógép által összeállított zenékből áll össze (sokszor órákig szignál, állomásazonosító nélkül).

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■

Kérdőívünk alapján⁴ néhány tipikus válasz arra, hogy miért nem lehetséges a 24 órás sugárzás: Önkénteseink iskolába járnak (Tisza), Nincs rá anyagi és személyi kapacitás (Berzsenyi), Nem mertük az éjszakát bevállalni. Szinte mindenki napközben dolgozik, tanul (Zseb), emberhiány miatt (Puszta), a vételkörzet szűkössége, illetve az információáramlás helyi sebessége, közösségi rendezvények, ügyek gyakorisága, a hallgatóság ingázása (Vértes).

Ki a közösség? Újabb választóvonal, hogy (a) a rádiósok alkotják a közösséget, akik „buliból” rádióznak (esetleg ez apropó arra, hogy jót beszélgessenek), tehát „önmegvalósítanak” és mellékesen mindez hallható is a rádión; avagy (b) a rádió a hallgatók közösségéért jött létre, a cél az ő igényeik szerinti adások készítése, ahol csak mellékes, hogy a rádiós is élvezi-e, amit csinál.

Profi/amatőr. Egy másik összeütközés a profizmus és az amatőrizmus „összecsapása”. A helyi, civil hangokat legjobban a helyi polgárok tudják képviselni, akik általában nem képzett rádiósok vagy médiaszakemberek. Profi rádiósok alkalmazása – ide értve ilyen típusú műsorok átvételét (pl. Rádió Hírszolgálat) – a civil jelleg ellenében van akkor, ha ugyanúgy készítenek műsorokat, mint a (többnyire) kereskedelmi rádióknak, viszont ez növel(het)i a hallgatottságot. Másrészt képzett rádiósok is készíthetnek – és készítenek is – műsorokat a kisközösségi rádiókban, de ezen a fórumon ők is *civilként* szólalnak meg: profik, de profizmusukat független civilként tudják kamatoztatni.

Amatőr önkéntesekkel (ide értve a rádiós pályára készülő diákokat is) – sokak szerint – nem lehet kidolgozott műsorstruktúrájú rádiót üzemeltetni, hiszen az önkéntes azt csinál, amit szeret, az amatőr pedig úgy, ahogy tudja. A kettő együtt nem mindig ad hallgatható végeredményt. Ám a hazai kisközösségi rádiók műsor kínálata alapján elmondható, hogy az amatőr önkéntesek is képesek színvonalas és hallgatható műsorokat készíteni, különösen, ha nem utánozni akarnak egy rádiós stílust, hanem őszintén „önmagukat adják”.

A műsorok célja. Az őszinteség a műsorok tartalmában is fontos. „Ez emberek számára ez egy új típusú rádió, még a mai napig igazán el se tudják képzelni, hogy mit jelent a kisközösségi rádió. Szerettünk volna megmutatni egy olyan rádiót, ahol megszólal a Mancsi néni és a Pista bácsi, anélkül, hogy médiasztár legyen, anélkül hogy tudnának szépen beszélni, anélkül hogy félnének megmondani a véleményüket. (Zsebrádió).” Ez ismét stratégiai kérdés: ha a rádió a kereskedelmi csatornákon és sajtóban ismert bulvár jellegű tematikát és stílust alkalmazza, hallgatásához nem kell erőfeszítés, így nagyobb közönséget érhet el, de ezzel csak duplikálja a már máshol meglévő tartalmat. E rádiós műfaj célja pedig épp az olyan tartalom előállítása, mely kiszorul a fő sodorvonalban haladó médiumokból: a kisebbségi, civil hangok kaleidoszkópjának megszólaltatása. A kisközösségi rádiók civil társadalmi céljaira az ORTT által készített felmérésre kapott válaszok is utalnak: a „média ne csupán a hatalmasságok játéka legyen”, „a kisember is részt kell, hogy vegyen a döntésekben”, „küldetésünk, hogy megmozgassuk az embereket”, „harcoljunk a közömbösség ellen”. (ORTT, 2007)

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

Kié a rádió? A magyar modell egyértelműen önszerveződő rádiókra épül, ahol a rádió üzemeltetője készíti a műsorokat is. Ez azonban nem zárja ki, hogy egy civil szervezet azért pályázzon meg egy frekvenciát, hogy egy stúdiót fenntartva, azt „kiadja” a város különféle civil mozgalmi, szervezeti számára. Erre egyelőre kevés igény látszik: ezen szervezetek a „mozgalmi” aktivitása a kisközösségi rádiós műfaj irányában kicsi, de ha nagyritkán mégis van ilyen, a nagyobb közönséget elérő internetet használják (pl. Indymedia). Valószínű, hogy a legtöbb rádió nem zárkózna el ettől a formától, de ezen szervezetek számára a kisközösségi rádiók rendkívül korlátozott helyi jellege miatt egyszerűen nem éri meg a befektetést. A hazai szabályozás tehát miközben engedi a civil hangokat megszólaltató műfajt, valójában ugyanezzel a mozdulattal olyan korlátok közé is szorítja, melyek ellehetetlenítik azt. Az ilyen sokszereplős rádiók a skandináv országokra jellemzőek, ahol a besugárzási körzet a magyar gyakorlatnál jóval nagyobb.

A hazai rádiós paletta osztályozása

(Az alábbi fejezetben idézett műsorrészletek 2006. január 20–február 18-i időszakban vgezett, az egyes adók esetén legalább 1 teljes napi adásidő figyeléséből származnak.)

A hazai kisközösségi pályázat rendszere szabad kezét ad a rádió alapfilozófiájához hangzásvilága kérdésében. Némelyek a gyorsan pörgő – *mainstream* popzenei kereskedelmi *hangzásra* (Cool FM) vagy *szerepre* (Campus, Ice) törekusnek és átvehetik a nagy médiumok azon jellemzőit, melyek ellenében (vagy kipótlására) jöttek létre a kisközösségi rádiók. Jellemzően minden prózai adás (hírek, beszélgetések) alatt is szól valamilyen háttérzene. Bár stílusuk nem áll összhangban a kisközösségi rádiók hagyományosan „elvárt” szellemiségével,⁵ mégis közösséginek nevezhetők, amennyiben egy közösség készíti magáról, magának, azaz ezek is olyan programok, melyek nem szólalhatnának meg a nagy – akár helyi – rádiókban: a helyi társadalom – elvárt – hangjait adják.

A Nyíregyházi Főiskola Képzési és Továbbképzési Intézet Campus Rádiója teljesen profi kereskedelmi hangzású, *mainstream* zenei, de a főiskolával foglalkozó, főiskolásokat megszólító műsorokat sugároz éjszakai automatizált rétegzenei. Úgy tűnik, mintha egyszerre akarna a főiskola rádiója lenni és a város vezető kereskedelmi rádiójaként is működni (erre utal egyik szignálja is: „A Nyíregyházi Főiskola hangja az éterben az Ön rádiója Nyíregyházán”). A vendégek és a megcélzott közönség mindenestre elvileg a főiskolás fiatalok. Hogy autóreklámok, útinform stb. is elhangzanak, arra utal, hogy azért ennél szélesebb a megcélzott közönség: a leginkább fizetőképes városiak (különösen a reggeli műsorban), amire a profi, országos kereskedelmi rádióktól megkülönböztethetetlen műsorvezetés is utal. Adásrészlet, este 10: „Vendégünk egy harmadéves történelem szakos hallgató, Enikő. Hogy ünnepeltél szilveszterkor? ... Éjfélkor már túl részeg voltam. Játstottunk egy játékot: ki szed fel több pasit egy este? Mi volt a játékszabály? Csak smárolni kellett vele, de letámadás szintjén is.” Az adásban a tipikusan bulvár kereskedelmi jellegű tematikák szex, haverok, nők, ufók, ezoterika mellett a csak főiskolásokat érdeklő témák is hang-

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

súlyosan szerepelnek. A rádió mindenképp jó gyakorlóterep a kereskedelmi rádiókba utánpótlásnak készülő kommunikáció szakos hallgatóknak.

A Puskás Tivadar Távközlési Technikum rádiója, a Cool FM mainstream alapvetően amerikai „hot ac” zenét sugároz adásideje nagy részében, melyet a Rádió Hírszolgálat átvett hírei szakítanak meg óránként. Több műsor két műsorvezetős (lány+fiú), akik „vicces” dolgokról igyekeznek beszélgetni, különféle tematikus bontásban (párkapcsolat, ezoterika, szerencse, mi lenne ha..., pszichológia). „Nap témája: ti melyik sztárra szeretnétek hasonlítani?” Egy szignálja: „Ez a Cool FM a Puskás technikum rádiója a Gyáli útról. Neked szól. Ezek a hihetetlenül jó zenék a nap 24 órájában.”

A makói Radio ICE (fenntartó: Sas Zsolt) egy helyi kereskedelmi rádió hangzásvilágát veszi át, hallgatóit tisztelettudó távolságtartással magázza. A megszokottnál nagyobb arányban ad magyar zenét, napi adásmenetében a reggeli műsorra koncentrálnak. „Ma is felrázzuk a várost és most Önök elé tárjuk, mint egy koktélt... Érdekes témák, érdekes emberek... 94.2 Rádió Ice mert van, aki hidegen szereti. ... Itt van Önökkel (xy) és a jó kis dalokon kívül a játékunk is itt van Önökkel, méghozzá arra a kérdésre, ki énekli a Titanic c. film betétdalát?”

Mások a szintén a *mainstream* kultúrát terjesztő, de független, kevésbé bulvár, inkább *szolgáltató helyi rádiók* stílusát és szerepét veszik át (Pont Rádió), több civil tartalommal.

A mezőtúri Pont Rádió jelmondata: „Az elmúlt 50 év legjobb zenéi”, melybe azonban a népzene is belefér. Egy megszólalás pár perctől akár 20 folyamatos percig is terjedhet, közvetíti a mezőtúri testületi ülést, reklámaiban helyi üzleteket (kis ABC, kávézó, sörterasz) hirdet. [2 női mv] „Drága aranyos hallgatóink, mivelhogy 9 órától vendégünk lesz városunk polgármestere, ezért addig mi elmondjuk a horoszkópot; Frenki kollégánk fogja levezényelni ezt a riportot, lehet telefonálni, lehet msn-t küldeni, sms-t küldeni, és minden kérdés el fog jutni Frenki kollégánknak és ő mindent föl fog tenni, ami szalonképes.”

A valóban *kistérségi* „full service” rádiók azok, melyek egyfajta „falurádióként” a helyi közszolgálat szerepét betöltik (Triangulum, Rákóczi Hírmondó, Pusztta). Ezek a helyeken a rádió a leginkább naprakész helyi médium, hiszen ezeken a településeken a helyi lap általában inkább havi, mint heti rendszerességgel jelenik meg. Az ilyen rádiók műsorai civilek által, a helyi társadalomról készülnek.

Az Őri Alapítvány őriszentpéteri Triangulum rádiója napi 3 órát sugároz. Hírműsorában helyi híreket ad. Az adás fő eleme beszélgetés (férfi és női műsorvezető) helyi és egyetemes emberi témákról (egy szöveges blokk hossza több mint 20 perc), egészen komoly témákról is (pl. a halál mint tabu), igényes rock és más zenével (a zenéről is van szó a beszélgetésben). Reklám, szignál nem hangzott el a vizsgált napon.

Az Emberkék az Emberért Egyesület által működtetett rákóczi Rákóczi Hírmondó a helyi közszolgálatként működik. Szignálja egy tárogatón játszott népdalmotívum. Óránként saját híreket ad, közvetít verset, nótát, kabarét, zenei stílusa az 50–70-es évek magyar könnyűzenéje. A vizsgált időszakban hosszabb prózai műsor hangzott el a település és a Tisza-part tisztaságáról illetve a Tiszáról. Elhangoznak életútinterjúk, portrék is. A falu közösségi házának eseményeit általában élőben közvetítik.

A Felső-Kiskunsági Községi Munkások Egyesülete kunszentmiklósi Pusztta Rádiója a klasszikus „falurádió” típuspéldája. A kisközösségi íz zamatát a hangosan sercegő mikrofon is megerősíti. Zenéi nemzeti rock, pop, Modern Talking, régóta nem hallott vagy épp sosem hallott zenék, Máté Péter, Deák Bill Gyula, Bélgá egyvelege. Külön reggeli információs magazinműsora van. Érdemes

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

néhány műsorából szó szerint is idézni: Pusztagora c. adásban: Lucy avagy Manci néni (némi akcentussal), „a széles sávú internetről lesz szó”. „Sziaztok ez itt a Pusztai Rádió, én Bori [?] vagyok és itt van velem Őri Szabolcs polgármester úr, és ez itt a délutáni csevegés, amiben a pénteken megrendezett Pusztai Rádió második születésnapjáról fogunk beszélni. Hat órákor volt Molnár Péterné Aranka néninek a könyvbemutatója... „Köszöntöm tisztelettel és szeretettel a rádióhallgatókat, Asztalosné Erzsikét, a technikai asszisztent és Zsuzsannám, téged is ölelő szívvel köszöntelek, hogy itt vagy velem minden hétfőn, hogy kicsit meditatívabb legyen ez az előadás. Olyan meghitt, egyszerű beszélgetés, ezért kérjük, kedves hallgatóim, tessenek kérdezni tőlünk... Tudják kedves hallgatók, ez az egyik kedvenc népballadám és annyi mindent szeretnék elmondani, és szeretném, hogy szeressék ezt a népballadát.” „A következő pedig a kedvenc barátomnak szól Zámbo Jimmytől”.

A nagyvárosok rádiói jellemzően már inkább *szubkulturális-alternatív* stílust képviselnek (Fúzió, Periszkóp), de itt is található „külvárosi” kistérségi rádió, mely valahol a két modell (kistérségi-szubkulturális) előnyeit egyesíti (Remete). Az előző kategóriák zenei világa maximálisan eklektikus, de úgy is fogalmazhatnánk: a leggazdagabb (nem véletlen, hogy már nyugaton is egyre népszerűbb a vegyes zenei stílusú „Jack FM” formátum) (Zöld, Pusztai).

A Napszél Egyesület Fúzió Rádiója már szignáljában is jelzi identitását: „A Fúziót Rádiót halljátok a 11. kerületben a 93.5 Mhz-en és az interneten...” Rockzenei műsorának szignálja: „Rockforrás hat láb mélyről avagy jelentés a béka feneké alól – az elefelejtett és a talán még soha nem hallott muzsikák műsora [...] Ez a Fúzió Rádió bőhozamú rockforrása 180 percen keresztül”. Sokszínű adásában blues, rock, cigányzene, latin ritmusok, film, jazz, kulturális kalandozások, étrend, bevezetés a szép(b)irodalomba.

A Moiré Kulturális Egyesület pécsi Periszkóp Rádiója alapvetően az alternatív kultúra (kísérleti, jazz, világzene) felülete.

A pécsi Istenkúti Közösségért Egyesület Remete Rádiója az egyik legkarakteresebb hazai kisközösségi rádió. Jelentős szerepet vállal a helyi civil mozgalmakban, a civil érdekképviselésben (pl. a tubesi radar elleni népszavazásban). A helyi fiataloknak ad szabadidőeltöltési lehetőséget a helyi teleházban. Zenei palettáján nemzeti rock, elektronikus (lounge), diszkó, igényes rockzene. Esti mesét ad, egyik fő közéleti-beszélgetős műsora az „Éter, méter, potméter”.

A Zöld Rádió Közhasznú Egyesület erdőkertesi rádiója zenei palettája a vételkörzet lakóinak minden rétegéhez szólván teljesen eklektikus, alternatív, heavy metal, mainstream pop, elektronikus, diszkó, rap, világzene, blues, klasszikus, mulató, népzene. Gyerekműsora este 8-kor jelentkezik. „Kedves gyerekek, ha bekapcsoljátok és a 92.4-re tekeritek a rádiótokat, negyed órán át mesét, zenét ... hallgathattok”. Különleges szignálja orosz, magyar, angol, német nyelven mondja be a rádió nevét. A vizsgált 93 órás időszak nagy részében csak zene és szignálok voltak. Vasárnap során több teljes istentiszteletet közvetített (konferálás nélkül). Közvetlen őszinte hangzású, fiataloktól. Stúdiója a helyi teleházban található.

A Pöcök Kulturális Egyesület halászteleki Zsebrádiója szignálja szerint „Halásztelek első kisközösségi szabad rádiója”. Internetes műsorlapja szerint „A vasárnap elég képlékeny. Rögöztünk, ismétlünk és konzervezünk. Bármilyen megtörténhet...” Néhány idézet a műsorokból: „Sziaztok, ez a Zsebrádió az FM 87 pont 8-on ...” „... És üdvözljük Elek Erzsit külön az Erzsébet utcai kisboltban, reméljük, hallasz, szia Erzsik, a kiegyensúlyozott étrendről beszélgettünk” Zene: vegyes elektronikus lounge stílus. Adásában munkatárs-toborzó is elhangzik: egy Nirvana számra énekelnek fiatalok: „Ha tudsz jobbat, gyere velünk rádiózni.”

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

A kisközösségi rádiók között található alap- vagy középfokú intézményhez kötött iskolarádió (Kazincbarcika, Edelény, Ózd, Szerencs diákrádiói), és felsőfokú intézmény diákrádiója is. Ezek a rádiók általában nem intézményi, hanem ez esetben is civil – azaz diák, tanár – kezdeményezésre alakultak, de az intézmény is „magának” tekinti őket. Az *oktatási* intézményekben működő rádiók nem feltétlen oktatási műsort készítenek (a kereskedelmi hangzás felől ilyen a Cool FM vagy a Campus Rádió, a közszolgálati hangzás irányából a Méliusz Rádió), de oktatási formátumú is található (Berzsenyi, EPER). Ezek kötődése anyaintézményükhöz hármassal: egyrészt az intézmény (vételkörzet) életéről szólnak műsorai (diákkezdeményezések, hallgatói önkormányzatok tevékenysége), másrészt az intézmény közössége: hallgatói, tanárai is készítenek saját érdeklődésüknek megfelelő műsorokat, harmadrészt az intézmény céljával azonosuló (oktatási, ismeretterjesztő) programok is készülnek, vagyis maga az oktatási intézmény bújjuk a rádió bőrébe, használja a rádiót saját alapcéljaira. Miközben ez a legnehezebb feladat, ez adja a legmaradandóbb tartalmat is. Ez megint csak a médiapiac szokásjogának kérdése: India, Egyiptom, Olaszország vagy Japán országos távoktatási tévé- és rádióállomásokkal rendelkezik.

A Média Universalis Alapítvány ELTE BTK-n működtetett Első Pesti Egyetemi Rádiójának gerincét az egyetemi előadások – azaz a vételkörzetre legjellemzőbb „jelenség” – szerkesztett felvételei adják, melyeket kb. 10 perc zene („jogdíjmentes” elektronikus, klasszikus, jazz) választ el. Az előadások blokkját a „magazinok blokkja” követi, egyetemi kulturális-irodalmi műsorok. Hírek, reklám nincs, élő műsort a rádiós szemináriumok alatt és alkalmanként délutánonként sugároz. A szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola Berzsenyi Rádióján a diákok készítenek helyi, kulturális, irodalmi, ismeretterjesztő műsorokat. Ezek honlapjukról le is tölthetők.

Vannak oktatási intézmények, amelyek a *közszolgálati* rádió merevebb stílusában, készítenek szolgáltató műsort (Méliusz).

A debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola Méliusz Rádiójában a hírek, riportok a főiskolához vagy a keresztyén valláshoz kötődnek. Hangvétele egyszerű, nyugodt. A félóránként jelentkező (ismételt) híreket főiskolás hallgató olvassa fel. A főiskola „társadalmi célú hirdetése”: meghirdetett képzések. A delet a debreceni nagytemplom harangja jelzi. „A mikrofonnál V. J. kommunikáció szakos főiskolai hallgató. Híreink következnek a nagyvilágból.” „Kedves hallgatóink! Műsorunkat komolyzenei összeállítással folytatjuk. A következő csaknem fél órában barokk szerzők műveiből válogatunk itt, a Méliusz rádióban. Tartsanak velünk itt, a 88 MHz-en.” „Ebben a félóránban a Pink Floyd és a Yes felvételeit hallhatják itt a Méliusz Rádióban”.

Hazánkban csak egyetlen példája van az Amerikában nagy számban sugárzó „fiatalos”, zenei stílusát tekintve keresztény popzenei *vallásos-hittérítő* rádióknak, és épp a kisközösségi „piacon” (Sansz). Az USA-ban az ilyen kisteljesítményű rádiók adásidejük jelentős részében műholdról átvett műsorokat sugároznak, s a magyar példa is kevésbé kötődik vételkörzetéhez: bárhol lehetne. Vallásos műsorok, általában vasárnapi miseközvetítések (akár egymás után több felekezeté is) helyi szolgáltató jelleggel több más kisközösségi rádió műsorában is megtalálhatók: ezek a helyi

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

társadalom számára alapvetően fontos tartalmak, hiszen itt egy földrajzi közösségen belüli lelki közösség egyik kiemelkedően fontos eseményét közvetíti a rádió.

A székesfehérvári Alba Sansz Alapítvány Sansz Rádiójának egyik szignálja: „Unod a komolykodós reklámot és unalmas zenét? ... A Rádió Sansz mindent megad: zene, Biblia, tanítások a nap 24 órájában.” A szignálók kereskedelmi rádióhoz hasonló hangzású fiatalos stílusúak. Zene: keresztény pop- és rock (magyar is), gospel. Rádió Hírszolgálat órás hírek. Az adásidő fő részében hosszú, angol-magyar élőben fordított „tanítások” (utána elhangzik: az elhangzott hanganyag megvásárolható...). Földrajzi helyhez kötött műsora az „Ima Székesfehérvárért”.

Összegzés

A civil kezdeményezésekre, önszerveződésre építő kisközösségi rádiós piacon Magyarországon hamar megjelentek a legkülönbözőbb stílusú állomások, azonban mindegyiket összeköti, hogy olyan tartalmat szolgáltatnak, melyet más rádiók nem tudnak vagy akarnak: a helyi társadalom hangjaként működnek, szubkulturális és civil tartalmat közvetítenek, a civil mozgalmak és a „kisember” fórumai. Tudnak őszinték lenni, hiszen nem kell „megjátsszaniuk” magukat sem a reklámozók, sem a támogatók vagy a szavazók kedvéért. Ennek sajátos záloga az önkéntes munka éppúgy mint a minimális vételkörzet, amik ugyanakkor a rádiók korlátait is megszabják. Ez aztán nem ritkán vezet oda, hogy ezek a rádiók nem tudják hatékonyan megvalósítani alapításukkor kitűzött céljaikat; de – akárcsak a demokrácia esetében a Magyarországon lehetővé tett számos rádiós működési forma közül a helyi civil társadalom fórumaként egyelőre ez a legjobb megoldás.

Esettanulmányok

Zsebrádió

A rádió alapítása és működtetése egy baráti közösséghez fűződik. A nyolcezres lakosú agglomerációs község, Halásztelek kulturális életének fellendítése volt az elsődleges céljuk. A társaság első ilyen irányú tevékenysége egy bérelt helységben üzemeltetett vendéglátóipari egység létrehozása volt, vagyis egy olyan kocsmáé, amely jó zenéssel, minőségi borokkal kívánt alternatívát nyújtani a környéken jellemző kannásboros, mulató technós egységekkel szemben. Innen adott a mai Zseb őse, még kalózzrádióként, néhány száz méteres körzetbe sugározva a kocsmában hallható zenék, események hangját. 2003 tavaszán zárt be a hely, de a csapat tovább szeretett volna lépni. Halászteleken nem csak az ifjúság kikapcsolódási lehetőségei korlátozottak, de a kisebbeknek sincs olyan terük, ahová el lehetne őket vinni, az iskolai programokon kívül semmivel nem lehet foglalkoztatni őket. Az egyesület kézműves szakkörök, táncházak, a játszóház üzemeltetésébe fogott, kör-

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

nyezettudatosságra nevelt, népművészettel foglalkozott. 2003 nyarán jelen voltak a Művészetek Völgyében játszóházzal, fotólaborral, és a hordozható rádióadóval, Veronika 800 Milliwatt néven. Ez volt az a szellemi közeg, amiből elindult az ötlet és a szándék, hogy az egyesület jelentkezzen az ORTT frekvenciapályázatán. Szerencsés konstelláció állt össze a csoportban, ugyanis voltak közöttük már Civil- és Tilos rádiós műsorkészítők, ott volt Gelencsér Árpád, aki az első adót maga építette, és például a stúdió mostani telefonhibridje is az ő munkája, volt aki a pályázatokhoz értett, vagyis minden fontos területre akadt szakember. 2004 májusától meg is kapták a frekvenciát, amit júliusban kezdtek el használni, mert akadtak problémák a források előteremtésével, hiszen az ORTT is folyamatosan szűkítette a rendelkezésre álló keretet, miközben újabb halasztásokat kértek a Zsebrádiósok. De például az önkormányzat által rendelkezésre bocsajtott épületet is saját kezűleg kellett alkalmassá tenni arra, hogy emberi tevékenység folyhasson benne, no és a pincébe is kellett egy elválasztófal, hangszigetelés, a stúdió technikájának összeállítása. A néhány négyzetméteres épület földszintje ugyanis a község teleházaként funkcionál, az egyesület kezelésében. Innen a rádió informatikája, a szomszéd szobában a kézművesbolt van, annak pincéjében pedig a játszóház.

A rádió eszmeiségében, zenei kínálatában célkitűzése szerint az országos rádiók által kevésbé játszott műfajok mellett kötelezi el magát, műsorában nem tűri meg a „kommersz” zeneszámokat. Ez persze szubjektív kategória, Kérdéseinkre úgy definiálta a kerülendő zenék halmazát mint azokét az alkotásokét, amelyek szerzőinek fő motivációja a pénzkeresés. A zenék szubkulturális jellegűek, de a „népzenétől a drum 'n bass-ig” széles skálát ölelnek fel. Vagyis a Zseb is, más civil adókhoz hasonlóan, az eredeti közösségi szellemiségnek megfelelően a média fősodrába be nem kerülő zenékkal foglalkozik. Ehhez oly mértékben tartják magukat, hogy igyekeznek pontosan tudatosítani az újabb műsorkészítőikkel, ha azok olyan felvételt játszanak, ami nem egyezik az eredeti célkitűzésben szereplő szellemiséggel. Operettet nem engednek, opera mehet, autentikus népzene, világzenei feldolgozások mehetnek, de lakodalmos vurstlize nem.

A Zsebrádió számára a közösségiség a legfontosabb. Mivel önmaguk urai, játszhatnak saját szabályaik szerint. A hallgatói visszajelzéseknek, ötleteknek mindig van helye, de ez sem külső megfelelési kényszerként jelentkezik, ilyen értelemben az alkotói közösség a legfontosabb, azoknak az embereknek az értékrendszere, akik szabad idejükben itt műsort készítenek. Éppen ezért kerülnek előtérbe a beszélgetős, zenélős műsorok: a helyi hírek összegyűjtése, vagy akár egy önkormányzati testületi ülés felvétele, megvágása olyan feladatot jelentene, ami hosszabb, komolyabb munkát, előkészítést, tehát időt igényelne a műsorkészítőtől, és mivel ezt senki sem megélhetésért csinálja, így nincs napi hírszolgáltatás. Az önkormányzati információkkal egy hetente jelentkező műsor foglalkozik.

A toleranciára, tájékozottságra alapuló értékrendet igyekeznek az ifjabbaknak továbbítani. Van ugyanis saját utánpótlás-nevelésük is, hiszen többen vannak akik a játszóházból kerülnek a műsorkészítők közé. Az egyesület tevékenységei nemcsak tér-

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

belileg illeszkednek szervesen, természetes, hogy segítenek a gyerekrendezvényeken a rádiósok, vagy, hogy a rádiósok buliján segítenek építeni az egyesület egyéb tagjai. „Önkéntes”-ként hivatkoznak munkatársaikra az egyesület tagjai. Az ilyen, sokszor akár megerőltető fizikai munkák a bennfenntesség és az összetartozás érzését adják bárkinek, aki odamegy segíteni, és ilyenkor az egész valójában egy „jó buli”.

A közösségi rádiózás magától értetődő jellemzője a lokalitás: a hallgatók igényekkel, ötletekkel fordulhatnak a rádiósokhoz, messze túlmenően a kívánságműsorok szintjén. Előfordulhat, hogy valaki bekopogtat egy olyan cd-vel a kezében, amiről öt perccel azelőtt esett szó adásban, mint ahogy számos műsorkészítő van aki előbb hallgató volt, majd megszólalt műsorban, elhívták vendégnek, végül saját műsora lett. A közösségiség alapvetően nem abban jelentkezik, hogy Halásztelek közösségét kiszolgálja az egyesület, hanem, hogy konkrétan a rádió körül, annak tevékenysége folytán alakul ki egy csoport, egy szellemi közeg, ami így alakító tényezőjévé válik a környék helyi társadalmának. A zsebrádiósok szerint közösségük szerkezete így vázolható fel: van egy 15–20 fős mag, akik a kezdetektől fogva együtt vannak, a legaktívabbak, és akik leginkább magukénak érzik az ügyet. Körülbelül ötvenen foglalkoznak a rádióval, ehhez hozzáadódnak azok akik a játszótér körül mozognak. És a harmadik réteg akik effektíve nem rádióznak, de hallgatják, megfordulnak a helyszínen, zenét adnak, és alkalmanként, ha szükséges, besegítenek valamiben – az ő létszámukat 100–150 fő közé teszik. Összevetve, ez egy nyolcezer lelkes településen igen jelentős, aktív civil szervező erőnek mondható.

Cool FM

A Cool FM először az interneten hallgatható rádió volt, 2001 februárjában, a Pus-kás Ferenc Távközlési Technikum szervezésében. A stáb az iskola diákjaiból verbuválódott, az intézmény vezetése Sallai Istvánt alkalmazta a csapat irányítására. 2004 május 1-jétől fogható az adás az éterben. A pályázat lehetősége gyorsan eljutott az iskoláig, mivel az ORTT sok munkatársa rendelkezik „puskásos” gyökerekkel. Az iskola már rendelkezett egy 100 wattos adóval, így az adástechnika előteremtése nem okozott gondot. A stábben természetesen nagy a fluktuáció, hiszen a rádió elsősorban a diákoké, akik közül sokan felhagynak a rádiózással érettségi után, vagy éppen máshol folytatják.

„Olyan közösségi rádiót akartunk csinálni, amit hallgatnak az emberek” – vagyis mai, modern slágerzenét játszanak beszélgetős műsoraikban, a 15–35 éves korosztályra összpontosítva. A beszélgetések, hírek témájában igyekeznek a diákságot segíteni információkkal, az őket érdeklő, a korosztályuknak fontos kérdéseket előtérbe helyezni. De minden műsornál az az alap koncepció, hogy informáljon és szórakoztasson is, mivel ma már Sallai szerint a rádiót azért hallgatják az emberek, hogy szórakozzanak, nem pedig informálódási céllal. A műsorvezetők a főszerkesztővel egyeztetnek a műsoruk témájáról, itt kerülnek ki a rostán a „pikáns, vagy a rádió

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

alapkoncepciójába nem illő” témák. A műsorkészítési elveknél fontos szempont a hallgató, akit „nem szabad lefárasztani”.

Hangzásában, szerkesztési elveiben tehát erősen emlékeztet az adás a kereskedelmi rádiókra. A kereskedelmi adókat imitáló műhely képét Sallai ugyan elutasítja azzal, hogy 51%-os vállalt szövegarányuk van, ám ez önmagában nem mond ellent létező kereskedelmi adóknak (például Café). Nem hagyhatjuk ugyanakkor figyelmen kívül, hogy számos közösségi adótól eltérően a Cool nyilván nem teljesen független: egy középiskola rádiója, ami egyértelműen bizonyos fokú önfegyelmet von maga után, és mutat egyfajta irányt a képviselt értékrendben is. Ugyanakkor az iskolai jelleg mégsem hagy különösebb nyomot a műsorstruktúrában, hiszen nincsenek oktatási-, ismeretterjesztő műsorok. Ugyanígy nem jelenik meg a rádióban, hogy helyileg hol van, nem tölt be közösségi funkciót. A stáb szerkezete kettős: egyrészt a diákságból áll, akik nyilván egyfajta szakkörként tekintenek a rádiózásra, amit az iskola szolgáltat számukra – nem alaptalanul. Az ő tevékenységüket egy három fős csoport koordinálja, akik az iskola alkalmazásában állnak. Ennél fogva a rádió itt más közösségi adóktól eltérően nem a saját stábjából „él”, a hosszú távú tervek, elképzelések csak a főszerkesztőre és segítőire hárulnak – ilyen körülmények között már érthető, bár még mindig meglepő, hogy az egyébként méltán elfeledett, több szempontból problémás realaudio formában adnak az interneten, Sallai reményei szerint azért már nem sokáig.

Nincsenek tehát például informatikusok, vagy bármilyen külsős segítők, ami nem könnyíti meg a dolgukat. Mindez csak akkor kérdés persze, ha a hallgatói érdekek egyáltalán felmerül, hiszen elvekben a rádióknak határozott célja van: szórakoztatni, egyre professzionálisabb műsorokkal, de a hallgatói visszajelzések módja, a hallgatók igényeinek alakító ereje éppolyan korlátozott mint egy kereskedelmi rádiónál. A beszélgetős-zenélős könnyű műfaj pedig a rádiózásnak csak egy szeglete, a műsor formátuma mégis ebben merül ki, ami valamelyest ellentmond a rádió vélhetően fő céljának, amely az oktatás, a szakma megismertetése a diákokkal, a tapasztalatszerzés. Úgy tűnik, a rádiózás tartalmi igényessége helyett inkább a szabadidős tevékenységi funkció van a hangsúly, azon az élményen, hogy a diákok élőben beszélhetnek mikrofonba, könnyed témákról, súlytalanul, aztán gyakorolhatják a vágást. Az iskola presztízsét emeli, hogy saját, működő rádióval rendelkezik, aminek jól felszerelt stúdióját be lehet mutatni a nyílt napokon, de az már nem foglalkoztatja, hogy éljen a kulturális, társadalmi, közösségi lehetőségekkel, amit a frekvencia birtoklása nyújt.

Rákóczi Hírmondó

Ez a rádióadó ékes példája az egyéni elhatározások erejének, erősen kötődik Bede Judit személyéhez. 1999-ben hozta létre az Emberkék az Emberért közhasznú egyesületet közösségi funkciók ellátására: kiállításokat, gyermek- és ifjúsági szabad-

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

idős, illetve hagyományörző programokat szerveztek. Ők adták be a pályázatot Rákóczi falva teleházának létrehozására is. A rádió elindításában kulcsfontosságú mozzanatnak tartja Bede, hogy 2000-ben a Nonprofit Médiaközpont, a Közösségfejlesztők Egyesülete meghirdetett egy médiakurzust, ahol egy gyorstalpaló, intenzív képzés keretében betekintést nyújtottak az érdeklődők számára a nyomtatott és az elektronikus média alapvető jellemzőibe. Itt sajátította el azt az alapszintű know-how-t, amivel bele lehetett vágni a rádió megszervezésébe.

Második próbálkozásra elfogadta a testület a pályázatot, ebben a rádió közmű-szolgáltatónak volt megjelölve, napi tíz órás adással. A helységet az önkormányzat adta, a felszerelésük nagy részét kölcsönbe kapták. Bede önkénteseket toborzott és a közszolgálati adóktól hívott szakembert az első stábgyűlésekre.

Az egyesület olyan rádiót akart, ami a „hagyományos értékeket próbálja megőrizni”. Az emberre kívánnak koncentrálni. Olyan témákat választanak, amelyek „közelebb viszik egymáshoz az embereket”, érzelmileg is hatnak a hallgatókra. Foglalkoznak szépirodalommal, zenei kínálatukban régi klasszikusokat, vagy értékkel bíró újabbakat játszanak, a stáb konkrét koncepcióval bír. Ez a gyakorlatban főleg klasszikus rockzenét jelent (pl. Led Zeppelin), régi magyar slágereket (a jellemzően megkerülhetetlen Illés-Metro-Omega hármas), de van kifejezetten népzenei adás is. Hangsúlyozza az emberközelség fontosságát, és az ilyen kisorádió fontos sajátosságát, hogy szerves kapcsolatban van a helyiekkel, ide be lehet jönni az utcáról.

A Hírmondó a hírműfajokra is nagy hangsúlyt fektet, élőben közvetít a nekik otthont adó közösségi házból rendezvényeket. Oknyomozó riportokat is készítenek, feldolgozták nemrég például a község ötvenhatos eseményeit, és foglalkoznak a falu életét érintő dolgokkal, a szeméttelép felszámolásától kezdve a védett madarak fészkelőhelyeinek felforgatásáig, vagyis klasszikus közszolgálati funkciókat látnak el. Büszkéek arra, hogy beépültek a falu történelmébe, archivált anyagaikon olyan emberek szólalnak meg, akik ma már nem élnek, riportjaik, interjúik már mindig részét fogják képezni a helyi társadalom kulturális örökségének.

Érdekes módon, más rádiókkal ellentétben a Rákóczi Hírmondó adása reggel hétkor kezdődik és délután ötig tart, mert Bede szerint a hallgatók „hat óra után már beülnek a tévé elé”. Nem háttérrádió akarnak lenni, műsoraik informatívak, odafigyelést igényelnek. De mivel adásuk délután véget ér, ez erősen korlátozza az elért hallgatók körét, főként nyugdíjasokra, munkanélküliekre, tehát inaktívokra.

A törvényben megszabott mennyiségű hirdetési időt nem tudják kihasználni, egyrészt mert kevés az alkalmas vállalkozás a vételkörzetben, másrészt ehhez kellené egy hirdetésszervezőt foglalkoztatni, amit nem engedhetnek meg maguknak. Az egyesület anyagi helyzete egyfajta a harc a túlélésért. Jelen pillanatban minuszos, pluszforrásokra lenne szükség, amelyeket Bede szeretne újabb szolgáltatások bevezetésével előteremteni. Ahhoz nyúlnak amit érnek, például leszázalékolt munkatársak alkalmazásával bértámogatáshoz jutnak. Hárman kapnak juttatást a munkájukért, a többi önkéntes, de ezek nagyon kevesen vannak, mert „mindenki azt kérdezi: Mennyit fizetsz?” Nem tud komoly közösség kialakulni az egyesület körül, mert a falu

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■

Szolnok tőszomszédságában egyre inkább alvóvárosként funkcionál. A rádió indulása környékén sok olyan hangot lehetett hallani, amelyek szerint „Minek ide rádió, amíg még aszfaltút sincs?“, de ez is a küldetéstudat része, megismertetni, tudatosítani a helyiekben a dolgok működését, például a rádió fontosságát. Ugyanakkor sok olyan visszajelzést kapnak, ami azt mutatja, hogy örömet tudtak szerezni, fontos kérdésről tudtak beszélni, vagyis amik miatt akkor úgy érzik: érdemes. Bede szeretné ha a rádió nagyobb vételkörzethez jutna. Olyan fejlesztésekre pályáznak most, amikkel kistrégió szintre lehetne emelni a rádiót, ami több hallgatót, több hirdetőt, biztosabb hátteret jelentene, s így a Hírmondóból többet ki lehetne hozni, jobban szolgálhatná a térség érdekeit.

Úgy tűnik, a rádiót Bede Judit agilissága, elszántsága működteti, egy olyan közegben, amely nem közömbös ugyan, de javarészt csak passzívan befogadja a rádió műsorait. Sok nyugdíjasnak okoznak örömet, és más korosztályok képviselői is vannak a rendszeres hallgatók között, de a nappali sugárzás miatt éppen a potenciális hallgatók nagy részét nem éri el. A nappali sugárzás fő oka viszont pusztán az emberhiány, hogy a rádió léte egyelőre nem tudta annyira megmozgatni a helyi közösséget, hogy a lehetőséggel élve néhányan este is készítsenek műsort, a későbbi órák felé eltolva az engedélyezett műsoridőt. A háziasszonyok és az idősebbek valóban jellemzően a sorozatoknak szentelik magukat este, így ezek a tényezők együtt gátolják az egyesület körüli pezsgőbb közösségi élet kialakulását, mely egyébként vélhetően amúgy sem alakul ki könnyen egy agglomerációs, zárkózott „alvóváros” esetében. Így egyelőre marad a valóban pótolhatatlan értékeket teremtő helyi rádiózás „egyemberes” harca a fennmaradásért.

Sirius

A gyömrői Sirius rádió mesébe illő történetét számos médium feldolgozta már, újságcikkektől dokumentumfilmig. Történet az idős rádiótechnikusról, aki saját kezűleg épített adót, antennát, garázsban stúdiót barkácsolt, nyugdíjából részletre vásárolt cd-lejátszós deckeket, történet gáncsoskodókról, hatóságokról, és aláírásgyűjtésről, itt minden romantikus közhely megtalálható, és igaz. És minden racionális számításnak, esélynek ellentmondóan, Lacy István működteti a helység saját helyi rádióját, a mai napig is.

Rögtön a rendszerváltás után nekilátott a terv megvalósításának, ő nem várt a frekvenciamoratórium leteltére, a médiaháború lezárására. Eljött az idő, technikai feltételek adottak, demokrácia van, rádiót kell csinálni, mert a városnak szüksége van rá. A kilencvenes évek elején a rádió teljesen illegálisan belefogott a műsorszórásba, kezdetben eltűrték. Lacy úr érdeklődött a legalizálás lehetőségei iránt, a szabályozatlanság korszakában még bíztatták azzal, hogy csak tegye a dolgát, a szabályozás majd kialakul. De nem a jogszabályi környezet idomult a Sirius rádióhoz persze. A rádió születése óta már az ötödik adóval működik. A Hírközlési Felügye-

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

let minden olyan alkalommal megjelent Lacy István udvarán, amikor valaki bejelentést tett a kalózárádiónak működéséről. A jelek szerint voltak, akiket zavart a rádió léte. Ilyenkor az adót elszállították, Lacy úr újat készített. Semmi különös motiváció nincs hajthatatlansága mögött, csak az elhivatottság, ahogy ő maga mondja: a megszállottság. Egy ilyen helyen, mint Gyömrő, tragikus információszegénységben élnek az emberek, itt, a 21. században. Az önkormányzat rendeletet hoz arról, hogy mikor lehet avart égetni, de ezt „csak úgy hallják” az emberek, pontosan senki nem tudott, hiszen ezt a hivatalban kiírják, és kész. Ők 1994-ben már közvetítették az önkormányzat testületi üléseit, a stúdióba ellátogattak a képviselők. Persze többen mondták, hogy a másikat ne hívják meg akkor már, de Lacy István öntudatosan mondta mindig: „Dehát ez közszolgálati rádió!”.

A „stáb” jelenleg négy főből áll, Lacy mellett két másik nyugdíjas, és egy tanár, aki szabadidejében rádiózik itt. Ő Rakó Attila, aki arra emlékeztet, mennyire felbecsülhetetlen értékű volt, amikor ő Üllő testületi ülésére már úgy érkezett meg, amikor ott volt képviselő, hogy már ismerte Gyömrő álláspontját a két település közötti fontos közös ügyben, a rádió közvetítésének köszönhetően. Volt olyan eset, hogy valaki megkérte őket, olvassák be, hogy eltűnt a kutyája. S két órával később a kutyát megkerült Maglód határában. Máskor egy természettudományi újságban talált cikk a cukorbetegségről segített valakinek abban, hogy felfrissítse a diétáját. Megszólt pap, orvos, a városka minden fontos tényezője. Könnyű belátni tehát, hogy milyen fontos kulturális-közéleti funkciókat lát el a rádió a maga egyszerű eszközeivel. Lacy István hangsúlyozta, hogy ők nem tudták, hogy ezt hogyan kell csinálni, ezt meg kellett tanulniuk. A tesztüzem során az első zeneszámok lejátszása után győzködtek a helyiek, hogy „beszéljenek”, valamit mondjanak, csináljanak műsort. Nyilvánvaló, hogy keveset tudnak a professzionális rádiózásról, és szívesen látnák a segítséget, de nem tolonganak a Sirius ajtájában a fiatalok, égve a szereplési vágytól. Voltak ifjabbak, zenés, műfaji műsorokkal, de most csak ők négyen vannak, és a műsor nagyobb részét egyedül viszi Lacy úr. A hallgatók inkább az idősebbek táborába tartoznak, akiknek „nehezebb esik már az olvasás”, vagy nagy örömet lelik a kíváncságműsorban. Az adó zenei radikális eklektikája alapján azonban „nincs olyan aki harminc percen belül nem hall magának való zenét”, legyen szó akár house-ról, mondja az idén 72. életévét betöltő rádiós.

A Sirius rádiónak tehát Lacy István nyugdíja képezi a költségvetését, azért adnak műsort csak heti öt napon és csak délután, mert ennyire futja az idejükből. Az önkormányzat a másfél évtizedes fennállásuk óta százezres nagyságrendben támogatja őket, vállalkozókról szó sincs, alkalmanként hoz a postás egy-egy borítékot, amiben ezresek lapulnak. Az ORTT pályázata legalább arra lehetőséget adott, hogy ne legyen törvényellenes az, amit csinálnak, de történetük során sok harcot megvívottak, és a jövő bizonytalan. „Nem kell a 21. században kistérségi tájékoztatás?” teszi fel a költői kérdést Lacy úr. Neki egyértelmű válasza van erre a kérdésre.

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

Jegyzetek

- 1 1996. évi I. törvény a rádiózásról és televíziózásról.
- 2 Az általunk közösségnek nevezett forma a törvényben nem nyereségérdekelt műsorszolgáltatóként jelenik meg: „ez olyan műsorszolgáltató, amely nemzeti és etnikai vagy más kisebbségi, kulturális cél vagy hátrányos helyzetű csoport szolgálatát vállalja, vagy a lakóhelyi közösség közéleti fórumaként kíván szolgálni, ha a műsorszolgáltatásból származó – elkülönítetten nyilvántartott – pénzügyi eredményét kizárólag a műsorszolgáltatás folytatására, fejlesztésére használja fel.”
- 3 Köszönet Hizsnyik Dénesnek a pécsi helyzet ismertetéséért.
- 4 A Civil Rádiózásért Alapítvány a Nemzeti Civil Alapprogram támogatásával 2006. december és 2007. május között kérdőíves kutatást folytatott a hazai kisközösségi rádiózás felmérésére. A kérdőívek teljes körű feldolgozása jelen tanulmány írásakor kezdődik, így e helyen csak néhány elsőre érdekeltebbnek tűnő választ közlünk.
- 5 Azaz itt is megjelenik a közszolgálatosság meghatározásának vitáiból ismert elitista kontra populáris elvontét.

Irodalom

- Cserháti Ákos (2006): Az önkéntesség motivációi és az önkéntesség egy különleges terepe: a közösségi rádió. *Civil Szemle*, 2. 17–35.
- Fogg, Ally–Korbel, P.–Brooks, C. (2005): *Community Radio Toolkit*. Radio Regen.
- NHH: Érvényes engedéllyel rendelkező kisközösségi helyi URH-FM műsorszóró rádióadók 2007. febr. 1-jei állapot.
- ORTT (2003): J/2175. *Beszámoló az Országos Rádió és Televízió Testület 2002. évi tevékenységéről*. (2003. júl.)
- ORTT (2003b): *Az Országos Rádió és Televízió Testület pályázati felhívása helyi, rádiófrekvenciák hasznosítására kisközösségi rádiók céljára*. http://www.ortt.hu/palyazatok/7/1149557330helyi_radio_20030716.doc
- ORTT (2005): J/14615 *Beszámoló az Országos Rádió és Televízió Testület 2004. évi tevékenységéről* (2005. feb.)
- ORTT (2007): *A kisközösségi rádiózás Magyarországon*. (2007.03.13)
- Wikipedia 2007 Low-power broadcasting
- i4D Magazin. 2004. aug. http://www.i4donline.net/aug04/india_community_radio.asp
<http://www.rsm.govt.nz/publications/dps/dp12.pdf>

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

Nemzetközi kitekintés

Engedélyköteles kisközösségi rádiózás

Az USA-béli „kisteljesítményű” (Low Power) FM (LPFM) rádiókat hosszas civil nyomásra 2000-ben tette lehetővé az amerikai hírközlési hatóság (FCC) nem kereskedelmi rádiózásra. Médiával foglalkozó szervezetek és magánszemélyek nem pályázhatnak rá. A „kis teljesítményt” max. 100 W-ban határozzák mely, melyre 5,6 km-es sugarú körzetet adnak meg.

A velük szembeni legnagyobb kritika, hogy nagy részük vallásos adást sugároz, melyet nem a helyi közösség készít: máshonnan beszerzett adásokat közvetítenek. Egyes államok rengeteg LPFM adót felhasználnak információsrádióknak (Travelers' Information Stations, Highway Advisory Radio): ezek autópályák mentén, repülőtereken, nemzeti parkokban, határátkelőknél közvetítenek az utazóknak információkat; zenét nem sugározhatnak. Oktatási intézményekben kisteljesítményű középhullámú állomások is működhetnek. (Wikipedia 2007)

Nagy-Britanniában korábban a Restricted Service Licence kategória létezett a közösségi rádiók számára. Ezzel kisteljesítményű adókat lehetett max. 1 hónapig működtetni. Állandó engedélyt olyan állomások kaphattak, melyek zárt területen (kórház, egyetemi campus) sugároztak. (Wikipedia: Restricted Service Licence). 2004-ben a Community Radio Order rakta le a teljes jogú kisközösségi rádiók jogi alapjait. Az átmeneti időben, 2002 és 2005 között számos rádió kapott állandó engedélyt, ezeket Access Radio néven említették utalva arra, hogy ezen állomások hozzáférést adnak azoknak a hangoknak, melyek máshol nem szólalhatnak meg. A közösségi rádiósok nyomására (is) mára ezt az elnevezést hivatalosan is felváltotta a Community Radio név, mely már a rádiók közösségi jellegére utal.

Ausztráliában 2005-ben 442 közösségi rádió működött. Ezek – az ausztrál hatóság, az ABA meghatározása szerint – két fő csoportot alkotnak: „special interest” és földrajzi vagy általános tematikájú közösségi engedélyűeket. Egy 2002-es jelentés szerint 20 ezren (a lakosság 1%-a) vesz részt közösségi rádió munkájában önkéntesként. (Wikipedia: Community radio)

Közösségi rádiózás a „fejlődő világban”

A közösségi rádiók sajátos terepe a szegények, írástudatlanok lakta területek, ahol általában a demokrácia „megtanításában” is szerepet kapnak. Afrika több országában működnek ilyen adók, többségében nyugati alapítványok támogatásával.

Kelet-Timoron az 1999-es függetlenség elnyerésekor csak az állami rádió működött. Azóta 16 közösségi rádiót engedélyeztek, miközben kereskedelmit egyet sem. Az analfabétizmus 60%-os.

Indiában 2003 óta lehetséges 50 W-os kisközösségi rádiókat működtetni, felsőoktatási intézményeknek. Az első rádió 2004-ben indult. (i4D)

Legális kisközösségi rádiózás – engedély nélkül

Új-Zélandon (Wikipedia 2007, <http://www.lpfmz.com/>) 0,5 W-ig engedély nélkül lehet rádióadásokat sugározni a 88.1–88.4 és a 106.7–107.7 MHz-es sávban. 25 km-es körzeten belül egy üzemeltető csak 2 adót működtethet. Az interferenciamentességről maguk a műsorszolgáltatók gondoskodnak, azaz ha zavarják egymást, azt maguk között kell elrendezniük. Az 1,3 millió lakosú Auckland városában 29 kisközösségi rádió működik (Wikipedia: List of

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

LPFM stations in New Zealand). Ezek közt egészen szűk közösségnek szólókat is találhatunk: a Radio Chomsky pl. csak Noam Chomsky internetről letöltött előadásait közvetíti.

Osztott frekvenciás modell

A skandináv országokban. A nárradio régóta (Svédország: 1979) bevezetett modellje eltér az eddigiektől: itt egy központi szervezet tart fenn egy közepes teljesítményű frekvenciát a civil szféra számára. A nonprofit szervezetek (beleértve egyházakat és pártokat is) ezen kapnak osztott műsoridőt. Kitétel, hogy a szervezet fő tevékenységi köre ne a rádiózás legyen. A stúdiót a közösségi rádiós szervezet üzemelteti, a technikával, stúdióval, a rádió fenntartásával tehát a műsorkészítőknek nem kell foglalkozniuk. Ebben a modellben tehát a rádió infrastruktúrája „felülről jövő” kezdeményezésre jön létre, a megszólaló műsorok azonban „alulról jövő” civil kezdeményezésre készülnek, leszámítva a „kötelező” eseményeket, pl. a városháza üléseinek közvetítését. Így biztosítva van a kötelező minimum, ami a civil társadalom informálásához szükséges, de az egyes kezdeményezések műsorkészítési szabadsága is. Az egyes „rádiók” (azaz a műsorok) önálló néven jelentkeznek be. A nagyobb városokban akár több ilyen frekvencia is működhet, melyek fél órától több órás műsoridőig jelentkeznek a szervezetek adásai. A modell előnye, hogy a civil szféra megjelenése jóval sokszínűbb lehet, mint a magyar megoldásban, kiszűri a populáris zenére épülő kereskedelmi hangzású adásokat, de az egyes szervezetek nem érezhetik magukénak a rádiót: ők egy sokszínű civil csatorna egyik műsorkészítői.

Közösségi rádiózás kereskedelmi alapon?

A kisközösségi rádiózás azonban a világ országainak nagyobbik részében ma sem engedélyezett. Ez nem zárja ki, hogy ezen országokban egy kisváros, falu vagy kulturális-nemzetiségi közösség saját rádióval rendelkezzen. Európa számos országában ismertek ilyen helyi rádiók, ahol a rádió egész napos „össznépi” szórakoztató-informáló programot sugároz: országos és helyi híreket, popzenét, populáris népzene, helyi vállalkozások hirdetésait, kívánságműsort stb. Bár ezek kereskedelmi alapon és általában a lehető legszélesebb hallgatóságot megcélözva működnek, mégis sok szállal kötődnek a „közösségi rádió” műfajához: a magyarországi, általában hálózatba kötött helyi rádiók sokkal kevésbé közvetítenek unikális helyi tartalmat, mint ezek a példák. E csoportba sorolható pl. Görögország másfélezer helyi rádiójából jónéhány – melyek némelyike a helyi nemzetiség jórészt nép(i) zenét sugárzó adója – vagy a Vajdaság kis magyar adói, melyek sajátos délvidéki mulatós-nosztalgia-mainstream-elektronikus zenei egyveleget nyújtanak, de az USA bérelt műsoridejű „ethnic” – köztük magyar – rádiói is egy kis helyi közösség máshol nem elérhető hangját közvetítik.

Állami és katonai kisközösségek

Nem sorolják a közösségi rádiók közé a katonai adókat (pl. az amerikai hadsereg annak idején Taszáron működtetett helyi stúdióját), pedig ez is egy kicsi, összezárt közösség számára sugároz műsort, melyek helyi programjait amatőrök (katonák) készítik.

Egyes óceániai szigetek helyi közszolgálati-állami rádiói is tekinthetők e kategóriába tartozónak, ahol a potenciális hallgatóság a külvilágtól jobbára elzártan élő pár száz – pár ezer fő.

BÖLCS „LAIKUSOK”

Társadalmi részvételi technikák a demokrácia szolgálatában

Pataki György

■ Bevezetés

■ Bölcsék és laikusok? A két fogalom különösen hazai közbeszédünkben leginkább egymás ellentéteiként tűnik föl. A „bölcsüket”, de legalábbis a „tudással rendelkezőket” általában az ún. szakértők között keressük. „Laikusoknak” pedig a közvéleményt, a civil embereket és szervezeteiket tituláljuk előszeretettel. Lehet-e egyáltalán arról szó, hogy tévedünk? Lehetséges-e, hogy mindez csupán egy korántsem veszélytelen társadalmi előítélet, amelyről saját társadalmunk jól-léte érdekében minél előbb szabadulnunk kellene? Jelen írás éppen amellet kíván érvelni, hogy „laikus” és szakértő szembeállítás elavult gondolkodási keretünket mintázza. Az idő eljárt fölötte számos tekintetben. Főképpen nehezen védhető akkor, ha a demokráciát, a fenntarthatóságot és az igazságosságot kiemelt értékeknek tekintjük, és olyan társadalmi berendezkedést akarunk, amely ezeknek az értékeknek az intézményes megerősítését célozza hosszú távon.

A következőkben kézzelfogható példák és történetek citálásával szeretném bizonyítani a dichotómia idejét múltságát. Olyan módszerekről vagy technikákról számol be ez az írás, amelyeket elég régóta, igen sikeresen alkalmaznak és többé-kevésbé intézményesítettek számos hazánkon kívüli országban. Ezek az eszközök mind a társadalmi részvétel széleskörűségét és érdemlegességét hivatottak biztosítani a közügyeinkről szóló ún. közpolitikai döntéshozatalban. Az ismertetésre kerülő

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■

döntéstámogató technikák természetesen nem értékmentesek. Az általuk képviselt vagy megtestesített politikai ideál és értékelkötelezettség a részvételi vagy „deliberatív” demokrácia (bár sokan közvetlen vagy erős demokráciaként emlegetik). (Elster, 1998; Bohman–Rehg, 1999) A deliberatív demokráciában központi szerepet kap a nyilvános vita, amelyet szabad és egyenlő jogú állampolgárok folytatnak, és közösségi mérlegelésük, tanácskozásuk eredményeként formálják, illetve alakítják ki álláspontjait a közügyekben, valamint teremtik és erősítik meg politikai közösségüket.

Porto Alegre és a részvételi költségvetés

Brazília legdélibb államának, Rio Grande do Sul-nak a fővárosa, a 470 km²-en elterülő, 1,3 millió lakosú (az agglomerációját is figyelembe véve, 3,5 millió lakosú) Porto Alegre nemcsak arról közismert, hogy 1996 óta folyamatosan a legmagasabb életszínvonalat biztosítja népességének az országban, hanem arról az innovatív városvezetésről, ami 1989 óta megszakítás nélkül jellemzi közigazgatását. A helyiek csak „közösségi közigazgatás”-ként (*administração popular*) emlegetik azt a városvezetési gyakorlatot, aminek fő jellemzője a részvételi demokrácia technikáinak, nevezetesen az ún. részvételi költségvetés (*participatory budgeting*) technikájának az alkalmazása, a közterek újjáélesztése és a települési környezetpolitika és természetvédelem integrálása a várospolitika minden aspektusába. (Menegat, 2002)

A részvételi költségvetés egyszerűen fogalmazva nem más, mint a települési költségvetés összetételének és arányainak a meghatározása és működésének ellenőrzése egy minden lakos számára nyitott és átlátható, évente újraismétlődő vita- és tervezési folyamaton keresztül. A Porto Alegre-i gyakorlatban a márciustól februárig tartó részvételi költségvetési folyamat kerületi szinten (azaz a városrészek keretében) és tematikusan zajlik (azaz egyes kiemelt témakörökben, mint például a közlekedés, az egészségügyi és szociális ellátás, az oktatás és kultúra, a várostervezés és -fejlesztés, valamint a gazdasági fejlesztés és adózás). Minden év márciusában elindulnak azok az előkészítő találkozók, amelyeken a civilek önszerveződő módon beszélgetéseket kezdenek kerületenként és az öt fő témakörben arról, hogy milyen problémákat látnak, és milyen célokat tűznének ki, illetve támogatnának. Az elindult beszélgetés-folyamatot ezután a kerületi és tematikus nyilvános gyűlések első köre követi március-április fordulóján. Ennek egyik hivatalos programpontja a városvezetés beszámolója (Porto Alegre mind a 16 kerületében, s mind az 5 fő témakörben) az elmúlt költségvetési év eredményeiről – a városvezetés személyes jelentésadásnak nyilvános vitája folyik. Ugyancsak ezeken az első körös találkozókön választják meg a résztvevők azokat a képviselőket, akiket az adott évi részvételi költségvetési folyamat folyamatos figyelemmel kíséréssel, felügyeletével bíznak meg. Ezek a „képviselek” nem keverendők össze a hivatalos önkormányzati választásokon megválasztott helyi politikai, önkormányzati képviselőkkel. A részvételi költségvetés folyamatában választott „képviselek” olyan delegáltak, akik segítenek

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

szervezni, lebonyolítani a további beszélgető- és vitafórumokat a kerületükben vagy az egyes témakörökben, ezért kötelességük részt venni a folyamat minden ilyen állomásán, rendezvényén. A végső döntést a város költségvetéséről természetesen továbbra is a választott politikai képviselők, az önkormányzati testület tagjai hozzák meg.

A folyamat következő szakaszában, április és június között olyan, ún. közbeeső találkozók zajlanak, ahol a kerületeknél kisebb egységekben (például szomszédságokban) és a fő témakörök résztémáiban folynak a beszélgetések, amelyeknek célja a prioritások és a pénzügyi igények megfogalmazása. Június-júliusban érkezik el a nyilvános gyűlések második köre, amikor is – a továbbra is mindenki számára nyitott és független szakemberek által facilitált – vitában döntenek az adott évben kiemelő (kerületi és tematikus) javaslatokról. Ugyancsak a második körben választják meg a kerületi és témaköri gyűlések résztvevői a Részvételi Költségvetés Tanácsának 2–2 tagját. A Részvételi Költségvetés Tanácsa együttműködve a települési közigazgatás szakembereivel azon örködik, hogy a lakosság által megjelölt célok és prioritások valóban érvényesüljenek a város költségvetésének tervezésében, a fejlesztési alternatívák kidolgozásában. Július-augusztusban folyik ez utóbbi munka; azaz az adott időszak költségvetési döntésének szakmai előkészítése. A Részvételi Költségvetés Tanácsa véleményezi az elkészült döntési tervezetet, majd ez nyilvános terjesztésre kerül október-novemberben. Ezt követően szavaznak a helyi önkormányzat választott képviselői a költségvetésről. December-januárban a Részvételi Költségvetés Tanácsa áttekinti a teljes folyamatot, és írásban megfogalmazza a legfőbb tanulságokat, esetleges változtatási javaslatokat. Ezek után a Tanács tagjai lemondanak (mandátumok tehát 1 évre szól, és még egyszer választhatók újra delegálnak). (Souza, 2001; Menegat, 2002; Cabannes, 2004)

A részvételi költségvetés alkalmazásának gyökerei egészen az 1970-es évekre nyúlnak vissza, amikor még Brazíliában katonai diktatúra uralkodott. Az ellenállás egy sajátos formájaként is értelmezhetőek voltak tehát azok a bátor kísérletek, amelyeket egy-egy önkormányzat és polgármester a társadalmi részvétel és a demokrácia kiterjesztése érdekében tett. 1997-től kezdődően lehet beszélni a részvételi költségvetés gyors terjedéséről elsősorban Brazíliában, ahol manapság már több mint 130 önkormányzat gyakorolja a demokratikus döntéstámogatás és döntéshozatal formáját. 2000 óta pedig Latin Amerika többi országában is hódító útjára indult a kezdeményezés (olyan nagyvárosokban is, mint Buenos Aires és Montevideo), sőt nyomokban szintén megjelent Európában (lásd a spanyol Córdoba, a francia Saint-Denis és Bobigny, az olasz Piere Emanuele, valamint a német Rheinstetten városokat, illetve városrészeket). (Cabannes, 2004) Porto Alegre többek között azért szimbóluma a részvételi költségvetés sikeres alkalmazásának, mert a városi költségvetés 100 százalékára kiterjed ez az átláthatóságot és évente több tízezrek részvételét biztosító technika, és olyan mértékben intézményesült a városigazgatás rendszerében és gyakorlatában, hogy a váltakozó polgármesterek személyétől és a választott önkormányzati képviselő testületek összetételétől függetlenül legitímen működik. A társadalmi részvétel és a nyilvános közösségi viták, tanácskozások e tapasztalatával

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

„megfertőzve” 1993-tól Porto Alegreben több, ún. városi konferenciát szerveztek, amelyeknek kimondott célja a várospolitikai társadalompolitikai és szakmapolitikai integráltságának növelése. Az első nyilvános konferencia, „A demokrácia városa” címmel arról folyt, hogy milyen várost szeretnének a városlakók maguknak a jövőben. A 2000 résztvevő a gazdasági fejlesztés, a városrehabilitáció, a közlekedés és a pénzügyek terén fogalmazott meg közpolitikai ajánlásokat. Az 1995-ös második városi konferencia, a „Város mindenkiért” címmel már 3000 résztvevőt vonzott a városfejlesztési terv vitájára. 2000-ben pedig „A jövő városa” rendezvényei 7000 városlakót mozgattak meg a szociálpolitika, a kultúra és a gazdasági fejlesztés témaköreiről zajló vitákkal. Az új évezredben Porto Alegre célja az, hogy a részvételi demokrácia és a fenntartható fejlődés eszméit és gyakorlatait kapcsolja össze hosszútávú településtervezési és -fejlesztési politikájában. (Menegat, 2002)

Nagy Britannia és az állampolgári tanács

Az angliai Leicester városában három kórház működik (*Leicester Royal Infirmary* – Leicesteri Királyi Kórház; *Leicester General* – Leicesteri Általános Kórház és a *Glenfield*). A megyei (*Leicestershire*) egészségügyi hatóság az 1990-es évek közepén az a nehézséggel találta magát szembe, hogy a krónikus betegségek és a rehabilitáció egészségügyi szolgáltatásai egyre komolyabb erőforráshiánnyal küzdöttek, mivel a sürgősségi ellátások hatalmas pénzügyi forrásokat emésztettek föl. A probléma megoldása érdekében szakmai konzultációkat kezdeményeztek a kórházi és más egészségügyi szakértőkkel, mely négy (!) éven keresztül zajlott. Az a szakmai álláspont kristályosodott ki, hogy a baleseti és sürgősségi ellátásokat a Királyi és az Általános Kórházba koncentrálják, és a Glenfield Kórházat a tervezhető egészségügyi ellátásoknak tartják fenn. Amikor a szakmai közmegegyezéssel készült tervet 1999-ben nyilvánossá tették, a város lakosságán a hivatalos szervek által nem várt fölháborodás söpört végig. A tiltakozások arra összpontosultak, hogy a Glenfield Kórházból a nemrégiben főleg közadakozásból létrehozott kardiológiai- és emlődöntőcentrumokat is át akarják helyezni a racionalizálási tervek részeként a két másik kórházba. 150 ezer tiltakozó aláírás gyűlt össze a szakmai koncepcióval szemben; a média ráharapott az eseményekre, és az érintett országgyűlési és önkormányzati képviselők sem vonhatták ki magukat a kibontakozó civil ellenállás hatásai alól. A megyei egészségügyi hatóság a mérgező helyzet megoldása érdekében megfogadta Patricia Hewitt, a kormányzati hatalmon lévő párt, leicesteri országgyűlési képviselőjének javaslatát: rendezzenek állampolgári tanácsot (*citizens' jury*) az egészségügyi finanszírozási probléma megvitatására. (Goodin–Dryzek, 2006)

Az állampolgári tanács módszerét az amerikai Ned Crosby dolgozta ki 1974-ben, és az Egyesült Államokban a *Jefferson Center* indította útjára, s támogatta szakmailag. Az Egyesült Királyságban a Közpolitikai Kutatóintézet (*Institute for Public Policy*

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

Research), egy független agytröszt karolta föl, s népszerűsítette, amelynek történetesen egyik alapítója volt a fenti történet egyik kulcsfigurája, Patricia Hewitt.

Az állampolgári tanács lényege az, hogy létrehozunk egy „mini-társadalmat”, vagy még inkább „közösségi mikrokozmoszt”, amely a megvitatandó probléma természetének megfelelően kiválasztott 12-25 önként jelentkező, „laikus” civilből áll, akik 3–4 napon keresztül vitatják meg az adott kérdést, közügyet. A módszer nagy hangsúlyt helyez arra, hogy a témakör különféle (pro és kontra) álláspontjait kiegyensúlyozott információs-csomag és szakértői támogatás (előadások, írott anyagok) vázolja föl a civil résztvevőknek. A képzett facilitátorok segítette folyamatban az állampolgári tanács tagjai interaktív és nagyon intenzív tanulási folyamatban, érveiket egymással szembe állítva (esetleg új szakértők bevonását kérve), s egymással (kis csoportokban és plenárisan) vitatkozva alakítják ki végső álláspontjukat a vitatott közügyről. A „laikusok” tehát – az angolszász országokban bevált és elfogadott esküdtisékek gyakorlatát imitálva – döntést hoznak a kérdéses közügyben: közpolitikai javaslatot fogalmaznak meg a döntéshozók számára. A folyamatot végig a média vigyázó szeme kíséri, és teszi átláthatóvá minden érdeklődő és érintett számára. A tanácskozás pártatlanságára ügyel általában egy olyan szervező bizottság, amelynek tagjai a vitatott kérdésben érintett minden szervezett társadalmi csoport képviselőiből kerülnek ki. (Bela et al., 2003; Aldred–Jacobs, 2004; Goodin–Dryzek, 2006)

Az állampolgári tanács „mini-társadalmá” tehát a deliberatív demokrácia ideálját igyekszik a gyakorlatba ültetni, ahol érvek és ellenérvek csapnak össze egyenlő jogú felek vitájában. (Smith–Wales, 2000; Ward et al., 2003) Ez a „közösségi mikrokozmosz” amellelt, hogy a Jürgen Habermas, német társadalomtudós (Habermas, 2001) által kifejtett uralommentes kommunikáció, diszkurzív etika és kommunikatív racionalitás normatív ideáljainak gyakorlatba ültetésére tett kísérlet, más szempontból is ügyel legitimitációjára. Az állampolgári tanács társadalmi és politikai legitimitációjában további fontos kérdés, hogyan választják ki a résztvevőket. Erre számos módszer létezik, s legyen az kvantitatív (statisztikai) vagy kvalitatív, lényegük az, hogy az adott kulturális kontextushoz kell illeszkedniük. Az állampolgári tanács német változata, a Peter Dienel, német szociológus által – Ned Crosby-hoz hasonlóan a '70-es években – kidolgozott ún. tervező sejtek (*die planungszelle*) a statisztikai reprezentativitást célozzák azzal, hogy az adott kérdésben földrajzilag érintett állampolgárok populációjából véletlen mintavétellel választják ki az állampolgári tanácshoz hasonlóan működő tervező sejtek „laikus” tagjait. (Dienel–Renn, 1995) A következő pontban ismertetésre kerülő, dániai konszenzus konferenciák kiválasztási gyakorlatában sokkal inkább a kvalitatív szempontok dominálnak és elfogadottak a résztvevők kiválasztásában (nyilvánvalóan véletlenül sem kerülhet be a kiválasztottak közé például olyan személy, akinek közvetlen üzleti vagy szakmai érintettsége van az adott kérdésben). A brit állampolgári tanácsok gyakorlata pedig vegyes képet mutat, sokszor igyekeznek a statisztikai reprezentativitást elérni a résztvevők kiválasztásában, máskor azonban inkább a dán gyakorlathoz hasonlóan, a kvalitatív szempontok kerekednek felül. Az Egyesült Királyságban az 1996-ot követő

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

három évben már 30 darab állampolgári tanácsot rendeztek, (Lenaghan, 1999) s a módszer a kormányok támogatottságát élvezve intézményileg tovább erősödött az azóta eltelt években. (Goodin–Dryzek, 2006)

Visszatérve leicesteri történetünkhöz, az ottani állampolgári tanács elfogadta a korábban vitatott szakmai koncepciót azzal a lényeges változtatással, hogy a Glenfield Kórház helyett egy másik kórházba, nevezetesen az Általános Kórházba koncentrálják a tervezhető egészségügyi ellátásokat. A leicesteri történet – Goodin és Dryzek (2006:232) szerint – így nem pusztán arról szól, hogy az érintett politikusok szűk karrier-szempontból nyerhettek az ügyön, támogatva a civilek bevonását, s még a szakmai szempontok is megőrződtek. Arról is szól, hogy az egész demokratikus politikai rendszer nyer azzal, ha nem érdemi társadalmi vita nélkül, úgymond az állampolgárok torkán akarják lenyomni a politikusok és a „szakértők” az általuk kívánatosnak vélt döntési alternatívát.

Dánia és a konszenzus konferencia

A Dán Technológiai Tanácsot (*Teknologirådet*) 1985-ben hozta létre a dán parlament annak érdekében, hogy – az Egyesült Államokbeli Technológiaértékelési Hivatalhoz (*Office of Technology Assessment*) hasonlóan – legyen egy olyan, a végrehajtó hatalomtól független szakmai intézmény, amely a technológia- és tudománypolitikai döntések meghozatalát azzal segíti, hogy széles társadalmi részvételt biztosít azok megvitatására. Minderre a '70-es években az atomenergia hasznosítása körül forrongó társadalmi és politikai viták is ösztönözték a döntéshozókat. (Klüver, 1995) A Dán Technológiai Tanács több módszert is kifejlesztett és gyakorlatba ültetett arra vonatkozóan, hogyan lehet hatékonyan és hatásosan társadalmi párbeszédet folytatni egyes technológiák, illetve tudományos kutatási irányok várható ökológiai, társadalmi és gazdasági hatásairól. Az egyik ilyen módszer, amelyet 1987 óta alkalmaznak Dániában, a konszenzus konferencia nevet kapta. Számos konfliktussal terhelt téma megvitatására alkalmazták eddig a módszert Dániában, mint például az élelmiszerek besugárzása (1989), „Hogyan szabad alkalmazni növekvő tudásunkat az emberi génállományról?” (1989), az autózás jövője (1993), a meddőség kezelése (1993), az élelmiszerekben és a természetben megjelenő vegyszerek (1995), a fenntartható fogyasztás (1996), a telemunka (1997). (Andersen–Jæger, 1999:334) S egyre több más országban is: többek között például Norvégiában 1996-ban, Franciaországban 1998-ban és Dániában 1999-ben a genetikailag módosított élelmiszerekről; (Nielsen et al., 2007) az Egyesült Államokban 1997-ben a telekommunikáció és a demokrácia összefüggéséről; (Guston, 1999) Kanadában 1999-ben az élelmiszer-biotechnológiáról (Einsiedel–Easlick, 2000) rendeztek konszenzus konferenciát. Magyarországon 2005-ben a ráckevei Savoyai Kastélyszálló adott színteret az első konszenzus konferenciának, amely a Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centruma szervezésében az agykutatásról szólt (*Meeting of Minds*,

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

azaz „Elmék találkozása” fantáziánévvel). Ennek különlegessége a kultúrák közötti alkalmazása volt: egyszerre több európai országban folyt külön, majd közösen a konszenzus konferencia. (Király, 2006)

A konszenzus konferencia – hasonlóan angolszász testvéréhez, az állampolgári tanácshoz – a technológiaértékelés olyan módszere, amelyben egy „laikus” civil panel és egy szakmai panel találkozását és intenzív interakcióját szervezik meg. A civil résztvevők feladata tulajdonképpen az, hogy a vizsgált technológiai fejlesztés ellentmondásos hatásaival (a szakértők pro és kontra érveivel) szembesülve kialakítsák saját álláspontjukat a fejlesztés kívánatos és nem kívánatos irányairól. Véleményüket pedig konszenzusra jutva írásban kell megfogalmazniuk. A konszenzus konferencia lényegében azt célozza, hogy dialógus teremtésével áthidalja azt a szakadékot, ami jellemző módon elválasztja a közvéleményt, a szakértők és a politikusok észlelését a modern technológiák kedvező és kedvezőtlen hatásait, valamint az általuk szükségszerűen okozott vagy fokozott bizonytalanságokat illetően. (Grundahl, 1995) Maga a módszer sikere elválaszthatatlan a dán kultúra demokratikus tradíciójától, amely kiemelt jelentőséget tulajdonít annak, hogy az állampolgárok valóban rendelkezzenek azzal a lehetőséggel, hogy közvetlenül befolyásolni tudják az életüket érintő átfogóbb, társadalmi-politikai és köztük a technológiai kérdéseket is. A modern technológiai társadalom demokratizálása megköveteli, hogy a „laikus” állampolgárok jogot kapjanak a fejlesztési irányok befolyásolására. (Andersen-Jæger, 1999)

A konszenzus konferencia „laikus” tagjait úgy válogatják ki, hogy a teljes országot lefedő regionális és országos lapokban hirdetik meg a részvétel lehetőségét az adott témakörben. Az érdeklődőknek motivációs levéllel kell jelentkezniük a szervezőknél. Az önként jelentkezőkből 10–14 embert választanak ki úgy, hogy egyfelől minél sokfélebb legyen a civil panel (kor, nem, iskolázottság, foglalkozás és lakhely szerint). Másfelől arra ügyelnek, hogy abban az értelemben csak „laikusokat” válasszanak ki, hogy a kiválasztottak egyike sem rendelkezhet speciális tudással vagy érdekeltséggel a vitatandó témát illetően. A civil panel összeállítása tehát nem célozza a statisztikai értelemben vett reprezentativitást. A kiválasztás célja sokkal inkább az, hogy várhatóan minél többféle hozzáállás tükröződhessen, s jelenjen meg a vitafolyamatban – létrejöjjön a dán társadalom „mikrokozmosza”.

A konszenzus konferencia kezdeti szakaszában a kiválasztott civil résztvevők az adott témához kapcsolódó alapvető információkat megkapják, s ennek, valamint (a fő esemény előtt két-három hónappal tartott) két fölkészülési hétvégének a segítségével hangolódnak rá a háromnapos és bárki számára nyitott konferenciára. A „laikus” résztvevők az előkészületi hétvégéken – olvasmányaik és a megkezdett beszélgetéseik, vitáik során – konszenzussal megfogalmazzák a legfontosabb kérdéseket. A meghívott szakértőknek ezek alapján kell álláspontjukat előadni a vizsgált technológiával kapcsolatban a konferencia első napján. A szakértőket és a fölkészülést szolgáló információs-csomagot egyaránt az az ellenőrző bizottság választja ki, amelynek 3–5 tagja szakértő tudással és személyes tekintéllyel rendelkezik a vitatandó témakört illetően. A kiválogatott szakértők egyrészt a tudomány világából érkeznek,

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

másrészt azonban olyan, úgymond véleményvezető szakértők, akik valamely, a vizsgált témakörben érintett (állami, civil vagy üzleti) szervezetet képviselnek. Az ellenőrző bizottság a folyamat legelején meghallgatja a témában érintett és érdekelt szervezeteket azért, hogy a különféle álláspontok majdan a folyamatban a civil panel számára is tükröződjenek.

A fő esemény első napján a meghívott (10–15) szakértő válaszol előadásával a „laikus” panel által megfogalmazott kérdésekre, és reagál a helyben fölvetődőkre. A második napon a szakértők segítségével azokat a pontokat igyekeznek tisztázni további dialógusban, amelyek az előző nap nem váltak egyértelművé. Ezután kell a „laikus” panelnek összeülnie, és azon dolgoznia, hogy egy teljes konszenzuson alapuló véleményt fogalmazzon meg. A harmadik napon mutatja be a „laikus” panel ezt az írásos dokumentumot a szakértőknek és az eseményeket figyelemmel kísérőknek, amihez az utóbbiak is fűzhetnek megjegyzéseket. A hivatalos program végétével a média veszi át a terepet. A konszenzus konferencia végső dokumentumát, amely tartalmazza a „laikus” panel közpolitikai ajánlásait, valamint a szakértők előadás anyagait, a dán parlament valamennyi képviselője megkapja. A konszenzus konferencia „laikus” résztvevői egy intenzív tanulási- és vitafolyamat végére tulajdonképpen az országgyűlés tanácsadói lesznek a megvitattott kérdésben megfogalmazott ajánlásaikkal. A konszenzus konferencia módszere nem vindikálja magának azt, hogy a dán lakosságra nézve reprezentatív vélemény fogalmazódik meg. Ám a dán politikai kultúrában ettől még legitím erővel rendelkezik a konszenzus konferencia végeredménye.

Egyesült Államok: „21. századi városgyűlések” és a vitázó közvéleménykutatás

1995-ben Carolyn Lukensmeyer nonprofit szervezet formájában megalapította az *AmericaSpeaks* (AmerikaBeszél) elnevezésű kezdeményezést, amely szándéka szerint a városgyűlések (tulajdonképpen lakossági fórumok) 21. századi változatát képviselik a hagyományos új-angliai (*New England*-i) városi fórumoknak. Az *AmericaSpeaks* kinyilvánított célja az, hogy ellensúlyt képezzen az erős lobb- és érdekcsoportok közpolitikai befolyásával szemben úgy, hogy a kommunikációs technológia újító alkalmazásával több ezer állampolgárt von be egy-egy őket érintő, konkrét közpolitikai ügy megvitatásába. (Lukensmeyer–Brigham, 2005)

A legnevezetesebb *AmericaSpeaks* esemény 2002-ben New Yorkban zajlott, és lehetőséget biztosított több ezer New York-inak arra, hogy kifejezhesse véleményét a terrorista akciókkal elpusztított *World Trade Center* területének újjáépítésére tervezett projektről. A *WTC* a Kikötői Hatóság tulajdonában volt, és működése idején 120 millió dolláros éves bevételt produkált, s ezért újjáépítését is hasonló, kereskedelmi funkcióban terveztették meg. Az *AmericaSpeaks* azonban közbeszólt! „Hallgattassék meg a város: Alsó-Manhattan újjáépítése” címmel nagyszabású vitafolyamatot indított el az érintett lakosság körében. Az előkészítésben együttműködtek az Alsó-Manhattan Fejlesztési Ügynökséggel, a Kikötői Hatósággal és egy erre szer-

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

veződött civil koalícióval (*Civil Alliance to Rebuild Lower Manhattan*). A háttéranyagokat, szakértőket, kiscsoportos beszélgetéseket és 2 héten át *on line* zajló dialógust fölvonultató széles vitafolyamat több mint 5 ezer New York-ít mozgatott meg. Az állampolgárok e beszélgetés folyamából a döntéshozók számára nyilvánvalóvá vált, hogy az érintett lakosság ellenzi a kereskedelmi hasznosításra vonatkozó fejlesztési terveket, és a tragikus eseményre emlékezést középpontba helyező újjáépítést szorgalmazza. Az illetékes döntéshozók ezért új pályázatot írtak ki, s a végül győztes, Daniel Libeskind építész nevével fémjelzett terv számos elemét tartalmazta a helyi lakosok elképzeléseinek. Az *AmericaSpeaks* az alapítástól eltelt első kilenc esztendejében 45 ilyen és ehhez hasonló eseményt bonyolított le. A szervezők szerint mindez bizonyítja, hogy lehetséges értelmesen és hatásosan bevonni az állampolgárokat még a nagyon összetett és érzelmekkel telített közpolitikai döntésekbe is.

James Fishkin, amerikai politikatudós a Stanfordi Egyetemen 1988-ban létrehozta a Vitázó Közvéleménykutatás Központját (*Center for Deliberative Polling*), és útjára indította az azonos nevű, széles társadalmi részvételt biztosító technikát. A módszertan lényegében kombinálja a reprezentatív mintavételt és a sztenderdizált kérdőíveket egy tanácskozásnak szentelt hétvégével. (Tóka, 2006) Egy konfliktusokkal terhelt társadalmi kérdésben nagyon korlátozott a hagyományos kérdőíves attitűdvizsgálatok magyarázó ereje és döntéshozatali hasznosíthatósága. Ezért e módszertan abból indul ki, hogy a hagyományos közvéleménykutatás résztvevőit (több száz embert) be kell vonni egy interaktív vitafolyamatba, ahol tanulmányozhatják a szakértők véleményeit, konfrontálódhatnak mások és saját, sokszor légből kapott és előítéleteken alapuló álláspontjával. A kis csoportokban moderált beszélgetések gyakorlatias célja az, hogy az adott témakörben kérdést fogalmazzanak meg a „laikus” résztvevők a szakértőknek, s azt a plenáris üléseken föl is tegyék. A folyamat elején („belépéskor”) és a folyamat végén („hazatéréskor”) egyaránt megválaszolják a résztvevők ugyanazokat a kérdéseket, amelyeket a közvéleménykutatás kérdőíve az adott problémakörre vonatkozó attitűdökre vonatkozóan tartalmaz.

Az egyik tanulságos alkalmazása a vitázó közvéleménykutatás módszerének Texas államban zajlott 1996 és 1998 között. Nyolc villamosáram-szolgáltató vállalat – a társadalmi konzultációra vonatkozó törvény előírta kötelezettségét teljesítendő – azt kívánta megtudni, milyen beruházási és fejlesztési alternatívák találkoznának a lakosság támogatásával. Újító módon a vitázó közvéleménykutatás módszerét hívták segítségül arra a kérdésre keresve tehát a választ, hogy Texas lakossága milyen módon szeretné villamos áram igényét a jövőben kielégíteni. Az eredmény akár meglepetést is okozhatott azoknak az üzleti és állami szakembereknek, akik jelenleg is túlnyomó többségükben növekvő energiafogyasztási igényeket prognosztizálnak, s ezért új erőművek építését szorgalmazzák – szemben például számos civil szervezettel, amelyek régóta igyekeznek a környezetvédelmi és fenntarthatósági szempontokat számon kérni a magán befektetőkön és az állami szabályozókon. A lakosság az energiatakarékosság és a megújuló energiaforrások használatára tette le a mérlegelő-tanácskozó folyamatok végén a voksát. E vitázó közvéleménykutatás ráadásul

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

nemcsak ahhoz vezetett, hogy a profit-orientált vállalatok a hatóságoknak kötelezően benyújtandó, ún. integrált forrásterveikbe beépítették a fogyasztói elvárásokon nyugvó elképzeléseket, hanem hatást gyakorolt Texas állam energiapolitikai szabályozására is. 1999-ben a texasi törvényhozás olyan jogszabályt alkotott, amely valamennyi villamosáram-szolgáltatót arra kötelezi, hogy 2009-re termelésének 3 százaléka megújulókon alapuljon (ami ugyan igen alacsony arány, ám ne feledjük, az „olajbirodalmak” amerikai államában játszódik a történet). (Goodin–Dryzek, 2006)

Általános érvek a deliberatív demokrácia mellett

A mai, 20. század végi és 21. századi modern demokráciák döntően képviseleti demokráciák; azaz a közpolitikai döntéshozatal túlnyomórészt a választott képviselők gyakorolják. A deliberatív demokrácia ideálja és a fenti példákon keresztül föl-villantott gyakorlata nem kérdőjelezi meg a képviseleti rendszer fontosságát, nélkülözhetetlenségét. Ellenben alapjaiban kétségbe vonja azt, hogy önmagában a képviseleti rendszer alkalmas forrása és megőrzője hosszú távon a demokráciának, a fenntarthatóságnak és az igazságosságnak. Ugyanis a jelenleg ismert képviseleti demokráciák nem véletlenül szenvednek a közhelyszerűen emlegetett ún. demokratikus deficittől, s nem véletlenül válnak áldozataivá az uralkodó társadalmi csoportok érdekeinek, végső soron akár elveszítve magának a demokráciának a lényegét, üres, pusztán formálisan demokratikus csontvázat hátrahagyva. Ha a politikai folyamat lényegét a hatalom birtoklásáért folytatandó küzdelemként, egymással rivalizáló érdekcsoportok zéró összegű játszmájaként, elvtelen alkudozásként, valamint az állampolgárokat a „politikai fogyasztó” passzív szereplőjeként fogjuk föl, fogadjuk el, s végső soron hagyjuk intézményesülni, akkor a demokrácia hosszú távon nem lesz fenntartható.

A deliberatív demokrácia szerint a politika lényege nem a politikai érdekcsoportok versenye, hanem a közjóról alkotott eltérő elképzelések köré szerveződő nyilvános, társadalmi vita. Ahol a vita szabályait és módszereit úgy igyekszünk kialakítani, hogy az ne hozzon előnyös vagy hátrányos helyzetbe semmilyen társadalmi vagy állampolgári csoportot. S ahol a vita az érvek és értékek föltárására, lehetőleg a konszenzusra törekszik, de adott esetben a szükségszerű konfliktusokkal való szembenézést sem akarja megtagadni vagy elnyomni. A társadalmi részvétel fenti és egyéb technikái, amelyek a deliberatív demokrácia ideálját testesítik meg, a képviseleti demokráciát kiegészítik abban az értelemben, hogy élő testet (szubsztanciát) adnak a csontváznak (formának). Legalább négy általános érv hozható föl a demokrácia deliberatív vagy részvételi formája mellett. (Elster, 1998; Bohman–Rehg, 1999; Cooke, 2000)

Az *első* érv arra vonatkozik, hogy a társadalmi részvétel technikái, a mérlegelés és a tanácskozás érdemi tanulási lehetőséget jelent nemcsak egyéni, hanem társadalmi, közösségi szinten is. Minden tanár és diák egyaránt tisztában van azzal,

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

hogy a tanulás, a tudásszerzés akkor a legmélyebb, ha összekapcsolódik a gyakorlattal; azaz gyakoroljuk, „csináljuk” azt, amit mondunk, gondolunk, elméletben tanulunk. Nincs ez másként a demokrácia tanulásával sem. Ugyanis nehezen lenne az bizonyítható, hogy bárki is demokratának vagy anti-demokratának születik (még ha használjuk is a „született valamire” kifejezést). A demokrácia, az egyenlő emberi és állampolgári jogok valóra váltása egyáltalán nem könnyű dolog, hiszen minden emberi viszonylatban szükségszerűen és elkerülhetetlenül (még nyelvünkben is kódoltan) megjelenik a hatalom dimenziója is. S ennek tagadása könnyen látszatdemokratikusságot eredményezhet ahelyett, hogy a hatalmi viszonyok állandó vitatásával tudatosabb és bizonyos mértékben kezelhetővé tennék azt. Jóformán újra és újra, szituációktól függően meg kell tanulni tehát a demokratikus hozzáállást, a demokratikus értékrendszert és a demokratikus magatartást. (Whipple, 2005) Ebben segítenek a társadalmi részvétel technikái mindannyiunknak, és esélyt adnak többek között arra is, hogy a demokráciáért felelős választott képviselőkkel válhassunk.

A *második* lehetséges érv a deliberatív demokrácia mellett közösségteremtő erejére utal. Akkor van esélyünk, illetve azokkal van esélyünk közösséget érezni, akikkel valamennyire tartósabb és lehetőleg személyes interakcióban állunk. A társadalmi részvétel technikái ebben ugyancsak segíthetnek, hiszen szembesülnünk kell mások elkötelezettségeivel és érdekeivel, sőt másokban látjuk majd visszatükröződni saját érveinket, elgondolásainkat, értékeinket és érzelmeinket. A mérlegelés és tanácskozás folyamataiban van esélyünk megtanulni nemcsak a véleménynyilvánítást, hanem a meghallgatást, a másokra való odafigyelést. Olyan helyzetbe kényszerülünk, ahol saját értékeinket és érveinket a másokkal folytatott vita méri meg, alakítja és formálja tovább, néha akár fölforgató erővel. Értékeink és érveink nem lehetnek kizárólag magunkra vonatkozóak, a saját hasznunkat ecsetelőek. Ezekben a helyzetekben rákényszerülünk, hogy az adott közösség tagjaként szerepeljünk; úgy érveljünk, mint a közösségben létező egyének. Esélyt teremtünk egyénileg és társadalmilag is arra, hogy fejlesszük érzelmi intelligenciánkat, empátiánkat, ami pedig hozzájárulhat konfliktuskezelő képességeink javulásához.

A *harmadik* lehetséges érv szerint a tudás mindig időleges, áthatja valamilyen fokú bizonytalanság, sőt a tudás valamilyen mértékben mindig szituációfüggő is. (Mellesleg bármely tudás univerzálisnak kikiáltása önmagában egyúttal hatalmi tett is.) A tudásformák nagyon sokfélék, versengenek egymással, és *a priori* nem eldönthető, melyik a fölsőbbrendű és mennyiben egy adott problémaszituáció megoldásában. Mindezt bölcsebb hozzáállásnak tűnik olyan eljárásokat intézményesíteni, amelyek nyilvánvalóvá teszik a tudások sokféleségét, s lehetővé teszik dialógusukat. (Mellesleg ez lenne a kreativitás és az innováció kihasználásának érdemi lehetősége is.) Ismeretelméleti szempontból tehát fontos érv szól a mérlegelés és tanácskozás sokféle közösségi tudást felszínre hozó és megtermékenyítő (új tudást teremtő) technikáinak és módszereinek intézményesítése mellett. Egészen egyszerűen fogalmazva: jobb közösségi, közpolitikai döntéseket hozhatunk a társadalmi részvételt támogató eljárásokban.

KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM ■■

Negyedik, ám egyáltalában nem negyedrangú érvünk pedig etikai lehet. Ugyanis a másokat érintő döntéseknél, márpedig a közpolitikai döntések mindegyike ilyen, nemcsak az számít, sőt talán nem is elsősorban az számít, hogy a legjobb (az optimális) döntéseket hozzuk meg, hanem legalább annyira fontos az is, hogy milyen folyamatokon keresztül születtek meg a döntések. Az ún. procedurális igazságosság követelménye egyenlő jogokat vindikál mindazoknak, akik érintettek a döntésekben, élvezik annak lehetséges hasznait, vagy viselik annak lehetséges költségeit. Sérül a méltányosság és az eljárási igazságosság eszméje, ha bárkit is kizárunk (például „laikusságára”, „érzelmi túlfűtöttségére”, állítólagos „irracionalitására” hivatkozva) a döntéshozatali folyamatokból.

Zárszó

Jelen esszé nyilvánvalóan azért íródott, mert szerzője elkötelezett híve a demokrácia részvételi formájának, és ezek intézményesítettségi szintjét rendkívül alacsonynak és koncepciótlannak ítéli a magukat büszkén „fejlett országoknak” nevezett államokban (köztünk hazánkban). A képviseleti demokrácia intézményrendszere nem helyettesítendő a közvetlen állampolgári részvétel intézményrendszerével, hanem kiegészítendő, s így a demokrácia nagyobb fokban kiteljesíthető. Ugyanakkor az is világos kell legyen, hogy a deliberatív demokrácia nem rövidtávú, s nem költségmentes megoldása a „demokratikus deficit” jelenségeként emlegetett problémahalmaznak, és a habermasi normatív ideál mint mérce is mindig talál rajta majd javítanivalót. A társadalmi részvétel technikáit is ki lehet üresíteni, formálissá lehet tenni hatalmi manipulációkkal és trükkökkel. A legnagyobb veszély e technikák és módszerek esetében is a hatalmi korrumpálódás veszélye, a hátrányos helyzetek tudomásul nem vétele (akár e technikák játékszabályainak kialakításakor), s ekként az alávett helyzetek konzerválása a társadalomban. (Kohn, 2000; Lang, 2007) Mégis, a társadalmi részvétel szélesebb körű és érdemibb intézményesítése a képviseleti demokráciákban nagy esélyt ad arra, hogy szembenézzünk a problémákkal, különbözőségeinkkel, konfliktusainkkal, s tanulva ezekből bölcsőbbek lehessünk. Hozzájárul ahhoz, hogy mindannyiunk (emberi és nem emberi lények, jelen és jövő nemzedékek) számára jobblétet teremtsünk egy demokratikusabb, fenntarthatóbb és igazságosabb társadalom ideáljának megvalósításán együtt dolgozva.

Irodalom

- Andersen, Ida-Elisabeth-Jæger, Birgit (1999): Scenario workshops and consensus conferences: towards more democratic decision-making. *Science and Public Policy*, 26(5): 331–340.
- Bela Györgyi-Pataki György-Valené Kelemen Ágnes (2003): *Társadalmi részvétel a környezetpolitikai döntéshozatalban*. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Környezettudományi Intézet tanulmányai, 20. szám.

■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM

- Bohman, James–Rehg, William [eds.] (1999): *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Cabannes, Yves (2004): Participatory budgeting: a significant contribution to participatory democracy. *Environment & Urbanization*, 16(1): 27–46.
- Cooke, Maeve (2000): Five arguments for deliberative democracy. *Political Studies*, 48: 947–969.
- Dienel, Peter–Renn, Ortwin (1995): Planning cells: A gate to „fractal” mediation” In: Renn, Ortwin–Webler, Thomas–Wiedemann, Peter [eds.] (1995): *Fairness and Competence in Citizen Participation: Evaluating Models for Environmental Discourse*. Dordrecht–Boston–London: Kluwer Academic Publishers, 117–140.
- Elster, Jon [ed.] (1998): *Deliberative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goodin, Robert E.–Dryzek, John S. (2006): Deliberative impacts: The macro-political uptake of mini-publics. *Politics & Society*, 34(2): 219–244.
- Grundahl, Johs (1995): The Danish consensus conference model. In: Joss, Simon–Durant, John [eds.]: *Public Participation in Science. The role of Consensus Conference in Europe*. London: Science Museum, 31–40.
- Habermas, Jürgen (2001): *A kommunikativ etika. A demokratikus vitákban kiérlelődő konszenzus és társadalmi integráció politikai-filozófiai elmélete*. Budapest: Új Mandátum.
- Király Gábor (2006): Részvételi demokrácia. Előadás a *Fenntartható Magyarország* beszélgetés-sorozatban, 2006. május 28., Budapest: Millenáris Park.
- Klüver, Lars (1995): Consensus conference at the Danish Board of Technology. In: Joss, Simon–Durant, John [eds.]: *Public Participation in Science. The role of Consensus Conference in Europe*. London: Science Museum, 41–49.
- Kohn, Margaret (2000): Language, power, and persuasion: Toward a critique of deliberative democracy. *Constellations*, 7(3): 408–429.
- Lang, Amy (2007): But is it for real? The British Columbia Citizens’ Assembly as a model of state-sponsored citizen empowerment. *Politics & Society*, 35(1): 35–69.
- Lenaghan, Jo (1999): Involving the public in rationing decisions. The experience of citizen juries. *Health Policy*, 49: 45–61.
- Lukensmeyer, Carolyn J.–Brigham, Steven (2005): Taking democracy to scale. Large scale interventions – for citizens. *Journal of Applied Behavioral Science*, 41(1): 47–60.
- Menegat, Rualdo (2002): Participatory democracy ad sustainable development: integrated urban environmental management in Porto Alegre, Brazil. *Environment & Urbanization*, 14(2): 181–206.
- Nielsen, Annika Posrborg–Lassen, Jesper–Sandøe, Peter (2007): Democracy at its best? The consensus conference in a cross-national perspective. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 20: 13–35.
- Smith, Graham–Wales, Corinne (2000): Citizens’ juries and deliberative democracy. *Political Studies*, 48(1): 51–65.
- Souza, Celina (2001): Participatory budgeting in Brazilian cities: limits and possibilities in building democratic institutions. *Environment & Urbanization*, 13(1): 159–184.
- Tóka Gábor (2006): Részvételi demokrácia. Előadás a *Fenntartható Magyarország* beszélgetés-sorozatban, 2006. május 28., Budapest: Millenáris Park.
- Ward, Hugh–Norval, Aletta–Landman, Todd–Pretty, Jules (2000): Open citizens’ juries and the politics of sustainability. *Political Studies*, 51: 282–299.
- Whipple, Mark (2005): The Dewey–Lippmann debate today: Communication distortions, reflective agency, and participatory democracy. *Sociological Theory*, 23(2): 156–176.

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

GONDOLATOK A CIVIL PÁLYÁZATI RENDSZER HATÉKONYSÁGÁRÓL

A Budapest XVIII. kerületi Civil Alap létrejöttének második évfordulóján

Domaniczky Endre

■ 2006. választási év volt Magyarországon, amely a pártok közéletbeli aktivitásának időleges megnövekedésével járt. A politikusok igyekeztek megragadni minden lehetséges témát, helyzetet, hogy a médiumok és a lakosság figyelmét magukra vonják. Nem történt ez másként a XVIII. kerületben sem. A választások – különösen az őszi helyhatósági választások – közeledtével Pestszentlőrinc–Pestszentimre közléte is felizzott, s gyakorivá váltak az általában indokolás nélküli kritikák olyan, egyébként közmegegyezésen alapuló intézményekkel kapcsolatban is, mint például az önkormányzat civil pályázati rendszere.

A választási kampányban az önkormányzat civil politikáját, a civil pályázati rendszert is elérő sárdobálás különösen nagy kárral járhatott volna – tekintettel arra, hogy ez a rendszer a bizalmon alapul. Elég egy rossz szó, félreérthető megfogalmazás, és évek munkája dőlhet össze, s ennek elsősorban az adott település és közössége látja a kárát.

Sólyom László szavaival élve: „*a kampánynak vége, a választás megtörtént*”,¹ eljött az ideje azonban az értékelésnek, a megbeszélésnek. Ez a tanulmány a Civil Alap helyével és szerepével kíván foglalkozni, nyilvános anyagokon alapuló statisztikák, jogszabályok értékelése révén. Reméljük, vitaindító lesz a kerület közéletében, s alkalmat teremt a véleménykülönbségek tisztázására, az együttgondolkodásra, valamint egyfajta kulturált – a közös értékeket védő – politikai párbeszéd alapjainak megteremtésére.

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

A civil pályázati rendszer Budapest XVIII. kerületben

Budapest XVIII. kerületében az önálló önkormányzati civil politika kiépítése² 2004-ben a civil koncepció³ megalkotásával indult meg. Az ebben lefektetett elveken alapuló, pénzügyi támogatást lehetővé tevő civil pályázati rendszer részletes szabályairól a képviselő-testület 2004-ben alkotott rendeletet (továbbiakban: civil rendelet).⁴

A civil rendelet szerint civil szervezet pénzügyi támogatást csak pályázat útján kaphat az önkormányzat erre a célra felállított Civil Alapjából. A Civil Alapon belül Civil Pályázati Alap, azon belül pedig jelenleg három keret található: működési, programtámogatási és pályázati önrész keret. A Civil Alapból finanszírozza az önkormányzat az együttműködési megállapodással rendelkező civil szervezetek megállapodáson alapuló igényeit is. A működési és a programtámogatási keretre évente kétszer, a pályázati önrész keretre pedig évente egyszer ír ki pályázatot a polgármester. Az alábbiakban e rendszer fő vonásait a civil koncepcióban foglalt elvek⁵ mentén próbáljuk jellemezni.

A civil pályázati rendszer alapelvei: nyilvánosság

Közpénzek kezelésénél, jogállamban, a nyilvánosság biztosítása alapvető követelmény. A nyilvánosság azonban nem csak a pénzek kezelésére vonatkozik, hanem az azt megelőző döntések meghozatalára is, valamint a közpénzekhez jutó személyek közérdekű adataira is.⁶

A XVIII. kerületben a civil rendelet alapján a nyilvánosság elvének érvényesülése különösen a pályázat kiírásakor, a pályázati döntés előkészítése során, illetve az eredmények közzétételekor kap jelentős szerepet.

A pályázatot a költségvetés elfogadását követően a polgármester írja ki.⁷ A pályázati felhívás szövege minden, a kerületi portál internetes civil adatbázisában magát regisztráló civil szervezet⁸ számára azonnal kiküldésre kerül, megjelenik az internetes civil oldalon, a kerületi újságban és kihirdetésre kerül a legközelebbi civil kerekasztalon. A pályázat beadási határideje a kiírás napjától számított öt-hat hét.⁹ Ennél hosszabb idő végeláthatatlanul elnyújtaná a pályázati eljárást, ugyanis a XVIII. kerületben a pályázati döntést speciális, több résztvevő bevonásával történő, nyilvános véleményezési eljárás előzi meg. Kulcsszerepe van tehát a határidőknek és a civil szervezetek, valamint az önkormányzat csapatjátékának, ugyanis még a legjobb esetben is két és fél hónap telik el a pályázat kiírásától a támogatási szerződések megkötéséig, a támogatási összeg átutalásáig.

A pályázati döntés előkészítése fejezet a civil rendeletben ezt a véleményezési eljárást szabályozza.¹⁰ A pályázatok beérkezését követően két-három nap alatt megtörténik azok összesítése és formai értékelése. Ezt a civil referens végzi, aki formai hiba esetén azonnal hiánypótlási felhívást bocsát ki a pályázó részére. A hiánypótlásra

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

a civil szervezetnek nyolc munkanap áll rendelkezésére,¹¹ ehhez a kézbesítés idejét kell még hozzászámítani. A hiánypótlási felhívást követően a pályázati összesítő e-mailben megküldésre kerül a Civil Kerekasztal műhelyeinek delegáltjaiból,¹² valamint a civil referensből álló Civil Tanácsadó Testület¹³ (továbbiakban: CTT) részére. A műhelyek delegáltjai az e célból összehívott műhelyüléseken ismertetik a beérkezett pályázatokat, és szakmai szempontok¹⁴ alapján kialakítják a műhely álláspontját, amelyet majd a polgármester által összehívott CTT ülésen ütköztetnek.¹⁵ A CTT delegáltjai által megfogalmazott javaslatokkal ellátott összesítőt küldi meg a civil referens a Testületi, Ügyrendi és Koordinációs Bizottságnak (továbbiakban: TÜK), amely a kormányzó és ellenzéki erőket tömörítő képviselő-testület leképezéseként mond szintén véleményt a pályázati anyag felett. A TÜK szakmai véleményezéssel kapcsolatos hatásköre azonos a CTT hatáskörével. A CTT és a TÜK által véleményezett – vagyis az érintettek csoportjai által megismert és megvitatott –, valamint a civil referens által formai szempontból véglegesített anyag kerül végül a polgármester elé döntéshozatalra. A döntésre ily módon előkészített anyag nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy megalapozott, széles körben elfogadott döntés születhessen.

A nyilvánosságnak azonban a pályázati döntés meghozatala után is szerepe van a civil pályázati eljárásban. A civil rendelet szerint a polgármester a civil szervezetek részére biztosított támogatás összegéről és a támogatott célokról a döntést követő 15 napon belül az önkormányzat internetes honlapján közzéteszi a pályázati összesítőt, illetve biztosítja a közzétett adatok öt évig való elérhetőségét.¹⁶ A honlapra felkerülő pályázati összesítő az egyes pályázatokkal kapcsolatos összes lényeges adatot¹⁷ tartalmazza, kivéve azonban a munkaanyagnak számító, a CTT és a TÜK által az egyes pályázatokkal kapcsolatban kifejtett véleményeket.

A civil pályázati rendszer alapelvei: objektivitás

A második fontos alapelv, az objektivitás egyrészt a pályázati támogatás feltételeinél, másrészt a pályázati döntés meghozatalánál kap fontos szerepet.

Az objektivitás célja az egyéni vagy csoportérdekektől mentes pályázati eljárás megteremtése. Egyrészt ezért döntött úgy a civil rendelet megalkotásakor az önkormányzat, hogy a gyakorlatban szokásos öt-hat támogatható tevékenységi kör meghatározása helyett átfogó, a civil szektor sokszínűségét a pályázati eljárásban is érvényesülni engedő rendszert alakít ki, másrészt pedig ennek jegyében, a depolitizálás biztosítása végett, ruházta a képviselő-testület a civilekkel kapcsolatos hatáskörei túlnyomó részét az önkormányzati rendszerben leginkább pártatlan és független személyre, a közmegegyezés megtestesítőjére: a polgármesterre.¹⁸

A támogatható tevékenységi köröket a civil rendelet tételesen felsorolja. A működési célú támogatás felhasználási területeit a pályázati kiírás tartalmazza. A pályázati rendszer lényegéről van szó, fontos tehát, hogy mi alapján kerültek ezek a fogalmak megállapításra. A XVIII. kerület saját, a pillanatnyi politikai viszonyokat

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

tükröző szabályok megalkotása helyett úgy döntött, hogy a közmegegyezést leginkább megtestesítő, a gyakorlatban általánosan elfogadott törvényi szintű szabályozókat építi be a rendeletébe. A programtámogatásnál a támogatható tevékenységi köröket a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény (továbbiakban: ksz.) 26. § c.) pontjának beépítésével a lehető legtágabban vonták meg.¹⁹ A működési támogatásnál pedig a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvény (továbbiakban: cat.) szerint felállított pályázati rendszer tanácsa által kidolgozott támogatási elveket²⁰ vette az önkormányzat figyelembe.

A civil pályázati rendszer polgármesteri hatáskörbe telepítése szintén a szubjektív döntések ellen hat. Gyakorlati tapasztalatokat elemezve látható volt, hogy egy, a kerületihez hasonló méretű civil szektor pénzügyi támogatásának képviselő-testületi hatáskörben hagyása egy választási évben valószínűleg megosztottá és átpolitizálttá tenné a civil szervezeteket, és esetlegesen helyrehozhatatlan károkat okozhatna az együttműködésben. A politikum véleménye egyébként a pályázati döntés előkészítése során, sőt a pályázat kiírásánál is megjelenik, amikor a TÜK elé a pályázati felhívást és a pályázati összesítőt be kell vinni, de az érdemi döntésre a pillanatnyi politikai érdekeknek nincs befolyása.²¹

A civil pályázati rendszer alapelvei: kiszámíthatóság

A kiszámíthatóságban két további fogalom rejlik: stabilitás és rendszeresség. A stabilitás érdekében választotta a jogszabályi formát a képviselő-testület a civil pályázati rendszer szabályainak kialakításakor. Az önkormányzati rendelet az érintettek által könnyen megismerhető, csak meghatározott módon változtatható, normatív erővel rendelkezik, a települési szabályozók csúcsán áll. A rendeletalkotás mellett a civil pályázati rendszer stabilitását növelik az olyan döntéshozatali mechanizmusok, mint például a Civil Kerekasztal, a műhelyek, a delegáltak véleményének kikérése az együttműködés egyes kérdéseiben.²² E mechanizmusok az adott döntés elfogadottságának növelése mellett megóvják a rendszert a kilengésektől, a nem kellően kiértelmezett elképzelések másik félre erőltetésétől.

A kiszámíthatóság másik eleme, a rendszeresség a pályázatok kiírásánál érvényesül legmarkánsabban. A civil koncepció alapján évente kétszer: tavasszal és ősszel ír ki pályázatot az önkormányzat működési és programtámogatási céllal.²³ A képviselő-testület minden évben elkülöníti az önkormányzat civil politikájának megvalósítását szolgáló összeget: a Civil Alapot. A civil szektor tehát rendszeresen számíthat erre az összegre, tervezhet vele.

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

Beszéljenek a számok! – A civil pályázati rendszer Pestszentlőrinc-Pestszentimrén 2004–2006

A civil pályázati rendszer működésének főbb jellemzőit áttekintve most lássuk, hogy vajon a gyakorlatban hogyan hatottak ezek az elvek, illetve egyáltalán hogyan működött a civil pályázati rendszer az elmúlt két évben.

A pályázók köre

A civil rendelet a civil szervezetek támogatását átfogóan, teljeskörűen kívánja szabályozni. Tipikus esetnek minősül a kerületi civil szervezet,²⁴ ehhez képest speciális szabályok vonatkoznak az együttműködési megállapodással rendelkező és a nem helyi szervezetekre.²⁵ Az önkormányzat egyéb feltételek²⁶ fennállása esetén a civil szervezetek mindegyik formája számára biztosítja a támogatáshoz való hozzáférést, így a Civil Alaphoz pályázhatnak a jogi személyiséggel rendelkező egyesületeken és alapítványokon túl a jogi személyiség nélküli civil közösségek (formátlan civil szervezetek) is. A szinte egyedülállóan tág szabályozás indoka az, hogy a civil szervezetek értékét az önkormányzat szerint elsősorban közösségformáló, érték közvetítő erejük adja, ami nincs összefüggésben a jogi személyiséggel. Ráadásul a jogi személyiség hiánya tipikusan az időseket tömörítő szervezetekre jellemző, amelyek hasznosságához kétség nem fér, hiszen jelentős számú időskorú – a XVIII. kerületben a lakosság kb. 5%-a – számára teremti meg a közösséghez tartozás tudatát, szerveznek számukra programokat, kulturális, szociális, közéleti és egészségügyi előadásokat. A civil közösségek ennek tudatában viszonylag nagy számban nyújtottak be pályázatot a Civil Alaphoz, amint ezt az alábbi táblázat is szemlélteti.

A pályázó szervezetek jogi forma szerinti megoszlása (darab, százalék)				
	2005. tavasz	2005. ősz	2006. tavasz	2006. ősz
egyesület	21 (51,21)	15 (51,72)	25 (51,02)	23 (69,69)
alapítvány	13 (31,70)	9 (31,03)	16 (32,65)	9 (27,27)
civil közösség	7 (17,07)	5 (17,24)	8 (16,32)	1 (3,03)

A táblázat számait nézve feltűnő, hogy a civil közösség pályázók száma először másfél évig egy viszonylag állandó arányról 2006 őszére 3%-ra csökkent. Ennek hátterében az állhat, hogy az önkormányzat együttműködési megállapodást kötött a legnagyobb kerületi időseket tömörítő szervezettel, amely így felvállalta a kerületi idősek jogi személyiség nélküli civil szervezetei által benyújtott pályázatok támogatását, a pályázatok és elszámolásuk koordinációját. A hatályos hazai szabályozás értelmében ugyanis pályázaton keresztül csak jogi személyiséggel rendelkező szer-

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

vezetést támogathat az önkormányzat, ezért a pályázó civil közösségnek kötelezettségvállaló szervezetet²⁷ kell keresnie ahhoz, hogy pályázatát benyújthassa. Az időseket tömörítő szervezetek esetében így – az érintett szervezetek már kialakult kapcsolatait is figyelembe véve – a legcélszerűbbnek mutatkozott a feladat átadása az e területen legjelentősebb szervezetnek. A civil rendelet szerint viszont az együttműködési szerződéssel rendelkező civil szervezeteknek a szerződésen alapuló támogatás iránti kérelmeit évente egyszer bírálja el a képviselő-testület, így 2006-ban a civil közösségek túlnyomó része tavasszal már egész éves programterv alapján nyújtotta be pályázatát.

Az együttműködési szerződéssel rendelkező szervezetekre, mint az fent már említésre került, a civil rendelet szerint különös szabályok vonatkoznak. Az önkormányzat egyes önként vállalt feladatait átruházta e szervezetekre, ezek megvalósításához forrást is biztosít. Ettől eltekintve azonban e szervezetek is civil szervezetek, amelyek az alapszabályuk és tagságuk döntése szerint szerveznek különböző programokat, ezekhez kapcsolódóan pedig van működési költségük is. Éppen ezért e kettős jelleget a civil rendelet is figyelembe veszi: az együttműködési szerződésben foglalt feladatokkal kapcsolatos, éves terv alapján készült, támogatás iránti kérelmeket évente egyszer a képviselő-testület, minden ezen kívül eső igényt pedig a kiírt pályázatok keretében a polgármester bírálja el.²⁸

A speciális szabályoknál kell szólni a nem helyi civil szervezetek kérelmeiről is. Minden önkormányzathoz folyamatosan érkeznek különböző szervezetek, alapítványok támogatás iránti kérelmei, amelyek több esetben más településen lévő vagy országos jelentőségű cél megvalósításához kérnek támogatást. Ezekről a kérelmekről – akár pályázatra érkezett, akár azon kívül – a képviselő-testület dönt, kikérve előtte a Civil Kerekasztal pályázó tevékenységi köre szerint illetékes műhelyének, illetve a képviselő-testület illetékes szakbizottságának véleményét. Illetékes műhely és bizottság hiányában a pályázó anyagát a CTT, illetve a TÜK véleményezi. A civil rendelet helyi szervezetekre vonatkozó jelenlegi szabályozása 2006. január 1-jén lépett hatályba. Ez idő alatt 3 nem helyi szervezet nyújtott be kérelmet az önkormányzathoz. Mindhárom kérelmet támogatta az illetékes műhely és szakbizottság, végül pedig a képviselő-testület is.

A továbbiak szempontjából összefoglalva a pályázók köréről mondottakat: a Civil Alapból támogatás csak pályázati úton adható, a pályázatokat a polgármester bírálja el (Civil Pályázati Alap). Pályázati út esetén a civil rendelet a nyilvánosság biztosítása végett széleskörű véleményezési jogokat biztosít az érdekelteknek. Pályázat alá esnek tehát a kerületi civil szervezetek, illetve az együttműködési megállapodással rendelkező civil szervezetek együttműködési szerződésen kívül eső működési és céltámogatási igényei – vagyis a kérelmek túlnyomó többsége. Nem tartoznak pályázati eljárás alá az együttműködési szerződéssel rendelkező szervezetek együttműködési szerződés alapján benyújtott támogatás iránti, valamint a nem helyi szervezetek kérelmei. Ezek a kérelmek bár szintén a Civil Alapból támogathatók, a Civil Pályázati Alapon kívül esnek, ennek ellenére a civil rendelet szerint e kérelmekre is a

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■■

pályázati eljárás szabályai az irányadók. Így bár ez esetben a döntés joga a képviselő-testületet illeti, a véleményezési eljárást minden esetben le kell folytatni. Miért fontos ez? Azért, mert így válik egyértelművé, hogy bárkinél legyen is a döntési jogosítvány, minden kérelmező egyenlő esélyekkel indul, azonos jogokkal rendelkezik és azonos kötelezettségek terhelik.²⁹ A fő érintettek, a kerületi civil szervezetek, a kerületi közvagyon számukra elkülönített része: a Civil Alap felhasználásával kapcsolatban minden esetben elmondhatják véleményüket. Döntési jogosultság azonban e vagyon felett a hatályos jogszabályok szerint csak a képviselő-testületet és a polgármestert illeti meg. Bármennyiszer is merül fel tehát, hogy a véleményezési jogkör kevés, csak pusztán sallang, a civil rendelet jelenleg a maximális jogosultságot biztosítja a kerületi civil szervezetek részére a pályázati rendszer működtetése során.

A pályázatok

A pályázók értékelése szükségszerűen átcsúszik a pályázatok értékelésébe, mégis érdemes e két tényezőt külön-külön vizsgálni. Itt van mindjárt egy fontos adatsor: a pályázók és pályázatok száma az elmúlt két évben.

A Civil Alaphoz pályázók és az általuk benyújtott pályázatok száma (darab)				
	2005. tavasz	2005. ősz	2006. tavasz	2006. ősz
pályázók száma	41	29	49	33
együtműködési szerződéssel rendelkezik	6	4	5	3
kötelezettségvállaló szervezet révén pályázik	7	5	8	1
pályázatok száma	70	61	102	55
együtműködési szerződés alapján benyújtott pályázatok száma	10	10	16	3
kötelezettségvállaló szervezeten keresztül benyújtott pályázatok száma	13	10	21	1

Sokszor felmerült kritikát cáfol meg remélhetőleg a fenti táblázat. A véleményezési eljárás – de soha nem az egyes érintettekkel való beszélgetés – során nem egyszer elhangzott: a pályázók köre belterjes, a pályázattal az önkormányzat csak a kerületi civil szektor elenyésző részét tudja megszólítani. Természetesen ezt a kétségtelenül tetszetős, frappáns állítást soha senki nem tudta megindokolni. Érdekes azonban gyorsan megnézni az egyik fentebbi lábjegyzetet: a kerületi regisztrált civil szervezetek száma jelenleg 152. Minden fórumon elhangzott már, és a jövőben is el fog hangzani: az önkormányzat-civil szektor közti együtműködés a gyakorlatban – nemcsak itt, hanem az egész országban – az egyharmados szabály szerint működik.³⁰ Vagyis hiába 152 az ismert civil szervezetek száma, az érdemi munkában ötvennél több nemigen vesz részt, bármilyen eszközzel szólítjuk is

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

meg. Azt pedig, hogy az önkormányzat hányféleképpen, milyen kommunikációs csatornákon keresztül tesz közhírré egy-egy, a civil szektort érintő fontosabb döntést, fentebb már láthattuk.³¹

Az egyharmados szabály egyébként nem csak a civil pályázati rendszerre, hanem általában véve az egész civil szektorra igaz. A szervezetek tagságának jó, ha egyharmada vállal feladatokat a közös cél érdekében, a szervezetek átlag egyharmada vesz a Civil Kerekasztal műhelyeinek ülésein, és még hosszan sorolhatnánk. A pályázatokkal kapcsolatos másik gyakorlati tapasztalaton alapuló megfigyelés: az őszi pályázatokon általában kevesebben indulnak, mint a tavasszal meghirdetettek. Ez a jelenség is teljesen természetes: a civil szervezetek nagy része év elején megtervezi a programjait, ezeket általában őszig megvalósítja, majd „*téli álmot alszik*”. Novembertől januárig egy-egy kisebb karácsonyi összejövetelen kívül – ami leginkább az időseket tömörítő szervezeteknél jelent főprogramot – a Civil Alapból támogatható más rendezvény elég ritka. A XVIII. kerületi önkormányzat többek között épp ennek ismeretében, a civil szervezetek aktivitásának növelése céljából írja ki az őszi pályázatot, ezzel is ösztönözni kívánva a szervezeteket téli és tavaszi (hiszen az első féléves pályázatot csak a költségvetés elfogadása után, legkorábban február végén tudja kiírni az önkormányzat) programok megrendezésére. Itt említendő továbbá az is, hogy a civil szervezetek egy csoportja jellemzően úgy pályázik, hogy a tavaszi pályázataiba az egész éves programjait betervezi. Tipikusan ilyenek az együttműködési szerződésen alapuló programok, ezért is tért át ebben az esetben az önkormányzat az évi egyszeri támogatásra.

E két – gyakorlatból leszűrt – általános szabály ismeretében vizsgáljuk meg a táblázatot. Ha a féléveket egyenként nézzük, a pályázók számánál látható, hogy a tavaszi lelkesedést őszi visszaesés követi. Az egész évet figyelemmel kísérve azonban a pályázók száma mindenképpen emelkedett 2006-ban 2005-höz képest. Még jelentősebb emelkedés látható a beadott pályázatok számának növekedésében. A 2006 tavaszi, kiugróan magas pályázatszám mögött az rejlik, hogy az időseket tömörítő szervezetek a fentebb már ismertetett okok miatt egyszerre adták be az egész évre vonatkozó összes pályázatukat. Ez a tény egy másik szempontból is jelentős: emiatt ugyanis valószínűleg mintegy 6–7 pályázóval kevesebb indult az őszi pályázatokon.³² 2006 őszi azonban még ennek ellenére is több civil szervezet vett részt a pályázaton, mint egy évvel korábban!

A táblázatban külön kigyűjtve szerepelnek az együttműködési szerződéssel rendelkező és a civil közösség pályázók, valamint az általuk benyújtott pályázatok is. Az együttműködési szerződéses pályázóknál csak a szerződésük alapján benyújtott pályázatokat különítettük el, az azon kívül eső, általuk benyújtott pályázatokat nem. Az együttműködés szervezet pályázók száma a vizsgált időszakban állandóságot mutat. Az általuk benyújtott pályázatok számának növekedése mögött az együttműködési szerződések 2006 eleji aktualizálása állhat, amelynek során az önkormányzat jelentősen megnövelte az átruházott feladatok számát. A táblából az is látható, hogy az együttműködéses szervezetek egy része nehezen fogadta el az évi

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

egyszeri pályázatot, három szervezet is indult a 2006 őszi pályázaton, de ezeket a kérelmeket a civil rendelet alapján formai okból el kellett utasítani. Az együttműködési szerződések felülvizsgálata a civil közösségek pályázatain is nyomot hagyott: a 2005 őszi még induló, időseket tömörítő civil közösségek 2006 tavaszán már egy évre tervezve adták be a pályázataikat; ez állhat a 2006 őszi csökkenés hátterében.

A fentiek ismeretében úgy tűnik, hogy a kerületi civil szervezetek pályázati hajlandósága – a táblázatot nézve – magas, és lassan tovább növekszik. Ennek – és a XVIII. kerületi civil politika sikerének – hátterében valószínűleg az önkormányzat alapos előkészítő munkája és sikeres kommunikációja található.³³ Az első, 2005 tavaszi pályázaton sikerült ugyanis aktiválni a civil szektornak azt az egyharmadát, amely érdeklődik a közélet iránt, és amely ötletekben igen, de anyagi eszközökben kevésbé bővelkedik. A civil szektor e szelete volt eredetileg az önkormányzati civil politika – és benne a civil pályázati rendszer – célcsoportja.

A civilek kezdeti tapogatódzását jól szemlélteti a következő adatsor, amely az egy civil szervezet által benyújtott pályázatok számát és az összes pályázathoz viszonyított arányát tartalmazza.

Az egy pályázó által benyújtott pályázatok száma (darab, százalék)				
	2005. tavasz	2005. ősz	2006. tavasz	2006. ősz
egy	20 (48,78)	9 (31,03)	17 (34,69)	19 (57,57)
kettő	16 (39,04)	14 (48,27)	22 (44,89)	10 (30,30)
három	4 (9,75)	4 (13,79)	5 (10,20)	2 (6,06)
háromnál több	1 (2,43)	2 (6,89)	5 (10,20)	2 (6,06)

Jól látható, hogy a legelső pályázaton a civil szervezetek nagyobbik része próba jelleggel, egy pályázattal indult. Az első sikerek fényében – illetve a kiszámíthatóságnak is köszönhetően – azóta leginkább a két pályázat benyújtása a domináns. A 2006 őszi, a trenddel ellentétes értékek mögött egy érdekes jelenség állhat: a civil pályázati rendszer sikerén felbuzdulva több új szervezet is megjelent a pályázati eljárásban. Jelenleg ők tapogatóznak. Az új szervezetek két fő csoportja: a sportegyesületek, valamint az intézményekhez kötődő civil szervezetek. Mindkét csoport tevékenységének csak nagyon szűk szelete tartozik jelenleg a civil rendelet hatálya alá. A sportegyesületek fő tevékenysége a versenysport üzése, utánpótlás nevelése, ehhez jelentős összegű eszközbeszerzések, edzőtáborok szükségesek. Az ilyen jellegű igények finanszírozására a képviselő-testület külön közalapítványt hozott létre, amely a Civil Alapból szerezhetőnél jelentősebb összegeket is a pályázók rendelkezésére tud bocsátani. Megjegyzendő az is, hogy a versenysport dotálására törvényi szinten egész intézményrendszer épült ki,³⁴ különböző, a speciális igényeknek megfelelő pályázatokkal. A civil rendelet egyébként expressis verbis kizárja a támogatási körből a sporttörvény hatálya alá tartozó szervezeteket,³⁵ így azok pályázatait is, a gyakorlat azonban – a civil koncepció céljait szem előtt tartva – támogatja

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

minden támogatható civil szervezet olyan rendezvényét, amely egy kisebb vagy nagyobb közösséget szólít meg, a lakosság számára kínál ingyenesen elérhető programot. Ilyen például egy civil szervezet fennállásának jubileumára szervezett bográcsozás, műsoros délután, de véletlenül sem tartozik ide az edzőtábor.

Az intézményekhez kötődő szervezetek esetében – itt jellemzően vagyonösszeséget jelentő alapítványokról van szó – némiképp hasonló a helyzet. E szervezetek túlnyomó többsége azért alakult, hogy az adott intézmény működése és programjai számára kiegészítő forrást biztosítson. Az önkormányzat e programokat nem kívánja támogatni, különösképpen azért nem, mert az intézmények számára különböző jogcímenen biztosít egyéb forrásokat. Az intézményekhez kötődő civil szervezetek működését sem kívánja támogatni az önkormányzat, hiszen egy ilyen jellegű civil szervezet működési költségei elenyészőek az intézményi működési költségekhez képest. Konkrét célja van ezzel szemben az intézményhez kötődő szervezetekkel az önkormányzat civil politikájának: elő kívánja segíteni, hogy e szervezetek intézményfenntartóból valódi civil szervezetekké váljanak. A Civil Alapból támogatható tehát minden olyan jellegű pályázat, mellyel az adott szervezet az intézmény falai közül kilépve a környező közösség számára szervez programot, legyen ez egészségügyi, környezetvédelmi, kulturális, sport vagy bármi egyéb.³⁶

Erre tekintettel igen leegyszerűsítőnek tűnik az a kritika, hogy az önkormányzat e szervezeteket kizárja a pályázatból. A mondat folytatása már fentebbről ismert: és így belterjessé teszi a civil pályázati rendszert. Mint látható volt, jóval összetettebb dologról van szó. Ráadásul itt sem lehet általánosítani: nem egy hasonló jellegű civil szervezet ismerte fel e rendelkezések értelmét, és pályázott sikerrel a Civil Alaphoz.

Visszatérve tehát a pályázók által benyújtott pályázatok számához, a 2006 őszi adatok mögött egyfelől valószínűsíthetően e szervezetek állnak. Másfelől pedig az a tény, hogy az utolsó pályázaton induló szervezetek egy része már tavasszal benyújtotta igényei nagy részét, jellemzően egy működési és egy programtámogatás formájában. A működési költségek általában egész évben kitartanak, éppen ezért ősszel leginkább az esetlegesen felmerülő programok támogatása céljából nyújtottak be pályázatot. E vélekedésünket az alábbi táblázat is alátámasztja.

A pályázatok támogatási cél szerinti megoszlása (darab, százalék)				
	2005. tavasz	2005. ősz	2006. tavasz	2006. ősz
csak működési	10 (24,39)	7 (24,13)	13 (26,53)	10 (30,30)
csak program	15 (36,58)	5 (17,24)	13 (26,53)	13 (39,39)
működési és program is	16 (39,02)	17 (58,62)	23 (46,93)	10 (30,30)

A számsorokat nézve úgy tűnik, hogy az egyszerre csak egy támogatási célt preferáló pályázók vannak többségben – kivétel ez alól a 2006. tavaszi pályázat. Fontos tudni, hogy a kizárólagosan működési vagy programtámogatási cél nem feltétlenül jelent egy pályázatot. Több szervezet ad be egyszerre nemcsak egy programot,

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■■

hanem akár több működési célú pályázatot is, amint ezt a civil rendelet egyébként lehetővé is teszi.³⁷ Működési költség alatt az elmúlt két évben leginkább a következő tételek szerepeltek: postaköltség, adminisztrációs eszközök (fax, számítógép, nyomtató), irodaszer és kiadvány nyomdaköltsége. A programtámogatási igények ennél jóval sokszínűbbek: egy és többnapos kirándulások, előadói díjak, konferencia, jubileumi ülések, ünnepekhez kapcsolódó rendezvények.

A pályázatok főbb jellemzőit, összetételét áttekintve térjünk át most a formai szabályokra, a véleményezési eljárás gyakorlati tapasztalataira.

A véleményezési eljárás

A CTT, valamint a TÜK civil pályázati rendszerben betöltött szerepével, feladataival fentebb már részletesen foglalkoztunk. Az is kiderült már, hogy a véleményezési jogkör nem egy egyszerű, hangzatos, ám értéktelen jogosítvány, hanem egy komoly lehetőség az érintetteknek az önkormányzattól esetlegesen eltérő szempontjainak ismertetésére, de akár a lobbizásra is. Látható volt, hogy az önkormányzat saját döntési jogosítványai egy szeletét engedte át önként a kerületi civil szektor változó legitimitással rendelkező képviselőinek: a delegáltaknak. Az alábbi táblázatokból rekonstruálható, hogyan is használta a két bizottság a civil pályázati rendszerrel kapcsolatos jogosítványát, és egyáltalán: eredményes munkát végeztek-e az elmúlt két évben.

A Civil Tanácsadó Testület és a Testületi, Ügyrendi és Koordinációs Bizottság javaslatainak megoszlása a véleményezési eljárás során (darab, százalék)

	2005. tavasz	2005. ősz	2006. tavasz	2006. ősz
Benyújtott pályázatok száma	70	61	102	55
CTT módosító javaslattal élt	–	10 (16,39)	7 (6,86)	8 (14,54)
Eredeti javaslatához képest felfelé	–	8 (80)	5 (71,42)	3 (37,5)
Eredeti javaslatához képest lefelé	–	1 (10)	0	0
Eredeti javaslatához képest nem támogatandó	–	1 (10)	1 (14,28)	4 (50)
Eredeti javaslatához képest támogatandó	–	0	1 (14,28)	1 (12,5)
TÜK módosító javaslattal élt	2 (2,85)	0	6 (5,88)	7 (12,72)
Eredeti javaslatához képest felfelé	0	0	2 (33,33)	3 (42,85)
Eredeti javaslatához képest lefelé	0	0	2 (33,33)	1 (14,28)
Eredeti javaslatához képest nem támogatandó	2 (100)	0	1 (16,66)	1 (14,28)
Eredeti javaslatához képest támogatandó	0	0	1 (16,66)	2 (28,57)

Az első táblázatból látható, hogy a CTT eddig három pályázati ciklusban tevékenykedett. 2005 tavaszán ugyanis csak megindult a műhelyek felállítása, de a testületet még nem lehetett összehívni. A CTT eddigi munkája során alapvetően két

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

területen volt aktív: általános támogatási elvek, illetve az egyes pályázatokra tett támogatási javaslatok megfogalmazásában. A fenti táblázat alapján a CTT ez utóbbi hatásköre rekonstruálható. A vastaggal szedett százalékok a bizottság javaslatainak összes pályázathoz viszonyított arányát mutatják. A „*CTT módosító javaslattal élt*” rubrika adatsorai némiképp félrevezetőek lehetnek, mert a delegáltak ennél jóval több esetben fogalmaztak meg egyéni vagy műhelyvéleményt, de a CTT ezekből csak a fenti esetekben alakított ki egységes javaslatot. Mint az alább majd az önkormányzat döntéseinél is észlelhető, a CTT gyakorlata az idők során egyre szigorodott: amellett, hogy az eredetileg az önkormányzat által javasolt összegeket javaslataikban – bár egyre csökkenő mértékben – jelentős részben felfelé kerekítették, a vizsgált időszak végére egyre többször javasolták az adott pályázat teljes mértékű elutasítását.

A TÜK a CTT-hez képest kevesebb-szer tett érdemi javaslatot, véleményében keveredtek a politikai és szakmai szempontok. Az idő múlásával azonban az arány az utóbbi javára módosult, ami talán a legjobb példája annak, hogy a civil pályázati rendszer minden szereplőjét és intézményét politikailag semleges irányba viszi el. A kezdeti tisztán politikai jellegű javaslatoktól így a TÜK egyre inkább szakmai szempontok szerint, több esetben általános támogatási elvek mentén kialakított vélemények felé mozdult el. A civil ügyekben a vizsgált időszak végére megjelentek a konszenzusos határozatok, jelentős mértékben segítve a pályázati rendszer működését. S még valami: ez a hozzáállás a helyhatósági választások közeledtével sem szűnt meg, s most még csak remélni lehet, hogy a jövőben is megmarad.

Visszatérve még egy gondolat erejéig a formai és érdemi vizsgálati hatáskörökre. Az eddigi tapasztalatok alapján a TÜK és a CTT némileg szereptévesztésben van. A civil rendelet ugyanis egyértelműen fogalmaz: a pályázatok formai vizsgálatát a civil referensre, az érdemi véleményezést pedig a CTT-re és TÜK-re ruházza. Egyedül a civil referens jogosult tehát a pályázatok érdemi és formai vizsgálatára egyaránt.³⁸ Akkor tehát, amikor a CTT vagy a TÜK tagjai a pályázatok formai hibáit próbálják értékelni, mint ahogy erre eddig többször tettek kísérletet, a civil rendeletben lefektetett hatáskörüket lépik túl. Érdemes végiggondolni: a hiánypótlást, a pályázatok kötelező és esetleges mellékleteit a civil rendelet részletesen taglalja: ezek léte vagy nem léte nem képezi, nem is képezheti mérlegelés tárgyát. A pályázatok formai szempontból történő vizsgálatáért a civil referens – munkaköréből adódóan – teljeskörű felelősséggel tartozik. Ennélfogva téves – és időpocsékoló – egyes bizottsági tagok azon javaslata, hogy a pályázatok érdemi vizsgálatát csak a formai feltételek vizsgálatát követően végezzék el, hiszen a formai vizsgálat jogszabály által előírt rendben és határidők szerint történik, a CTT-nek és a TÜK-nek pedig a formai hibáktól függetlenül a pályázati célra, annak megvalósíthatóságára, a közösség szempontjából való hasznosságára kell fókuszálnia.

A következő táblázat a CTT működésének eredményességét próbálja számokkal megvilágítani.

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

A Civil Tanácsadó Testület és a Testületi, Ügyrendi és Koordinációs Bizottság által tett javaslatok eredményessége (darab, százalék)				
	2005. tavasz	2005. ősz	2006. tavasz	2006. ősz
CTT javaslata	–	10	7	8
Polgármester elfogadta	–	5 (50)	3 (42,85)	3 (37,5)
Polgármester nem fogadta el	–	4 (40)	3 (42,85)	5 (62,5)
CTT javaslata jogszabállyal ellentétes	–	1 (10)	1 (14,28)	0
TÜK javaslata	2	0	6	7
Polgármester elfogadta	2 (100)	0	6 (100)	3 (42,85)
Polgármester nem fogadta el	0	0	0	4 (57,14)
TÜK javaslata jogszabállyal ellentétes	0	0	0	0

Az elmúlt másfél év javaslatainak sorsát tekintve a CTT véleményét általában felerészben vette figyelembe a polgármester.³⁹ A táblázatban a pontosság kedvéért ki kellett emelni azt az esetkört, amikor a bizottság nyilvánvalóan a civil rendelet szabályozásával ellentétesen javasolta valamely pályázat támogatását – ezeket a javaslatokat a polgármester természetesen nem támogathatta. Konkrétan jogszabálysértő javaslat az elmúlt két év során mindössze kettő volt, de ezen felül előfordultak olyan esetek is, amikor a bizottság a pályázati cél nem kellő ismeretében javasolt eltérést az eredeti összegtől, amit a polgármester szintén nem fogadott el.

A CTT eredményességével kapcsolatban még két megjegyzés tűnik fontosnak. Amikor azt hallani – természetesen indokolás nélkül –, hogy a CTT javaslatait lesöpri a polgármester, érdemes elővenni ezt a táblázatot. A folyamatosan ötven százalék körüli eredményesség egész jó arány, főleg ha a döntéshozó egyébként egyáltalán nem köteles figyelemmel lenni a véleményezési eljárás során megfogalmazódott véleményekre. Éppen ezért valószínűleg közelebb jutunk a CTT munkájának megértéséhez, ha nem azt mondjuk, hogy a bizottság ennyi meg ennyi javaslatát hagyta figyelmen kívül a polgármester, hanem azt: a bizottság ilyen és ilyen arányban tudta megjelentetni a polgármesteri döntésben a saját javaslatát. Innét nézve már tíz százalék is siker, igaz, ezért a tíz százalékért is alapos, indokolt, logikus érveléssel kell megküzdeni.

Az alapos, logikus, indokolt, a civil szektor egészét érintő javaslatok készítése adja tehát a CTT működésnek lényegét. Ilyennel is lehet találkozni szép számmal. Azonban lehet találkozni egy másik, riasztó tendenciával is. Nevezetesen arról van szó, hogy az egész civil szektort, de legalábbis a saját műhelyének tagságát képviselő delegáltak, akik egyébként saját civil szervezetük nevében nem egyszer adnak be maguk is pályázatot, delegálti megbízatásukat nem egyszer a saját szervezetük érdekében történő lobbizásra próbálják felhasználni. Ez nem csupán etikai kérdés, előbb-utóbb bizalmi válságot is okozhat, hiszen ez a rendszer, s az egész civil politika is a bizalomra épül! Fontos tehát a jövőben egyértelműen elhatárolni a lobbizást a tisztességtelen előnyszerzéstől.⁴⁰

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

A CTT után lássuk a TÜK munkáját! A TÜK már az első pályázati félévben is véleményezte a beadott anyagokat. Egyedi javaslattal az elmúlt két évben bár növekvő számban, de ritkán élt. Ha mégis, javaslatai megtétele során a bizottság tagjai a civil rendeletet szem előtt tartva inkább szakmai, mint politikai szempontból véleményezték az eléjük kerülő anyagokat. Ez a hozzáállás egyébként a táblázatból is nyomon követhető. A TÜK esetében a legitimitáció kérdése vagy az összeférhetlenség, a saját érdekeltségi körbe tartozó szervezetek melletti lobbizás fel sem merült, és a bizottság mindvégig tisztában volt véleményezési jogkörének terjedelmével is.

A pályázati eredmények

A pályázati összesítő elemzéséből már csak az eredményekről, a pályázati összegekről, valamint az elutasított pályázatokról kell szólnunk pár szót.

Egy tendencia a már eddig elmondottakból is világosan kirajzolódik: félévről félévre egyre összetettebb folyamattá válik a pályáztatás, lassanként kikristályosodnak különböző támogatási elvek, megszilárdul a bizottságok véleményezési hatásköre, egymáshoz való viszonyuk, növekszik a vélemények száma, a javaslatok egyre kiérleltebbé válnak. A másik oldalon pedig egyre jobb, profibb, „civilebb”, a lakosság egyre szélesebb körét megszólító pályázatok születnek. Ugyanakkor – a civil pályázati rendszer ismertségének növekedésével – egyre többen próbálnak szerencsét nem civiles témájú pályázatokkal is, mint erről fentebb már volt szó. E jelenségekkel egyidejűleg látható egy másik tendencia is: a pályázati döntések szigorodása – ezt az alábbi táblázat jól szemlélteti.

Az elbírált pályázatok eredményessége és megoszlása (darab, százalék)				
	2005. tavasz	2005. ősz	2006. tavasz	2006. ősz
nyertes pályázat	57 (81,42)	50 (81,96)	76 (74,50)	36 (65,45)
működési	22 (38,59)	23 (46,00)	31 (40,78)	12 (33,33)
programtámogatási	35 (61,40)	27 (54,00)	45 (59,21)	24 (66,66)
nem nyertes pályázat	13 (18,57)	11 (18,03)	26 (25,49)	19 (34,54)
működési	5 (38,46)	4 (36,36)	11 (42,30)	10 (52,63)
programtámogatási	8 (61,53)	7 (63,63)	15 (57,69)	9 (47,36)

Az adatsorokat nézve több, már az eddigiekben elemzett tendencia válik érthetővé: a nyertes pályázatok száma csökken, ezen belül viszont növekszik a sikeres programtámogatási igények aránya. Szó volt már róla, hogy az önkormányzat civil szektorral kapcsolatos önként vállalt feladatai közül a támogatás biztosítása összetett jelenség. Egyfelől az önkormányzatnak fel kell karolnia a helyi közösségek működését, beleértve azokat a szervezeteket is, amelyek jogállásuk, jogi formájuk miatt más pályázati támogatásra nem tarthatnak igényt. Másfelől pedig az önkormány-

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

zati támogatás fontos célja az adott kisebb-nagyobb közösség kohéziójának erősítése; vagyis a lakosság önszerveződő közösségei által szervezett kisebb programok támogatása. Lentebb látható lesz majd, mi a kisebb program: maximum pár tízezer-pár százezer forint – ez az összeg leghatékonyabban a helyi viszonyokat leginkább ismerő önkormányzat által biztosítható. A nagyobb vagy nagyon speciális projektekre már érdemes fővárosi vagy országos támogatást keresni; az ilyen jellegű pályázatok sikerének biztosítása végett támogatja az önkormányzat a kerületi civil szervezetek összefogását: vagyis a műhelyek létrehozását, illetve e célból hozta létre a képviselő-testület a pályázati önrész keretét. A nem nyertes pályázatoknál a működési igények egyre nagyobb számban kerülnek elutasításra: e mögött a nem kifejezetten a Civil Alaphoz tartozó igények állhatnak. A programtámogatási pályázatok elutasítása mögött pedig nagyjából a pályázati igény nem helyi jellege, illetve közérdekűségének hiánya található: e pályázatok az önkormányzat megítélése szerint vagy más, nagyobb pénzüsségeket mozgató fórumokon (akár valamelyik önkormányzati közalapítványnál) képviselhetők sikerrel vagy átdolgozás után nyújthatók be ismét.

A pályázók gyakorlata növekszik, ezt állapítottuk meg az előbb. Ugyanakkor folyamatosan és két év után még mindig nagyon magas a formailag hibás pályázatok száma. Nagyon magas továbbá – mint ezt már többször említettük – a nem támogatható pályázatok száma is. Az elmúlt két év adatai az alábbi adatsorokból olvashatók ki.

A Civil Alaphoz benyújtott pályázatok formai és leggyakoribb érdemi hibái (darab, százalék)					
		2005. tavasz	2005. ősz	2006. tavasz	2006. ősz
benyújtott pályázatok száma		70	61	102	55
FORMAI	beadáskor				
	kötelező melléklet hiánya	33 (47,14)	42 (68,85)	54 (52,94)	21 (38,18)
	hibás űrlap	6 (8,57)	2 (3,27)	7 (6,86)	0
	mindkettő	0	0	6 (5,88)	5 (9,09)
ÉRDEMI	elbíráláskor				
	hiánypótlás után	3	0	0	2
	jogszabály alapján elutasított	4	6	13	9
	később támogatandó	2	0	0	0
	egyéb	3	5	13	8

Pár megjegyzés azonban még szükséges: a kötelező mellékletek száma minimális. Hiányuk nem a beszerzés nehézségét, hanem a hiánypótlás létét mutatja: több pályázó ugyanis a pályázati felhívás által előírt határidőben vagy egyáltalán nem csatol mellékletet vagy csak egyes mellékleteket csatol, a többit pedig a hiánypótlási határidőben nyújtja be. Ezt mutatja a hiánypótlás után formai hibás pályázatok elenyésző száma. Ez a hozzáállás egy szempontból zavaró: hátráltatja a pályázatok

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

kiértékelését, és a többi, a pályázati mellékleteket időben és az előírt formában beszerző pályázót hozza hátrányos helyzetbe, hiszen a döntés, és így a támogatási összeg átutalása is csúszik. Bár a véleményezési eljárás során több esetben felmerült az ilyen pályázók kizárása, illetve a hiánypótlási határidő drasztikus lerövidítése, a megoldás valószínűleg nem ebben rejlik, hanem annak a tudatosításában, hogy a figyelmetlen vagy késlekedő pályázó a többi szervezetnek okoz kárt. A hibás űrlap kategória a pályázati figyelmetlenséget szimbolizálja. Hibás űrlap ugyanis három okból állhat elő: a.) teljesen értelmezhetetlen űrlap, b.) az űrlap és a csatolt mellékletek adatai közti eltérés (jellemzően számítási hiba), c.) a két pályázati cél (működési és programtámogatási) összemossa egy űrlapon. A jogszabály alapján elutasított pályázatok háttéréről már szoltunk. A később támogatandó pályázatok esetében a pályázó által megjelölt cél jó, támogatásra alkalmas, de a megvalósítás időpontja a távoli jövőbe vész. Például a pályázati kiírás időpontjához képest egy, másfél évvel későbbi programhoz kér támogatást a pályázó. Ezzel egyrészt csökkenti az adott féléves Civil Pályázati Alap nagyságát, más pályázók támogatásának esélyeit, másrészt pedig a civil pályázati rendszer kiszámítható, fél-egy-másfél-két év múlva a pályázat ugyanúgy kiírásra kerül, így érdemes akkor pályázni. Az egyéb kategóriában azok a pályázatok találhatóak, ahol vagy más forrás igénybe vétele szükséges – tehát a pályázati cél meghaladja a civil pályázati rendszer lehetőségeit vagy a közérdekűség hiánya akadályozza a pályázat kedvező elbírálását.

A Civil Alapból folyósított támogatások összeg szerinti megoszlása (darab)				
	2005. tavasz	2005. ősz	2006. tavasz	2006. ősz
50.000.- forintig	14	25	19	16
működési	7	11	11	8
programtámogatási	7	14	8	8
50.001–100.000.- forint között	26	16	32	11
működési	9	6	13	4
programtámogatási	17	10	19	7
100.001–200.000.- forint között	12	7	17	7
működési	5	4	3	0
programtámogatási	7	3	14	7
200.001–500.000.- forint között	4	2	7	2
működési	1	2	3	0
programtámogatási	3	0	4	2
500.001.- forint felett	1	0	1	0
működési	1	0	1	0
programtámogatási	0	0	0	0

A Civil Alapból folyósított támogatások megoszlásának elemzése több szempontból érdekes. Egyrészt kitűnik belőle – tendenciaként – a Civil Alap felállításának

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■■

és működésének célja: helyi szintű, kisebb igények kielégítése a közösségépítés, értékmegőrzés, értékközvetítés jegyében. A támogatások döntő többsége ezért 0-200 000- forint között oszlik meg. Az e feletti összegek néhány nagyobb projektet takarnak: jellemzően kiadványkészítést vagy a települési civil szektor többségét érintő rendezvényeket. A 200 000- forint feletti pályázatokat többségében az együttműködési megállapodással rendelkező civil szervezetek nyújtják be, náluk összpontosul ugyanis az a szellemi tőke és innovációs képesség, valamint taglétszám, amely egy ilyen nagyságú projekt sikeres megvalósítását lehetővé teszi. A működési támogatások nagy része 50 000- forint alatti: postaköltség, írószer, eszközbeszerzés. A nagyobb összegű működési támogatások tipikusan a nyomdaköltségek: egy-egy közösség életét bemutató kiadványok készítését az önkormányzat a vizsgált időszakban mindvégig támogatta. Működési költségként jelentkezik ugyanakkor a legnagyobb támogatási összeg is: ez az egyesületi formában működő Vöröskereszt helyi csoportjának működése, amit a kerületi önkormányzat a lakosság érdekében vállalt át az egyesületi formában működő Magyar Vöröskereszttől. A programtámogatások többsége szintén 200 000- forint alatt marad. Az ennél nagyobb összegek általában, de nem kizárólagosan az együttműködés szervezeteinek megállapodáson alapuló feladatainak ellátásával kapcsolatosak. Ez egyébként kiolvasható a 2006. évi pályázati eredményekből is, amikor az együttműködő szervezetek már csak tavasszal nyújthatták be szerződéssel kapcsolatos igényeiket.

Végezetül pedig nézzünk egy olyan összesítő táblát, amelynek adatai már átvetnek minket a civil pályázati rendszer két éves tapasztalatainak értékeléséhez.

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

A Civil Alap nagysága és a beérkezett pályázati igények összegszerű megoszlása (forint)				
	2005. tavasz	2005. ősz	2006. tavasz	2006. ősz
pályázati kiírásban szereplő keretösszeg	8.000.000	4.630.000	9.000.000	4.288.062
működési keret	2.000.000	1.500.000	2.000.000	2.000.000
programtámogatási	3.000.000	2.500.000	3.000.000	2.288.062
együttműködési keret	3.000.000	630.000	4.000.000	0
pályázati projektek összes költsége	36.736.563	14.963.800	47.157.176	24.515.950
működési keret	13.795.563	6.812.750	23.275.216	14.712.950
programtámogatási	22.941.000	8.151.050	23.881.960	9.803.000
pályázaton igényelt összeg	16.828.700	10.347.380	26.452.716	13.928.950
működési keret	7.682.200	5.593.960	13.792.216	7.538.950
programtámogatási	9.146.500	5.153.420	12.660.500	6.390.000
pályázati önrész	n.a.	3.827.520	13.786.780	4.703.000
működési keret	n.a.	1.258.790	6.351.000	1.810.000
programtámogatási	n.a.	2.568.730	7.435.780	2.893.000
más forrás	5.988.999	420.000	6.917.680	5.884.000
működési keret	779.000	0	3.132.000	5.129.000
programtámogatási	5.209.999	420.000	3.785.680	755.000
összes jóváhagyott támogatás	6.830.000	3.627.000	8.531.538	2.879.000
működési keret	1.480.000	1.270.000	1.720.438	620.000
programtámogatási	2.980.000	1.422.000	2.991.500	2.259.000
együttműködési keret	2.370.000	935.000	3.819.600	0

A táblázat a pályázati összesítők végösszegei alapján készült. Ha valamely statisztikánál, akkor itt valóban szükség lenne még további pár év vizsgálatára, hogy biztosan kirajzolódó trendeket láthassunk. A két éves vizsgálati periódus alapján azonban pár pozitív irányvonal már látható. Először is: a pályázati projektek összköltségével és az összes igényelt összeg növekedésével együtt növekedett a pályázati önrész és a más forrás bevonásának aránya a pályázati célok megvalósításába. A pályázati projektek összköltsége két év alatt a másfélszeresére növekedett – ez talán a civilek ötletelésének köszönhető, illetve a kiszámítható támogatási rendszer létének. Növekedett 2005-höz képest a 2006-ban szétosztott támogatás összege is, a pályázati keretösszeg pedig 67% és 95% közötti arányban szétosztásra került a négy félév alatt a pályázók között. Az összes jóváhagyott támogatás pályázaton igényelt támogatáshoz viszonyított aránya a felére csökkent, ennek okait fentebb részletesebben próbáltuk bemutatni. A végösszegek tekintetében az előző táblázatnál elemzett trend szintén látható: az összes jóváhagyott támogatásnál két év alatt felére csökkent a működési jellegű költségek aránya.

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

Tapasztalatok

Az utolsó táblázatot és trendjeit nézve két év múltán úgy látszik, a civil pályázati rendszer működése az eredeti tervek szerint halad. A pályázati rendszer, illetve népszerűsége nemhogy gyengült, de erősödött az elmúlt évek alatt. Most akár hátra is dőlhetnénk, mégis, a statisztikák adatai értelemszerűen kijelölik a következő évek lehetséges irányait, valamint a változtatást igénylő pontokat.

A következő évek lehetséges irányai

Mindenekelőtt a *depolitizáltság* megőrzése szükséges. Választási évben a szakmai szempontok háttérbe szorulnak a posztok politikai szempontú szétozása mögött. Így keletkezhetnek egy politikától függetlenített rendszerben tisztán politikai, igaz egyelőre funkció nélküli, tisztségek. Leggyakrabban – mivel ez jövedelmező – tanácsnokokat választ a testület, ám egy, a XVIII. kerületihez hasonló, polgármester által dominált rendszer hatékonyságát ez jelentősen ronthatja. A tanácsnoki rendszer ugyanis a civil pályázati rendszer képviselő-testületi hatáskörben tartását feltételezi, itt viszont a tanácsnokra döntő szerep hárul az egyeztetések lefolytatásában, és egyáltalán: az önkormányzati civil politika meghatározásában. A tanácsnoki rendszer – amellett, hogy átpolitizált – kevésbé hatékony, hiszen a testületben számtalan érdek, lobbij jelenik meg, ami szintén a szakmai érvek ellen hat. Éppen ezért nagy kérdés a XVIII. kerületben is: tanácsnoki rendszert – azaz képviselő-testületi – vagy polgármesteri hatáskört akar az önkormányzat fenntartani. A döntés kizárólagos, kevert rendszer nem lehetséges. Illetve lehetséges, de neveltséges: hatáskör nélküli dísztanácsnoknak mi értelme van?

Az elmúlt két évet áttekintve szükségesnek tűnik a *Civil Pályázati Alap összegének növelése*. Előbb azonban pontosítani szükséges egy régi tévedést. Elterjedt vélekedés, hogy a Civil Alap összege 2005-ben és 2006-ban is tízmillió forint volt. Ez – az egyébként fővárosi szinten jelentős összeg – azonban csak a működési és a programtámogatási keretek összege volt. Ezen felül, a pontosság kedvéért, azonban ide kell számítani az együttműködési keret összegét is, hiszen ez az összeg is a civil szervezetek támogatására lett elkülönítve, csupán e keret felett nem a polgármester, hanem a képviselő-testület diszponál. Így nézve tehát – a 10%-os vis maior keretet is beszámítva – 2005-ben a Civil Pályázati Alap összege 13 630 000-, 2006-ban pedig 14 000 000- forint volt. A Civil Alapból azonban nem csupán pályázati támogatások történnek: a Civil Kerekasztal költségei mellett az egész kerületi civil szektort érintő kiadásokat (mint például a kerületi civil szervezetek bemutatkozását tartalmazó Civil Kalendárium kiadását) is innét fedezi önkormányzat. 2007-ben egy újabb keret: a pályázati önrész keret felállításáról döntött a képviselő-testület, pont a Civil Pályázati Alapon túlmutató kerületi civil kezdeményezések támogatásának

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

elősegítése érdekében. Ennek költsége előreláthatóan kétmillió forint lesz, de tekintettel arra, hogy a keret felülről nyitott, ez az összeg az igények függvényében még emelkedhet is. Összességében tehát a Civil Pályázati Alap összegének legalább kétmillió, de inkább hárommillió forintos emelése tűnik szükségesnek, ennek indokolt-sága pedig csak újabb két év elteltével látható majd.

Fenntartandónak látszik, mert az eddigi adatok mutatják létjogosultságát, az *évi kétszeri pályázati kiírás* is. A kerületi civil szervezetek megszokták, elfogadták a féléves ciklusokat, terveznek vele. Az együttműködési megállapodással rendelkező civil szervezetek esetében viszont az évi egyszeri, a szerződésben rögzített feladatok ellátásával kapcsolatos pályázati határidő könnyebbséget hozhatott: a feladatok tervezése mellett – amihez év elején, 12 hónapra előre már forrást biztosít – az év során felmerülő egyéb programok és eszközbeszerzések számára megnyitotta a működési és a programtámogatási keretet.

A működési költség igénylések számának és összegének megoszlása egyértelművé tette, hogy jelenleg az önkormányzat civil koncepciója által tervezett *civil kártya kialakítására nincs szükség*. A féléves pályázatokon ugyanis a civil kártya felhasználási köréhez viszonyítva jóval tágabb körben juthatnak működési támogatáshoz a civil szervezetek. A civil kártyát mindenesetre teljesen nem szabad elfelejteni: a civil ház felállításával egyidejűleg érdemes bevezetésének kérdését újra megvizsgálni.

Visszatérve egy gondolat erejéig a *pályázati önrész keretre*. Ennek felállításáról eredetileg a civil koncepció elfogadásakor állapodtak meg a civil szervezetek az önkormányzattal. A civil pályázati rendszer adatainak értékelése a két évvel ezelőtti elképzelések jogosságát igazolni látszik, hiszen jelentős számú pályázat fogalmaz meg a helyi szinten támogathatónál nagyobb igényeket. Az önkormányzat feladata ebben az esetben – feltéve ha a pályázati igény a kerület, illetve lakossága érdekeit szolgálja, vagyis közérdekű – az adott elképzelés megvalósulásának elősegítése lehet, méghozzá oly módon, hogy a pályázó indulását regionális vagy országos szintű pályázaton lehetővé teszi. A pályázati önrész keret felállítása és jövőbeni működése mellett szól még az is, hogy az Európai Unió 2007–2013 közötti költségvetéséből Magyarország számára lehívható összeg várhatóan az ilyen jellegű pályázatok számának növekedésével jár majd.

A Civil Alap többi keretének létjogosultságát az elmúlt időszak szintén igazolta, ezeket a jövőre nézve is érdemes fenntartani.

A jogi személyiség nélküli *civil közösségek pályázati lehetőségének biztosítása* a civil pályázati rendszer legfontosabb vívmányai közé tartozik, fontosságát az utóbbi négy pályázat fényesen mutatta, éppen ezért a rendszer további fenntartása, lehetőség szerint minél több civil közösség bevonásával, szükséges. Ennek érdekében az önkormányzat egyébként már megtette az egyik legfontosabb lépést: a civil rendelet 2006. év eleji módosítása e pályázókra vonatkozó eljárási szabályokat is jelentősen egyszerűsította.

Végezetül pár szó a véleményezési eljárásról. Mind a *CTT*, mind a *TÜK bevonása* a civil pályázati rendszer működtetésébe kiváló ötletnek bizonyult. Két év elteltével

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

elmondható, hogy e bizottságok munkájában egyre inkább a szakmaiság dominál, javasolataik, indokolásaik pedig új szempontokat visznek be a döntéshozatalba. Remélhetőleg a választási ciklus a TÜK munkájában sem hoz változást, és a munka depolitizált légkörben folytatódik. A bizottságok hatásköre: vagyis a pályázatok érdemi véleményezése változatlanul fenntartandó.⁴¹

Átgondolást igénylő pontok a civil pályázati rendszerben

Két év után markánsan láthatók tehát a fejlődés irányai. Pár esetben azonban az adatok alapján érdemes elgondolkodni a további lépésekről.

Mindenekelőtt a civil pályázati rendszert felfedező második pályázói kör: a sportszervezetek és az intézményi szervezetek köréről van itt szó. Az utóbbival kezdve: az intézményekhez kötődő civil szervezetekre vonatkozó szabályozás változatlan formában való fenntartása a továbbiakban is szükséges. E szabályozásnak ugyanis konkrét célja van: az önkormányzat azt szeretné, ha az intézmények finanszírozása helyett e szervezetek tevékenységében a lakossági igények dominálnának. Nyitva áll tehát a Civil Pályázati Alap továbbra is az e pályázók által megfogalmazott mindazon tevékenységek támogatására, amelyek az intézményből kilépve a környező lakosságot vagy annak egyes csoportjait szolgítják meg.

A sportszervezetek esetén a Civil Alaphoz beérkezett pályázatok azt mutatják, hogy részükről lenne igény a Civil Alap további bővítésére. A civil rendelet jelenleg a tisztán sporttevékenységek támogatását kizárja a Civil Alapból. Az is ismert, hogy míg a helyi civil szervezetek általános támogatására a Civil Alap felállításáig nem volt mód, addig a helyi sporttevékenységek dotálására külön közalapítványt állított fel az önkormányzat. Ettől eltekintve a jelenlegi rendszer módosítható, akár a versenysport támogatása is beilleszthető, de csak pályázat útján, a nyilvános, objektív és kiszámítható eljárás kialakításával, külön sportkeret létrehozásával. Ha erre lenne igény, s fedezet, s hozzá még önkormányzati szándék is, az akár az adott közalapítvány megszüntetését is hozhatná.⁴² A közigazgatási reform egyik eleme ugyanis éppen e költséges és nehézkes közalapítványok pénzalapokká transzformálását jelenti.⁴³ Ez természetesen vonatkozik az ifjúságpolitika átalakítására is – egy jogi személyiség nélküli diákönkormányzat éppen úgy kezelhető civil közösségként, mint egy diáksporkör.

Átgondolandó a jövőben a CTT-ben ülő delegáltak megbízatásának, jogállásának újraszabályozása. Egyfelől fenntartandónak tűnik a féléves delegálási idő, ugyanakkor pedig fontos lenne az összeférhetetlenség szabályozása, hiszen a jelenlegi tapasztalatok az egész civil szektor morálját kedvezőtlenül befolyásolják. Részletesen kidolgozandók továbbá a delegáltak helyettesítésének szabályai is.⁴⁴ Jelentősen megkönnyítené a közös munkát az is, ha nem csak egyes delegáltak, hanem mindegyikük tisztában lenne a CTT hatáskörével, a civil pályázati rendszer eljárási szabályaival.

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

Összegzés

Végezetül miben foglalhatjuk hát össze a civil pályázati rendszer működésének két éves működésének lényegét, értelmét? A némiképp elfogult szerző szerint e rendszer sikerét a civil szervezetek két év óta töretlen érdeklődése fényesen igazolta. Előszörban kerületi szervezetek, azoknak viszont különösen tág köre számára helyi szintű, közösségteremtő, érték közvetítő programjaik, illetve működésük támogatása végett hozta létre az önkormányzat 2005-ös költségvetésében a Civil Alapot. E célok az elmúlt két év során folyamatosan megvalósultak, sőt ezen túlmenően a civil szervezetek típusaira vonatkozó különös szabályok is megalkotásra kerültek.

A civil pályázati rendszer sikere azoknak, a civil koncepció megalkotásakor kristályosodott elveknek az érvényesülésében rejlik, amelyeket a fentiek során megismerhettünk. Ezt a rendszert ezek a nehezen megragadható, a bizalmon és a mindennapos kapcsolatokon alapuló elvek éltetik. Amíg az önkormányzat civil politikája rájuk épül, a civil pályázati rendszer sikere is garantált.

Jegyzetek

- 1 Súlyom László beszéde 2006. október 1-jén (http://www.keh.hu/keh/beszedekek/20061001valasztas_este.html)
- 2 Bővebben I.: Domaniczky Endre: Önkormányzati civil politika kiépítése Budapest XVIII. kerületben (In: Civil Szemle 2006/2.65–90.) (továbbiakban: DOMANICZKY 2006.)
- 3 A civil koncepció teljes szövegét l.: <http://www.bp18.hu/text/textwf/doc/textwf171/civilkon.doc> oldalon.
- 4 A civil szervezetek pénzügyi támogatásának rendjéről szóló 55/2004. (XII. 21.) önkormányzati rendelet. Teljes szövegét lásd: www.bp18.hu/jogtar
- 5 Bővebben I.: DOMANICZKY 2006. 76–77.
- 6 Ehhez egyébként nem kell törvény, ez egy társadalomban belülről jön – vagy nem jön. Egy a hazához hasonló anómiás társadalomban pedig a nyilvánosság alapelveinek teljes körű érvényesüléséhez még az egyébként magas színvonalú, az elektronikus információszabadságról szóló 2005. évi XC. törvény is kevés.
- 7 Vö.: civil rendelet 10. § (2) bekezdés.
- 8 E cikk írása idején, 2006 december végéig, 152 civil szervezet regisztráltatta magát az önkormányzatnál.
- 9 Kérdezni szokták, miért csak ennyi? Két okból: egyrészt mert a pályázathoz a civil rendelet alapján csatolandó kötelező mellékletek közül csupán kettőt: a bírósági kivonatot és a banki aláírási katon 30 napnál nem régebbi másolatát kell külső szervektől beszerezni, minden egyéb mellékletet a szervezet vezetője állít ki és hitelesít – ez legrosszabb esetben is egy nap ügyintézés igényel. Másrészt pedig a közgyűlés/kuratórium a pályázati felhívás megvitatása céljából történő összehívása sem igényel egy hétnél több időt – különösen nem a mobiltelefon, az internet és egyéb alternatív közlés-módok világában.
- 10 Vö.: civil rendelet 12. §
- 11 Vö.: civil rendelet 11. § (6) bekezdés. 2006. szeptember 1-jétől a hiánypótlási felhívásról a pályázó kérésére az önkormányzat a pályázót elektronikus úton vagy sms-ben is értesíti.
- 12 A műhelyek a pályázatok értékelésénél egyrészt általános döntési elvekre tehetnek javaslatot, másrészt konkrét egyedi eseteket vehetnek fel – természetesen a szakmai véleményezési hatáskörükön belül. A Civil Kerekasztalnak jelenleg egyébként nyolc műhelye van: Idősügyi Műhely, Szociális és Esélyegyenlőségi Műhely, Egészségügyi Műhely, Kulturális Műhely, Ifjúsági, Szabadidő és Sport Műhely, Településfejlesztési Műhely, Környezet- és Állatvédelmi Műhely, Oktatási és Informatikai Műhely.

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

- A műhelyek tevékenységi kör szerint, alulról létrejövő szerveződések, a Civil Kerekasztal munkacsoportjai. A műhely tagsága elnököt és delegáltat választ, megalkotja a műhely ügyrendjét. Ezután a műhely az általa elfogadott munkaterv szerint ülésezik, és munkájáról évente egyszer beszámol a Civil Kerekasztalnak. Bővebben l.: DOMANICZKY 2006., www.bp18.hu/szervezet/civil
- 13 A CTT az érintettek – vagyis a kerületi civil szektor – képviselőiből álló munkacsoport, jelenleg összesen kilenc tagja van. A civil rendelet szerint a formai szabályok kivételével általános véleményezési jogköre van a kerületi és nem helyi civil szervezetek pályázataival kapcsolatban. Vö.: civil rendelet 7. § (1) bekezdés, 12. § (1) bekezdés.
 - 14 A civil rendelet 12. § (3) bekezdése szerint a szakmai (érdemi) vizsgálat négy kérdéskört takar: „*A civil tanácsadó testület tevékenysége a támogatni kívánt cél közérdekűségének, szakmai gyakorlati megvalósíthatóságának vizsgálatára, a támogatási összeg ajánlására, illetve az elszámolás véleményezésére terjed ki.*”
 - 15 A CTT üléseivel kapcsolatban két probléma szokott rendszeresen előkerülni. Egyes delegáltak részéről az, hogy a döntéshozó nem veszi eléggé figyelembe a CTT javaslatait, az önkormányzat részéről pedig az, hogy egyes delegáltak a műhely álláspontjának képviselője helyett delegálti megbízatásokat a saját szervezetük számára történő lobbizásra kívánják kihasználni.
 - 16 Lásd: civil rendelet 16. § (1) bekezdés. A XVIII. kerületi civil pályázati összesítő a www.bp18.hu/szervezet/civil oldalon érhető el.
 - 17 Ezek a következők: a civil szervezet képviselőjének neve, az igényelt összeg, a pályázati cél összes költsége, az önrész nagysága, a pályázathoz igénybe vett egyéb források összege, a résztvevők száma, a civil szervezet taglétszáma, a megvalósítás időpontja, az esetleges formai hibák felsorolása, az adott évben addig folyósított támogatások összege, az elszámolások megtörténte, együttműködési megállapodás léte.
 - 18 Vö.: civil rendelet 8. § (1) bekezdés, 13. § (1) bekezdés.
 - 19 Vö.: civil rendelet 4. § (4) bekezdés.
 - 20 Vö.: www.nca.hu
 - 21 Érdekes kérdés lehet, hogy miként érvényesül a politikai céllal létrehozott civil szervezetek (polgári körök) befolyása ebben a rendszerben. Az eddigi tapasztalatok szerint ez a rendszer a politikailag semleges irányba húzza az összes résztvevőt: a pártokat, a bizottságokat és magát a képviselő-testületet is. Ez alól a polgári körök sem kivételek, amelyeket keletkezési körülményeik miatt szintén nem szabad kizárni sem az együttműködésből, sem a civil pályázati rendszerből. A civil rendelet erre is figyelemmel a pillanatnyi politikai érdekek helyett a kszt. 26. § d.) pontjára építve csak a közvetlen politikai tevékenységet folytató civil szervezeteket zárja ki a pályázati rendszerből (Vö.: civil rendelet 4. § (1) bekezdés.).
 - 22 Bővebben lásd: a Civil Kerekasztal ügyrendje (www.bp18.hu), illetve ennek háttéréről: DOMANICZKY 2006. 78-80.
 - 23 Vö.: civil koncepció 3.1. pont (www.bp18.hu)
 - 24 Vö.: civil rendelet 3. § (3) bekezdés.
 - 25 Vö.: civil rendelet 3. § (4) bekezdés, illetve 8. § (1) bekezdés.
 - 26 Vö.: civil rendelet 5. §, illetve 11. § (1)-(5) bekezdései.
 - 27 A helyi szabályozásra l.: civil rendelet 3. § (5) bekezdés, 6. § és 11. § (5) bekezdés.
 - 28 Vö.: civil rendelet 8. §
 - 29 Az esélyegyenlőség biztosítását a Civil Alapból folyósított támogatásoknál a civil rendelet 1. § (4) bekezdése írja elő.
 - 30 Az egyharmados szabályhoz csak egy adalék: 2005. január 31-én 112 regisztrált civil szervezet szerepelt a civil nyilvántartásban. A pályázati felhívást 2005. február végén tette közzé az önkormányzat, azon a regisztrált civil szervezetekből 41 indult (36,6%).
 - 31 Ezt a kört tovább bővíteni már nem csak költséges, de felesleges is. Esetlegesen érdemes lehet elgondolkodni, egy, az érintettek felhatalmazásán alapuló, sms-es pályázati értesítő elindításáról is. Az egyes önkormányzat által kiírt pályázatokról az összes regisztrált, az önkormányzatot erre felhatalmazó civil szervezet képviselője értesülhetne – egy „*kör sms*” révén.
 - 32 Lásd a „*kötelezettségvállaló szervezet révén pályázik*” rubrikát a táblázatban.
 - 33 Bővebben lásd Domaniczky Endre: Adatok a civil szektor összetételéről Budapest XVIII. kerület Pest-szentlőrinc–Pestszentimrén (sajtó alatt, továbbiakban: DOMANICZKY 2007.)
 - 34 Lásd bővebben: a sportról szóló 2004. évi I. törvényt.

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

- 35 Vö.: civil rendelet 3. § (3) bekezdés.
- 36 Vö.: civil rendelet 5. §, továbbá civil koncepció 3. fejezet.
- 37 Vö.: civil rendelet 10. § (3)–(4) bekezdés.
- 38 Ez következik a civil rendelet 11. § (6) bekezdésének, illetve a 12. § (1)–(3) bekezdéseinek összevetéséből.
- 39 Külön fontos kiemelni, hogy a 2006 őszi pályázat esetében a statisztikát rontotta egy pályázat körül kialakult vita, melyet a CTT azzal zárt le, hogy a döntést teljes egészében a polgármesterre bízta, aki a bizottság kisebbségi álláspontját támogatta. Ezt az esetet figyelembe véve tehát a CTT munkája eredményesség szempontjából kiegyensúlyozottnak mondható.
- 40 Ezt a helyzetet egyébként súlyosbíthatja az is, hogy a delegáltak egyre inkább bebetonozódnak székükbe. Pedig a civil kerekasztal eredetileg pályázatonkénti forgással számolt, ezért határozta meg a delegálti megbízatás tartamát fél évben, amely természetesen tetszőleges alkalommal meghosszabbítható. A civil szervezetek, a műhelyek, amikor e delegálási lehetőségről lemondva az adott személyt szinte határozatlan időtartamra automatikusan meghosszabbítják, egy fontos jogosítványt engednek ki a kezükből. Fontos tehát a delegálti megbízatás szabályainak a tapasztalatok fényében történő egzakt szabályozása, egy ezzel kapcsolatos tervezet műhelyelnökökkel történő megvitatása.
- 41 Érdekes egyébként végignézni, miként töltötte meg hatáskörét a CTT tartalommal, ez a folyamat ugyanis jól rekonstruálható. Kezdetben ugyanis a bizottságok csak általános elveket fogalmaztak meg, később már konkrét esetekben tettek összecszerű javaslatokat, majd pedig megkezdték az egyes pályázatok közérdekűségének, végül pedig az elszámolások megtörténtének vizsgálatát.
- 42 Végig lehetne gondolni egyébként mindazon önkormányzati közalapítványok beolvasztását a Civil Alapba, amelyek önkormányzati költségvetési forrásból jogi személyiségű vagy anélküli közösségeket támogatnak.
- 43 Vö.: Sárközy Tamás: Államszervezetünk potenciazavarai (Bp., 2006.) 188–190, 231–236. (Továbbiakban: SÁRKÖZY 2006.)
- 44 Az önkormányzat civil politikája 2006-ban az együttműködési megállapodások felülvizsgálatáról, illetve a civil rendelet tapasztalatok fényében történő módosításáról szólt. A 2007-es munkaterv a Civil Kerekasztal, illetve a műhelyek működésének áttekintése, amelyhez csatlakozóan az előbb mondotakat is érdemes végiggondolni.

TISZTÚJÍTÁS ÉS „KÖZMEGHALLGATÁS” – NCA 2006

Sebestény István

■ Bevezető

■ A 2006-os év több szempontból is jelentős a Nemzeti Civil Alapprogram történetében. Az első két éves – kísérleti¹ – ciklus lejárt, januárban és februárban lezajlottak a Nemzeti Civil Alapprogram történetének első tisztújító elektori választásai. A várakozásoknak megfelelően a kollégiumok és a tanács tagjainak nagyobb része újra elindult, és a mandátumok többségét a „régiek” meg is tudták tartani. A személyi összetételben történt átalakulások mértéke természetesen eltérő volt a különböző testületekben. Az alábbi elemzés első részében e *tisztújítás* hatására bekövetkezett változásokat mutatjuk be.

Az új tanács kezdeményezésére² 2006 augusztusában egy internetes adatfelvétel készült. Ennek célja az NCA eddigi tevékenységének megítélése, illetve olyan módosító javaslatok szélesebb körben történő véleményezése volt, melyek a két év működése során szerzett tapasztalatok alapján fogalmazódtak meg a testületek, tisztviselők, illetve az érintett civil szervezetek részéről. Különösen fontosnak tartotta a Tanács azt, hogy a sokszor hallható, jó szándékú kritikák, jogos észrevételek, újítási szándékok társadalmi támogatottságát – ha nem is országos szinten, de legalábbis a civil szektor minél nagyobb részének bevonásával – lemérje. Más szavakkal, ne csak a jobb érdekérvényesítő képességgel, közvetlen kommunikációs csatornákkal rendelkező „nagyobb” nonprofit szervezetek, hanem a többséget alkotó, kisebb helyi civilek is hallathassák hangjukat, s így ha nem is reprezentatív, de relatív „torzításmentes” képet kaphassunk az NCA-val kapcsolatban. A tanulmány

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

második részében e civil közmeghallgatás legfontosabb eredményeit tesszük közzé. E szó szoros értelemben vett „alkalmazott kutatás” elsősorban nem arra szolgál, hogy átfogó, általános tudományos megállapításokat tegyen az NCA működésére, hatására vonatkozóan, hanem hogy társadalmi muníciót adjon a Tanács stratégiájának kialakításához, mindennapi döntéshozatali munkájához. Ebből adódóan a leíró jellegű ismertetésen túl messzemenő konzekvenciák levonására nem vállalkozhatunk, azonban a civil vélemények „becsatornázásának” és hasznosításának gyakorlati következményeiről – az adatfelvétel óta eltelt időszakban hozott döntésekről, illetve az NCA törvénymódosításához éppen jelenleg kidolgozás alatt levő tanácsi javaslatban szereplő elemeiről – már tehetünk említést.

Tisztújítás

Maradó és új tagok az NCA testületeiben

Az elektorok 12 új tanácsstag és 103 kollégiumi tag személyéről szavaztak, a miniszter saját hatáskörében 3 tanácstagot és 11 kollégiumi miniszteri delegáltat nevezett ki, az Országgyűlés Társadalmi Szervezetek Bizottsága pedig 2 tanácstagot választott meg. Az összességében 131 főt kitevő testületek változatlan formában és létszámban kezdik el a munkát.³

Ugyanakkor jelentősen változott e testületek⁴ személyi összetétele. A 2004-től dolgozó tagok egy része nem is indult a választásokon, a többség azonban újból ringbe szállt a mandátumokért. Közülük sokan sikeresen szerepeltek a választásokon, és vagy az eddigi testületükben vagy másik kollégiumban, illetve a Tanácsban folytathatják tevékenységüket. A TSZB új küldötteket jelölt, a miniszter által két éve delegáltak közül azonban néhányan ismét bizalmat kaptak.

A tisztújítás végeredménye szerint az új NCA szervezet 131 tagjából 75 személy (57%) nem változott, ráadásul e létszámból négyötödnnyien, azaz 60 fő (46%) saját testületében maradt. A 15 testületet váltó tag útja a következőképpen alakult:

1. A testületet váltó tagok régi és új testülettípus szerint a 2006-os választások után

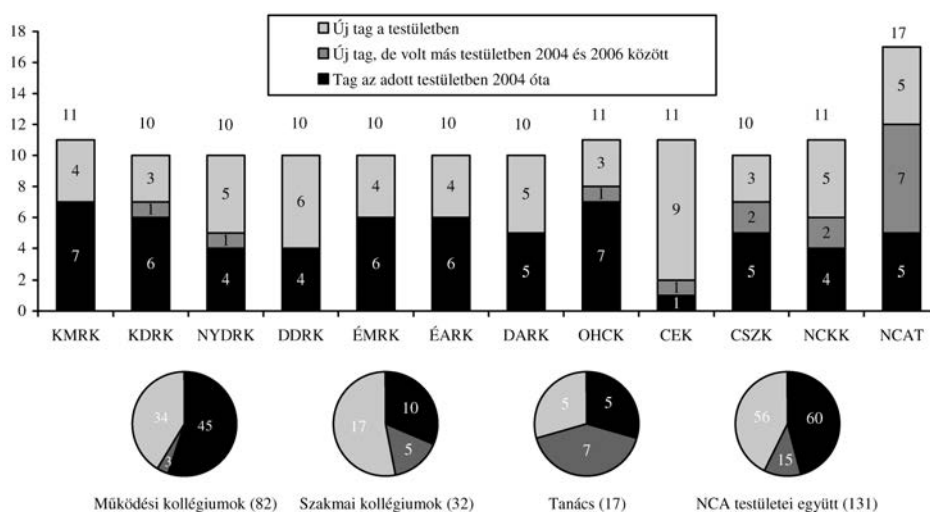
Működési kollégiumból	⇒	1 fő	⇒	Szakmai kollégiumba
Működési kollégiumból	⇒	3 fő	⇒	Tanácsba
Szakmai kollégiumból	⇒	2 fő	⇒	Szakmai kollégiumba
Szakmai kollégiumból	⇒	3 fő	⇒	Működési kollégiumba
Szakmai kollégiumból	⇒	4 fő	⇒	Tanácsba
Tanácsból	⇒	2 fő	⇒	Szakmai kollégiumba

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

A testületek összetétele „régí”, illetve „új” tagok alapján meglehetősen egyenletlenül alakult. A 8 működési kollégium közül ötben a régiek, kettőben (NYDRK, DDRK) az újak kerültek többségbe, a DARK-ban éppen fele-fele az arány. A szakmai kollégiumoknál viszont nagyobb volt a fluktuáció, egyedül a CSZK-ban egyenlők az arányok, a CEK esetében drasztikus a változás, a 11 korábbi tagból csak egyetlen fő maradt. A Tanácsban is 70%-os csere zajlott le.

Ugyanakkor, ha azt is figyelembe vesszük, hogy az új tagoknak volt-e NCA-s tapasztalata, az látható, hogy összesen két kollégiumban (DDRK, CEK) maradnak túlsúlyban azok a személyek, akik azelőtt nem vettek részt az NCA munkájában. A Tanácsban pedig éppen megfordul a 30–70%-os arány, sőt a korábbi kollégiumi tagok alkotják a relatív többséget.

2. Az NCA testületeinek személyi összetétele a 2006-os választások után

Összességében az látható, hogy a működési kollégiumok meglehetősen stabilnak mutatkoznak, tagjaik nagy része a választások után is a helyén maradt. Leginkább pedig a szakmai kollégiumok tagsága cserélődött, együttesen több mint 50%-ban új tagok veszik át a munkát.

Anélkül, hogy a jelenlegi változás mértékéből bármiféle alapvető következtetést levonnánk, két megjegyzést mindenképpen megfogalmazhatunk. Egyrészt az a tény, miszerint az NCA új testületeiben tehát nagyobb részben az előző ciklust végigdolgozó tagokat találjuk, azt is jelenti, hogy az első két év tevékenységéhez kapcsolódó nehézségek, a rendszer beindításának a problémái általában nem vették el a testületek tagságának a kedvét a folytatástól. Mindezt az is megerősíti, hogy a választások során az indulók között a végül győztes jelölteken kívül további volt tagokat is találhattunk. Másrészt a testületekbe újonnan érkezők jelentős száma azt bizonyítja, hogy az NCA eddigi működése felkeltette az érdeklődést, és mozgósítani

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

tudta a szektorért tenni akaró aktív civileket. Ezt a vélekedést az elektori választásra bejelentkező szervezetek növekvő száma is alátámasztja.

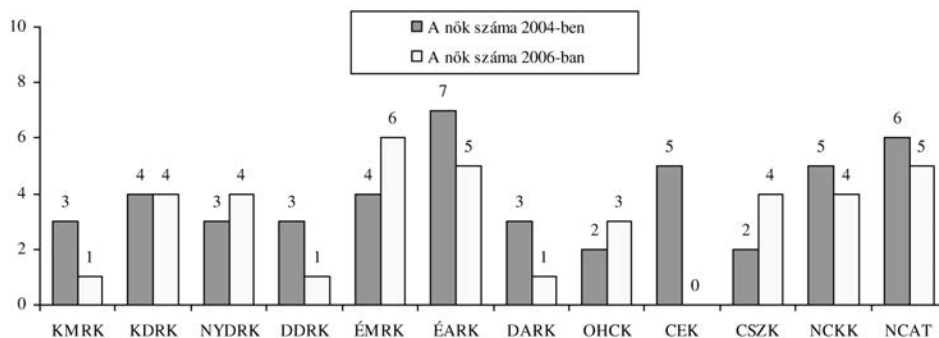
Delegáltak az NCA testületeiben

A testületekbe a miniszter és a TSZB együttesen 16 főt – 3/4 részben új tagokat – delegált. A Bizottság mindkét tanácsi helyén cserét hajtott végre. A 14 miniszteri megbízottból négyen korábban is ellátták ezt a feladatot. Közülük 2 ugyanabban, 1 személy pedig másik kollégiumban folytathatja a munkát, és 1 olyan fő került a Tanácsba, aki eddig kollégiumi megbízott volt. A 8 új miniszteri delegált korábban nem volt (választott) tagja az NCA testületeinek. Ugyanakkor 1 korábbi megbízott az elektori választás eredményeképpen őrizte meg kollégiumi helyét.

Nők és férfiak az NCA testületeiben

A tisztújítás eredményeképpen az NCA testületi tagságán belül némiképp visszaesett a nők aránya. 2004-ben a 131 tag közül 47 (36%) került ki közülük, most csak 38, vagyis a jelenlegi nemek szerinti megoszlás 71–29%-ra változott. Természetesen ez annak a következménye, hogy míg az 56 távozó tagból 25 (45%) volt nő, addig helyükre csak 16 (29%) hölgy érkezett. Az összességében 7%-os (9 fős) női aránycsökkenés azonban az átrendeledések miatt sokkal egyenetlenebbül jelentkezik az egyes testületekben.

3. A nők számának alakulása az NCA testületeiben

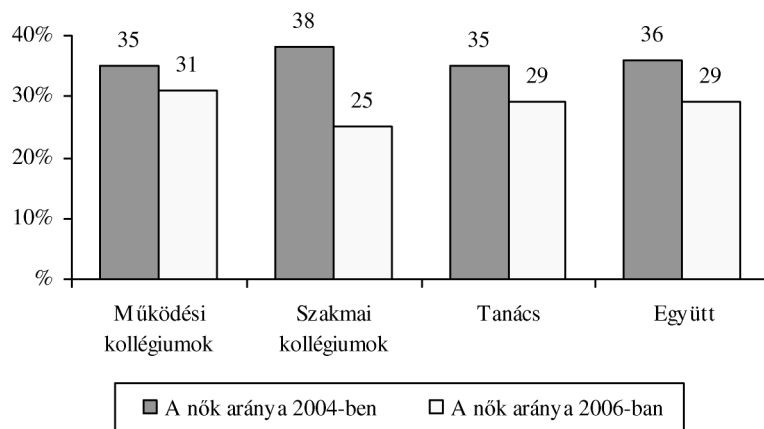

Látható, hogy 3 működési (NYDRK, ÉMRK, OHCK), illetve 1 szakmai (CSZK) kollégiumban, ha csak 1–2 fővel is, de növekedett a nők száma. Egyetlen stagnáló testület (KDRK) mellett, tehát a többi hatnál jelentkezik a visszaesés. A két szélsőséges esetet érdemes megjegyezni, egyrészt – a korábbi ÉARK helyett – az ÉMRK az egyetlen olyan kollégium, ahol a nők alkotják a többséget, illetve ami 2004-ben

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

nem fordult elő: van 3 olyan testület (KMRK, DDRK, DARK), amelyben egy kivétellel, és egyetlen (CEK), ahol kivétel nélkül férfiak vannak.

4. A nők arányának alakulása az NCA testületeiben

Ha a testületeket típusaik szerint együttesen nézzük, kiderül, hogy a legnagyobb arányban a szakmai kollégiumoknál csökkent a nők aránya (-13%), a legcsekélyebb változás a működési kollégiumoknál mérhető (-4%). Ez azt is eredményezte, hogy míg 2004-ben éppen a szakmai területen volt a legkiegyenlítettebb (majdnem 3/5–2/5) a férfi–nő arány, jelenleg itt mérhető a legnagyobb (75%-os) férfidominancia.

I.4 Összefoglalva: „uralkodó elit” vagy egészséges fluktuáció?

A 2006-os NCA választásokon tehát az előző testületi tagság döntő többsége újra-indult a mandátumokért, nagy részük sikerrel is szerepelt. Ebből adódóan a tagok több mint fele megmaradt az NCA szervezetében, s ezen belül túlnyomó részük saját testületében. Ez a jelenség leginkább a működési kollégiumokra volt jellemző. Ugyanakkor a delegáltként dolgozó tagok nagy része kicserélődött. Az NCA Tanácsában szintén jelentős személyi átalakulás zajlott le, az új tagok többsége azonban a kollégiumokból érkezett. Általában csökkent a nők aránya a testületekben, s ez elsősorban a szakmai kollégiumoknál jelentkezett.

Ezek a tények. Nem kívánunk állást foglalni abban, hogy vajon a testületekben lezajlott ilyen mértékű személyi változás kívánatos, elegendő vagy túlzott volt-e. Két egymással ellentétes érv is megfogalmazódott ezzel kapcsolatban.

Az egyik szerint e testületek hatékony munkájához, a feladatok továbbviteléhez szükséges az, hogy a grémiumokban ne legyen túl nagy arányú a fluktuáció, mert ez a betanulási folyamat, a „megörökölt, de nem felvállalt” kötelezettségek keltette

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

feszültségek tompításához szükséges túl hosszú idő esetleg ellehetetleníti a munkát, s ez az amúgy is a rendszerben kódolt határidő-túllépések felhalmozódását eredményezi. Emellett gyakran hallható az az érv is, hogy a hazai nonprofit elit létszáma túlságosan is alacsony ahhoz, hogy (két)háromévente kitermeljen magából egy szinte új, az NCA vezetésére alkalmas csapatot, ezért a mesterségesen gerjesztett fluktuáció kontraszelekciót és felhígulást eredményezne.

Az ellenérv természetesen az, hogy kellő változás híján a testületek belterjessé válnak, az elkényelmesedés folytán a munkamorál és a teljesítőképesség csökken, a személyi összefonódások táptalajt adhatnak a „feltételezett, de meg nem engedett” korrupciónak. A zártság gátat szab az újítások, a felmerülő kihívásokra adandó válaszok érvényesülésének, a személyes érdekek mentén kialakuló „perszonális konzervativizmus” ab ovo elzárja az utat az alulról jövő „objektív reformáció” előtt. Mesterségesen alakítunk ki egy források felett rendelkező uralkodó elitet, melyben még a „civil virilizmus”, horribile dictu „civil nepotizmus” is létrejöhet.

A 2006-os tisztújítások eredményeinek ilyen szempontú megítélése, tapasztalatainak elemzése ugyanakkor nem alkalmazható automatikusan a 2008–2009-es következő elektori választásokra. Az NCA-törvény ugyanis, ha nem is egyértelműen, de kimondja: *a Tanács, illetve kollégiumok tagja tisztségére legfeljebb egy alkalommal jelölhető újra.* Értelmezési viták zajlanak arra vonatkozóan, hogy ez a megszorítás azonos testületben, vagy egyáltalán az NCA-ban viselt bármilyen tisztség maximum kétszeri betölthetőségére vonatkozik-e. A kérdés azért fontos, mert nem mindegy, ha a jelenlegi választási rendszer nem változik, a testületi tagok 46, vagy 57%-ának automatikus diszkvalifikációjával indul-e. Nem véletlen, hogy a napirenden levő NCA törvénymódosítása is foglalkozik e kérdéssel.⁵ A minisztérium javaslata a szigorúbb értelmezést támogatja, miszerint minden második ciklusát töltő személy (akár választott, akár delegált) kerüljön ki az NCA-ból. Ha végül ez az elképzelés kerül be a törvényjavaslatba, és törvényerőre emelkedik, a kérdés eldőlt. A jelenlegi személyi állomány nagy része lecserélődik. Feltételezve, hogy a létszámkeret és választási rendszer nem változik,⁶ s hogy az „elsőciklusos” kisebbségből sem mindenki jelölteti magát, illetve ha mégis, egy részük kiesik a megmérettetés során, valószínűsíthető, hogy a jövőbeni testület legalább 80%-ban új személyekből fog állni. Ennek pozitív vagy negatív hatásairól persze korai lenne feltételezésekbe bocsátkozni.

„Közmeghallgatás”

Az adatfelvételen résztvevők köre

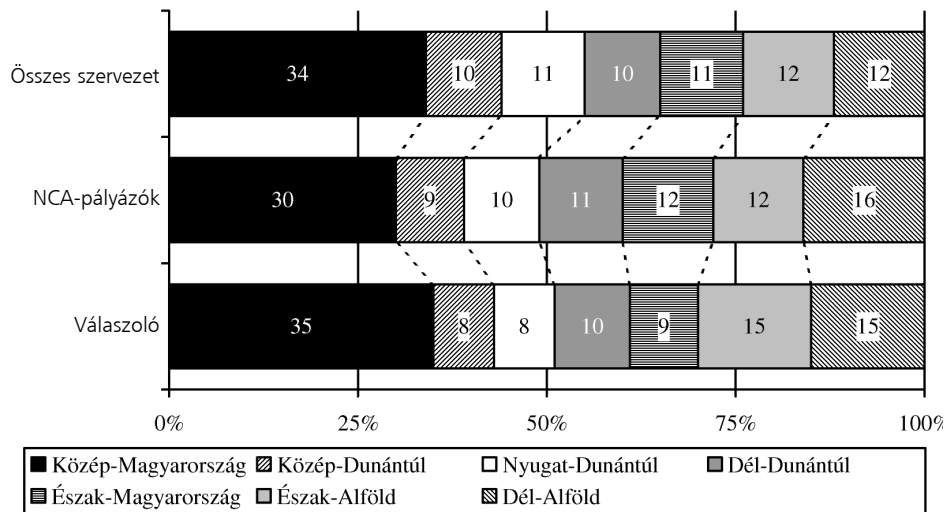
A 2006 augusztus és szeptember folyamán végrehajtott internetes adatfelvétel során majdnem 1300 szervezet nyilvánított véleményt, közülük egész pontosan 1213 töltött ki értékelhető adatlapot.⁷ A kérdőívet az NCA honlapjáról lehetett elérni, bárki kitölthette, s természetesen az adatszolgáltatás önkéntes volt. Miután a potenciális

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

NCA-pályázók számát is nehéz meghatározni, nem tudjuk, e kör mekkora hányadát képviselik a válaszolók. Hangsúlyozzuk tehát, hogy nem beszélhetünk reprezentatív adatgyűjtésről, és az adatok feldolgozása során sem alkalmaztunk semmiféle olyan statisztikai módszert, mely alapján a szektor egészére érvényes következtetéseket vonjunk le. Mindenesetre a kérdőívet kitöltők abszolút száma azért már alapot szolgáltat arra, hogy bizonyos megállapításokat „komolyan vegyünk”, természetesen bizonyos hibahatárokon belül, melyeket szintén nem óhajtunk tudományos eszközökkel meghatározni.

Az előbbieken leírt „korlátozott megbízhatóság” alátámasztására a legfontosabb dimenziók mentén összehasonlítjuk az 1213 válaszoló szervezetet az NCA-hoz eddigig pályázó, valamint az NCA-törvény értelmében arra jogosult szervezetek halmazával.

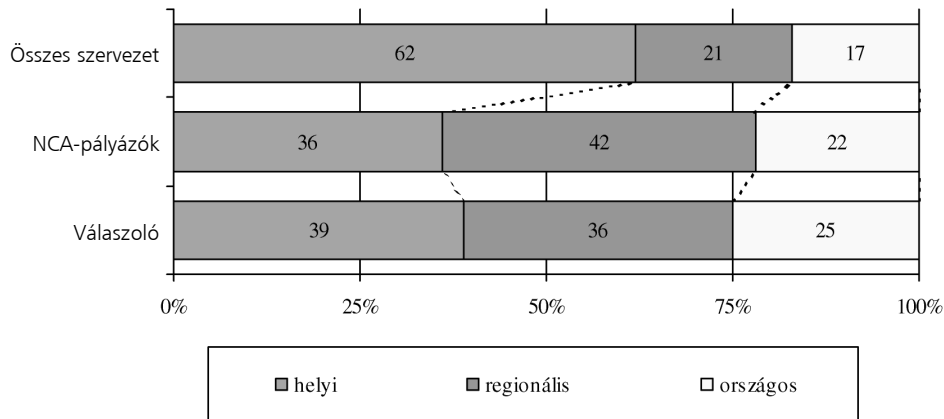
5. Az adatfelvétel reprezentációja régiók szerint

A földrajzi megoszlás a közép-magyarországi észak-, és dél-alföldi szervezetek aktívabb vélemény-nyilvánítását tükrözi, de ha a pályázókhoz viszonyítjuk a kérdőívet kitöltőket, az utóbbi régióban csekély visszafogottságot láthatunk. Ennek ellenére megállapítható, hogy drasztikus területi alul-, vagy felül-reprezentáció nem volt tapasztalható.

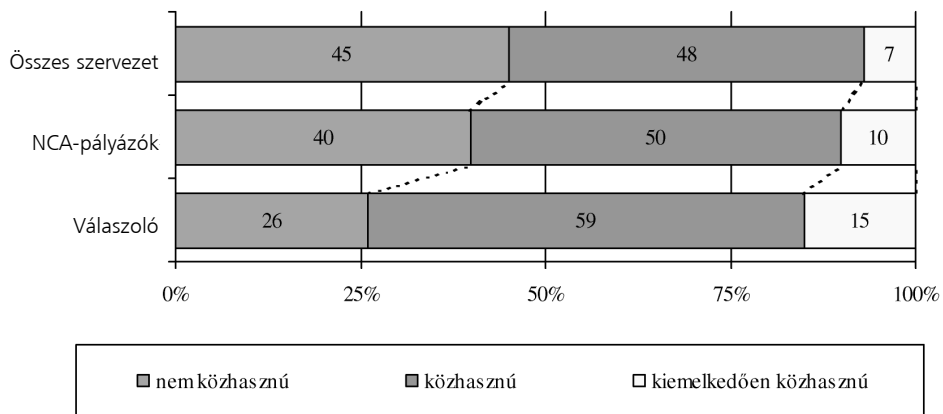
■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

6. Az adatfelvétel reprezentációja hatókör szerint

Nem mondható el ugyanez a szervezetek hatóköri, illetve közhasznúsági fokozat szerinti megoszlásáról. Az előbbi esetben a helyi szervezetek NCA iránti passzivitását, vagy éppen a nagyobb hatókörűek NCA felé megnyilvánuló intenzívebb érdeklődését tapasztalhatjuk.

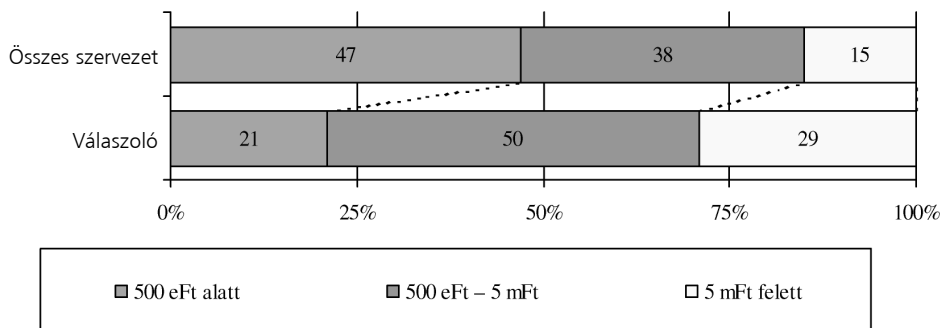
7. Az adatfelvétel reprezentációja közhasznúság szerint

A közhasznúság esetében még inkább megjelenik ez a besorolással párhuzamos, fokozatos arányeltolódás: minél magasabb a státusz, annál nagyobb az NCA felé a pályázókedv, és még nagyobb a válaszadási hajlandóság. Ez természetesen összefüggésben van azzal, hogy a szakmai pályázatok csak a közhasznú szervezetek számára érhetőek el.

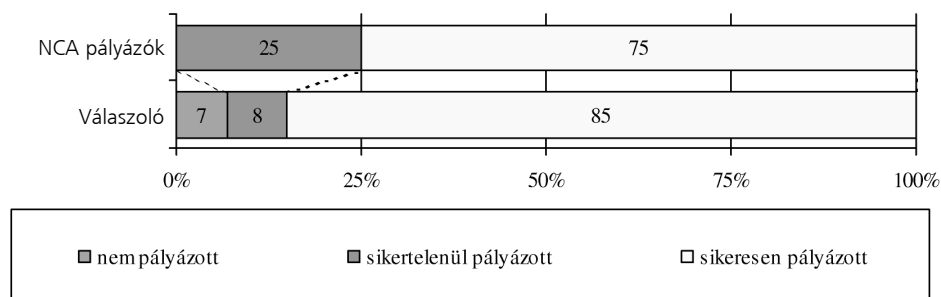
TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

8. Az adatfelvétel reprezentációja bevétel nagyság szerint

Csak érdekességképpen jegyezzük meg, hogy az adatlapot kitöltő szervezetek általában magasan az országos átlag feletti arányban a jobb anyagi viszonyok közt működők közül kerültek ki. Az eddigi NCA-pályázatokon induló szervezetek háromnegyede – többé-kevésbé – sikeres volt, érthető, hogy inkább ezek voltak képesek az együttműködésre. s mindössze a válaszolók 7 százaléka képviselte az eddig nem pályázó többséget.

9. Az adatfelvétel reprezentációja 2005-ös NCA tevékenység szerint

Összefoglalóan tehát a válaszadók összetételéről elmondható, hogy területileg hozzávetőlegesen „mintázzák” az országos szervezeti megoszlást, de mind hatókör, mind közhasznúság tekintetében inkább magasabb besorolásúak, az átlagnál nagyobb bevételűek és sikeresen pályáznak az NCA-hoz. Más szavakkal, ha nem is a korábban említett civil elit, de mindenképpen a szektor nagy részét kiadó „felső- és középosztály” véleménye tükröződik a válaszokban.⁸

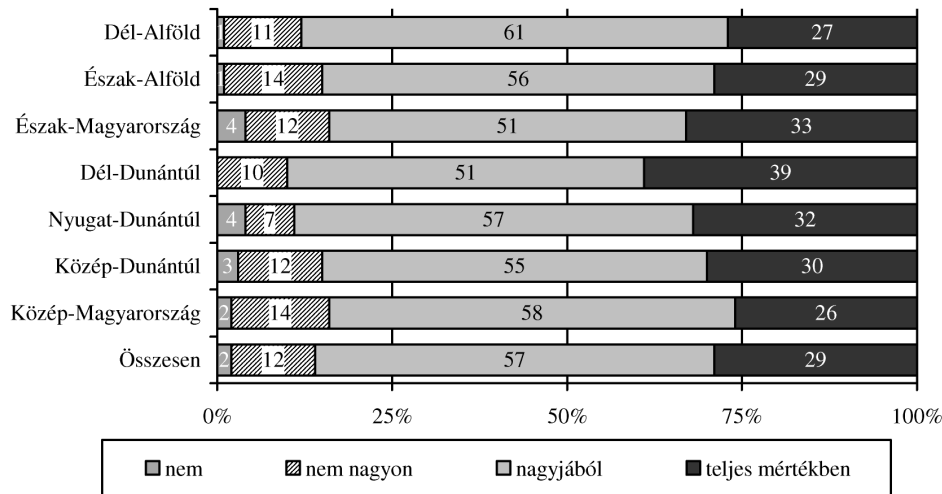
Ismertség, elégedettség, elfogadottság

Az adatgyűjtés egyik célja éppen az volt, hogy felmérjük, mennyire ismert az NCA rendszere, hogyan ítélik meg a különböző szervek tevékenységét, mennyire elégedettek a „szolgáltatással”. Az NCA felépítését, működési szabályait országosan legalább

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

nagyjából a válaszadók 85%-a ismeri. A grafikonból az is kiderül, hogy az országban nincsenek „sötét foltok”, a regionális kollégiumi felépítés következtében nagyjából hasonló megoszlást találunk a különböző földrajzi régiókban. Az NCA-t nem ismerők csekély aránya azonban némiképpen félrevezető, hiszen aki ezt a választ jelölte meg, annak is legalább a honlapot ismernie kellett!

10. Az NCA működésének ismertsége régiók szerint

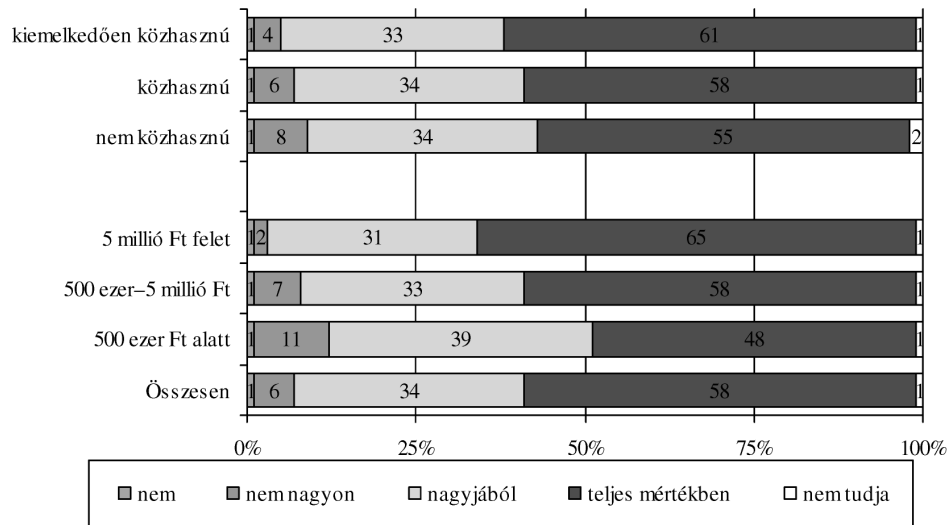
Sok vita zajlott az ügyben, hogy vajon a hazai nonprofit szektor mennyire felkészült egy ilyen pályázattal rendszer „befogadására”. Az NCA célja ugyan a civil szervezetek fejlesztése, azonban ahhoz, hogy ehhez a támogatáshoz hozzájussanak, bizonyos formai követelményeknek meg kell felelniük, ami önmagában már valamilyen fejlettséget feltételez. A kérdés tehát az volt, eljut-e a szükséges helyekre is az a segítség, mely éppen arra hivatott, hogy fogadóképessé tegye a szféra ezen szegmensét. Ugyanakkor mégis csak állami támogatásokról van szó, vagyis be kell tartani a szigorú előírásokat. (11. ábra)

Az előzetes tapasztalatok, a 2004-es hiánypótlás nélküli év negatív eredményei azt sugallták, hogy ebben a kérdésben jelentős arányban érkeznek majd jelzések a szükséges kötelezettségek betarthatatlansággal kapcsolatban. A várakozásokkal ellentétben a többség úgy nyilatkozott, hogy teljes mértékben képesek megfelelni az előírásoknak. Az már nem meglepő, hogy mind a közhasznú, mind a nagyobb bevételű szervezeti körben a „pozitív” válaszok gyakorisága magasabb volt. (12. ábra)

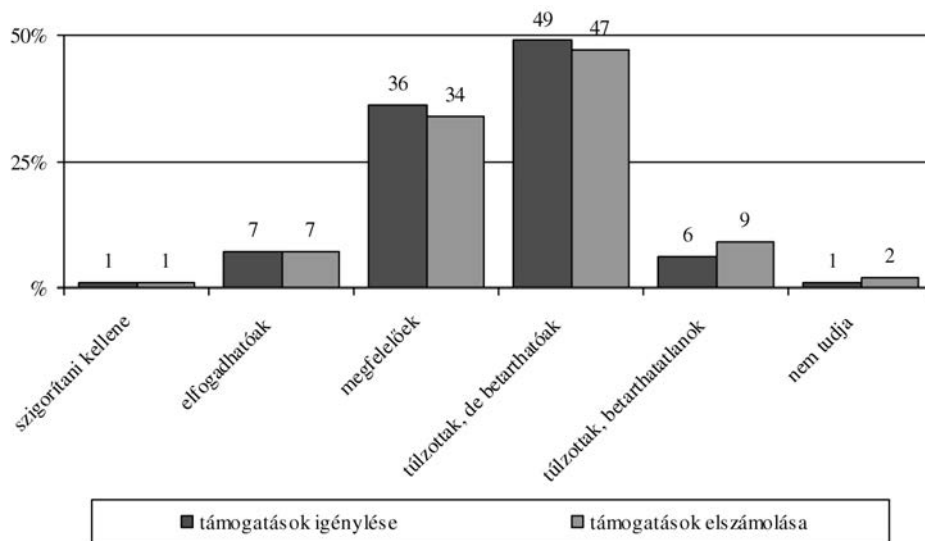
Az NCA indulásakor több szakember nyilatkozott úgy, hogy nem is a sikeres pályázathoz szükséges feltételek teljesítése okozza majd a gondot a civilek nagy részének, hanem a támogatási összeg felhasználásának elszámolása. Akkor fognak majd szembesülni azzal a követelményrendszerrel, amire addig nem is gondoltak. Nem véletlen tehát, hogy kérdőívünkön külön kérdést tettünk fel arra vonatkozóan, mennyire tartják túlzónak, illetve betarthatónak az elszámolási kötelezettségeket. A minden-

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

11. Az NCA-hoz (is) szükséges kötelezettségek betarthatósága közhasznúság, és méret szerint

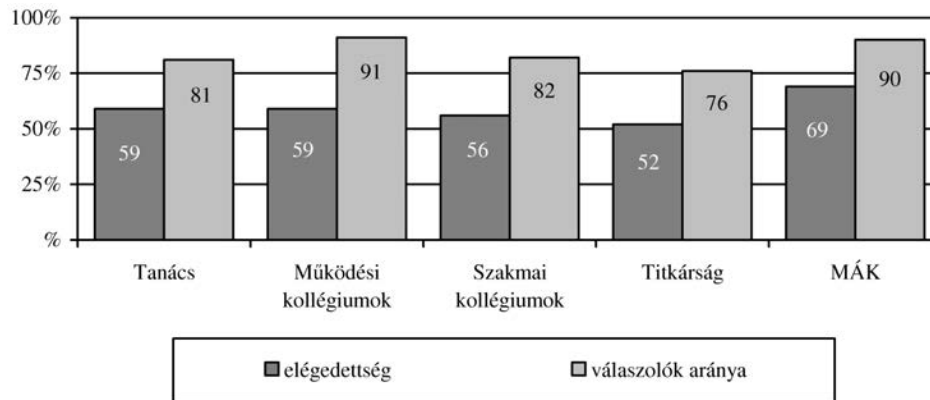
12. Vélemény az NCA-pályázatok és az elszámolások követelményeiről

napos panaszok hallatán jogosan vélelmeztük, hogy itt a „betarthatatlan” kategória magas arányszámot fog elérni, ennek ellenére mind a támogatások igénylése, mind az elszámolása kapcsán a válaszadók mintegy fele csak túlzottnak, de azért betarthatónak minősítette ez előírásokat, s további egyharmaduk pedig kifejezetten megfelelőnek!

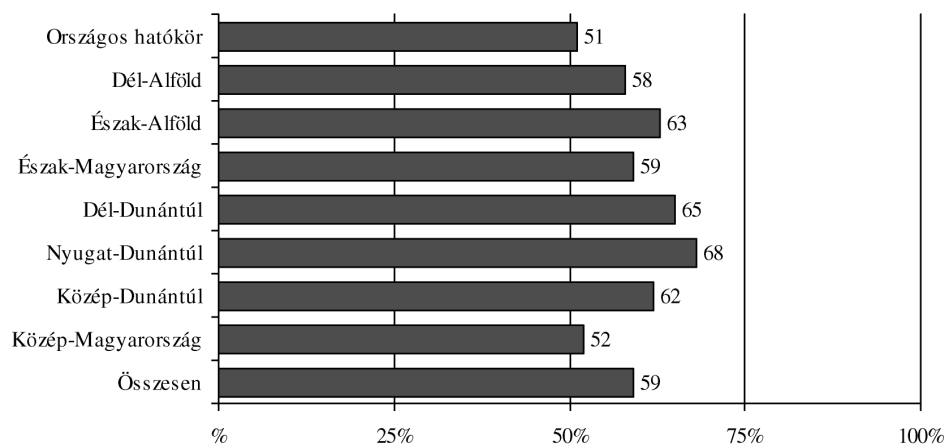
■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

13. Elégedettség az NCA-testületekkel

Sok kritika érte az NCA testületeit is, így nem kerülhettük ki azt a kérdést sem, hogy a pályázók mennyire elégedettek e szervezetek munkájával. Itt is meglepetés ért minket, hiszen a sokat bírált kezelő szervezetről, a Magyar Államkincstárról a hallgató többség valamennyi résztvevő közül messze a legjobb értékelést adta. A legalacsonyabb, de még így is pozitív (50% feletti) a miniszteri Titkárság munkájának megítélése, igaz, itt találjuk a legkevesebb vélemény-nyilvánítót is, hisz a titkársággal általában azok kerültek kapcsolatba, akik valamilyen „kényesebb” ügyben jutottak el ehhez a szervezethez. A különböző résztvevők eltérő megítélése mindenesetre azt támasztja alá, hogy a civilek átlátják az NCA mechanizmusát, és nem általánosítható az a közvélekedésben tetten érhető felfogás, mely az NCA-t *en bloc* egy állami intézménynek fogja fel.

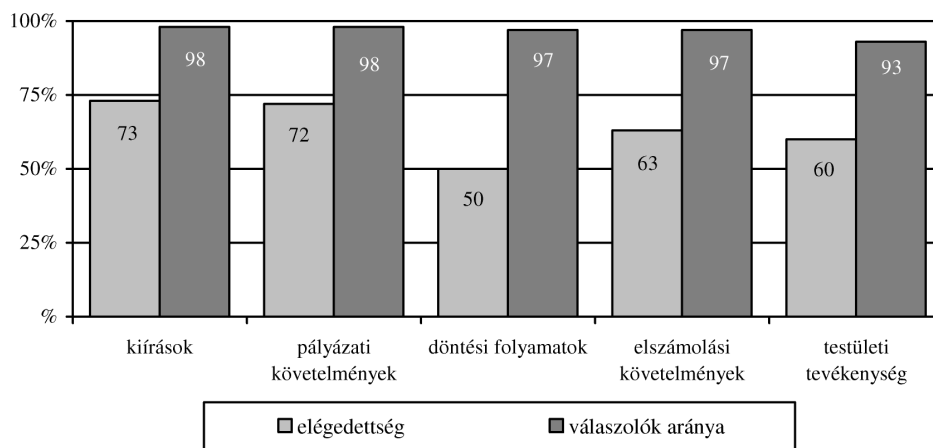
14. Elégedettség az NCA működési kollégiumaival

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

A legnagyobb arányban a válaszadók a működési kollégiumok tevékenységének minősítésére vállalkoztak. Ebből adódóan is kijelenthetjük, itt már szignifikáns különbség mutatkozik az egyes kollégiumok között. Első helyen a Nyugat-Dunántúl végzett, 68%-os eredménnyel, míg az országos hatókörű és a közép-magyarországi kollégium értékelése alig haladja meg a középezt.

15. Elégedettség az NCA kommunikációjával

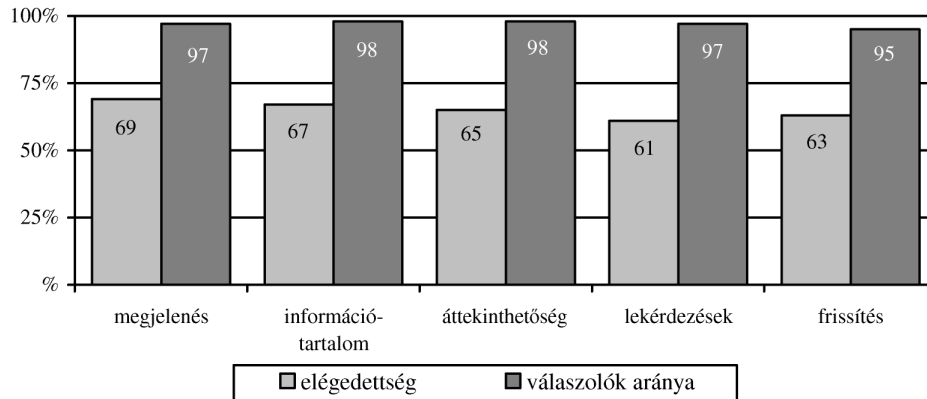
Az NCA felállása óta központi kérdés volt a megfelelő kommunikáció. Erre vonatkozóan is sok kritika érte az alapprogramot, sokan kérték számon az átláthatóságot, a rendszer működésének nyomon követhetőségét. Közvélemény-kutatásunk alapján azonban erről is kedvezőbb az általános kép, mint azt a visszhangokból következtetni lehetett. Elégedettségre azonban nincs ok, s elsősorban a döntési folyamatok, a testületi tevékenység vonatkozásában az átláthatóság érdekében sok a tennivaló.

Hasonló mondható el az egyik legfontosabb kommunikációs forrás, az alprogram honlapjáról is. Ennek megítélésére is sokan vállalkoztak, s itt azért az előzetes kritikák – „nehezen áttekinthető”, „bonyolult a lekérdezés”, „ritka és lassú a frissítés” – némi megerősítést kaptak. (16. ábra)

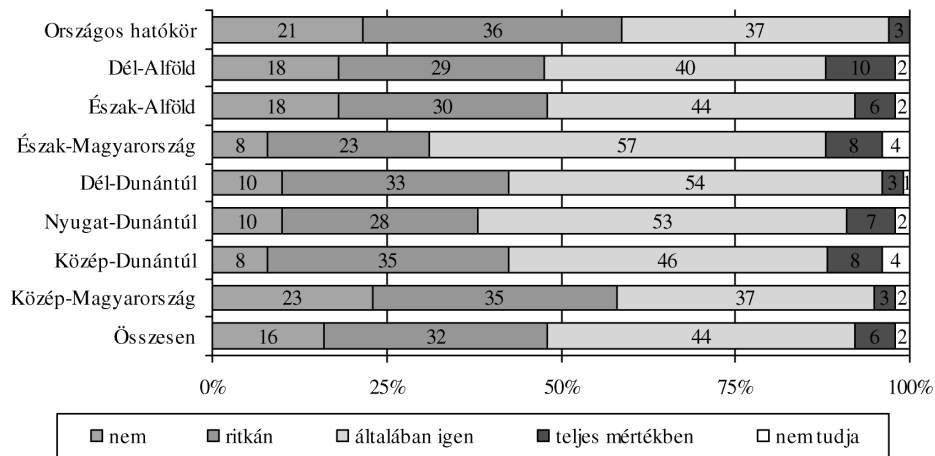
A legérzékenyebb és legégetőbb probléma az NCA működése óta a hivatali határidők betartása. Az eredetileg előfinanszírozású támogatási rendszer – tudjuk – sok esetben *de facto* utófinanszírozásúvá vált. Ennek okai sokrétűek, ám ez a pályázók számára nem jelent vigaszt. Ugyanakkor az amúgy is a kívülállónak rendkívül hosszúnak tűnő átfutási idő „elviselése” is nehéz, nemhogy ha még ebben a meghatározott határidőkhöz mérten is csúszás történik. Ennek ellenére az erre vonatkozó kérdéseinkre csak a válaszadók valamivel kevesebb mint fele nyilatkozott úgy, hogy a határidőket soha, vagy ritkán tartják be.

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

16. Elégedettség az NCA honlapjával

17. A határidők betartása az NCA szerveinél régiók szerint

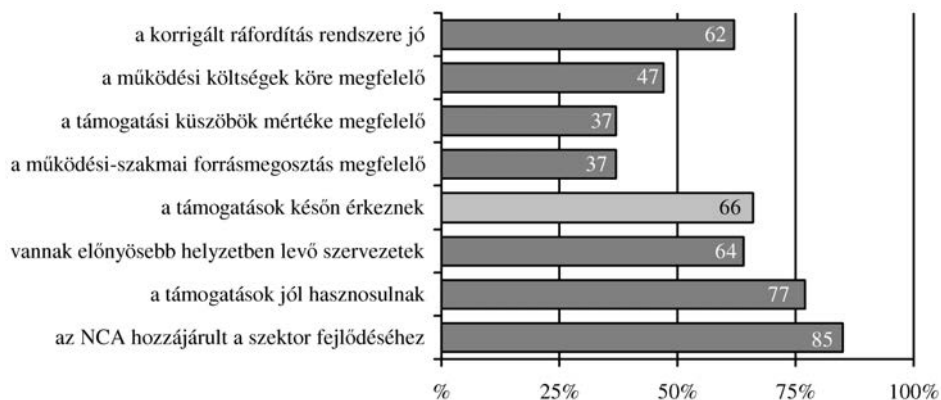

Ez természetesen még mindig igen magas arány, s látható, hogy összevetve az NCA szerveivel való elégedettség adataival, ezzel a jellemzővel mutatható ki a legnagyobb összefüggés, más szavakkal akkor lehet növelni az NCA iránti bizalmat, ha nagyobb hangsúlyt kap a határidők betartása. (18. ábra)

Vizsgálatunk során kíváncsiak voltunk arra is, hogy az NCA néhány meghatározó alapelve mennyire talált egyetértésre, támogatásra, kedvező fogadtatásra a civil társadalom körében. Próbáltunk olyan általános megállapításokat használni, melyeket korábban többször is informális csatornákon keresztül már hallhattunk. Az állításokat egy kivétellel pozitív formában fogalmaztuk meg. A válaszok bizonyos esetekben alátámasztották, néha viszont éppen cáfolták előzetes elképzeléseinket. A sokat vitatott ún. korrigált ráfordítás rendszerét, tehát a lehetséges működési támogatásnak az előző évi pénzügyi tevékenység mértékéhez igazított meghatározását a

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

18. A leggyakrabban válaszok az NCA-ra vonatkozó, különböző kérdéseknél

döntő többség elfogadhatónak tartja. Érzékeny pont a működési költségek körének meghatározása, a támogatási küszöbök mértéke, illetve a működési-szakmai forrásmegosztás, ezeknél a kérdéseknél igencsak megoszlanak a vélemények, s alacsony a jelenlegi konstrukciók támogatottsága. Ennek ellenére a Tanács a 2007. évi támogatási elvekben – hosszas vita után – ez utóbbi két témában nem eszközölt változtatást, mind a támogatási küszöbök mértéke, mind a belső forrásmegosztás aránya megmaradt. A működési költségek körének behatárolása azonban radikálisan átalakult. A korábbi tételes és sokszor pontatlan felsorolás helyett 2007-ben már működési költségként, illetve a civil szervezet működéséhez kapcsolódó tárgyi eszköz beszerzéseként elszámolható kiadások, ráfordítások a számvitelről szóló 2000. évi C. törvény alapján kerültek meghatározásra.

Általában pozitív az NCA általános megítélése, a támogatások jó helyre kerülnek, hasznos célok megvalósítására, ugyanakkor sokan úgy vélik, vannak olyan szervezetek, melyek előnyösebb helyzetben vannak a pályáztatás során, igaz, ezen kör meghatározására már nem vállalkoznak. S itt is visszaköszön az alapprogram talán legnagyobb problémája, hogy a támogatások tényleges kiutalása túl későn történik.

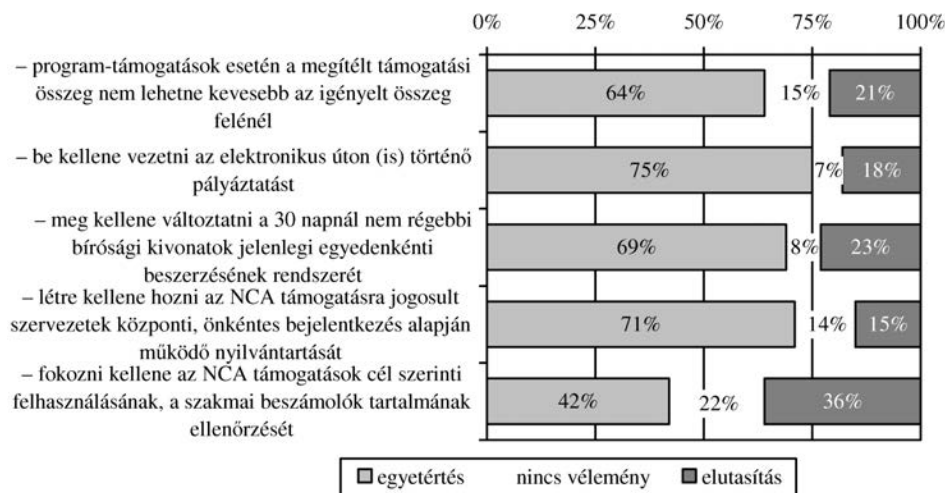
Módosítási javaslatok – tényleges változások

Az alábbiakban ismertetjük azokat az NCA-ra vonatkozó módosítási javaslatokat, melyeket vélemény-nyilvánítás céljából helyeztünk el a kérdőíven. Hangsúlyozzuk, ezek egyelőre nem a Tanács konkrét felvetéseit tartalmazták, hanem azokat a sokszor hallott kritikai észrevételeket, ötleteket, melyekkel az elmúlt két év során a leggyakrabban találkoztunk. (19. ábra)

A program-támogatások valamilyen alsó korlátozása már sokszor felvetődött. Ez az ún. „pályázati spirál”⁹ leállítását is eredményezheti, vagyis ha előre meghatározzuk,

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

19. Vélemények az alábbi módosítási javaslatokról (1#2)

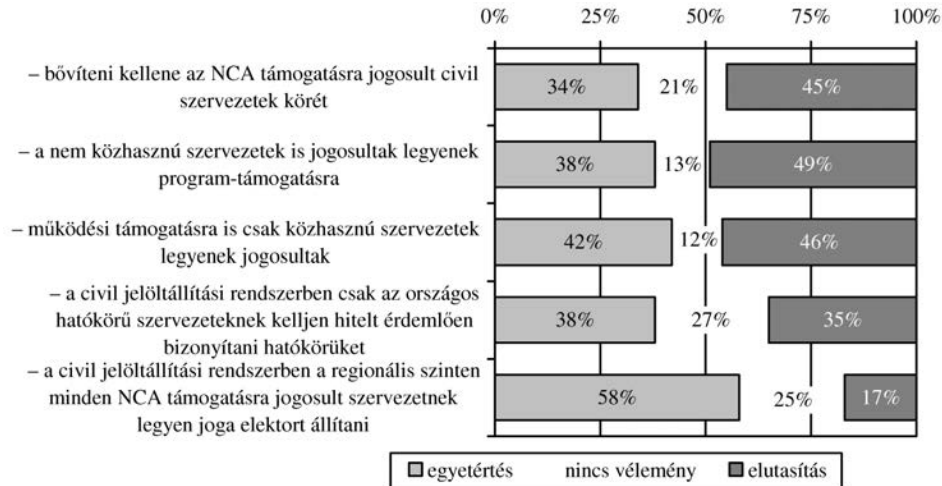

hogy a kért összegnek minimum hány %-át lehet csak megítélni, azzal a pályázókat is realisabb költségvetések összeállítására ösztönözzük. A többség támogatásáról biztosította ezt a javaslatot, s a Tanács, ha kicsit más formában is, de bevette a Támogatási elvek közé.¹⁰ Az elektronikus pályázatát, igaz, alternatívaként és kísérleti jelleggel, de 2007-től már bevezetésre került. Sikerült a 30 napnál nem régebbi bírósági kivonatok ügyét is előmozdítani: jelenleg csak a nyertes szervezeteknek kell ezt beszerezni a szerződéskötéshez. Az egységes civil nyilvántartás kialakítása túlmegy a Tanács, illetve az NCA hatáskörén, de ebben az ügyben is indultak kezdeményezések, s előrelépést jelenthet az is, hogy erre vonatkozóan kormányzati szándék is megfogalmazódott. Természetesen kevésbé „népszerű” javaslat volt a támogatások felhasználásának fokozottabb ellenőrzése, de hosszútávon ennek bevezetése mindenképpen hasznos lehet, s így közvetve maguknak a pályázóknak is érdeke. (20. ábra)

Nem kaptak osztatlan támogatást a különböző, a pályázói kör megváltoztatását célzó elképzelések sem. Érthetően a jogosultak számának növelése nem érdeke a jelenleg érintetteknek, a szakmai program-támogatások elérhetősége a nem közhasznú szervezetek számára pedig csak ez utóbbiaknak lenne kívánatos. Ugyanakkor nem mondhatjuk, hogy minden szervezet csak a saját szempontjából mérlegelte a felvetést, hiszen a válaszadók háromnegyede közhasznú volt, így a közel 40%-os pozitív vélemény csak úgy alakulhatott ki, hogy közülük is többen egyetértettek e korlát megszüntetésével. Valószínűsíthető, hogy a szintén felmerült, és éppen a nem közhasznúak teljes kizárását követelő radikális másik szintén kb. 40% között viszont nem találunk ilyen fokozat nélküli adatszolgáltatót. Megjegyezzük, hogy a Tanács támogatási elveinek megfogalmazása során, illetve a napirenden levő NCA törvénymódosítás kapcsán folytatott viták végeredményeként e három javaslat egyikével sem tudott azonosulni, sőt inkább a pályázói kör szerény szűkítésével – bizonyos, nem igazi klasszikus civil szervezettípusok kizárásával – értett egyet.

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■

20. Vélemények az alábbi módosítási javaslatokról (2#2)

Végezetül két olyan elképzelés is felkerült az ívre, mely a jelöltállítási rendszer egy-egy fontos elemét változtatná meg. Az első a hatókör bizonyítását egyszerűsítene oly módon, hogy csak az országos szervezeteknek kellene ezt dokumentálni, a kisebb szinteken erre nem lenne szükség. Érdekes, hogy ebben erősen megoszlottak a vélemények, és itt találtuk a legnagyobb arányú bizonytalanságot is. Ugyanakkor a helyi kis szervezeteknek a regionális választásokon való alanyi jogon történő részvétele – a „hatóköri cenzus” eltörlése – már elnyerte a többség szimpátiáját. Igaz, ennek ellenére ilyen irányú módosítási indítvány nem került be a Tanács javaslatai közé.

Összefoglalva, de nem befejezve

Összességében elmondható, hogy ez az adatfelvétel, közvélemény-kutatás a vártnál pozitívabb képet festett a Nemzeti Civil Alapprogramról. A rendszer működésének – általunk is ismert, tapasztalt vagy sejtett – gyengéi, problémái természetesen visszatükröződtek a válaszokban, de emellett azokban azért némi elégedettséget is fel lehetett fedezni. Beigazolódott az a hipotézisünk, hogy a kellemetlen, negatív jelenségek mindig nagyobb hangerővel jelennek meg, és ez sokszor elnyomja a jó szándékú, építő jellegű kritikákat. Általánosnak hitt megállapításokról derülhet ki, hogy csak egy kisebbség álláspontját tükrözik, s emellett mindennapos problémák pedig nem kerülnek a felszínre. A „közmeghallgatás” célja éppen az lenne, hogy minden hangot meghalljon.

A másik ilyen tanulság az, hogy még egy ilyen kifejezetten csak pénzosztásra szakosodott grémiumnak is szüksége van arra, hogy időnként kikérje azok véleményét, tanácsait, akiknek az érdekében tevékenykedik. Ezért úgy gondoljuk, nem ez volt az utolsó ilyen együttműködés.

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

Az NCA testületeinek személyi összetétele 2004-ben és 2006-ban

Testületi tag 2004-ben	Testületi tagság 2006-ban													Együtt	
	KMRK	KDRK	NYDRK	DDRK	ÉMPK	ÉARK	DARK	OHCK	Működési együtt	CEK	CSZK	NCKK	Szakmai együtt		NCAT
-	4	3	5	6	4	4	5	3	34	9	3	5	17	5	56
KMRK	7	-	-	-	-	-	-	-	7	-	-	-	-	-	11
KDRK	-	6	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	10
NYDRK	-	-	4	-	-	-	-	-	4	1	-	-	1	-	10
DDRK	-	-	-	4	-	-	-	-	4	-	-	-	-	1	10
ÉMPK	-	-	-	-	6	-	-	-	6	-	-	-	-	-	10
ÉARK	-	-	-	-	-	6	-	-	6	-	-	-	-	1	10
DARK	-	-	-	-	-	-	5	-	5	-	-	-	-	-	10
OHCK	-	-	-	-	-	-	-	7	7	-	-	-	-	1	11
Működési együtt	7	6	4	4	6	6	5	7	45	1	-	-	1	3	82
CEK	-	-	1	-	-	-	-	-	1	1	1	1	3	2	11
CSZK	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	5	-	5	2	10
NCKK	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	4	4	-	11
Szakmai együtt	-	1	1	-	-	-	-	1	3	1	6	5	12	4	32
NCAT	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	5	17
Együtt	11	10	10	10	10	10	10	11	82	11	10	11	32	17	131

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■■

A 2006-os internetes adatfelvétel kérdőíve és a válaszok százalékos megoszlása

1. Ismeri-e az NCA szervezeti felépítését, működési és döntési mechanizmusát?

- 2% – egyáltalán nem
- 12% – nem nagyon
- 57% – igen, nagyjából**
- 29% – igen, teljes mértékben

2. Be tudja-e tartani a szervezetére vonatkozó, a törvényes működést meghatározó jogi, számviteli, adózási, nyilvántartási és adatszolgáltatási kötelezettségeket, amelyek többek között az NCA támogatás elnyeréséhez is szükségesek?

- 1% – egyáltalán nem
- 6% – csak egy részét
- 34% – igen, nagyjából
- 58% – igen, teljes mértékben**
- 1% – nem tudja megítélni

3. Mi a véleménye az NCA pályázati támogatások igénylésével kapcsolatos adminisztrációs követelményekről?

- 1% – a követelmények nem elégségesek, szigorítani kellene
- 7% – a követelmények többé-kevésbé elfogadhatóak
- 36% – a követelmények megfelelőek
- 49% – a követelmények túlzottak, de az előírások azért betarthatóak**
- 6% – a követelmények túlzottak, az előírások gyakorlatilag betarthatatlanok
- 1% – nem tudja megítélni

4. Mi a véleménye az NCA támogatási szerződések beszámolóival kapcsolatos adminisztrációs követelményekről?

- 1% – a követelmények nem elégségesek, szigorítani kellene
- 7% – a követelmények többé-kevésbé elfogadhatóak
- 34% – a követelmények megfelelőek
- 47% – a követelmények túlzottak, de az előírások azért betarthatóak**
- 9% – a követelmények túlzottak, az előírások gyakorlatilag betarthatatlanok
- 2% – nem tudja megítélni

5. Az NCA testületek tevékenységével való elégedettség százalékban kifejezve

- 59% – NCA Tanácsa (19% nem válaszolt)
- 59% – működési kollégiumok (9% nem válaszolt)
- 56% – szakmai kollégiumok (18% nem válaszolt)
- 52% – NCA Miniszteri Titkárság (24% nem válaszolt)
- 69% – Magyar Államkincstár (10% nem válaszolt)**

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

6. Az NCA kommunikációs és tájékoztatási tevékenységével való elégedettség százalékban kifejezve

73% – pályázati kírások meghirdetése, közzététele (2% nem válaszolt)

72% – a pályázatok formai, tartalmi követelményeiről szóló tájékoztatás (2% nem válaszolt)

50% – a támogatási döntések folyamatáról, menetéről szóló tájékoztatás (3% nem válaszolt)

63% – a támogatások felhasználásáról, a pénzügyi és szakmai beszámolóval kapcsolatos követelményekről szóló tájékoztatás (3% nem válaszolt)

60% – az NCA testületeinek tevékenységéről, üléseiről, határozatairól szóló tájékoztatás (7% nem válaszolt)

7. Az NCA internetes honlapjával való elégedettség százalékban kifejezve

69% – megjelenés, kinézet, felépítés (3% nem válaszolt)

67% – információ-tartalom (2% nem válaszolt)

65% – áttekinthetőség (2% nem válaszolt)

61% – keresési, lekérdezési lehetőségek (3% nem válaszolt)

63% – a frissítés gyakorisága (5% válaszolt)

8. Mennyire tartják be az NCA szervei a pályázatok értékelésére, a támogatások kiutalására meghatározott határidőket?

16% – egyáltalán nem

32% – csak ritkán

44% – általában igen

6% – teljes mértékben

2% – nem tudja megítélni

9. Mi a véleménye az elnyert pályázati pénzek kiutalásának jelenlegi rendjéről, hozzáférhetőségéről, támogatások időbeni ütemezéséről?

11% – a támogatási pénzek kiutalási rendje mind időben, mind ütemezésében teljesen esetleges, átláthatatlan, kiszámíthatatlan

51% – a támogatások általában túl későn érkeznek meg, ez sokszor pénzügyi problémákat okoz, a költségeket meg kell előlegezni

15% – a támogatások általában későn érkeznek meg, de erre fel lehet készülni, így ez pénzügyi problémákat nem okoz

15% – a támogatások általában az előre kiszámítható időben megérkeznek, de az átfutási idő elég hosszú

5% – a támogatások általában az előre meghatározott időben megérkeznek, ez nem okoz gondot

3% – nem tudja megítélni

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■■

10. A civil szervezetek mely csoportja számára érhetőek el leginkább az NCA támogatások?

- 3% – a kisebb, szerényebb anyagi, infrastrukturális helyzetben levő szervezetek sokkal nagyobb eséllyel pályázhatnak a támogatásokra
- 6% – az országos hatókörű szervezetek sokkal nagyobb eséllyel pályázhatnak támogatásokra
- 26% – a nagyobb, jobb anyagi, infrastrukturális helyzetben lévő szervezetek sokkal nagyobb eséllyel pályázhatnak a támogatásokra
- 32% – vannak előnyösebb helyzetben levő szervezetek, de ezek meghatározása egyedenként, sok objektív és szubjektív tényezőtől függ**
- 10% – a támogatásra jogosult szervezetek gyakorlatilag egyenlő eséllyel pályázhatnak a támogatásokra
- 22% – *nem tudja megítélni*

11. A civil szervezetek általában milyen hatékonysággal használják fel az NCA támogatásokat?

- 1% – a támogatások döntő részét haszontalan célokra költik el a szervezetek
- 2% – a támogatások nagyobb részét felesleges, haszontalan célokra költik el, de azért jelentős a jól hasznosuló támogatások aránya is
- 16% – a támogatások nagy részét jól hasznosítják, de jelentős a felesleges, haszontalan célokra elköltött támogatások aránya is
- 61% – a támogatások döntő részét hasznos célok megvalósítására használják fel, és ez elősegíti a szervezetek fejlődését**
- 20% – *nem tudja megítélni*

12. Az NCA megjelenése hozzájárult-e, és milyen formában a hazai civil szféra fejlődéséhez?

- 3% – nem, mert az NCA támogatások pusztán anyagi értelemben hasznosak, fejlesztő hatásuk nincsen
- 5% – nem, mert az NCA tovább növeli a fejlett és a fejletlen szervezetek közötti szakadékot
- 32% – igen, de az NCA csak a civil szektor egy bizonyos része számára nyújt lehetőséget a fejlődéshez
- 15% – igen, az NCA csökkenti a különbséget a fejlett és fejletlen szervezetek között, az utóbbiak felzárkóztatása által
- 38% – igen, az NCA nagyban hozzájárul az egész civil szféra általános fejlődéséhez**
- 7% – *nem tudja megítélni*

13. Mi a véleménye az NCA források működési célú és program-támogatások közötti felosztásának jelenlegi arányáról? (jelenleg az előbbi 66%, az utóbbi 24%)

- 36% – a rendelkezésre álló forrásból nagyobb arányban kellene működési célú támogatásokat nyújtani

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

17% – a rendelkezésre álló forrásból nagyobb arányban kellene program-támogatásokat nyújtani

37% – a rendelkezésre álló források jelenlegi felosztása nagyjából megfelelő

10% – *nem tudja megítélni*

14. Mi a véleménye a jelenlegi támogatási küszöbök mértékéről? (18 millió Ft, azon belül legfeljebb 7 millió Ft működési támogatás)

23% – mindkét küszöböt csökkenteni kellene

3% – csak a működési támogatás küszöbét kellene csökkenteni

37% – nagyjából elfogadhatóak a jelenlegi küszöbök

9% – mindkét küszöböt emelni kellene

10% – csak a működési támogatás küszöbét kellene emelni

5% – a támogatási küszöböket meg kellene szüntetni

13% – *nem tudja megítélni*

15. Mi a véleménye a jelenlegi, az igényelhető működési támogatások egyedi maximumát meghatározó rendszerről? (ún. „korrigált ráfordítás”)

4% – a rendszer jó, de az igényelhető működési támogatások maximumát sávonként csökkenteni kellene

27% – a rendszer jó, és nagyjából elfogadhatóak a jelenleg meghatározott sávok és maximumok

17% – a rendszer jó, de az igényelhető működési támogatások maximumát sávonként növelni kellene

14% – a rendszer jó, de alapvetően változtatni kellene mind a sávhatárokon, mind a támogatási igények maximumain

20% – az igényelhető működési támogatások maximalizálása helyes, de ehhez valami más módszert kellene kidolgozni

6% – az igényelhető működési támogatások maximumának mindennemű meghatározását meg kellene szüntetni

12% – *nem tudja megítélni*

16. A Tanács támogatási elveiben megfogalmazott elszámolható működési költségek köre mennyire egyezik a szervezetek valós igényeivel?

2% – az elszámolható működési költségek körét felülvizsgálni és csökkenteni kellene

11% – az elszámolható működési költségek körét felülvizsgálni és bizonyos tételeknél csökkenteni, másoknál bővíteni kellene

47% – az elszámolható működési költségek köre nagyjából megfelel az igényeknek

34% – az elszámolható működési költségek körét felülvizsgálni és bővíteni kellene

6% – *nem tudja megítélni*

■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM

– a szervezet átlagos éves bevétele

21% – 500 ezer Ft alatt

50% – 500 ezer–5 millió Ft

29% – 5 millió Ft felett

– a szervezet pályázott-e az NCA-nál 2004 óta?

85% – *igen, sikeresen*

8% – *nem, sikertelenül*

7% – *nem*

Jegyzetek

- 1 Nemzeti Civil Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvény 6. § (1) szerint „A Tanács és a Kollégiumok tagjait – a kijelölésüket, illetve megválasztásukat követő 15 napon belül – a miniszter bízza meg. A Tanács és a Kollégiumok tagjainak megbízatása három évre szól.” Ugyanakkor a záró rendelkezések között a 15. § (2) bekezdése kimondja: „A törvény hatálybalépését követően létrehozott első Tanács, és az első Tanács egyetértésével létrehozott Kollégiumok tagjainak megbízatása két évre szól.”
- 2 71/2006 Határozat internetes kutatás lefolytatásáról (2006. június 15.)
„A Tanács 13 igen szavazattal egyhangúlag úgy határozott, hogy kéri a Miniszteri Titkárságot, működjön közre és – amennyiben az egyeztetések után szükségesnek bizonyul, úgy – biztosítson forrást az internetes kérdőíves kutatás lefolytatására. Megbízta továbbá a stratégiai munkacsoportot, hogy végezze el a kutatás lebonyolításával kapcsolatos a szakmai koordinációt. A kutatás eredményét 2006. november 20-ig kell a Tanács számára előterjeszteni.”. Az adafelvétel lebonyolítására, a kérdőív összeállítására és az eredmények elemzésére a Tanács e sorok íróját kérte fel.
- 3 A 2006. február 1-jén felálló új Tanács nem változtatott az eddigi kollégiumi struktúrán, így továbbra is – a 7 regionális és az országos hatáskörű működési célú pályázatok kiírására szakosodott kollégium mellett – a korábbiakkal azonos célú és összetételű 3 szakmai kollégium felállítását hagyta jóvá.
- 4 Az NCA testületeinek megnevezése helyett a továbbiakban a következő rövidítéseket használjuk: *működési kollégiumok*: KMRK – Közép-magyarországi Regionális Kollégium, KDRK – Közép-dunántúli Regionális Kollégium, NYDRK – Nyugat-dunántúli Regionális Kollégium, DDRK – Dél-dunántúli Regionális Kollégium, ÉMRK – Észak-magyarországi Regionális Kollégium, ÉARK – Észak-alföldi Regionális Kollégium, DARK – Dél-alföldi Regionális Kollégium, OHCK – Országos Hatókörű Civil Szervezetek Támogatásának Kollégiuma; *szakmai kollégiumok*: CEK – Civil Önszerveződés, Szakmai és Területi Együtműködés Kollégiuma, CSZK – Civil Szolgáltató, Fejlesztő és Információs Kollégium, NCKK – Nemzetközi Civil Kapcsolatok és Európai Integráció Kollégiuma; *tanács*: NCAT – az NCA Tanácsa.
- 5 A *Szociális és Munkaügyi Minisztérium* előzetes vitaanyagában (Javaslatok a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló 2003. évi L. törvény módosítására, 2007) a következő olvasható: „A törvény 6. § (1) bekezdése a testületi tagok újraválasztásával kapcsolatosan a következő rendelkezést tartalmazza: »A megbízatás lejártával, a Tanács, illetve a Kollégium tagja tisztségére legfeljebb egy alkalommal újra jelölhető.«

E törvényhelyből azonban nem derül ki egyértelműen, hogy a testületi tag csak abban a testületben nem folytathatja a munkáját a második megbízatását követően ahol addigi tevékenységét végezte vagy az NCA egyik testületében sem. A második elektori választásokat követően 2006-ban megválasztott testületek tagjainak 57%-a a korábbi testületben (Tanács, Kollégium) is betöltött tisztséget. A testületek folyamatos megújulása, új szereplők, szempontok bekapcsolódásának biztosítása érdekében, illetve, hogy elkerülhető legyen a belterjes kapcsolat kialakulása, javasoljuk annak kimondását, hogy minden tag legfeljebb csak 2 ciklust tölthet el egyhuzamban az NCA rendszerében (egy ciklus »kihagyását« követően azonban újra jelölhető).

TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM ■■

Javaslat: Egyértelműen kell megfogalmazni azt, hogy az a testületi tag, aki két egymást követő cikluson keresztül az NCA bármelyik testületének tagja volt (mindegy, hogy civil, bizottsági vagy miniszteri delegáltként), az következő alkalommal nem választható érvényesen újból egyik testületbe sem."

(Forrás: http://www.nca.hu/download.php?fil_id=6491)

- 6 A jelenleg folyó törvénymódosítás előkészítése során több különböző helyről is érkezett olyan javaslat, hogy a testületek létszámát csökkenteni, megválasztási, delegálási módjukat változtatni kéne. Ezekben például 13, 11, 9, sőt még 7 fős Tanácsokról is olvashatunk.
- 7 http://www.nca.hu/?page=news/details&hir_id=166
- 8 S ehhez még hozzátehetjük, hogy a kifejezetten internetes úton zajló adatszolgáltatási lehetőség is ebből adódóan inkább a jobb helyzetben levő, fejlettebb infrastruktúrával rendelkező szervezetek részére állt nyitva.
- 9 A pályázó szervezetek tudják, hogy általában nem ítélik meg nekik a 100%-os támogatást, ezért költségvetésüket a reálisnál jóval magasabb összegekkel készítik el. Ezt tudják a pályázatok is, ezért eleve abból indulnak ki, hogy csak töredék-támogatást kell megszavazni. Ha az összes pályázati igény jobban növekszik, mint a rendelkezésre álló pénzalap, akkor a fajlagos támogatás is átlagosan csökken, ezt kivédendő, a szervezetek még magasabb összegű kérelmekkel állnak elő. Ráadásul ez a verseny az amúgy reális igényű szervezetek versenyhelyzetét rontja, s belekényszeríti őket is e „társasjátékba”.
- 10 A Tanács 11. számú támogatási elve: A szakmai kollégiumokhoz benyújtott pályázatok esetében a kollégium támogató határozata során nem ítélt meg a kért összeg 80 százalékánál kevesebb támogatást. Abban az esetben, ha a kollégium a programot ugyan támogatásra méltónak ítéli meg, azonban erre csak a kért összeg kevesebb mint 80%-át tartja indokoltnak, úgy támogató határozatában indokolnia kell döntését és meg kell neveznie azt a programelemet vagy költségtípusokat, amelyekre a támogatást megítéli.

ÁTTEKINTÉS DÁNIA, NORVÉGIA ÉS SVÉDORSZÁG NONPROFIT SEKTORÁRÓL

Csaba László Gyula

*„Tévesnek bizonyult az a széles körökben elterjedt feltevés,
hogy a modern jóléti állam fejlődése a nonprofit szektor
eltűnését eredményezi.”
Salamon–Anheier (1995:54)*

■ Bevezetés

■ E tanulmány célja áttekintést nyújtani Skandinávia (*Dánia, Norvégia, Svédország*) nonprofit szektoráról az adott országokban megvalósult kutatások és a nemzetközi összehasonlító tanulmányok alapján. A tanulmány összefoglalja az országok történelmi, társadalmi hátterét, majd röviden bemutatja a skandináv jóléti államban kialakult nonprofit szektor sajátosságait. E cél érdekében a szerző azokat a forrásokat is áttanulmányozta, melyeket az adott skandináv országban (egyelőre) csak a saját nemzeti nyelven közöltek.¹

A skandináv államok alatt két, egymással gyakran összetévesztett régiót értenek az emberek. Egyrészt Skandinávia, az a nyelvi, történelmi, kulturális egység (a viking kor óta), amelyhez szűkebb értelemben *Dánia, Norvégia* és *Svédország*, tágabb értelemben pedig *Izland* és a *Feröer-szigetek (Færøer)* is tartozik. Másrészt Skandináviának szokták nevezni az úgynevezett „Északi Szövetség”-et (*Norden*) mely 1919-ben alakult, regionális együttműködési kezdeményezésként. Ebbe beletartozik *Finnország* is, amely nyelvileg és etnikailag különbözik az előbbi országoktól, történelmileg viszont Skandináviához kötődik.

A tanulmány *Dánia, Norvégia* és *Svédország* nonprofit szektorát vizsgálja, mivel ezek azok az államok, melyek nem egy mesterséges szövetséget, nemcsak földrajzi régiót, hanem igen szoros kulturális egységet alkotnak. Történelmük egymással szoros összefüggésben alakult, valamint fejlődésük is sok esetben hasonló volt. Miként

■ VILÁG-NÉZET

a norvég szerzők is megállapítják: „... manapság számtalan módon különböznek, de számos oka van annak, hogy mégis koherens egészként vizsgálhatók. Ennek köze van a közös történelmi örökségükhöz, valamint a jelenlegi egyesületeik fejlődéséhez és szervezetségéhez.” (Klausen–Selle, 1996:100–101) Ez a nonprofit és civil szektor szempontjából meghatározó folyamat a 19. század közepétől kezdődően napjainkig is tart.

A történelmi és társadalmi háttérrel

Skandináviában az 5. századtól kezdődően telepedtek le azok a germán törzsek, amelyek később vikingek néven kerültek be az európai köztudatba. Az ősi társadalom felbomlása után létrejött a nemzetségi arisztokrácia, valamint a kereszténység felvételével párhuzamosan a faluközösségek szövetségéből a nemzetállam.

Dánia a legdélebbi skandináv ország. Skandináviában lévő jelenlegi területe² nagyjából akkora, mint a mi Alföldünk. Lakossága fele Magyarországnak. 1397-ben a Kalmári unió révén Dánia vezetése alatt egyesültek a skandináv országok. Miután Svédország 1523-ban kivált a szövetségből, Dánia és Svédország több évszázados hatalmi harcot vívott egymással, mely legvégül svéd sikerekkel és jelentős dán területi veszteségekkel végződött. A dán–norvég unió ellenben egészen 1814-ig tartott. A dán nemzet a regionális nagyhatalmi pozícióból és az abszolút királyság intézményéből jutott el a jól működő polgári demokráciáig. A 18. század végi jobbagyfelszabadítás utáni időszakban Dánia gazdasága és társadalma gyorsan fejlődött. Manufaktúrák jöttek létre, újítások révén is növekedett az ipar, fejlődött a mezőgazdaság. Már 1814-ben bevezették a kötelező oktatást. A 20. század első felében stabilá vált az a pártrendszer, melynek gerincét a középrétegek alkotják. Dánia a skandináv államok közül a legrégebben, 1973 óta tagja az Európai Uniónak. A társadalmi jólét olyan fokára jutottak el, hogy összehasonlító felmérések szerint a dánok egyike azon nemzeteknek mely napjainkban a „legboldogabbak”, a legelégedettebbek a világon!

Norvégia Magyarországnál három és félszer nagyobb, de lakossága a magyarnak csak kétötöde. Sok kis szigettel és mély fjordokkal, öblökkel tagolt partvonala kisebb közösségek, elkülönült területek kialakuláshoz vezetett. A négyszáz éves dán uralom, (1375–1814) illetve a közel százévnyi (1814–1905) svéd fennhatóság után vált csak önálló államalakulattá. A rendkívüli elmaradottságából, a „szegény, nyomorúságos rokon” státuszából a 20. század második felére sikerült kiszabadulnia, amikor az Északi-tengeren kitermelt kőolaj és földgáz révén gazdag országgá vált. Mái is Európa vezető szénhidrogén-termelője. Az ezzel összefüggő gazdasági fellendülés, a belpolitikai stabilitás, valamint a kedvező külpolitikai és külgazdasági feltételek olyan nemzetállami keretek közötti jóléti állam kiépülését eredményezték, melyre sokan irigykedve tekintenek. Még azt is megengedhette magának az ország, hogy két népszavazáson is (1972, 1994) elutasítsa az Európai Unióba való belépést.

■ VILÁG-NÉZET

intézménye. Ezeket a folyamatokat a szocialista, liberális és konzervatív pártok egyaránt támogatták. A jóléti állam kiépülését lehetővé tevő és elősegítő tényezők között különösen fontos volt a jelentékeny arányú *szabad parasztság*, az erős, *elnyomó állam hiánya*, a városi *középosztály gyengesége*, a klasszikus *liberalizmus* erős gyökereinek *hiánya*, a társadalom irányában nyitott, professzionális és *korruptiótól mentes bürokrácia*, az *egyház gyenge befolyása*, valamint a *szociáldemokrata modell* térhódítása.⁴

Azonban az 1980-as évek végére az addigi jóléti szintet, s az annak biztosítását szolgáló módszereket már nem tudták a skandináv jóléti államok tovább fenntartani, válságot éltek át. A nehézségek nemcsak a nemzetközi folyamatokból, hanem a gazdaság struktúrájából is fakadtak. Ez a kilencvenes évek elejei gazdasági visszaesésben nyilvánult meg. Ennek hatására a rendszer változásokon ment keresztül. A skandináv országok gazdaságpolitikájukon (a jóléti állam keretein belül) korrekciókat hajtottak végre, így a válságból viszonylag sikeresen kikerültek. Norvégia a gazdag olajvagyonának köszönhetően a többi államnál kedvezőbb gazdasági helyzetben volt. Nem vonhatta ki magát a kényszerű változtatások alól, ennek ellenére a norvégok kevésbé érezték meg a problémákat. Habár Svédországban a liberális modell térhódított és a svéd szociálpolitikai is átalakult, a svéd jóléti rendszer továbbra is szociáldemokrata-institucionális típusú maradt. A magánszolgáltatók szerepe erősödött ugyan a jóléti szolgáltatások terén, de a közösségi finanszírozás keretein belül maradt. Dániában volt a legsúlyosabb a helyzet, a munkanélküliség meghaladta a tíz százalékot, csökkentek a beruházások, a költségvetés hatalmas hiánnyal küszködött.

A skandináv jóléti államok az új helyzetben valamelyest *visszafogták ráfordításait a közösségi szolgáltatásokban*, miközben a szolgáltatások piacosítását csöndben előmozdították. Főleg a társadalom peremén élők segítésének területén növelték, ösztönözték a magánkezdeményezéseket, a nonprofit, az állami szektor, az egyház együttes tevékenységét.⁵

Habár a jóléti állam, és kifejezetten a skandináv modell a nonprofit szektor kiteljesedését nem segíti elő (mivel annak klasszikus szerepéből sokat felvállal), a skandináv országokban sem elhanyagolható a nonprofit szektor jelenléte.

Fogalmi meghatározások

Dániában és Norvégiában, a nonprofit szektor megnevezés ritkábban használatos, mint Magyarországon, és kutatók, szakemberek egy szűkebb szervezetcsoport megnevezésére használják. Az 1980-as évekig általában a „harmadik szektor” kifejezést alkalmazták (*tredjesektor*), manapság pedig a (már a 19. századtól létező) „önkéntes szervezetek” (*frivillige organisasjoner*) elnevezés tűnik a legelterjedtebbnek. Az „*érdekképviselet*” is (*intresseorganisation*) fontos fogalom egész Skandináviában. Magában foglalja a szakszervezeti és földműves szervezeteket, melyek fontos

történeti szerepet játszottak a társadalomban. A svéd szakirodalomban a '90-es évekig leginkább a „társadalmi tömegmozgalom” (*folkrörelserna*) gyűjtőfogalmat használták. A kilencvenes évektől a „szociális gazdaság” megnevezés is megjelent (*social ekonomi*), melyet azonban sokan a nonprofit szektor definiálására alkalmatlannak tartanak. A szűkebben értelmezett nonprofit szektorra (miként a másik két skandináv állam is) a „harmadik szektor” (*tredjesektor*) és az „önkéntes szervezetek” (*frivilligsektor*) megnevezést használják. Ezeken kívül (eltérően a másik két országtól) a „közhasznú szektor” (*ideell sektor*) is használatos. Svéd kutatók az alábbi ábrán foglalták össze a különböző fogalmak és elnevezések összefüggéseit.

1. ábra. Gyűjtőnevek Svédországban: strukturális ábra⁶

Norvégiában a személyegyesítő szervezetek megnevezésére régebben az *assosiasjon*⁷ fogalmat használták, de manapság a *forening* elnevezés az elterjedt, mely szintén a magyar egyesületnek felel meg. Egyesület alatt mindhárom országban ugyanazt az egyesülési formát értik, dánul és norvégul ugyanúgy is írják (*forening*), míg a svédek *forening*-nek. Az alapítványokat jótékonyossági céljaik, a kedvezményezettek köre alapján különítik el, a megnevezésükre mindhárom országban ugyanazt a két fogalom használatos: *fond* vagy *stiftelse*.

A skandináv modell jellegzetességei

A skandináv nemzeti⁸ valamint a nemzetközi kutatások alapján is ténykérdés, hogy Skandináviában a civil szervezetek nagyrészt *érdekképviseleti*, *kulturális*, *szabadidős* tevékenységet folytatnak, más fejlett országok harmadik szektorához képest kevésbé intézményesülten, viszont *magas önkéntesi* aránnyal.

Kurt Klaudi Klausen és Per Selle a skandináv nonprofit szektor hét jellegzetességét különbözteti meg:

1. a társadalmi mozgalmak történelmi meggyökerezettsége,
2. tagságon alapuló és demokratikusan létrejött szervezetek, melyek helyi és országosan szervezett hierarchikus szervezeti struktúrával rendelkeznek,

■ VILÁG-NÉZET

3. erős önkéntes hagyomány mellett gyenge nonprofit szolgáltatások (még akkor is ha néhány szociális és humanitárius szervezet széles ellátó hálózatot épített ki),
4. (szektorok közötti) pragmatizmus és megegyezésre törekvés,
5. szoros kapcsolat és együttműködés a kormánnyal (az állam nem óhajtja legyűrni a szektort)
6. intézményesült együttműködés a nyilvános döntéshozatal terén
7. hagyományos be nem avatkozás a szervezetek belső ügyeibe (szervezeti autonómia)

A fenti jellegzetességek kialakulását csak akkor érthetjük meg, ha legalább vázlatosan áttekintjük a skandináv országok önkéntes szervezeteinek történeti fejlődését.

Az egyes skandináv államok nonprofit szektorának kialakulása, története

Dánia

Már a korai középkortól léteztek olyan szakmai szervezetek, intézmények, alapítványok (és nem utolsósorban az egyház), melyek egyfajta előfutárai voltak a mai önkéntes egyesületeknek. A mai értelemben vett „önkéntes szektor” megjelenése a hagyományos társadalomból a modernbe való átmenet időszakára esett. Kialakulását három tényező együttesen segítette elő:

- a demokratikus monarchia bevezetése, azaz a *demokratikus alkotmány*,
- a *népi mozgalmak* elindulása,
- a *jóléti társadalom* megszületése.

Dánia önkéntes szektorának történetében az *egyesületek* létrejötte jelentette a meghatározó lépést. Az egyesületi szféra magja az 1700-as évek végén szerveződött, amikor egy sor unió, szervezet és klub alakult, hogy megoldjon különböző, többnyire szociális feladatokat. Az abszolutizmus megszűnése lehetőséget teremtett a vállalkozó szellem kibontakozására, elkezdődött a vidékfejlesztés, az iparosítás. Az 1849-ben bevezetett új alkotmány lehetőséget adott a civil társadalom fejlődésére. A polgárok immáron törvényadta szabadsággal szerveződhettek szervezetekbe, társaságokba és egyesületekbe. Addigra a hagyományos feudális társadalom csoportszerveződései korszerűtlenné váltak és kezdtek eltűnni, a faluközösségek és a céhszervezetek felbomlottak. Ezek helyét új szociális társadalmi mozgalmak töltötték be. Új közösségek jöttek létre, egyúttal megjelent az érdekképviselőket általi érdekérvényesítés igénye. Az új szervezetek létrejöttével lehetőség nyílt a magántermészetű és a közösségi ügyek elválasztására. A közösséget érintő feladatok elkülönítése által mind a piacgazdasági, mind az önkéntes szektornak tere nyílt, így a polgárok szabadon gyakorolhatták önkéntes tevékenységeiket. Kiepültek a polgárság szabadságjogainak intézményes biztosítékai. Az egyesületi forma minden társadalmi területen megszilárdult: politikai pártok, érdekszervezetek (*földbirtokos egyesületek*,

VILÁG-NÉZET ■

kézműves egyesületek, parasztegyesületek), szakszervezetek, gazdasági szervezetek (takarékpénztárak, megbiztosító pénztárak, fogyasztási szövetkezetek), filantróp (jótékonyági) szervezetek, sportegyesületek, vallási egyesületek jöttek létre.

Az egyesületi, egyleti forma mellett az *alapítványok* is fontos szerepet játszottak. Azokat a feladatokat, amelyeket a katolikus egyház látott el a reformációig, csak részben vonta irányítása alá a király illetve az állam, így általánosan elfogadott volt, hogy alapítványok vettek át oktatási és más szociális feladatokat. 1780 körül körülbelül 2500 alapítvány létezett, közülük 50-nek a története a reformáció előtti időkre nyúlt vissza.

Az 1800-as évek második felében meginduló iparosítás következményeként intenzívebbé vált az országon belüli társadalmi migráció. Ez azt eredményezte, hogy sokan átmenetileg gyökértelessé érezték magukat. Dánia Németországgal szemben háborút vívott Schleswig-Holstein déli területeiért, amelyeket 1864-ben véglegesen elvesztett. Ezek következtében a szociális problémák súlyos társadalmi feszültségekkel fenyegettek. Új szociális szakadék keletkezett paraszt és földesúr, munkás és gyártulajdonos, szolgáló és úr között. A *nemzeti alapítványok* ezeken a problémákon igyekeztek segíteni a 19. században.

Emellett azonban szükség volt azokra a tevékenységekre is, melyek az erkölcsöt és a nemzeti öntudatot megerősítették a német vereség után, és közösségi segítséget nyújtottak a nyomorban és szegénységben tengődőknek. Ebből kifolyólag az állam fejlődésében a *népi (tömeg) mozgalmak* politikai jelentőséget is kaptak. Ezek a mozgalmak az 1800-as évek közepétől indultak: parasztmozgalmak, munkásmozgalmak, vallási mozgalmak,⁹ antialkoholista mozgalom és a (népi) sport. Innen származik sok olyan érték és tradíció, mely azóta is folyamatosan jellemzi az egyesületi életet. Azt is természetesnek tartották, hogy a demokratikus játékszabályok betartását ellenőrizhessék, visszajelzéseikkel helyes mederben tartsák a politikát.

Az egyesületeknek (a lakosság számhoz képest) magas volt a taglétszámuk. A magas taglétszám nem kis mértékben a szakszervezeti és a sport mozgalmaknak köszönhetően alakult ki. Ezek szerveződése már az 1800-as években megkezdődött. A munkásmozgalmak létrehozták az egészség pénztárakat, temetkezési pénztárakat, sztrájk pénztárakat, és a szövetkezeti mozgalom létrehozta a termelőszövetkezeteket – ezek mind egyéni tagságon alapultak, és a tagjaik érdekeit szolgálták. A népi sport fontos része volt a népi felvilágosodásnak. Az első nemzeti (országos méretű) szervezet az 1861-ben alapított a *Dán Lovászeti Egyesület* volt. Eredetileg minden bizonnyal az ország védelmének erősítésére jött létre, de 1864 után a gimnasztikának és a testmozgás egyéb formáinak is szervezeti kereteket adott, s így a fiatalság gyűjtőhelye lett. A sport a városokban is teret hódított, és 1896-ban megalakult a *Dán Sport Szövetség*. A szervezett sport alakulatok azóta is folyamatosan az önkéntes szektor részeként működnek. Manapság is a dán lakosság harmada tagja valamilyen sport egyesületnek.

A *dániai* iskola- és oktatási rendszer, ifjúsági intézményhálózat egyik sajátos jege az, hogy benne hagyományosan jelentős szerep jut a nonprofit szervezeteknek.

■ VILÁG-NÉZET

Bár a 19. század eleje óta kötelező a 9 osztályos alapképzés Dániában is, ott erre úgy tekintenek, hogy nem az iskolába járás kötelező, hanem az oktatás, a tanulás. Nemcsak állami, hanem magániskolákban is tanulhatnak a gyerekek. Az állami iskolákban nincs tandíj, a magániskolák költségeinek nagyobb részét szintén az állam fedezi. A dán iskolarendszerben sajátos helyet foglalnak el a nonprofit formában működő alapképzést nyújtó iskolák. Ezek a magániskolák (*private grundskoler*), „szabad iskolák” (*friskole*), estiiskolák (*efterskoler*) és a főiskolák (*høyskoler*). Létrehozásukban és működtetésükben a jóléti állam keretei között is jelentős szerep jut a civil kezdeményezésnek. Az iskolák legismertebb formája a *népfőiskola* (*Folkehøyskole*) hálózata, mely egy XIX századi mozgalom eredménye.¹⁰ Ez a fogalom Magyarországon sem ismeretlen, a magyar Népfőiskolai mozgalom is a dán elődök példáján és mintáján indult el. Ahhoz, hogy a népfőiskolák elterjedjenek és a dán közgondolkodás részei legyenek, nem kevés civil elszántság, „kurázi” szükségeltetett.

Norvégia

A legelső *alapítványt* az egyház hozta létre a 13. században egy a szegényeket támogató kórház formájában Trondheimben.¹¹ A középkor folyamán a nagyobb városokban számos kórházi, szegényházi, idősek házát fenntartó alapítvány alakult, melyeket az egyház működtetett, de a királyi állam is támogatót. Azonban nemcsak a király és ez egyház jótékonykodott. A középkorban a nyugati országrészben lévő *Bergen* a *Hanza szövetség* része volt, ebből kifolyólag szabad városi státusszal rendelkezett. Jelentős gazdagságra tett szert a kereskedelemről, megjelent egy vagyonosabb kereskedői réteg is. Ezzel a háttérrel igyekeztek gondoskodni a rászorultakon. A szociális támogatás az ápoláson kívül egy kis minimális havi pénzösszegben, lakhelybiztosításban, tűzifa ellátásban is megnyilvánult. Az alapítványok társadalmi jelentőségét jelzi, hogy vagyoni ellenőrzésük 1650-ben közfeladattá vált (*Legatinspeksjonen*). 1922-ig a központi kormányzat látta el az ellenőrzési feladatokat, majd ettől kezdődően a pénzügyi felügyelet a helyi önkormányzatok hatáskörébe került.

Norvégiában a középkorban a hazai gyökerű *arisztokrácia* nem volt jelentős, a 19. század elején pedig a parlament eltörölte minden nemesi kiváltságot. A saját földtulajdonnal rendelkező, feudális elnyomástól nem szenvedő *parasztság* erős társadalmi, politikai szerephez jutott. A felsőbb osztályt nagyrészt a *kereskedők* és a *köztisztviselők* alkották. Az iparosodás korszakában a gazdasági liberalizmusnak nem voltak jelentős támogatói. A külföldi behatás következtében sok civil szervezet *nemzeti alapon* szerveződött a 19. században. Habár némely szervezet a 16. századig vezeti vissza a történetét, az önkéntességnek és civil szerveződésnek nevezhető folyamatok tömegesen csak az 1800-as évek első évtizedeiben jelentkeztek. A *Királyi Norvég Társaság a Vidékfejlesztésért* (*Det Kongelige Selskabet for Norges Vel*) nemzeti egyesület 1809-ben alakult. A legkorábbi takarékpénztár 1823-ban

VILÁG-NÉZET ■■

jött létre szociális segítő szándéktól vezérelve. Az 1840-es években számos városban biztosítási és szövetkezeti alapok kezdték meg működésüket. 1872-ben már 276 fogyasztási szövetkezet működött. Kezdetben a szociális segítség és filantrópia az idősek, betegek és alkoholisták segítésére irányult e szervezetekben. A szektort ideológiailag is megalapozó, támogató politikai eszmeáramlatok Angliából érkeztek az 1850-es években.

Az önkéntes szervezetek az első időkben főként vallási, szociális és kulturális téren tevékenykedtek. Az antialkoholista egyesülések nemzeti mozgalommá fejlődtek, 1855-re már 350 tagszervezettel és 40 000 taggal rendelkeztek. Missziós tevékenységként küzdöttek a szegénység, nyomorúság és alkoholizmus ellen. Az elhivatottság elkötelezett tagsággal bíró erős szervezeteket eredményezett, amelyekben a szociális elkötelezettség nemzeti érzéssel párosult.¹² Az idegen kulturális befolyás (dán, svéd) ellenében nemzeti kulturális egyesületek alakultak, többek közt az „új-norvég” nyelvet (*nynorsk*) tűzve zászlajukra.¹³ Ezek a mozgalmak ebben az időben nem egyértelműen különültek el az államtól. Gyakran az önkormányzat, a helyi értelmiség netán a helyi rendőrség képzettebb tagjai vezető szerepet játszottak bennük. E szervezetekhez, egyletekhez tartozás már önmagában az összetartozás érzését adta, a nemzetépítés része volt. Nem különböztették ekkor még meg az aktívabb vagy passzívabb önkéntesek szerepét. Jelentősebb jellemző tulajdonság volt még, hogy a legtöbb szerveződés *demokratikus belső struktúrát* alakított ki.

Norvégiában *nem volt erős középosztály*, valamint a nemzeti érzelmek sem erősítették az állammal szembeni kollektív tudatot. A *munkások* és a *munkáltatók* közel egyidejűleg alapították meg országos *érdekvédelmi* szervezeteiket, de ezek közül a munkáltatóké volt az erősebb. Az állami intézmények gyengesége miatt a norvég kormány jobbnak látta az erősebb mellé állni. Az 1930-as években minden negyedik munkás volt szakszervezeti tag.

A második világháborút követő évekig tartott a civil szerveződések aranykora, nagyrészt meg tudták valósítani erkölcsi, kulturális, politikai elképzeléseiket, jóléti intézményeket működtettek anélkül, hogy egy erős állami behatással kellett volna megküzdeniük. Ezt követően a *szociáldemokrata jóléti modell* „betört” ezen intézmények valamint egészségügyi, szociális szolgáltatások piacára, és az állam erős támogatása, törvényi szabályozása következtében versenyképpessé is vált. Csökkentek a nonprofit szektor bevételei is.

Sokáig a szervezeteknek helyi, regionális és nemzeti szintjei voltak. Elindult (különösen 1980-as évektől) a centralizáció folyamata, a professzionalizáció és a specializáció irányába. A helyi és a nemzeti szintek önálló, külön működésbe kezdtek.

■ VILÁG-NÉZET

Svédország

Az állam és a jótékonyági szervezetek viszonya már a középkorban is fontos volt. A svéd reformáció 16. századi kezdete előtt a szervezett jótékonykodás az egyház hatáskörébe tartozott, miként abban az időben a katolikus világ többi részében is. De a reformáció sem törölte el az egyház felelősségét a szegények segélyezését illetően, habár a lutheránus hitnek megfelelően, a parasztok, az egyházközösség és az állam különböző felelősséggel tartozott a szegényekkel szemben. A támogatások azonban nem képeztek egy átfogó rendszert. Válaszként a szegényeket érintő folyamatos forráshiányra, a növekvő középosztálybeli csoportok, inspirálódva a középkori vallásos társulatok példájától, már a 18. század elején önkéntes szervezeteket alapítottak az özvegyek és árvák támogatására. Több helyen a szegények háza alternatívájaként létre hozták az idősek otthonát. Habár az egyház kizárólagos hatalmát a reformáció eltörölte, az egyházi intézmények olyan területeken, mint a szegények segélyezése és tanítása, évszázadokon keresztül jelentős befolyással bírtak. A helyi iskolák feletti erőteljes egyházi befolyás is fennmaradt.

1710 előtt, az *alapítványokat* azon célból hozták létre, hogy az oktatást, szegénygondozást és gyerekjólétet támogassák. A 19. század végére ezek a célok lényegében nem változtak. Akkor is első helyen állt a szegénygondozás, melyet szorosán követett a gyermekjólét és az oktatás. Gyakran juttattak ösztöndíjakat középiskolai és felsőoktatásban résztvevő diákoknak. A törvényi háttér biztosította, hogy a vallásos, a jótékonyági, a szociális, a tudományos és kulturális támogatók mellett, a kereskedelmet és ipart is támogathassák. Részben valószínűleg ezekből a hagyományokból következik, hogy a kutatások anyagi alapjait még napjainkban is jórészt a legnagyobb svéd alapítványok biztosítják.

A 19. század áttörést hozott a jótékonyág területén, a társadalmi feszültségekre és szegénységre válaszul új szervezetek jöttek létre. Ezek a szervezetek nem húztak éles határvonalat a magánadományozás és a helyhatóság által szervezett szegénységélyezés között. A század elején a jótékonyági szervezeteket többnyire középosztálybeli férfiak alkották, de a század végére a nők vezető szerepet szereztek a filantrópiában, mind számarányukat tekintve, mind a szervezetek ideológiai elkötelezettségének meghatározásában.

Svédországban a 19. század második fele volt az a korszak, amikor a legjelentősebb *népi mozgalmak* megszülettek. Ezeket gyakran más országok hasonló mozgalmak inspirálták. Ezek a mozgalmak olyan új kapcsolati formákat hoztak létre, melyek magukba foglalták az *egyházat*, a *modern antialkoholista mozgalmat*, a *munkásmozgalmat*, *fogyasztói szövetkezeteket*, *sport mozgalmakat* és a *felnőtt oktatási intézményeket*. A jóléti állam növekedésével a 20. század folyamán sok olyan közjóléti tevékenységnek, melyeket eredetileg a filantróp szervezetek végeztek, csökkent a fontossága. Számos tevékenységet az állam vett át; ezt gyakran maguk az önkéntes szervezetek kezdeményezték. Ez a folyamat legtöbbször konfliktus nélkül zajlott le, de néha előfordult, hogy a jótékonyági intézményektől megvonták a tá-

mozgásokat, illetve törvényeken keresztül nehezítették meg az állami forrásokhoz jutást. Bár a nonprofit szolgáltatásokat nyújtók száma lényegesen lecsökkent, ezek a szervezetek továbbra is újítként működtek tovább, alternatív módszereket kutattak fel a szociális szükségletek kielégítésére. A II. világháború után új szociális mozgalmak tűntek fel: a háború utáni bevándorlók növekvő száma számos emigrációs szervezet létrejöttéhez vezetett, az 1960-as és 1970-es években a fogyatékosok által és számára alakult mozgalmak lendületbe jöttek, az 1970-es és 1980-as évek a környezetvédelmi és női mozgalmakban gazdagodtak.¹⁴

A 20. század második felében mindhárom ország olyan jóléti államot hozott létre, amely állampolgárai részére átfogó és magas fokú szociális ellátást nyújtott. Ez a központi garanciális juttatásokban és a helyi önkormányzatok ellátási lehetőségeiben is megnyilvánult. Ebből kifolyólag alapvetően nem tartották szükségesnek a nonprofit szervezetek bevonását és fejlesztésük támogatását. Ez viszonylag kisebb nonprofit szektort eredményezett, ami azonban nem jelenti azt, hogy a szektor egyúttal eljelentéktelenedett volna.

Szervezeti formák jelenkorunkban

Dániában az egyesület (*forening*), a közcélú alapítvány (*almennyttige fond*), az „önálló” intézmény, (*selvejende institution*)¹⁵ szervezeti formák azok, amelyek leginkább megfelelnek a nonprofit definíciónak. Ezek azok a szervezetek, melyek rendelkeznek alapító okirattal, nem osztják fel a profitot, önálló, független vezetőségük van.¹⁶

Norvégiában alapvetően két szervezeti forma különböztethető meg: az egyesület (*forening*) és az alapítvány (*stiftelse*). Ezek tevékenységi célja és a nonprofit kritériumoknak való megfelelésük (szervezettség, kormányzattól való függetlenség, önkormányzat, profitfelosztás tilalma és az önkéntesség, önkéntes tevékenység), határozza meg, hogy a harmadik szektor részeinek tekinthetők-e. Ennek alapján az egyesületek az alábbi kategóriákba sorolhatóak: vallási, szakmai, kulturális, sport, környezetvédelmi, fejlesztési, képviseleti, nemzetközi. Az alapítványokat magán- és közalapítványokra osztják. Ez utóbbi azonban nem a magyar gyakorlatból ismert „állam általi” alapítást jelenti, hanem azt, hogy a közalapítvány céljaiban eltér a magáncélú, a családi alapítványtól, közcéljai vannak, valamint az állami hivatalnok regionális megbízott (*fylkesmennen*) általi jóváhagyással működik. A *tradicionális alapítványok* történelmi gyökerekkel rendelkeznek, és magas fokú autonómia jellemzi őket. Ennek a csoportnak a családi alapítványok, valamint a nagy tőkével rendelkező, jelentős alapítványok a legfontosabb reprezentásai. A „modern” alapítványokat már alacsonyabb fokú autonómia és eltérő gazdasági struktúra jellemzi.

Svédországban is megtalálható a két alapvető szervezeti forma az egyesület (*förening*) és az alapítvány (*stiftelse*).¹⁷

■ VILÁG-NÉZET

Törvényi háttér

Az északi országokban a törvénykezés – már csak a történelmi kapcsolatok okán is – sok hasonlóságot mutat, bár természetesen vannak nemzeti sajátosságok. Főleg a dán és a norvég jogi hagyományok fakadnak közös tőről, de a szabályozás hasonlóságait valamelyest mérsékelte, hogy Dánia az Európai Unió csatlakozása után európai jogharmonizációt végzett. A skandináv jogi szabályozás jól elkülöníti egymástól az egyesületi, illetve az alapítványi formát. Ez érthető is, hiszen az egyik személyegyesítő, míg a másik vagyonalapú forma, így más szabályozást igényel. Ennek ellenére természetesen az is előfordulhat, hogy egy jelentős egyesületnek viszonylag kevés tagja, de nagy vagyona van, míg egy alapítvány kis vagyonnal rendelkezik, de sok önkéntessel van kapcsolatban.

A *Dániában és Svédországban* nem külön törvény hanem az alkotmányban foglaltak rögzítik az egyesülési szabadságjogokat. A dán alkotmány szerint: „Az állampolgárnak jogában áll előzetes engedélyeztetés nélkül egyesületet alapítani, amennyiben az a törvényi kereteknek megfelel.”¹⁸ A svéd alkotmányban lefektették: „Minden állampolgárnak garantált...: (5) Társulási jog: a másokkal való egyesülés szabadsága nyilvános avagy magán célból.”¹⁹ Ezekon kívül rögzítették azt is, hogy ugyanez a jog megilleti a Svéd Királyság területén élő külföldieket is.²⁰ Norvégia önálló írott alkotmánya 1814-ben született, ebben még nem tartották szükségesnek a társulási és egyesületi szabadság alkotmányba foglalását, mivel azt természetesen tartották.

Dániában nem szükséges hatóság általi regisztráció az egyesületek bejegyzéséhez. *Norvégiában* sem, egészen addig, míg az egyesületnek nincsenek gazdasági céljai. Az egyesületek jogi személyeknek tekinthetők még akkor is ha jogi aktussal nem bejegyzettek illetve regisztráltak. Ezekre a szerveződésekre úgy tekintenek, mint amelyek a privát szféra részét alkotják. A gazdasági tevékenység viszont már szabályozást igényel. Az *alapítványok* az Üzleti Társaságok Katalógusában (*Brønnoysundregisteret*) kell, hogy szerepeljenek, melyben a regisztráció ingyenes. *Svédországban* ezt a szerepet a hivatalos Üzleti Katalógus (*Handelsregistret*) tölti be.

Norvégiában az *állami és magánalapítványok* működését az „Alapítványi törvény” (*Stiftelsesloven*) szabályozza, melyet 2001-ben aktualizáltak. Ebben rögzítik, hogy az a szervezet tekinthető alapítványnak, amely végrendelet, adományozás, vagy más jogilag önálló rendelkezés alapján jött létre meghatározott céllal, humanitárius, szociális, oktatási, gazdasági vagy más cél érdekében. Azonban a törvény nem vonatkozik az egyházi vagy más felekezeti alapítású alapítványokra. Az alapítványnak vezetőséggel, könyveléssel és meghatározott (a törvényben rögzített minimumot elérő) saját tőkével kell rendelkeznie. Sajátosan a norvég alkotmányos monarchia államformájából következik, hogy az alapítványok esetleges átalakítását a király engedélyezheti a törvényben foglalt szabályok alapján.

Skandináviában az önkéntesek helyzetét nem szabályozza külön törvény. A dán Szociális Minisztérium szerint önkéntes az, aki tevékenységét önként, saját akaratából fizikai és gazdasági kényszer nélkül végzi, szolidaritás motiválja, fizetést nem kap (költségtérítést viszont kaphat), és mások (családján kívüli személyek) érdekében tevékenykedik, cselekszik.

Adózás

Skandináviában nem lehet adókedvezményt érvényesíteni az egyéni adományok után. Ez azzal indokolható, hogy a skandináv jóléti állam a befolyt adókból finanszírozza a szociális politikáját, és nem számol az önkéntes közreműködéssel. Azonban más országok példáit tanulmányozva, lehet, hogy a jövőben ezen változtatnak.

A nonprofit szektor szervezeteinek az adózás szempontjából *Norvégiában* a legkedvezőbbek a körülményei, ahol is a gazdasági megítélés szempontjából gyakran azonosítják az adózás alól mentesített szervezeti formával. A legtöbb norvég egyesület és alapítvány teljes adómentességet élvez a bevétele és a vagyona kapcsán. Ennek az oka az 1911-es adózási törvényben szereplő úgynevezett „védelem-szabály” (*Verneregel*), mely szerint a nem-üzleti irányultságú társaságok és intézmények bevétel és vagyon utáni adómentességet élveznek. Egy különleges eljárási törvény, (*Ligningsloven*) szabályozza az adózás rendjét, mely szerint az adóalanyok teljesítik a bevallásukat. A törvény alapján a nonprofit társaságok is kötelesek bevallást készíteni, és adót fizetni. Az ÁFA- (VAT) kötelezettség teljesítését az 1969-es ÁFA-törvény (*Merverdiavgift*) szabályozza. Alapelve, hogy nonprofit társaságok is (mint bármely más adóalany) kötelesek az ÁFA-t megfizetni. Minden áru, de nem minden szolgáltatás ÁFA-köteles.

A svéd adótörvények (ellentétben Norvégiával) elkülönítik az egyesületi és az alapítványi szervezeti formát adózás szempontjából. A svéd felfogás szerint az egyesületeknek, mivel demokratikusan szervezett tagsággal rendelkeznek, nagyobb előnyt kell élvezniük az egyéni és a tulajdon alapú formációkkal szemben. A különbség érzékeltetésére a magyar „kiemelkedően közhasznú” és „közhasznú” szervezeti besorolások hozhatók fel. A svéd alapítványok akkor kaphatnak adókedvezményt ha céljaik a „kiemelkedően közhasznú” kategóriába esnek, míg az egyesületeknek elég „közhasznú”-ként működniük. Az egyesületeknek a mentességhez négy feltételnek kell megfelelniük: megkötések nélküli közhasznúság, az egyesület főtevékenysége a közcélra irányuljon, a bevétel nagyobb részét a fő közhasznú cél elérésére fordítsák, a tagság nyitott legyen mindenki számára.

A dán adótörvényben adózás szempontjából megkülönböztetik az üzleti célú alapítványokat (*erhvervsdrivende fonde*) a közcélú alapítványoktól. Az előbbieket minden profit, bevétel, kamatbevétel, ajándék, tiszteletdíj után adózni kötelesek, míg a jótékony célú alapítványok mentesülnek ez alól. Dániában is általában ÁFA-kötelesek

■ VILÁG-NÉZET

az áruk és szolgáltatások. A fő kivétel az, hogy a nonprofit szervezeteknek az oktatási szolgáltatásaik után nem kell ÁFÁ-t fizetniük.

Skandináviában a munkáltatónak az általa kifizetett bér és illetmények után igen jelentős adót kell fizetnie, és ez alól a nonprofit szervezetek sem kivételek. Igencsak át kell gondolniuk a gazdálkodásukat a fizetett foglalkoztatottakat alkalmazó kevésbé tőkeerős nonprofit szervezeteknek, annak érdekében, hogy a szervezet működtetésén kívül segítő, karitatív célra is jusson.

Az állam és a nonprofit szektor viszonya

A népi tömegmozgalmak jelentős szerepet játszottak a skandináv országok civil társadalmának kialakulásában, és a demokrácia tanulásának eszközei voltak. Létrejöttük egyfajta válasz volt a korszak társadalmi problémáira. Ebből kifolyólag a kezdeti viszonyuk az állammal értelemszerűen konfliktusokkal terhes volt. Később viszont megtalálták az együttműködés formáit, hiszen céljaik integrálhatók voltak az állam, s főként a jóléti állam céljai közé.

1. táblázat. Az állam és a nonprofit kapcsolatok különböző szakaszai Svédországban

1850	együttműködés	egyesületek és jótékonyág
1890	konfliktus	népmozgalom
1940	konszenzus	népmozgalom
1970	szakmai társulás	népmozgalom
1990	megegyezés	szövetkezés, új típusú együttműködés

Forrás: (Wijkström, 2000:178)

Míg az angol Lord Beveridge 1949-ben a brit jóléti állam meghirdetésekor az állami szerepvállalás mellett az önkéntességet és a civil jótékonyt is integrálhatónak vélte, addig ez a skandináv jóléti állami modellben az 1980-as évek végéig nem kapott kiemelt figyelmet. A szociáldemokrata pártok állam–piac–család kategóriákban való gondolkodásmódjába nem egyértelműen volt besorolható az önkéntes szervezetek tevékenysége.

A jóléti állam kiépülésekor számos mítoszt hozott létre: az állam korlátlan problémamegoldó képességéről, felelősségről és igazságosságról, az osztályok és nemek közötti egyenlőségről, a szociális szolidaritásról. Miként a jóléti állam kapcsán, ugyanúgy a harmadik szektorban is mítoszok keringtek az „önkéntesek” fontos alternatív tevékenységéről, elhivatottságukról, emberségükről, kritikus szerepükről, amely szerint ők lettek volna a társadalom demokratikus működésének „örkutyái”. Ez a felfogás lehetővé tette, hogy ideológiai együttműködés alakuljon ki az állam és az önkéntes szektor között. De az állam oly mértékben magáévá tette a fő feladatokat, hogy a mellékszereplők szinte feledésbe kerültek. Ennek ellenére az önkéntes szektor folyamatosan próbálkozott a dialógussal, párhuzamosan fejlődött a jóléti

■ VILÁG-NÉZET

A skandináv nonprofit szektorról a számok tükrében

A skandináv államok közül Dániában a legnagyobb a nonprofit szektor részesedése a nemzetgazdaságból. A fizetett alkalmazottak számaránya is ebben az országban a legmagasabb. Arányaiban a legtöbb önkéntes Svédországban van, míg Norvégia az alábbi adatok alapján a felnőtt lakosságban önkéntes munkát végzők nagyobb arányával büszkélkedhet.

2. táblázat. A skandináv nonprofit szektor súlya a gazdaságban

Forrás: (Boje-Ibsen, 2006:218)

	Dánia (2004)	Norvégia (2004)	Svédország (2002)
Százalékos részesedés a bruttó nemzeti termékből (GDP)	6,6	3,7	4,1
Alkalmazottak a gazdaságilag aktív népesség %-ában (FTE)	3,9	3,0	2,6
Önkéntes munkaerő a gazdaságilag aktív népesség %-ában (FTE)	3,1	5,1	7,4
A felnőtt önkéntes munkát végzők az összlakosság %-ában	35	59	51

Ha a három skandináv államot 11 másik nyugati országhoz hasonlítva, összevetjük a nonprofit szektorban alkalmazottak gazdaságilag aktív lakosságon belüli arányát és az egy főre jutó állami jóléti kiadásokat, azt találjuk, hogy Norvégia, Dánia, Svédország fordít a legtöbbit a jóléti területekre, valamint itt a legalacsonyabb a nonprofit alkalmazottak aránya. Egy főre eső kimagasló jóléti kiadások, kevesebb nonprofit alkalmazott – úgy tűnik ez a skandináv modell egyik jellemzője. (2. ábra)

Dániában a helyi egyesületek becsült száma 65 ezerre tehető, az országos szervezetek száma pedig 3 ezer. A speciálisan dán szervezeti típus az „önálló” intézmények (*selvejende institution*) közül 2535 szociális és az oktatási területen tevékenykedik. 14 ezer alapítvány („jótékonyági alapítvány”) tartozik a nonprofit szektorba.²¹

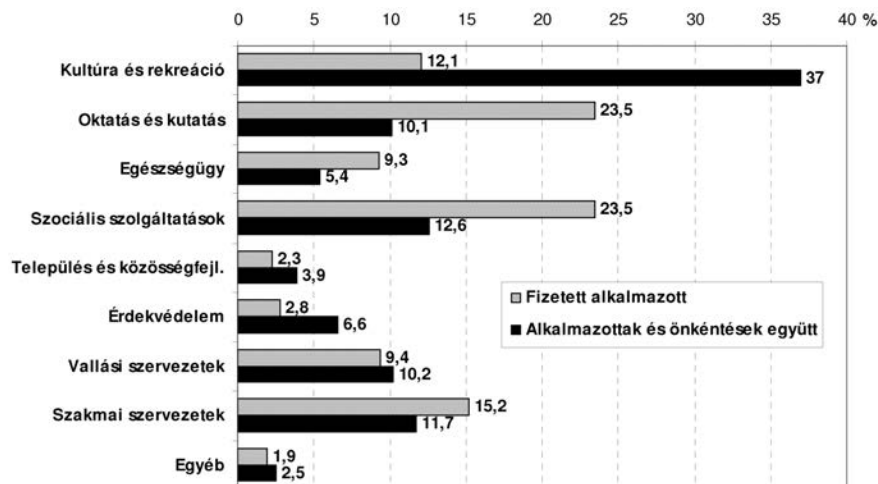
Svédország esetében kevésbé pontos adatokkal rendelkezünk. Az alapítványok számát 20–30 ezer és 50 ezer közöttire becsülik.²² A 180 ezres egyesületi szám is minden bizonnyal túlzó és tartalmazza az informális civil szférát is. Ellenben a 8000 közhasznú alapítványra vonatkozó adat reálisnak tűnik. Az önkéntes munkaórák száma 480 millió óra évente. Ez 250 ezer alkalmazott éves munkaidejének, vagy a 10 legnagyobb svéd vállalatnál alkalmazottak teljes munkaidejének felel meg. A nonprofit szektor évi forgalma 100 milliárd korona, ez körülbelül a GDP 4%-a. A szektor 100 ezer fizetett alkalmazottat foglalkoztat, a teljes aktív munkaerő 2,5 %-át. A szektor működési költségei 70 milliárd svéd korona körül vannak.

Norvégiában körülbelül 3000 jótékonyági és 6300 üzleti célú alapítvány működik. A rendelkezésre álló forrásokban a norvég egyesületek számára vonatkozó adat sajnos még becslés szinten sem található. Három évtized összehasonlító adataiból az látható (3. ábra), hogy a taglétszám aránya a kultúra és a szabadidős tevékenységek felé toldott el mind jobban. Egyértelmű és folyamatos csökkenés pedig a vallási és a női szervezetek területén ment végbe.

■ VILÁG-NÉZET

Arányaiban a szakmai a szociális és az oktatási területen van a legtöbb fizetett alkalmazott (4. ábra), ami érthető az elvárt szakmaiságból következően. Amennyiben az önkéntesekkel együtt vizsgáljuk a területeket, akkor látható, hogy legtöbbször a kulturális és a szabadidős szervezetekben tevékenykednek.

4. ábra. Norvégiában az önkéntes szektor alkalmazotti aránya százalékosan a fizetett alkalmazottak és nem fizetett önkéntesek tekintetében 1997-ben

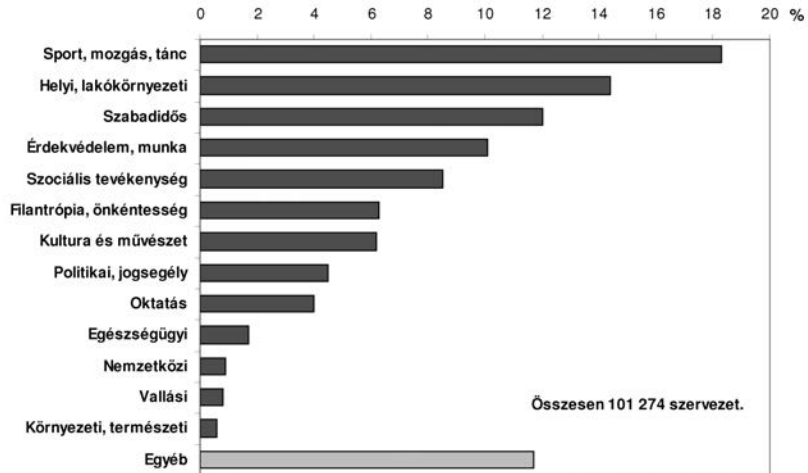

Forrás: (Sivesind et al., 2002:55)

A legújabb (2004. évi) statisztikai adatok *Dániában* is igazolják a korábban végzett svéd és norvég nonprofit kutatások azon megállapításait, mely szerint Skandináviában arányaiban főként sport, szabadidős és érdekvédelmi szervezetek alakultak és működnek. (5. és 6. ábra)

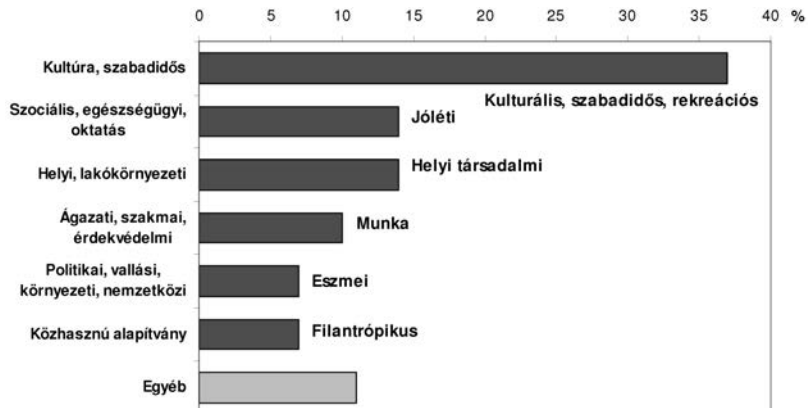
Boje és munkatársai (Boje et al., 2006) 2004-ben *Fyn* megyében reprezentatív felmérést végeztek. A vizsgálat azt mutatta ki, hogy a fiatalok és fiatal felnőttek közül hasonló arányban végeznek nők és férfiak önkéntes munkát, de az idősebb korosztályokban ez az arány eltolódik a férfiak javára. A legaktívabbak a 36–55 éves férfiak, illetve a 36–45 éves nők (3. táblázat). *Fyn* megye (melynek *Odense* a legnagyobb városa), az ország középső részén található. A vizsgálatot azért is ezen a területen végezték, mert az ország egészére nézve reprezentatívnak tartották a helyi nonprofit szektort.

5. ábra. A dán nonprofit, önkéntes szervezetek százalékos megoszlása tevékenységi körök alapján 2004-ben

Forrás: (Ibsen, 2006:19)

6. ábra. A dán nonprofit, önkéntes szervezetek százalékos megoszlása tevékenységi területekre csoportosítva 2004-ben

■ VILÁG-NÉZET

3. táblázat. Az önkéntes munka százalékos megoszlása nemek és korcsoportok szerint Dániában, Fyn megyében, 2003

Nemek	Korcsoport							Összesen
	16–25	26–35	36–45	46–55	56–65	66–75	76 felett	
Férfi	28	39	46	47	38	34	15	38
Nő	29	34	41	34	27	22	19	32
Összesen	29	36	43	40	33	27	17	35

Összes megkérdezett: 134

Forrás: (Ibsen, 2006:20)

Az említett kutatók többek közt az egyesületek alapítási idejének megoszlását is vizsgálták, melyből kitűnt, hogy az egészségügyi, szociális és környezetvédelmi területen az utóbbi 15 évben az előző időszakokhoz képest több egyesület alakult. Ez igazolni látszik a jóléti állam azon törekvéseit, hogy a civil szektornak nagyobb szerepet szánjanak ezeken a területeken.

A gondoskodó skandináv jóléti államban általában magas az önkéntesek aránya. A jóléti államban is szükség van az önkéntességre. Ennek okai:

- Az emberek (önkéntes) szervezetek létrehozásával reagálnak a választási lehetőségeik szűkülésére;
- az öntevékeny munka, örömet és hasznosságtudatot kelt végzőjében;
- az ilyen szervezetek tagjai megszabadulnak az állami gyámolítás kizárólagosságától, átélik a társadalmi összetartozás élményét;
- tudatosul az emberi szükségletek sokfélesége;
- hangsúlyt ad a megelőzésnek;
- rámutat olyan új szükségletekre, amelyeket a kormányzati bürokrácia nehezen vesz észre;
- a társadalompolitika lelkiismereteként működik.

A 4. táblázat adatai alapján látható, hogy *Skandináviában jellegzetesen az oktatás és kutatás, valamint a szociális szolgáltatások területén van a legtöbb alkalmazott*. Ezen felül Svédországban a kultúra és rekreáció területén alkalmaznak nagyobb mértékben fizetett munkaerőt. Érdekesség, hogy a szakmai és szakszervezetek mind a három országban arányaiban ugyanannyi alkalmazottal rendelkeznek. *Az önkéntesek legnagyobb arányban a kultúra és rekreáció területén tevékenykednek*. A nonprofit szektort jóléti, szolgáltatási és képviselői területekre bontva mindhárom országban azt találjuk, hogy az önkéntesek kimagaslóan a szolgáltatási, az alkalmazottak pedig a jóléti területen tevékenykednek (5. táblázat).

4. táblázat – A nonprofit szektorban az alkalmazotti és önkéntesi arány százalékos megoszlása tevékenységi területek szerint, országonkénti összehasonlításban

	Dánia (2003–04)		Norvégia (1997)		Svédország (1992)	
	%		alk.	önk.	alk.	önk.
Kultúra és rekreáció	7	49	12	51	27	51
Oktatás és kutatás	36	5	23	2	21	2
Egészségügy	2	3	9	3	3	0
Szociális szolgáltatások	28	8	24	6	18	8
Környezetvédelem	0	1	0	1	2	2
Fejlesztés	7	6	2	5	6	4
Polgári jogok, érdekvédelem	1	5	3	7	4	12
Jótékonyág és öntevékenység	0	–	0	0	1	–
Nemzetközi kapcsolatok	1	4	2	3	3	2
Vallási szervezetek	1	6	9	11	–	–
Szakmai és szakszervezetek	14	6	15	10	15	16
Egyéb	2	7	0	0	1	2
Összesen:	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Jelmagyarázat: alk. alkalmazott; önk. önkéntes; – nincs adat

Forrás: (Johns Hopkins CNP, 1992–2007) alapján

5. táblázat. A nonprofit szektort jóléti, szolgáltatási és képviseleti területekre felosztva, a fizetett alkalmazottak valamint az önkéntesek százalékos megoszlása²³

	Fizetett munkaerő (%)			Önkéntesek (%)		
	Dánia	Norvégia	Svédország	Dánia	Norvégia	Svédország
Jóléti tevékenység	66	56	41	15	11	10
Öntevetés	8	21	29	56	63	53
Képviselet	23	20	25	18	22	32
Egyéb	3	2	5	11	4	5
Összesen	100%	99%	100%	100%	100%	100%

A 6. táblázatból a dán nonprofit szektor bevételeiről kaphatunk képet, mégpedig a szervezetek tevékenységi körei szerint. Az oktatás és kutatás, valamint a szakmai és szakszervezeti területen tevékenykedő szervezetek, birtokolják a teljes szektor bevételének a felét.

Sajnos területi okok miatt ebben a tanulmányban nem volt lehetőség a magyar és skandináv nonprofit szektor összevetésére, de végezetül az utolsó ábrán összehasonlíthatjuk a négy ország nonprofit szervezeteinek bevételi struktúráját. A nemzetközi és nemzeti kutatások eredményeit folyamatosan követik és aktualizálják, de a kutatási adatok és eredmények nem egy időben, és különböző szakaszokban keletkeznek. Ebből kifolyólag csak különböző évek adatait tudjuk együttesen összehasonlítani. A dán adatok a legfrissebbek, ezek még nem is kerültek bele az összehasonlító vizsgálatok elemzéseibe. Az tűnik ki, hogy arányaiban Magyarországon évek óta növekszik az állami forrás aránya, a skandináv országokhoz képest a magántámogatások

■ VILÁG-NÉZET

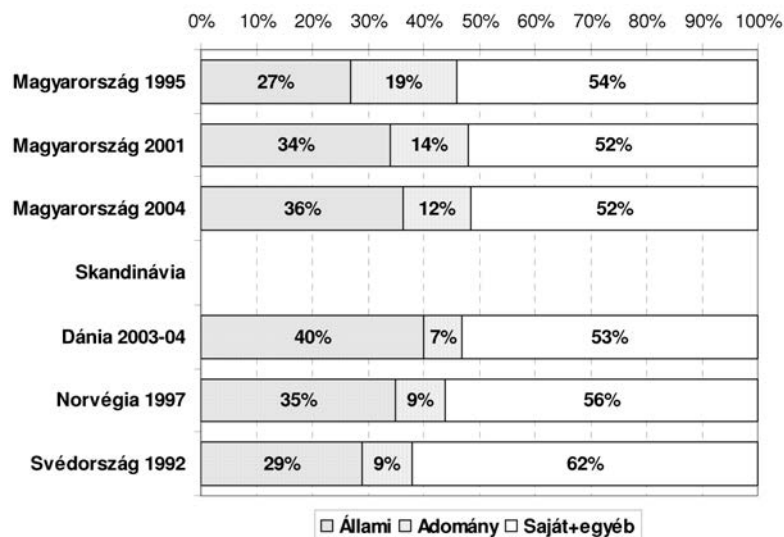
(az adományok) aránya még mindig magasabb, valamint mindegyik országban igen jelentős a saját bevételekre, forrásokra való támaszkodás.

6. táblázat. A dán nonprofit szektor bevétele megoszlása tevékenységi körök alapján, 2003

	millió dán korona	%
Kultúra és rekreáció	9 111	9,4
Oktatás és kutatás	30 935	32,1
Egészségügy	2 024	2,1
Szociális szolgáltatások	14 401	14,9
Környezetvédelem	252	0,3
Fejlesztés	7 659	7,9
Polgári jogok, érdekvédelem	873	0,9
Jótekonyság és öntevékenység	3 305	3,4
Nemzetközi kapcsolatok	1 837	1,9
Vallási szervezetek	1 048	1,1
Szakmai és szakszervezetek	23 156	24,0
Egyéb	1 885	2,0

Forrás: (Boje-Ibsen, 2006:181)

7. ábra. A nonprofit szektor bevételi típusainak a százalékos megoszlása a skandináv államokban és Magyarországon²⁴

■ VILÁG-NÉZET

országokhoz képest. Dániában és Svédországban az alkotmányban foglaltak rögzítik az egyesülési szabadságjogokat.

A skandináv országok nonprofit szektorának megvannak ugyan a maguk jellegzetességei, de semmi nem utal az önkéntességen alapuló szerveződések eltűnésére, vagy akár számottevő megritkulására. A nonprofit szervezetek – bár nem az államtól várják a támogatást – azzal nagyrészt *partneri viszonyban* vannak.

Ezen áttekintés alapján természetesen nem lehet a skandináv nonprofit szervezetek mindennapi életéről fogalmat alkotni, hiszen sokan ott sem gondolják, hogy idilli lenne a helyzetük. A magyar szektorral való összehasonlítás és a leszűrhető tanulságok is egy másik tanulmányt igényelnek.

Jegyzetek

- 1 A szerző a '80-as években a norvég nyelvet a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság (TIT) keretében tanulta. A négy száz éves dán uralom következtében a norvég nyelv (a kiejtést nem számítva) sokban hasonlít a dánra. Rendkívül leegyszerűsítve és ironikusan fogalmazva: az írott dán szöveg az egyik hivatalos norvég nyelv, az általában beszélt *bokmål*, írott formája... Ez megkönnyíti a dán szakirodalomban való tájékozódást. Miként az a tény is, hogy az adott országok társadalomkutatói és intézetei, (kiemelten) a dán Szociális Minisztérium alá tartozó *Social Forsknings Instituttet*, a független alapítványi formában működő norvég *Institutt for Samfunnsforskning*, a magyar Nonprofit Kutatócsoportnak megfelelő dán *Frivillighedsundersøgelsen*, az interneten keresztül is a köz számára elérhetővé teszik tanulmányaikat, vizsgálataik eredményét.
- 2 Dánia külbirtoka *Grønland* és hozzátartozik még a *Ferøer-szigetek* is.
- 3 Bár Dánia és Norvégia a NATO alapító tagja, ők a szuverenitásuk vélelmezett védelme érdekében léptek be.
- 4 A jóléti állam koncepciójának folytonossága alapvetően a társadalmi közgondolkodás része. A svéd Alkotmány Kormányzati formák alrészének 1. fejezet 2. cikke (2) pontja kimondja, hogy „Az egyének személyes, gazdasági és kulturális jóléte a köztevékenységek alapvető célja kell legyen. Különösen a mindenkori hatalmon lévő adminisztráció feladata, hogy biztosítsa a munkához, lakáshoz és tanuláshoz való jogot, illetve elősegítse a szociális gondoskodást és biztonságot, valamint jó életkörülmények kialakítását.” Grundlagarna, 1974.
- 5 Erről a szerepváltozásról lásd bővebben „Az állam és a nonprofit szektor viszonya” fejezetet.
- 6 Wijkström, F. and Lundström, T. (2002). Den ideella sektorn. Organisationerna i det civila samhället, Sober Förlag, Stockholm alapján Idézi: Olsson et al 2005:21.
- 7 Az egyesület angol nevének (association) norvég átírása.
- 8 Lundström–Wijkström, 1995; Lorentzen–Selle, 2000; Ibsen–Haberman, 2005.
- 9 Grundtvigianus mozgalmak és az Indre Mission (a dán protestantizmus szigorú ága).
- 10 Dániában az első népfőiskolát N. F. S. Grundtvig alapította 1844-ben. A fő cél – a hazafias nevelés mellett – a mezőgazdasági ismeretek elsajátítása volt. Ez az oktatási forma a tesztek és osztályozás helyett a közösségi tanulásra, a felfedezésre és a gondolkodásra helyezi a hangsúlyt. Az alapító azt vallotta, hogy az ember szabad és szabadon formálhatja saját életét, de ugyanakkor felelős lény, nemcsak magával, hanem a közösséggel szemben is. Grundtvig szerint a fiatal felnőttkori tanulás eredményesebb a gyerekkorinál. Ötletét végül kortársa Kristen Kold váltotta valóra. Ő elsősorban arra koncentrált, hogy paraszt fiataloknak felolvasásokkal, közös éneklésekkel tegye vonzóvá a képzést.
- 11 Bár királyi jóváhagyás nélkül létesült, később 1277-ben királyi dekrétum megerősítette létét és támogatást is nyújtott neki.
- 12 Norvégia csak 1905-ben lett teljesen önálló állam.
- 13 Norvégiában jelenleg is két hivatalos nyelv létezik a dán hatással teletűzdelt *bokmål* („könyvnyelv”) és a népies *nynorsk* („újnorvég”).

■ VILÁG-NÉZET

- Grundlagarna* (1974) – „a svéd alkotmány”; http://www.riksdagen.se/templates/R_PageExtended_6055.aspx (2007.02.18.)
- Habermann, Ulla (1987): *Det tredje netværk. – en grundbog om frivilligt socialt arbejde*, Akademisk Forlag, Viborg.
- Habermann, Ulla (2004): *Foundations in Europe: Denmark*, Institute of Exercise and Sport Sciences, University of Copenhagen.
- Halman, Loek (2001): *The European Values Study: A Third Wave*. EVS–European Values Study, WORC, Tilburg University, Tilburg.
- Ibsen, Bjarne og Habermann, Ulla (2005): *Definition af den frivillige sektor i Danmark – Frivillighedsundersøgelsen – en kortlægning af den frivillige sektor i Danmark*. Arbejdsnotat.
- Ibsen, Bjarne (2006): *Det mangfoldige foreningsliv i Danmark*, Afslutningskonferencen for Frivillighedsundersøgelsen, Odense, 14. september 2006.
- Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project* (1992–2007) <http://www.jhu.edu/~cnp/research.html> – Findings by Country
- Jonasen, Viggo (2002): *Non Profit Organisations In The Danish Welfare State System – An introduction to the 3rd sector in Denmark*. The National Danish School of Social Work, Aarhus.
- Klausen, Kurt Klaudi and Selle, Per (1996): *The third sector in Scandinavia: Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Volume 7, Number 2: 99–122.
- Kmetty Zoltán (2006): *A svéd civil társadalom egy árnyaltabb megközelítésben*, Civil Szemle, III. évfolyam 2: 91–106.
- Kan, A. Sz. (1976): *A skandináv országok története*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- KSH (2003): *A nonprofit szektor főbb statisztikai jellemzői 2001*, Központi Statisztikai Hivatal, Társadalomstatisztikai füzetek, 37. szám, Budapest.
- KSH (2006): *Nonprofit szervezetek Magyarországon 2004*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Lorentzen, Håkon and Selle, Per (2000): *Norway: Defining the Voluntary Sector*, Institute for Social Research, Oslo.
- Lorentzen, Håkon (2004): *Philanthropy and collectivism – granting foundations in Norway*, Institute for Social Research, Oslo.
- Lundström, Tommy and Wijkström, Filip (1995): *Defining The Nonprofit Sector: Sweden*, In: Salamon, M. Lester and Anheier, K. Helmut (eds). *Defining the Nonprofit Sector. A Cross-national analysis*, Manchester University Press, Manchester.
- Matthies, Aila-Leena (2006): *Civic society organisations and the challenges of welfare services*, In: Matthies, Aila-Leena (ed). *Nordic Civic Society Organizations and the Future of Welfare Services. A Model for Europe?* TemaNord 2006:517. Copenhagen: 95–110.
- NOU – Norsk Offentlig Utredning (1988): *Frivillige organisasjoner*, NOU 1988:17., Finans- og tolldepartementet. Oslo.
- Olsson, Lars-Erik; Nordfeldt, Marie; Larsson, Ola; Kendall, Jeremy (2005): *The third sector and policy processes in Sweden: A centralised horizontal third sector policy community under strain*. Third Sector European Policy Working Papers, Number 3, Department of Social Policy London School of Economics and Political Science, London.
- Salamon, Lester M. és Anheier Helmut K. (1995): *Szektor születik*, Nonprofit Kutatócsoport, Budapest.
- Salamon, Lester M.; Sokolowski, S. Wojciech; and associates (2004): *Global Civil Society At-a-Glance*, Institute for Policy Studies Center for Civil Society Studies, 2004.
- Semjén András (1999): *A svéd jóléti rendszer átalakulása*, Közgazdasági Szemle, XLVI. évfolyam 4: 326–345.
- Sivesind, Karl Henrik; Lorentzen, Håkon; Selle, Per; Wollebæk, Dag (2002): *The Voluntary Sector in Norway, Composition, Changes, and Causes*, Institute for Social Research, Oslo.
- Sivesind, Karl Henrik (2006): *The Nordic Nonprofit Sector in Comparative Perspective – Is There a Nordic Model of Civil Society?* Conference 'The Role and Organisation of European Civil Society – Its relationship to State and Business its Importance for Welfare Provision and Social Cohesion', Roskilde, Denmark, November 2006.
- Statens forhold til frivillige organisasjoner* (1996/97) – „Az állam kapcsolata az önkéntes szektorral”; St.meld. nr. 27
- Stiftelsesloven* (2001) – „Norvég alapítványi törvény”; 2001. 06. 15. nr 59.
- Szűcs R. Gábor (2000): *Dánia – Az Európai Unió a változó világban*, 35. kötet, Budapest: Útmutató.

VILÁG-NÉZET ■

- The NGO Legislation in the Countries in the Baltic Sea Region* (2004), III. NGO Forum held in Turku, Finland.
- Voluntary Social Work in Denmark* (2001); Public Policy Towards The Voluntary Social Sector, Ministry of Social Affairs, Denmark.
- Wijkström, Filip (2000): *Changing Focus Or Changing Role? The Swedish Nonprofit Sector In The 1990s*, German Policy Studies – Politikfeldanalyse, Volume 1, 2: 161-188.
- Wijkström, Filip och Lundström Tommy (2002): *Den ideella sektorn. Organisationerna i det civila samhället*. Sober Förlag, Stockholm.
- Wijkström, Filip (2004): „*Changing Focus or Changing Role? The Swedish Nonprofit Sector in the New Millennium*” In: Annette Zimmer and Christina Stecker (eds). *Strategy Mix for Nonprofit Organizations. Vehicles for Social and Labour Market Integration*, Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York.
- Wijkström, Filip; Einarsson, Stefan; Larsson, Ola (2004): *Staten och det civila samhället*. Traditioner och tankemodeller i den statliga bidragsgivningen till ideella organisationer, Socialstyrelsen, Stockholm.

VISSZAHATÁS ■

MIHEZ VAN JOGUNK?

Boros Monika–Nyitrai Imre

■ A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, a Szociális és Munkaügyi Minisztérium jogelődje, a brit Charities Aid Foundation (CAF) és a Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány együttműködése – tankönyvfejlesztési céllal – a jogászképzés számára egy új kötetet állított össze.

Céljuk a nonprofit szektorra vonatkozó legfontosabb szabályok és intézményi összefüggések áttekintése volt.*

1997. november: „Európa ránk figyel!” – reklámok a televízióban, „Sorsdöntés november 16-án” szlogennel megjelenő, „igen” szavazatra buzdító plakátok, hirdetések. Az unokáinknak jobb jövőért aggódó nagymamák megszólaltatása. A templomból kijövőket bemutató fotók közzététele. Egy kampány. A kampány a NATO-hoz csatlakozásért.

1997. november 16. NATO-hoz való csatlakozásról tartott népszavazás.

A népszavazás eredményének sikerét (választásra jogosultak 49,2 %-a szavazott – érvényes szavazatok 85 %-a volt „igen”, 25 % „nem”) mindenki magáénak érezte, a kormányfő és valamennyi parlamenti párt örömmel és óriási győzelemként értékelte a népszavazás eredményét, míg a Munkáspárt és a MIÉP a nemmel szavazókra formált igényt.

De mi is volt akkor ezen eredmények háttérében?

Az ellenzök és bizonytalankodók sosem kaptak – vélelmezhető – számarányuknak megfelelően szót a népszavazás előtti időszakban, ellenben teljes körű volt az egyoldalú tájékoztatás, az

* A következő bekezdésekben nem a szerzők NATO-együttműködéssel kapcsolatos véleményéről, hanem a civil jogok gyakorlati érvényesülésével szembeni fenntartásairól olvashatnak. A szerk.

■ VISSZAHATÁS

„igen” szavazatok maximalizálása érdekében. A népszavazáshoz vezető úton tapasztalt – és később el is ismert – törvénytelenések is mind e cél eléréséért történtek. De elmondható, hogy a lakosság alapvető információk nélkül, alternatívák hiányában szavazott a csatlakozásról. De talán ez a népszavazás volt az, amely először sejtetni engedte, hogy *a civil társadalom gyengébb hazánkban, mint addig hinni lehetett*. Nem voltak alternatív mozgalmak, az „igen” propaganda nem tudott egy „nem” mozgalmat gerjeszteni, az ellenzők a társadalmi összefogásra akkor képtelenek bizonyultak. Nem volt mód a lakosságot gondolkodásra készíteni.

Már nem kell elemezni a népszavazás média-előzményeit, illetve az ezzel kapcsolatos kommunikációt. Szégyenletes jelenség volt-e? Erre talán már nem kell válaszolni. De vajon a demokratikus játékszabályok betartásával, emelt fővel csatlakoztunk a NATO-hoz?

A sors ironiája, hogy majd’ egy évtized múltán éppen egy NATO-létesítmény (radarállomás a Mezőcsanakban) tervezett felépítése volt a katalizátor egy eredményes civil összefogáshoz...

A Demokratikus Jogok Fejlesztéséért Alapítvány a DemNet könyvek sorozatában hatodikként éppen a *Nonprofit szervezetek joga* címmel jelent meg.

A könyv III. fejezetéből idézzük rögtön a civil társadalom meghatározását:

Olyan szervezetek (összessége), melyeket nem állami szervek, hanem állampolgárok létesítenek, és melyeknek célja nem az egyéni haszon, hanem közérdekű célok elérése, és melyek lehetnek közhasznú szervezetek, alapítványok, jótékonyági szervezetek, különbségük csak az elnevezésükből adódik, ideológiai alapjaik azonosak.

Az így definiált civil szervezetek működésére, jogi hátterére vonatkozólag kíván hasznos olvasmány, sőt mi több tankönyv lenni e kötet, valamint – nem mellesleg – segítséget kíván nyújtani leendő jogászhallgatóknak, szélesebb körben pedig minden, civil társadalom iránt érdeklődőnek, a civil szektorban jogász munkát végzőknek, a témával most ismerkedőknek és a napi szervezési ügyekkel foglalkozóknak egyaránt.

Bár – ismerjük el őszintén – gyenge lábakon állva, ám civil szervezetek mindig is léteztek. Ezt hivatott bemutatni a kiadvány I. fejezete, melyet az egyesülési szabadság történetének és tartalmának teljes áttekintése követ a II. fejezetben.

Egyáltalán nem új keletű dolog az, amit ma civil társadalomnak hívunk. A Magyar Királyságtól, az egyház szerepvállalásán át, a reformkoron keresztül és végig a 20. században működtek aktivisták, karitatív egyesületek, egyletek az adott kort jellemző nehézségek ellenére is. Ezen szervezetek közös jellemzője az öntevékenység, autonómia, társadalmi szolidaritásra épülés volt.

A harmadik szektor története hazánkban az egyesülési törvénnyel kezdődik (1989. évi II. tv.) amely először választotta világosan ketté az állami közszférát és a civil társadalmat. A szabad egyesülés mindenkit megillető szabadságjogként fogalmazódott meg, mely által a korábban informálisan, féllegálisan, formátlanul működő kezdeményezések társadalmi nyilvánosságot és jogi biztonságot nyerhettek.

Ez a folyamat az alapítványok jogi státuszának rendezésével folytatódott 1990-ben, amely lehetővé tette, hogy gazdaságilag szabályozott civil szervezetek lássanak el közfeladatokat. Aztán 1994-ben létrejött a nonprofit szervezetek három jogi for-

■ VISSZAHATÁS

Ideális helyzetben minden fontos tevékenységet folytató szervezetről tartalmi súlyának megfelelően tudnánk, a közvéleménynek szánt információik el is jutnának a célcsoportokhoz. Ezzel szemben a többség azzal küzd, hogy sajtókapcsolatokhoz jusson és szinte mindegyikük pénzügyi nehézségekre panaszkodik. Hol van a probléma? Kérdés megválaszolásához nyújt segítséget a VI. fejezet, mely a civil szervezetek költségvetési kapcsolatait és gazdálkodási rendszereit (állami támogatások, pályázatok, ajándék és adomány) mutatja be.

A civil szervezetek – átvállalva állami feladatokat – a szakterületeiknek megfelelő tartalmi munkát folytatnak. A társadalmi szolidaritás, a humanizmus vagy „kistérsadalmuk” értékeit képviselik. Erre nagyon jó példa a IX. fejezetben bemutatott jogi segítségnyújtás feladatköre, különös tekintettel a Magyarországon működő jogvédő szervezetekre, illetve azok tevékenységeire.

Általános hiedelem, hogy a szakmai munka korrekt elvégzése egyben jelentőségének megfelelő értékelést von maga után. De be kell látni, hogy a kommunikáció adta lehetőségekkel élni kell, ez az, ami biztosítani tudja egy szervezet helyét a társadalomban – legyen mondanivalója, célcsoportja, hatékony a kommunikációs technikák használata, meglegyen a támogatásszerzési akarat, képesség.

A civil társadalom valóságos metamorfózison ment keresztül: részben eltűnt, részben átalakult, számos mozgalomból lett párt, a helyi kezdeményezések vagy elhaltak, vagy felszívta őket a helyi politika, sok civil szervezet az életbemaradásért folytatott küzdelemben anyagilag vagy politikailag prostituálódott. Azokra, amelyek megőrizték az identitásukat nagy küzdelem várt, időre, akaratra, szakértelemre, pénzre egyszerre volt szükség a hatékony működéshez és fennmaradáshoz.

A harmadik szektor, mint gazdasági tényező megjelenik ugyan, és betölt szolgáltatási alapfunkciókat, de nem válik „kormányzássá”. Nem válik kormányzássá, valódi önkormányzássá, mint a politikai rendszer egyik szintjének lehetséges „normális működése”.

A kormányzatról a kormányzásra való fokozatos átmenet a fejlett demokráciákban a legfontosabb politikai változás, amit a kormányzati válság, az állam túlterhelése és a civil társadalommal való kapcsolat gyengülése, mint társadalmi igényekre való kormányzati reakálás hiánya kényszerít ki.

Maga a „kormányzás” az informális vagy alig formális hálózatok általi szabályozást jelentik, melyeknek alapszinten a civil közösségek a főszereplői. Ezért van fontos szerepük a jogalkotásban is. E tevékenység alapjairól, eszközeiről olvashatunk a X. fejezetben elkülönítve a helyi, a regionális, az országos, valamint a nemzetközi szinteket.

Az egész demokrácia akkor működik jól és hatékonyan, ha az emberek többsége aktívan részt vesz a civil társadalom önkéntes szervezetiben. Itt alakul ki a civil társadalom politikai kultúrája, amely mint aktív együttműködés áthatja az egész társadalmat. És az egész társadalom szerkezete a civil társadalom hálózati sűrűségétől és a kapcsolatok által teremtett társadalmi tőkétől függ. Ez a civil társadalmi fejlettség alapozza meg a gazdaság dinamikáját.

VISSZAHATÁS ■■

A civil szféra előnye a politikával szemben a folyamatos legitimitás. Politikai megújítás – optimális esetben – négyévenként történik, a civil szervezetek aktivitása, valamint ezen szervezetek támogatása, működtetése, fenntartása, azonban olyan önként vállalt cselekedet, amelyet az adott szervezet és a polgár érdeke, ambíciója, lelkiismerete szabályoz. Az együttműködés, a bizalom – úgyszólván mint nélkülözhetetlen vonások – a legitimitáció forrásai.

A civil társadalom nem pusztán politikusi ígéret, nem publicisztikai találmány, és nem kétes megítélésű vállalkozók adócsalásainak, pénzmosásainak, és egyéb műveleteinek pódiuma.

A civil társadalom – kiemelkedő jelentőséggel bír. Az emberi jogok érvényesülését célozza, valamint a polgárok saját maguk alkotta szervezetekkel alakítják, gyakorolják, vagy éppenséggel befolyásolják a közfeladatok ellátását. Kiemelkedően végzett tevékenységeikről a XI. fejezetben olvashatunk, nagy figyelmet fordítva a nemzetközi szinten megnyilvánuló funkcióikra. A civil társadalmat polgárok hozzák létre egyesülési joguk gyakorlásával – általános cselekvési autonómia, a szervezetalkítási szabadság alapján. A „közpolitikai részvételt” saját céljaira működtető polgári társadalom, amely a magánéletben kialakult polgári erényeket (tolerancia, társadalmi együttélés, polgári felelősség) a közéletben is alkalmazza – ez eredményezhet egy sajátos politikai kultúrát, ezáltal válhat az általa kialakított demokratikus rend alapjává.

Másképp megfogalmazva: a politikai államtól és társadalomtól való elkülönülés – állami politikai szervezetektől és pártoktól függetlenül, „szabadon” „önszerveződő”, autonóm társadalom – többnyire jelentős állami támogatással a finanszírozásukat illetően – a „többség” által irányított állam súlyával szemben keresi a „kisebbség” védelmét, az egyéni szabadság biztosítékait. Ezeket azután az egyén és állam között működő „közvetítő” intézményekben véli megtalálni, pl.: egyesülések, társulások, egyházi szerveződések, valódi helyi önkormányzatok formájában.

De érzékelhető, hogy a politikai demokrácia stabilizálásában játszott szerepük folyvást hangsúlyozódik, bármilyen meghatározást, definíciót alkalmazunk. Hangsúlyt kell, hogy kapjon a döntés-előkészítési folyamatban és a jogalkotásban való részvétel, képviselet, a lobby-tevékenység, bár ne feledkezzünk meg arról sem, hogy nagyon hiányoznak a civil párbeszéd települési, megyei és regionális formái, a civil szervezetek ezért gyakran a politikai pártok és önkormányzati manipulációk, kijátszható prédájává válhatnak.

E fontos szerepük mellett, bármilyen tevékenységet végezhetnek, amelyekkel az állampolgárok mindennapjait tehetik jobbá, és javíthatják az életkörülményeket. Lehetnek helyi szervezetek, országosak, vagy nemzetköziesek, a lényeg az, hogy nem állami, nem profitorientált és nem direkt politikai szervezetek, valamint alulról szerveződnek, a polgárok szabad akarata és elhatározása működteti őket.

Ámde ne feledkezzünk meg a társadalmunk mai képéről sem. A leszakadó, instabil helyzetű, szegény rétegek aligha aktivizálhatók – erre sem a politikai pártok, sem az érdekcsoportok, sem a civil szervezetek nem képesek, hiszen ez a tömeg a mindennapi megélhetési gondjaival és a túlélés lehetőségeinek keresésével van elfoglalva.

■ VISSZAHATÁS

Talán további kérdéseket vehet fel a társadalom „mentálitása”, az alapvető attitűdjei. Tömegek számára volt egészen a közeli múltig elfogadott, hogy fentről, a hatalomból, a központból várták, hogy megmondják nekik, mit kell tenniük. Öntevékenységre, autonómiára nem voltak szocializálva. Generációs váltás, gazdasági és társadalmi felemelkedés és az aktív, szabad állampolgárok tudják elérni, hogy a 21. században végre participatív értékeket valló társadalomban éljünk, amelyben nagyot segítene az önkormányzatok, a pártok és civil szervezetek közötti intenzív együttműködés.

A civil társadalom természetesen nem végső megoldás minden társadalmi bajra. Nem szünteti meg a konfliktusokat és a különbségeket, sőt feltételezi azok meglétét, abból táplálkozik, erősödik. Ám ahelyett hogy élezné, inkább civilizálja őket. A civil társadalom vállalható politikai program, ha ma nem is lehet/lehetne vele politikai választásokat nyerni.

A szociológusoknál persze senki sincs jobban tisztában a történelem azon jelenségével, melyet Max Weber „nem szándékolt következménynek” nevezett. Ezért célszerű, ha a civil társadalmat nem új, tiszta társadalmi berendezkedésként fogjuk fel, hanem valami fajta termékeny, kreatív káoszaként. A világ bizonytalanságának legelviselhetőbb halmazaként, legtágabb társadalmi térként, amit még otthonnak nevezhetünk, ahol talán a jó, de talán a mostaninál jobb társadalom megvalósulhat.

A kötet hasznosságának mértéke az lesz, ha az olvasók, a kötetet forgatók egyre érzékenyebbé válnak a harmadik szektor sajátosságaira a közhatalmi és a piaci szféra mellett. Ez persze nehezen mérhető, de ha erősödik a szabályoknak és a joggyakorlatnak a civil öntevékenységre, autonómiára alapozó jellege, akkor abban egy kicsit részesek lehetünk.

2004. Autisztikus, mozgássérült, hiperaktív, hiperérzékeny, egyéb tanulási, viselkedési zavarokkal élő és küzdő gyerekek. Akik osztálytársak voltak. De megszűnt az osztályuk. Szülők, nagyszülők, barátok, barátnők, testvérek, testvérek barátai fogtak össze, hogy mentsék, ami menthető. Ebből született meg egy családi napközi, melyet méltán nevezhetnénk az élet iskolájának. Cél az volt, hogy a srácok együtt maradjanak, és igényeiknek megfelelően, speciálisan tanulhassak. Ezért született egy alapítvány, mely a családi napközit működteti. Ehhez állami támogatás is igényelhető, bizonyos feltételekkel. Tanulhatnak egy helyen, valakinek a lakásán, semmi akadálya, de ha ez hivatalos formát ölt, és közpénz is van benne, ámbár sok feltételnek meg kell felelni. És megfeleltek.

A szülők nem gazdagok. Annyit fizetnek be az alapítvány számlájára, amennyit éppen tudnak. Ez a működési költségekre elegendő, pedig emellett a szülők fizetik a három pedagógust is, akik a gyerekeket tanítják, fejlesztik. De máshol is állást kell vállalniuk ahhoz, hogy meg tudjanak élni. De a gyerekek tanulnak, családias körülmények között, saját szükségleteiknek és képességeiknek megfelelően. Nem a siettetés a cél, hanem a fejlesztés, az életre való felkészítés. És működik. Az élet iskolájában.

Mert civil szervezetek voltak, vannak, és lesznek.

És jogaik is vannak.

Lesznek?

■ SZERZŐINK

Dombi Gábor—Oláh Miklós—Retz Tamás

A közép-dunántúli nonprofit szektor helye és lehetséges jövőbeni szerepe a civil társadalom fejlesztésében

A kutatás célja az alapítvány elsődleges működési területétől megjelölt régióban a szervezett civil társadalom helyzetének, működésének és jövőképeinek kutatási eszközökkel történő szakszerű és módszeres megvizsgálása volt, különös tekintettel Nemzeti Civil Alapprogram időszakára eső tapasztalatokra. A célok eléréséhez meglévő adatbázisok másodelemzését végezték el, valamint kérdőíves vizsgálatot folytattak a szerzők.

A vizsgálat legfontosabb eredményeként megállapítható, hogy bár a közép-dunántúli régió civil szektora színes képet mutat, a szerkezete mégis fragmentált és inkonzisztensnek mutatkozik. Lényeges eredmény, hogy a régió belül a népességarányosan legmagasabb fokú civil aktivitást felmutató Veszprém megyei nonprofit szektor működésének tartalmi jellemzői (NCA pályázati aktivitás, pályázati úton elnyert összegek) elmaradnak a másik két megye hasonló mutatóitól. Az egész régióra nézve általános az a megállapítás, hogy a térség civil szervezeteinek a kapcsolati hálója éppen a területfejlesztési szempontból a leginkább lényeges regionális és kistérségi szinten a leggyengébb, amely az Európai Unió és hazai pályázati forráskihelyezés preferált területi szintje. Ennek elősegítése érdekében megfontolandó a regionális és a kistérségi civil nyilvánosság felületeinek kialakítása, valamint egy a 2007–2013 közötti tervezési időszakra vonatkozó Közép-dunántúli Regionális Civil Stratégia megalkotása is.

Az NCA működésével kapcsolatban megállapítható, hogy a szervezetek azt bonyolultnak és áttekinthetetlennek tartják, azon többen változtatnának. Az NCA forrásokból a legnagyobb támogatást a gazdaságfejlesztéssel-településfejlesztéssel foglalkozó civil szervezetek kapták, míg a működési támogatások legnagyobb részét az adminisztrációs terhek csökkentésére fordították a nyertes pályázók.

A régió civil szervezeteinek körében jelentős további potenciálok mutatkoznak. A szervezetek döntő többsége hajlandónak mutatkozik a további közhasznú feladatellátásra, illetve annak további területekre (szociális célok, környezetvédelem, oktatás, kultúra, nevelés) történő kiterjesztésére is.

Kulcsszavak: regionalizmus, Nemzeti Civil Alapprogram, közhasznúság, pályázati aktivitás, forráskihelyezés, térségfejlesztés.

Dombi Gábor (Győr, 1969) szociológus, szociális munkás. A Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Kht kutató-kutatásszervezője. 1995-ben a POTE Egészségügyi Főiskoláján szerzett szociális munkás, 2001-ben az ELTE-n szociológus végzettséget. Tagja az MTA VEAB Szociológiai Munkabizottságának, és az MRTT Közép-dunántúli Tagozatának. 2002-től részt vett a Balaton térségében végzett számos kutatásban, úgymint az állandó népesség, vállalkozások, civil szféra, szőlé-

SZERZŐINK ■

szet-borászat, központi és regionális forráskihelyezés, pályázatok, vagy a balatoni térség elitjének vonatkozásában. 2003-tól részt vesz az EU LIFE Environment Balaton Projektben. A Veszprém Megyei Közművelődési Intézet számára több regionális közművelődési elemzést, a Veszprém Megyei Önkormányzat számára az Ifjúság 2000 megyei másodelemzését végezte. Szerzőként közreműködött a Nyilvánosságért és Civil Társadalomért Alapítvány, valamint a Veszprém Megyei Önkormányzat Közigazgatási és Informatikai Szolgáltató Irodája által lebonyolított több Veszprém megyei és Közép-dunántúli regionális kutatásban a politikatudomány és a civil szektor területén. Speciális területek: többváltozós elemzés, szociológiai módszertan, deviáns viselkedés, politikai elemzések.

E-mail: dombi@mail.datanet.hu

Oláh Miklós (Szekszárd, 1958) szociológus, politológus. Számos civil társadalommal foglalkozó tanulmánya jelent meg folyóiratokban, tanulmánykötetekben. A Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Kht. kutatásvezetője, a Comitatus Önkormányzati Szemle rovatszerkesztője, a Nyilvánosságért és a Civil Társadalomért Alapítvány kuratóriumának elnöke, a Balatoni Civil Szervezetek Szövetségének alelnöke, több egyesület tagja, alapítvány kurátora. Balatonfűzfő város önkormányzatának képviselője, a Településfejlesztési és Környezetvédelmi bizottság elnöke. A Szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskolán történelem-népművelés szakot végzett (1981), az ELTE-n 1988-ban szerzett szociológus diplomát. A Pécsi Tudományegyetem Politológia Tanszéke Multidiszciplináris Doktori Iskolájának végzős hallgatója. Pro Comitatu díjas (1998). Disszertációját a balatoni helyi társadalom szociológiai viszonyairól készíti. Kutatási területei: társadalmi nyilvánosság, helyi társadalom, helyi hatalom, területfejlesztés, területi tervezés, igazgatásszociológia, művelődésszociológia, területi identitás, politikai földrajz, választói magatartás, közvélemény- és piackutatás, civil szektor.

E-mail: olah.miklosi@mail.datanet.hu

Retz Tamás (Budapest 1976; lakóhely: Veszprém) egyetemi tanulmányait Pécsen (Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézet; 2000), valamint Miskolcon (Gazdaságtudományi Kar, Európa Tanulmányok; 2007) végezte. Tagja az MTA VEAB Szociológiai Munkabizottságának, és az MRTT Közép-dunántúli Tagozatának. A Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség KHT Társadalomtudományi Kutatócsoportjának tagjaként a Balaton térségének gazdasági-társadalmi folyamatainak elemzésével, kutatásaival foglalkozik. Ennek keretében 2001–2006 között részt vett a Balaton térségében végzett számos kutatásban, úgymint állandó népesség idegenforgalom, üdülőtulajdonosok, önkormányzati vezetők, a központi és regionális forráskihelyezés vizsgálata, valamint 2003-tól folyamatosan részt vesz az EU LIFE03ENV/H/000273 BALATON PROJEKT részfeladataiban is. Szerzőként közreműködött a Nyilvánosságért és Civil Társadalomért Alapítvány, valamint a Veszprém

■ SZERZŐINK

Megyei Önkormányzat Közigazgatási és Informatikai Szolgáltató Irodája által lebonyolított több Veszprém megyei és Közép-dunántúli regionális kutatásban a politikatudomány és a civil szektor területén.

E-mail: retz.tamas@freemail.hu

Ugrin Emese–Varga Csaba

Részvételdemokrácia-kísérlet Abán

Abán, egy potenciális kisvárosban a 2005-ben megválasztott 24 civil képviselő létrehozta a saját civil fórumát. Az abai civil szervezetek képviselői szintén megszervezik saját községi/városi koordináló testületüket és képviselőket választanak. Az abai önkormányzati testület változatlanul hivatalban marad és ellátja minden törvényileg szabályozott feladatát. Az abai cégek, vállalkozások (gazdasági társaságok) szintén választanak képviselőket. Végül az Abán működő egyházak is megválasztják képviselőiket. Ez összesen 56 képviselő. Az öt testület, illetve képviselet aztán megszervezi a „csúcsszervezetet”, amely Abai Magisztrátus nevet kapja. Annyi bizonyos, hogy a részvételi demokrácia akkor lesz teljes és tényleges, amikor az abai e-önkormányzás és e-közigazgatás létrejön, hiszen attól kezdve az Abai Magisztrátus bármilyen kérdésben bármikor digitális népszavazást is tarthat.

Az abai modell lényege: nem egyszeres önkormányzati, hanem többszörös képviselet, kombinálva a strukturált párbeszéddel, majd ez továbbfejlesztve megosztott önkormányzatisággá, végül pedig részvételi és elektronikus demokrácia. Ennek az elképzelésnek tehát egyik eleme az e-demokrácia és az e-közigazgatás együttes fejlesztése. A lokális demokrácia új csúcshintézménye: az Abai Magisztrátus. Az abai modellben tehát létrejöttek a párhuzamos – szintén választáson alapuló – képviseletek. Így egy összetett vagy többszörös önkormányzati szerkezet alakult ki, amely a társadalom fontosabb csoportjainak konkrét és közvetlen képviseletet tesz lehetővé. Ez a felfogás és megoldás részben megelőzi és megelőlegezi a részvételi demokrácia szisztémáját.

Kulcsszavak: civil képviselő, részvételi demokrácia, demokráciafejlesztési modellkísérlet, települési magisztrátus, intelligens város.

Ugrin Emese 1954-ben született, az Université Catholique de Louvain (Belgium) régészet-művészettörténet szakán végzett. 1980-tól Esztergomban a Keresztény Múzeumban dolgozott, négy évig (1990–1994) országgyűlési képviselő, 1991-től a Stratégiakutató Intézet oktatási igazgatója.

E-mail: e.ugrin@chello.hu

Varga Csaba 1946-ban született, társadalomelmélettel és társadalomfejlesztéssel foglalkozó szociológus; címzetes egyetemi docens, az ELTE BTK szociológia szakán végzett; a Stratégiakutató Intézet kht. elnöke. Az INCO című – információs korról

SZERZŐINK ■

szóló elméleti-gyakorlati – e-folyóirat főszerkesztője, az e-Világ, információs társadalom folyóirat szerkesztő bizottságának elnöke, a Pannon Egyetem e-közigazgatási kutató és fejlesztő csoportjának társelnöke. Több külföldi tudáscsoportnak, kutatócsoportnak – Kreaprenör, Svédország; Noetic Advanced Studies Institute, USA stb. – tagja. Kutatási területek: Falu és városkutatások (1972–1988), térszerkezeti kutatások (1986-tól), jövőkutatások, jövőstratégiák készítése (1976-tól), konzervativizmuselmélet (1992–1995), globalizáció és lokalizáció (1993-tól), információs társadalom elmélete és gyakorlata (1993-tól), tudás- és tudattársadalom elmélete (1995-től), metaelmélet-metafilozófia, új tudomány elmélete (2002-től). A Stratégiakutató Intézetben jelenleg a metaelmélet-metafilozófia című kutatást vezeti.

1998 óta több könyvsorozat kitalálója, egyik szerkesztője és szerzője: Nemzeti Stratégia Könyvek 2020-ig, Információs Társadalom Könyvek, (ebben a sorozatban jelent meg: A tudás társadalma I-II. 2002); Metaelméleti Könyvek (például Metaelmélet, metafilozófia, 2005).

E-mail: vargacsaba@vargacsaba.hu

Dobossy Imre–Virágh Eszter–Vukovich Gabriella (Sziti Szociális Egyesület)

A foglalkoztatási célú civil szervezetek helyzetének országos vizsgálata

Kutatási programunkban a foglalkoztatás elősegítésének kérdésére fókuszálva és a civil szervezetek problematikáját felkarolva arra kerestünk választ, mennyire felkészültek a foglalkoztatás elősegítésére, a hátrányos munkaerő-piaci helyzetű emberek pozíciójának javítására, eddig milyen eredményeket értek el a munkaerő-piaci (re)integráció és a képzés elősegítésében a foglalkoztatási céllal működő nonprofit szervezetek. A részben meglévő országos statisztikák másodelemzésére, részben a szervezetek körében végzett kérdőíves felmérés eredményeire épülő kutatási program révén olyan információkat kívántunk gyűjteni, amelyek támpontot nyújtanak a kormányzati tervezés számára is a civil kezdeményezések hatékonyságáról.

A Magyarországon működő civil szervezetek között mintegy 200 körül mozgott, és az elmúlt néhány évben némileg csökkenő számban jelent meg a foglalkoztatás javítását célul tűző kezdeményezések száma. E szervezetek többsége – a közhasznú társaságok térnyerése mellett – alapítványi és egyesületi formában működött. Egyre többen dolgoznak alkalmazottakkal, viszont más civil formációkhoz képest hátrányban vannak az önkéntesek számát illetően. E szervezetek körében kimagaslóan nagy az állami támogatások súlya, amely éves országos szinten közel 18 milliárd forintot ér el.

A felmérésben részt vett szervezetek többsége a munkanélküliek munkához segítésében tevékenykedett, amely képzést, állásközvetítést vagy direkt foglalkoztatást is magában foglal. Célcsoportjuk többnyire magánszemélyek (köztük kisebb részt saját tagjaik), de kisebb hányaduk szervezet, intézmény vagy társadalmi és kisebbségi csoport (idősek, fiatalok, családok, romák), számára is végez szolgáltatást. A tevékenység általában települési vagy kistérségi szinten zajlik, csak kevesen rendelkeznek megyei, régiós, netán országos hatókörrel.

■ SZERZŐINK

A civil szolgáltatások iránt nagyobb a kereslet, mint amennyi kapacitással bírnak, de a támogatást kérők többségének előbb-utóbb ki tudják elégíteni az igényét.

Az éves szinten átlagosan 13 millió forintos költségvetéshez szükséges bevételek fő forrását az önkormányzatok és a saját tagok jelentik, de sok támogatás érkezik kormányzati szervektől, minisztériumoktól is, valamint az állampolgárok adójának 1 százalékából vagy adományokból. A működési és infrastrukturális feltételek általában közepesnek mondhatók. A megfogalmazott problémák között kiemelkedően az anyagi források hiánya szerepelt, amit folyamatos (átlagosan évi 7-szeri) pályázásból igyekeznek pótolni.

A visszajelzések alapján sikeresnek és egyre javulónak tartják működésüket a foglalkoztatási céllal megalakult nonprofit szervezetek, terveiket többnyire meg tudták valósítani, de úgy gondolják még több támogatott számára szeretnének szolgáltatást nyújtani, és javítani szeretnék együttműködésüket az önkormányzatokkal és a kormányzati szervekkel.

Kulcsszavak: civil (nonprofit) szféra, foglalkoztatási célú civil szervezetek, munkaerő-piaci reintegráció, hátrányos helyzetűek támogatása, nszor (nonprofit szervezetek országos regisztere).

Dobossy Imre demográfus, pszichológus végzettségű kutató, korábban társadalomtudományi kutatóintézetek tudományos munkatársa és vezetője, jelenleg a Központi Statisztikai Hivatal munkatársa. Adatfelvételek módszertanának, adatok elemzésének, adatbázisok kezelésének a szakértője. Fő kutatási területei: demográfia, környezetszociológia, oktatáskutatás.

E-mail: imre.dobossy@ksh.hu

Virágh Eszter filológus, szociológus, demográfus végzettségű szakértő, empirikus szociológiai kutatások tervezője, szervezője, elemzője. Korábban társadalomtudományi kutatóintézetek munkatársa, jelenleg a Központi Statisztikai Hivatal szakmai tanácsadója. Felsőfokú tanintézetekben kutatásszervezés és -módszertan oktatásában vesz részt.

E-mail: eszter.viragh@ksh.hu

Vukovich Gabriella demográfus, statisztikus, korábban a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, jelenleg a budapesti székhelyű DEMO-STAT Társadalomtudományi, Demográfiai, Statisztikai Szakértő Iroda igazgatója. Fő kutatási területek: népesedés, társadalmi integráció, társadalmi kirekesztődés, családok.

E-mail: vukovich.gabriella@axelero.hu

■ SZERZŐINK

A civil szervezeteknek egytizede nem tart rendszeres kapcsolatot más szervezettel. A jelenlegi működési problémák döntő többsége anyagi jellegű. A civil szervezeteknek csupán 58 százaléka nevezett meg olyan szervezetet, amelytől rendszeres támogatásban részesül. Az elkövetkező években a vizsgált civil szervezetek 82 százaléka tervez valamilyen beruházást, 59 százaléka szervezeti változást. A civil szervezetek aktív részvétele a helyi döntések előkészítésében elsősorban a nagyobb városokban (25 ezer főnél népesebb településeken) jellemző. A városi önkormányzatok túlnyomó többségében működik civil referens, többségük (76 százalék) nem rendelkezik civil szervezetekre vonatkozó stratégiával. Az önkormányzatok egynegyede (25 százalék) nem nevezett meg olyan szolgáltatást, amibe bevonnák a helyi civil szervezeteket. Az önkormányzatok túlnyomó többsége (83 százalék) nyújt valamilyen rendszeres támogatást a civil szervezeteknek. Az önkormányzatoknak csak csekély hányada (11 százalék) tervez közös beruházást vagy pályázatot (24 százalék) valamelyik civil szervezettel. A közösségi intézmények túlnyomó többségét (82 százalék) rendszeres együttműködés jellemzi valamelyik helyi civil szervezettel, azonban közös beruházást vagy pályázatot a többség nem tervez civil szervezettel (81, illetve 61 százalék).

Kulcsszavak: civil szervezet, önkormányzat, közösségi intézmény, kérdőíves kutatás, interjú.

Murányi István 1959-ben született Ózdon. A szociológus diplomát (1990) és PhD fokozatot (2005) az ELTE-n szerezte. (Identitás és előítélet, Új Mandátum, 2005). 1993-tól a Debreceni Egyetem Politikatudományi és Szociológiai Intézetében tanít, jelenleg mint egyetemi adjunktus és intézetvezető-helyettes. Kutatási területe: az ifjúságszociológia különböző területei mellett a politikai szocializáció, nemzeti identitás és az előítélet problémaköre.

E-mail: muranyi@chello.hu

Beszedics Otfília

Civilek a nyomtatott sajtóban

A 2003. augusztus 1. és 2007. február 28. közötti időszakban a GPS Capital heti rendszerességgel követte nyomon, és heti bontásban elemezte a médiában megjelenő civil eseményeket az Ökotárs Alapítvány megbízásából. A vizsgálat egyaránt kiterjedt a nyomtatott és az elektronikus médiumokra, az országos és a vidéki sajtótermékekre.

A média-megjelenések számbavétele fontos szerepet játszik a civil érdekérvényesítésben. Olyan többletinformációkhoz juthattunk a mindenkori nyilvánosság előtt megjelenő hírek elemzése révén, amelyek mind a civil szektor (és a civil lobb), mind pedig a döntéshozók számára jelentős útmutatást adhattak.

SZERZŐINK ■■

Az elmúlt évek során rendkívül jelentős szerephez jutottak a civil szervezetek a magyarországi médiumokban: a média nagyobb számban foglalkozott a civil szervezetek kezdeményezéseivel, az egyes társadalmi változások, jogszabályváltozások kapcsán gyakrabban kérték az újságírók a civil szakértők véleményét. A civil szervezetek észrevételei – a közigazgatási szervekkel való együttműködés elmélyülése, illetve esetenként látszólagos elmélyülése révén – nagyobb súllyal jelentek meg a médiumokban olyan kérdésekben, mint a fogyasztóvédelem, az emberi jogok vagy a környezetvédelem.

Az elemzésben számba vesszük a legjelentősebb civil kezdeményezéseket, megjelenési adatokat, valamint újságírói véleményeket, amelyek meghatározóak lehetnek az elkövetkezendő időszakban a civil szervezetek számára.

Kulcsszavak: civil szervezet, lobbiszempontból releváns megjelenések, helyi lapok, média, nyomtatott sajtó.

Beszedics Otilia (1980) az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Politikatudományi Intézetében szerzett diplomát 2004-ben. A kormányzati kapcsolatokkal foglalkozó GPS Capital Kft. vezető tanácsadója; tanácsadási területei: civil érdekérvényesítés, médiaipar, gyógyszeripar.

E-mail: beszedics@gpscapiatal.hu

Benedek Gergő–Gosztonyi Gergely–Hargitai Henrik

Kisközösségi rádiózás Magyarországon: az első 3 év

Magyarországon 2004-ben indultak el törvényesen az első kisközösségi rádiók. Ezek vételkörzete a gyakorlatban 1 km-es vagy annál kisebbre korlátozott, és csak nem nyereségérdekelt alapon működhetnek. A kisközösségi rádiózás számos konfliktushelyzettel szembesül, többek között az önkéntes munkatársak vagy a rendkívül szűk vételkörzet problémájával. Az írásban áttekintjük, hogy a hazai kisközösségi rádiózás első 3 éve után milyen formátumok, rádiótípusok alakultak ki és néhányról mind műsorát, mind belső működését tekintve részletesen írunk.

Kulcsszavak: közösségi rádió, kisközösségi rádió, helyi média, civil kezdeményezés.

Benedek Gergő 1980-ban született Esztergomban. 1998-ban a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán kezdte meg tanulmányait, kommunikáció és szociológia szakokon. Előbbiben rádió-, utóbbiban település- és kisebbségsszociológia szakirányokra specializálódott, szakdolgozatait a X. kerületi kínai kisebbségről, és a magyarországi internetes rádiózásról írta, kutatta a zetelakiak médiafogyasztási szokásait és esettanulmányt készített a hátrányos helyzetű Potony községről (2002). 1998 és 2003 között a Rádió 17 riportere volt, jelenleg a Helyi Téma című regionális hetilap újságírója.

E-mail: benedek.gergo@chello.hu

■ SZERZŐINK

Gosztonyi Gergely 1978-ban született, jogász, médiakutató. 2003-ban végzett az ELTE ÁJTK-n, jelenleg ugyanott ösztöndíjas PhD-hallgató. Egy évet ösztöndíjasként Finnországban szociológiát és politológiát, fél évet Dániában médiajogot tanult. Kutatási területe az alternatív média és a nonprofit műsorszolgáltatás. 2000–2004 között a Szabad Rádiók Magyarországi Szervezetének irodavezetője, 2005–2006 között a Civil Rádió ügyvezető igazgatója.

E-mail: gosztonyi@ajk.elte.hu

Hargitai Henrik 1973-ban született, médiakutató, planetológus. Tanársegéd az ELTE BTK Művészetelméleti és Médiakutatási Intézetében, ahol többek között rádiózástörténetet tanít. Alapítója a Hullámvadász médiaportalnak és az Első Pesti Egyetemi Rádióknak. Fő tevékenységi köre ismeretterjesztő rádióműsorok készítése. Tagja a Hírközlési és Informatikai Tudományos Egyesület Digitális Rádió Körének.

E-mail: hargitai@emc.elte.hu

Pataki György

Bölcs „laikusok”

A „laikus” megbélyegzést előszeretettel használja a hazai közbeszéd annak illusztrálására, hogy a társadalmilag fontos döntésekben a „szakértőkre” kell támaszkodni a döntéshozóknak, szemben a „tudatlan” érintett lakossággal. Ez a felfogás azonban nemcsak hogy téves, hanem antidemokratikus is. Nemzetközi példák sokasága áll rendelkezésre arról, hogyan lehet olyan intézményi mechanizmusokat létrehozni és működtetni, amelyek előnyükre fordítják a „laikusok” bölcsességét. A deliberatív vagy részvételi demokrácia döntéshozatali technikái, amelyek egy-egy közügy társadalmi megvitatására, alapos mérlegelésére épülnek, kellő bizonyítékul szolgálnak arra, hogy a széleskörű és valódi társadalmi részvétel demokratikusabb, fenntarthatóbb és igazságosabb közpolitikai döntéseket eredményez, mint a jelenleg intézményesített technokrata és pártpolitikai versengésen alapuló demokrácia.

Kulcsszavak: állampolgári tanács, deliberatív demokrácia, konszenzus konferencia, közpolitikai döntéshozatal, részvételi demokrácia, részvételi költségvetés, társadalmi részvétel, vitázó közvéleménykutatás.

Pataki György, 1994-ben a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemem végzett közgazdászként, majd 2003-ban ugyanitt szerzett doktori fokozatot a gazdálkodás- és szervezéstudományokban. Jelenleg a gödöllői Szent István Egyetem Környezet- és Tájgazdálkodási Intézete Környezetgazdaságtani Tanszékének főállású docense; a Környezeti Társadalomkutatók csoport kutatója (<http://www.essrg.hu>). A Budapesti Corvinus Egyetem Vállalatgazdaságtan Intézet Döntésemélet Tanszékének részfoglalkozású docense. A Védegylet ököpolitikai civil szervezet szervezőbizottságának munkatársa.

E-mail: gyorgy.pataki@uni-corvinus.hu, pataki.gyorgy@kti.szie.hu

Domaniczky Endre*Gondolatok a civil pályázati rendszer hatékonyságáról*

A tanulmány a helyi önkormányzat és a települési civil szervezetek közötti kapcsolatrendszer egyik elemével: a pénzügyi támogatás kérdésével foglalkozik. Egy modell-kísérlet, Budapest XVIII. kerületének a civil szervezetek támogatására vonatkozó gyakorlata kerül elemzésre a pályázati eljárás egyes szakaszain keresztül. A szerző értékeli a civilek és az önkormányzat által létrehozott bizottságok munkáját, hatáskörét, és foglalkozik a továbbfejlesztés lehetséges irányaival is.

Kulcsszavak: nonprofit szervezetek, önkormányzatok, szektorok közötti együttműködés, pályázati rendszerek.

Domaniczky Endre 2004-ben végzett a Pécsi Tudományegyetem történelem szakán, illetve jogi karán. Jelenleg a PTE ÁJK Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területei a 19. századi magyar nagybirtok igazgatási rendszere, illetve a települési önkormányzatok és a helyi civil szektor együttműködésének területei. 2004–2005-ben a Budapest XVIII. kerületi önkormányzat civil referenseként dolgozott.

E-mail: domaniczkye@freemail.hu

Sebestény István*Tisztújítás és „közmeghallgatás” – NCA 2006*

A 2006-os év januárjában és februárjában lezajlottak a Nemzeti Civil Alapprogram történetének első tisztújító elektori választásai. A várakozásoknak megfelelően a kollégiumok és a tanács tagjainak nagyobb része újra elindult, és a mandátumok többségét a „régiek” meg is tudták tartani. Az alábbi elemzés első részében e tisztújítás hatására bekövetkezett változásokat mutatjuk be.

2006 augusztusában egy internetes adatfelvétel készült a Tanács megbízásából, melynek célja az NCA eddigi tevékenységének megítélése, illetve olyan módosító javaslatok szélesebb körben történő véleményezése volt, melyek a két év működése során szerzett tapasztalatok alapján fogalmazódtak meg. A tanulmány második részében e civil közmeghallgatás legfontosabb eredményeit tesszük közzé. Annak ellenére, hogy több mint 1200 szervezet válaszolt, az adatfelvétel nem volt reprezentatív. Ebből adódóan a leíró jellegű ismertetésen túl messzemenő konzekvenciák levonására nem vállalkozhatunk, azonban a civil vélemények „becsatornázásának” és hasznosításának gyakorlati következményeiről – az adatfelvétel óta eltelt időszakban hozott döntésekről, illetve az NCA törvénymódosításához éppen jelenleg kidolgozás alatt levő tanácsai javaslatban szereplő elemeiről – már tehetünk említést.

■ SZERZŐINK

Összességében az is kiderült, hogy a korábbi elképzelésekkel szemben a közvélemény a vártnál pozitívabbnak ítéli meg a Nemzeti Civil Alapprogram tevékenységét, hatását.

Kulcsszavak: Nemzeti Civil Alapprogram, tisztújítás, közvélemény-kutatás, empirikus elemzés.

Sebestény István 1963-ban született Budapesten. Közgazdász-szociológus, történész és demográfus diplomával rendelkezik, 1992 óta dolgozik a Központi Statisztikai Hivatalban, ahol nonprofit statisztikával foglalkozik. Alapítója a Civitalis Egyesületnek, szerkesztője a Civil Szemlének, és a kolozsvári Civil Fórumnak. 2004 óta részt vesz a Nemzeti Civil Alapprogram munkájában, 2006-tól a Tanács tagja.

E-mail: istvan.sebesteny@ksh.hu

Csaba László Gyula

Áttekintés Dánia, Norvégia és Svédország nonprofit szektoráról

A tanulmány áttekintést nyújt Skandinávia (Dánia, Norvégia, Svédország) nonprofit szektoráról az adott országokban megvalósult kutatások és a nemzetközi összehasonlító tanulmányok alapján. Összefoglalja az országok történelmi, társadalmi hátterét, majd röviden bemutatja a skandináv jóléti államban kialakult nonprofit szektort. E cél érdekében a szerző azokat a kutatásokat is áttanulmányozta, melyeket az adott skandináv országokban (egyenlőre) csak a saját nemzeti nyelvükön közöltek.

Kulcsszavak: Skandinávia, Dánia, Norvégia, Svédország, nonprofit szektor.

Csaba László Gyula 1963-ban Hajdúböszörményben született. Gyerekkorában átkerült a Kisalföldre, majd középiskolai katonai kollégistaként Tatán érintette meg a lokálpatriotizmus. Katonai főiskolásként rádöbbent, hogy az a pálya nem neki való, majd miután leszerelt, repülőgép-műszerész lett, később pedig informatikusként találta meg hivatását és egyben hobbját. Jelenleg az Általános Vállalkozási Főiskola nonprofit szakos végzős hallgatója. Újabb kiteljesedésként a nonprofit szektorral kíván foglalkozni és abban tevékenykedni. Fiatal korától mély vonzalmat érez Skandinávia és azon belül is főleg Norvégia iránt. 2006-tól a Pető Intézet munkatársa.

E-mail: csaba.laszlo@peto.hu

■AUTHORS

Regional Centre of the Hungarian Academy of Sciences) and of the Central-Transdanubian Department of MRTT (Hungarian Regional Science Association).

From 2002 he has been taking part in several research programs, such as the permanent population, enterprises, the civil sector, viticulture and winery, the central and regional placement of resources, applications. In connection to the elite sector of the Balaton region, he has been working on the project EU LIFE Environment Balaton. He has prepared more analyses on the regional public civilization for the County Public Civilization Institute and a secondary analysis on „Youth 2000” for the Veszprém County Government.

He has also contributed to more research programs in the Veszprém and the Transdanubian Region, on the field of political science and the civil sector, organized by the National Civil Fund and Veszprém County Government Informatics Service Office.

His special fields are: multi-variant analysis, sociological methodology, deviant behaviour, political analyses.

E-mail: dombi@mail.datanet.hu

Miklós Oláh (Szekeşzárd, 1958) is a sociologist and a social worker. Several of his studies have been published in journals and volumes. He is the research leader of the Lake Balaton Development Council, an editor of Comitatus Önkormányzati Szemle (a journal of the local authorities) the vice-president of the National Civil Fund Advisory Board, the vice-president of the Balaton Civil Organizations, the member of several committees and the trustee of more funds. He is a representative of Local Government of Balatonfűzfő and the president of the Regional Development and Environmental Protection Committee. He graduated from Berzsenyi Dániel Teacher Training College, Szombathely (1981), as a history-folklore educator and from ELTE (Eötvös Loránd University, 1988) as a sociologist. He is a graduate student at the Department of Politology of the the University of Pécs Multidisciplinary Doctoral Institute.

He received Pro Comitatu award in 1998. He is writing his doctoral thesis on the social situation of the local society in the Balaton region.

His fields of research are: social publicity, local society, local authority, regional development, regional planning, management-sociology, cultural-sociology, regional identity, political geography, electoral behaviour, market-research and surveys, the civil sector.

E-mail: olah.miklosi@mail.datanet.hu

Tamás Retz (Budapest, 1976, Place of living: Veszprém, Hungary) graduated from Pécs (University of Pécs, Institute of Geography, 2000) and from Miskolc (University of Miskolc, Faculty of Economics, European Studies) He is a member of the Sociological Committee of MTA VEAB (Hungarian Academy of Sciences, Regional Centre of the Hungarian Academy of Sciences) and of the Central-Transdanubian Department of MRTT (Hungarian Regional Science Association). As a member of the Social

■AUTHORS

Museum, Esztergom, she was the member of Parliament (1990-1994), from 1991 she became the educational director of the Strategic Research Institute.

E-mail: e.ugrin@chello.hu

Csaba Varga was born in 1946, he is a sociologist of society theory and society development, h. associate professor, he graduated from the Department of Sociology at Eötvös Loránd Science University; he is the president of the Strategic Research Institute. He is the editor in chief of INCO, the theoretical-pragmatic e-journal about the information age. He is the president of the editorial board of E-World, periodical of information society and he is the co-president of the e-administration research and developing group. He is the member of more foreign knowledge-groups, researchgroups – Krapneör, Sweden, Noetic Advanced Studies Institute, USA, etc. Research areas: village and town research (1972-), area structure research (1986-) future research, future strategy (1976-), theory of conservatism (1992-1995), globalisation and localisation (1993-), theory and practice of information society (1993-), knowledge and consciousness society (1995-), metatheory and metaphilosophy, theory of the new science (2002-). He is now leading the metatheory-metaphilosophy research in the Strategic Research Institute.

From 1998, he is the inventor of more book series, he is the author and editor one of them: National Strategy Until 2020 Books, Information Age Books (The knowledge society I-II. were published in this series, 2002.) and Metatheoretical Books (e.g. Metatheory, metaphilosophy, 2005).

E-mail: vargacsaba@vargacsaba.hu

Imre Dobossy—Eszter Virágh—Gabriella Vukovich

The situation of non-profit organisations active in improving employment

Our research was designed to find out to what extent non-profit organisations that identified their scope of activity as enhancing employment and training are able to fulfil their aims, can they increase employment, especially the employment of groups that are disadvantaged in the labour market, what did they achieve in the field of (re)integrating people to the labour market. We analysed existing statistics and also carried out a survey among non-profit organisations. the information that we were able to gather and organise in a systematic way can be used to assess the effectivity of civil initiatives.

The number of non-profit organisations active in the field of enhancing employment was around 200 in the past few years, with a slightly declining tendency in the number. The majority had the form of foundations and associations. An increasing number of these organisations had employees, but they have fewer volunteers than other non-profit organisations. The weight of Government financial support is outstandingly high in these organisations, compared to the average of the

AUTHORS ■

non-profit sector. The total amount of government financial support to non-profit organisations active in the field of employment issues was 18 billion HUF.

The majority of the organisations targeted the employment of unemployed persons, their activities included training, job hunting but also the employment of the target group by the organisation itself. The target group is mainly private individuals, but some of the organisations service other organisations or groups, among them minority groups (old, young, families, Roma etc.). the activity of the organisations is mostly limited to a settlement or a micro-region, few of them have a county, macro regional or national activity scope.

The demand for the services of these NGOs exceeds their capacity but they are sooner or later able to help.

The major source of resources are the municipalities and their own incomes but a large amount comes from the government or from ministries directly and from the offerings of private individuals who can offer 1% of their income tax to an NGO of their choice. The working conditions and the infrastructure of these NGOs is at a medium level. they have to cope with a shortage in resources, which they try to overcome by continuous applications to various funds; they submit proposals 7 times a year on the average.

They consider their own activities to be successful and improving, the majority said that they were able to reach their goals, though they would like to provide services to more people and they would like to improve the co-operation with local municipalities and government organisations.

Keywords: civil (non-profit) sector, ngos active in improving employment, reintegration to the labour market, support to disadvantaged groups, training, register of ngos.

Imre Dobossy demographer, psychologist, previously researcher in and leader of social research institutes, currently in the Hungarian Central Statistical Office. Expert in survey methodology, analysis and data base management. Major research areas: demography, environmental sociology, education research.

E-mail: imre.dobossy@ksh.hu

Eszter Virágh philologist, sociologist, demographer, designer, organiser and analyst of empirical sociological research. previously researcher in social research organisations, currently senior counsellor in the Hungarian Central Statistical Office. Invited lecturer at universities in subjects of research organisation and methodology.

E-mail: eszter.viragh@ksh.hu

Gabriella Vukovich demographer, statistician, previously vice president of the Hungarian Central Statistical Office, and currently director of DEMO-STAT CONSULTANTS, Social Studies – Demography – Statistics, based in Budapest. Major research fields: population, social integration, social exclusion, families.

vukovich.gabriella@axelero.hu

AUTHORS ■■

governments, communal establishments) with quantitative (sample size: N= 263) and qualitative (N=45 interviews with tape-recorder) methods. More important results of the research are the followings :

10 percent of the civil organizations are not keeping in contact with different organization. The greater part of the present functional problems is financial. Only 58 percent of the civil organizations named such an organization from which gets assistance. In the future years 82 percent of organizations are planning some kind of investment, 59 percent of them organizational change. Civil organizations which are participate in preparation of the local decisions to be found in the bigger cities (25 thousand on more population) . At predominant majority of local governments is working a civil referee, but majority (76 percent) is not disposing of strategy appertaining to civil organizations. Quarter (25 percent) of local governments did not name any service which contains local civil organisation. Predominant the rest of local governments (83 percent) give some kind of systematic assistance to the civil organizations. Only inconsiderable quota of local governments (11 percent) is planning common investment or application (24 percent) with one of civil organization. Predominant majority of the communal institutions (82 percent) characterises a systematic cooperation with one of local civil organization. The majority are not planning common investment or application with civil organization (81, or 61 percent).

Keywords: civil organization, local government, communal institution, survey, interview.

He was born in 1959 in Ózd. He graduated as a sociologist (1990) and PhD (2005) at ELTE. (Identity and prejudice, Új Mandátum , 2005.) He has been teaching in University of Debrecen at Institute of Political Science and Sociology since 1993, at present as an associate professor and deputy director of Institute. His research area: sociology of youth , political socialization , national identity and the prejudice.

E-mail: muranyi@chello.hu

Otília Beszedics

Civil Organisations in printed media

In the period between 1 August 2003 and 28 February 2007 GPS Capital has been following and analyzing civil events that were covered by the media on a weekly basis by the mandate of HEPF (Ökotárs Alapítvány). The examination covered printed and electronic media, national and local newspapers as well.

The analysis of media-coverage related to NGOs is one of the key pillars of civic advocacy. Consequently, the analysis of media coverage of the civic sector is of vital interest for civic organisations (and lobbyists), policy decision-makers alike, these analysis presents extra information for us.

AUTHORS ■■

Gergely Gosztonyi, dr. (1978) – lawyer, media researcher. Graduated in 2003 at the Faculty of Law, ELTE Budapest, now he is a PhD student at the same place. Studied sociology and political sciences for one year in Finland and media law for a half a year in Denmark. His research field is alternative media and non-profit broadcasting. Between 2000–2004 he was the office coordinator of the Hungarian Federation of Free radios and between 2005–2006 he was the managing director of Civil Radio.
E-mail: gosztonyi@ajk.elte.hu

Henrik Hargitai (1973) media researcher, planetary scientist Assistant Professor at the Institute of Media Research and Aesthetics of Eötvös Loránt University (Budapest) where he teaches radio history. Founder of Hullámvadász media portal and of EPER community radio at Eötvös Loránd University. His main subject of work is creating popular science radio programs. He is a member of the Digital Radio Group of the Scientific Association for Infocommunications (HTE).
E-mail: hargitai@emc.elte.hu

György Pataki*Wise lay citizens*

In Hungary, public discourse on public policy decisions is predominantly framed as a dichotomy between the ignorant lay citizens and the knowledgeable experts, preferring expert knowledge and neglecting public participation. However, this state-of-affairs constitutes not only a faulty approach, but an inherently anti-democratic one. Many international examples prove the possibility for establishing and operating institutional mechanisms that take advantage of the different types of knowledge lay people have. Deliberative or participatory democracy provides decision-support techniques based upon public discussions and deliberation prove that public participation in public policy decision-making would result in more democratic, sustainable, and just outcomes than the dominant democratic setting of today's democracies that are based upon technocracy and political party rivalry can allow.

Keywords: citizens' jury, deliberative democracy, consensus conference, public policy decision-making, participatory democracy, participatory budgeting, public participation, deliberative polling.

György Pataki was graduated as an economist in 1994 and gained his doctoral degree in Management and Organisation Studies in 2003 both at the Budapest University of Economics. Currently, he is a full-time associate professor at the Department of Environmental Economics, Institute of Environmental and Landscape Management, St. István University, Gödöllő and a researcher of the Environmental Social Science Research Group (<http://www.essrg.org>). He is also a part-time associate professor at the Department of Decision Science, Institute of Business Eco-

■AUTHORS

nomics, Corvinus University of Budapest. He is a member of the organising committee of „Protect the Future”, a Hungarian civil eco-political organisation.

E-mail: gyorgy.pataki@uni-corvinus.hu, pataki.gyorgy@kti.szie.hu

Endre Domaniczky

About the efficiency of the civil tender system

The study focuses on a special element of the NGO – local government cooperation, the question of the financial support. The author introduces a pilot program that was implemented in the 18th district of Budapest. He analyses the practice of supporting NGOs through introducing the stages of the tendering process. The study evaluates the performance and competence of committees established by the local government and the local NGOs as well as provides suggestions about the potential future steps of development.

Keywords: NGO, local government, cross-sector cooperation, tenders, applications.

Endre Domanicky finished his university studies in 2004 at the Pecs University. He earned degrees at the History and also at the Law Department. Currently he is PhD candidate at the Pecs University. His main research areas are the administrative system of Hungarian latifundiums in the 19th century and also cooperation between NGOs and local governments. Between 2004 and 2005 he served as civil officer at the 18th District Local Government in Budapest.

E-mail: domaniczkye@freemail.hu

István Sebestény

Election and „public hearing” – National Civic Fund 2006

The first re-election of officials since the establishment of the National Civic Fund were held in January and February 2006. As expected, members of the Council and Colleges ran again and most of the „old” members managed to hold onto their mandates. The first part of the analysis presents the changes taking place as a result of the elections.

In August 2006 an internet survey was commissioned by the Council with the aim of assessing the operation of the National Civic Fund so far and gathering opinions on changes suggested based on the experience of the two-year operation of the Fund. The second part of the analysis presents the most important results of the „public hearing” of civil society organisations. Although more than 1200 organisations replied the survey was not representative. Therefore we can only provide a description and cannot draw far-reaching conclusions. However, there have been since practical effects resulting from civil society organisations’ views: affecting de-

AUTHORS ■■

cisions made since the survey was done and certain changes recommended by the Council to the currently revisited law regulating the National Civic Fund.

In conclusion we also learnt that public opinion regarding the operation and impact of the National Civic Fund was better than had been expected.

Keywords: National Civil Fund, election, survey, empirical analysis.

István Sebestény was born in 1963, in Budapest. He made his degrees on economics, sociology, history and demography, and works in the Central Statistical Office since 1992 where he is involved in nonprofit statistics. He established Civitalis Association, and member of the editorial board of *Civil Review*, and *Civil Forum* in Cluj (Romania). He takes part in the work of National Civil Fund since 2004, now he is a member of the Council.

E-mail: Istvan.sebesteny@ksh.hu

László Gyula Csaba

Overview the non-profit sector of Denmark, Norway and Sweden

This study takes a closer look at the non-profit sector of Scandinavia (Denmark, Norway and Sweden) in accord with the results of the researches in the specific countries and the international comparative studies. The author first gives a summary about the historical and social background of these countries, then briefly presents the characteristic features of the nonprofit sector in the Scandinavian welfare states. To serve this purpose this study relies heavily on those researches that are only available (as far) in Scandinavian languages.

Keywords: Scandinavia, Denmark, Norway, Sweden, non-profit sector.

Csaba, László Gyula was born in Hajdúböszörmény in 1963. He moved to the Kisalföld (Small Plain) in his childhood, later he was touched by the parochialism at the secondary military boarding school in the town of Tata. As a military student he realised, that this carrier didn't suit him. After discharging he became an airplane-mechanic, however his latest carrier was IT specialist, which is his hobby at the same time. Currently he is a graduating student at the Budapest College of Management specialised in Non-profit faculty. His aim is now to take care of and work for the non-profit sector. He has been interested in Scandinavia, mainly in Norway since he was young. He has been working at Pető Institute since 2006.

E-mail: csaba.laszlo@peto.hu